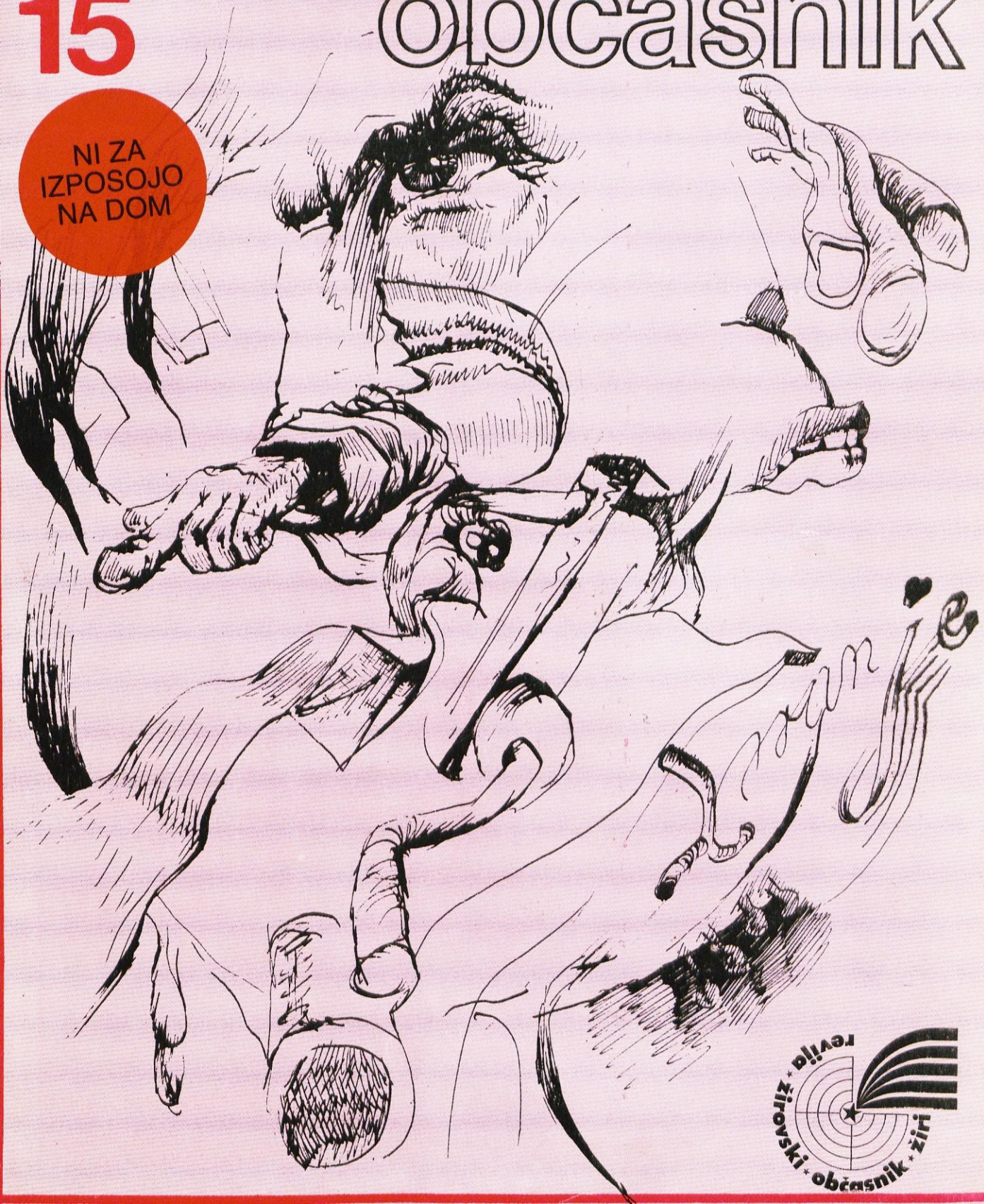


žirovski 15 občasnik

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM



KAZALO VSEBINE

UVODNIK	4
----------------	---

I. ŠE O JUGOSLAVIJI

dr. Janez Ev. Krek: O ureditvi jugoslovanske države	7
dr. Henrik Tuma: Jugoslovanska deklaracija	10
dr. Ivan Tavčar: Jugoslovanska deklaracija in dr. H. Tuma	19
dr. Henrik Tuma: Odgovor	20
Dušan Kermavner: „Veliki“ polemični spoprijem	22

II. LITERATURA

Leopold Suhodolčan: Črte mojega življenja	29
Anton Šeško: Leopold Suhodolčan	31
Vladimir Kavčič: Leopold Suhodolčan (1928–1980)	33
Zahvala – ob odkritju spominske plošče	35
Miha Mazzini: Esej o literaturi	35
Jože Peternelj: Mateja	40
Tončka Stanonik: O čem molčita morje in svetilnik?	43
Franc Temelj: Slikar	45
Franc Kopač: Drobci vojne	47
Marija Stanonik: Jernej Lenček, Slovenski romar in Žirovski svet	50

III. IZ KRAJEVNE ZGODOVINE

Ivan Potočnik: Spomini na mojo mladost	67
Ivan Pečnik: Leta pred vojno (1938–1940) – Iz župnijske kronike	99
Alfonz Zajec: Ivan Pečnik (1900–1988) – In memoriam	104
Karel Bernik: Iz spominov (IV)	107

IV. IZ NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA

Janko Mrovlje: Mladinska organizacija in SKOJ na žirovskem med NOB	115
Janko Mrovlje: Žrtve zadnje sovražne ofenzive na Žirovskem	123
Janko Mrovlje: Žirovci v XIV. diviziji	127
Janko Mrovlje: Bil je Titov kurir	129

V. ODMEVI

dr. Stane Mikuž: Maksim Sedej	133
dr. Ivan Sedej: Umetnik na robu	136
Franc Križnar: Žirovski rojak in slovenski skladatelj Anton Jobst (1894–1981) in njegove orgelske skladbe	141
Beta Poljanšek: Štalarjeva hiša – začetek ali konec?	146
Branko Mlinar: Nekaj drobcev	149
Zdravko Rink: Zapuščeni studenec	150

VI. OBLETNICE

Marmor Hotavlje (ob 40-letnici)	152
Mercator-Sora (ob 40-letnici)	158

SAŽALO VSEBINE

UVODNIK

I. SE O JUGOSLAVIJI

Dr. Jovan Pa. Ček: O jugoslav jugoslovenske države	7
Dr. Miroslav Tuma: Jugoslovenska deklaracija	10
Dr. Ivan Tavčar: Jugoslovenska deklaracija	16
Dr. Miroslav Tuma: Džokevi	20
Dušan Kermatović: „Vojni“ pomeni in uporabi	22

II. LITERATURA

Leonid Sabotolčev: Črta črna v Belorusi	28
Anton Šek: Leonid Sabotolčev	31
Vladimir Kavčič: Leonid Sabotolčev (1929-1988)	33
Zbivalc - ob odkritju spornih ostankov	35
Milo Mazzini: Enajst let v zaporu	36
Jane Pibernik: Miroje	40
Tudor Stanić: O častni vojni vojni v zaporu	43
Prav: Zbivalc 1988	45
Prav: Zbivalc: O častni vojni	47
Miroslav Stanić: Janko Lavrenčič, Slovenci v zaporu in častni vojni	50

III. IZ KRAJEVNE ZGODOVINE

Ivan Petrovič: Spomini na moja mladen	57
Ivan Petrovič: Leto pred vojno (1938-1940) - iz Jugoslovske kronike	68
Alfred Zajec: Ivan Petrovič (1900-1988) - iz spominov	104
Karel Šimic: Iz spominov (1941)	107

IV. IZ NARODNOOSVobodilnega boja

Janko Murnik: Mladinska organizacija in SKOJ na Slovenskem med NOB	129
Janko Murnik: Zbiranje kmetov v organizacijo na Slovenskem	131
Janko Murnik: Črtevci v XIV. diviziji	133
Janko Murnik: Ni je Titov kmet	135

V. POROČILA

Dr. Franjo Mikšič: Mladost v zaporu	141
Dr. Franjo Mikšič: Odnosi med zaporom in vojsko v Jugoslaviji (1941-1945)	143
Dr. Franjo Mikšič: Mladost v zaporu (1941-1945) in njegova vloga v NOB	145
Dr. Franjo Mikšič: Odnosi med zaporom in vojsko v Jugoslaviji (1941-1945)	147
Dr. Franjo Mikšič: Mladost v zaporu (1941-1945) in njegova vloga v NOB	149
Dr. Franjo Mikšič: Odnosi med zaporom in vojsko v Jugoslaviji (1941-1945)	151
Dr. Franjo Mikšič: Mladost v zaporu (1941-1945) in njegova vloga v NOB	153
Dr. Franjo Mikšič: Odnosi med zaporom in vojsko v Jugoslaviji (1941-1945)	155
Dr. Franjo Mikšič: Mladost v zaporu (1941-1945) in njegova vloga v NOB	157
Dr. Franjo Mikšič: Odnosi med zaporom in vojsko v Jugoslaviji (1941-1945)	159

VI. OBLETNICE

Martino Mehišič: 100 let 40-letnici	167
Martino Mehišič: 100 let 40-letnici	168

ČB 293

15



1989

D: 9864 / 1990

UVODNE BESEDE

Srečko Kosovel

PRORAČUN

finance = 0

finančni upi = nepopolno število

veselje in moč = za tri

energija = ∞

obup = 3 \times na teden

zaljubljenost = vsak mesec

dolgovi = nepopolno število

up v bodočnost = ∞

premočrtnost = a || b

Summa \equiv nestrpno pričakovanje

NAMESTO UVODNIKA

NESTRPNO PRIČAKOVANJE

Besed o tem, kaj bo z nami in zakaj je tako, kakor ne bi smelo biti, je bilo pravzaprav že dovolj in preveč. Zato se to pot odrekamo velikim besedam o velikih temah.

Namesto uvodnika objavljamo eno izmed Kosovelovih konstrukcij: „Proračun“, ki se izteka v „nestrpno pričakovanje“. Pesnik si jo je zapisal v svoj dnevnik (1925), verjetno v stanju, ko je bil tudi sam že utrujen od besedovanja.

V zadnjem času se pri nas posebno veliko govori in piše o slovenstvu in jugoslovanstvu. Tako tudi v našem Občasniku. Čemu? So „(Jugo)slovenski razgledi iz sveta pod Blegošem“, sveženj člankov iz prejšnje številke, kaj prispevali k odgovoru na ta vprašanja? Veliko gotovo ne.

Sicer pa ni bil naš namen vplivati na stanje stvari. Gre nam za stanje duhov, za premagovanje letargije, kakor pravijo tisti znameniti „otopelosti podeželskih duhov“. Gre nam za odpiranje novim duhovnim pobudam; če bomo v tem uspešni, potem se bo slejkoprej poznalo tudi v stvareh.

No, brez „Jugoslavije“ tudi to pot ni šlo. Tako objavljamo še nekaj prispevkov k zgodovini nastajanja te nesrečne države. Najprej zanimiv članek o tem, kako si je naš selški rojak dr. Janez Ev. Krek leta 1916 zamišljal ureditev bodoče države južnih Slovanov. Povzemamo tudi polemiko, v katero se je s socialistom dr. Henrikom Tumo zapletel poljski rojak dr. Ivan Tavčar. Radi bi, da bi bilo s tem razpravljanje o jugoslovanskih zadevah zaključeno, in upamo, da nepredvidljivi razvoj slednjih ne bo „zaključil“ nas in našega občasnikarskega početja.

Drugače se v tej številki vračamo iz (jugo)slovenskih v poljske in žirovske okvire, k leposlovnim, zgodovinskim, domoznanskim in podobnim prispevkom, takim, ki jih naši bralci še najraje berejo.

Kako pa kaže za naprej? Kakšen je naš „proračun“? Če sredstva iz proračunov ne bodo povsem usahnila, potem bomo še izhajali. Gradiva je dovolj, o malih in velikih rečeh.

Sicer pa se tudi naša prizadevanja iztekajo v – nestrpno pričakovanje.

V Žireh, februarja 1989



Pennsylvania & New York

1848

J. G. S. 1848

O JUGOSLAVIJI

V Ljubljani, v torek, dne 5. novembra 1918.

SLOVENEK

Upravištvo je v Kopitu
poštne hranilnice avstrijske
bosn.-herc. št. 7583. — 0

Političen list za slovenski narod.

tarjavi ulici št. 6/III.
brankirana pisarna, se ne
ga telefona št. 50. —

Dr. Janez Ev. Krek o ureditvi jugoslovanske države.

V zagrebških »Novinah« priobčuje intimen prijatelj pokojnega dr. Kreka naslednji znameniti članek:

Pred dvema leti, Dr. Krek je bil prišel v Zagreb, da se informira o položaju. Pri nas je bil mir, mrtvilo, cenzura, vohunstvo in frankovci. Vojska je vladala, a vlada je molčala. Čas Gorlic, Soče, Bagdada in podmorjskih čolnov.

Sprehajal sem se s Krekom po Tuškancu. Bil je že precej slab in težko je dihal.

»Nismo daleč od samostojnosti« — mi pravi.

Zelo sem se začudil tej trditvi. Meni se je zdelo, da nikoli nismo bili dlje od tega.

»Kako to?« — ga vprašam.

»Meni se zdi, da pride do preobrata. Ne vem, zakaj, toda nekako instinktivno opažam. Učite se angleško.«

Spomnil sem se, da sem ga bil videl v Ljubljani, kako je sedel nad angleškimi knjigami in osveževal svoje znanje angleščine.

Naenkrat se med sprehodom ustavi in vpraša:

»Kakšen vojaški sestav bi vi uvedli v naši državi?«

»Milico, vojaško dolžnost od 16. do 60. leta, šestmesečno aktivno službo pri pehoti, dvanajstmesečno pri konjenici, topništvu in pionirjih. Vojska bi morala delovati kot kulturni faktor, graditi ceste in železnice, pogozdovati itd., podobno kakor so delale rimske legije. Gojiti bi se moralo škoštvo in vsak zdrav Jugoslovijan od 16. do 60. leta bi moral biti Sokol. Častniški stan bi bil elita, posebno skrb bi bilo treba posvetiti tehnični izobrazbi. Mornarice ne bi smeli zanemariti, posebno ako bodo imeli Italijani Valono. Od 12. milijonov južnih Slovanov mora biti v potrebi tri milijone vojakov. To zahtevajo od nas Italijani, Mažari in Nemci.«

»Iz vaše države bi strčali bajoneti« — čudi Krek. — »Jaz sem za razcrožbo. Vidite« — je nadaljeval čez nekaj časa —

mnogokrat razmišljam, kako bi uredil to državo, ako bi bilo to v moji oblasti, sedaj preišljudem o vojaški uredbi. Vse drugo sem že nekako izkombiniral. Kaj mislite, ali bi bila boljša državna centralizacija ali decentralizacija?»

»Vedno sem za močan parlament in močno centralno vlado, posebno v naših okoliščinah, kjer je mogoče, da se razvije kak centrifugalni element.«

»Tudi jaz sem za to,« — pravi Krek — »začne razlagati svoj načrt o ureditvi slovenske države:

»Ako bi jaz urejeval državo,« — pravi

»bi vpošteval tri kriterije. Narodno življenje ima namreč trojno tendenco v svojem razvoju: razvija se v politični, gospodarski in kulturni smeri. Po teh tendencah uredil državo, a oziral bi se tudi na konkretne narodne razmere. Najprej konstatirajmo, katera izmed teh treh smeri narodnega razvoja nas južne Slovence zbližuje in katera razdvaja. Gospodarsko imamo met ali delavec, pa naj bo Hrvat, Srb ali Slovenec, povsod iste interese, a niti politično nismo tako daleč drug od drugega: mi hočemo biti en sam narod, združeni v eni državi, vsi smo za ravnopravnost vseh elementov. Ostane en edini moment, ki nas loči, to je kulturni ali boljše versko-kulturni. Pri urejevanju ustave moramo torej vse stvari, kjer je mogoča medsebojna borba, razrešiti, potisniti kolikor mogoče v ozadje, lokalizirati in lokalizirati. Zato mislim, da bi nam treba ustvariti močan centralni parlament z dvema koordiniranimi zbornicama: nacionalno-politično in socialno-politično. Narodno-politična zbornica bi sestajala iz zastopnikov, izvoljenih na področju splošne, enake, tajne volilne pravice. Socialna zbornica bi dal volilno pravico tudi ženam. Glasovalo bi se tako, da bi cela država ali vsaj provinca tvorila en sam volilni okraj; stranke sestavljajo liste kandidatov, za katere volilci glasujejo. Seveda morajo biti pri določanju, kdo je izvoljen, upora-

bil proporcionalni sistem. Socialno-politična zbornica bi bila stanovsko zastopstvo naroda. Vanjo bi prišli reprezentanti kmetijskih zbornic, delavskih, trgovskih, obrtnih organizacij in zbornic, zastopniki duhovščine, uradništva, industrije, znanosti in umetnosti — vse v naprej tako urejeno, da bo samovolja pri sestavi tega zastopstva popolnoma izključena. Socialno-politični zakonski načrti se najprej predložijo socialno-politični zbornici in ko so v njej sprejeti, se pošljejo narodno-politični zbornici, ki jih en bloc sprejme ali odkloni. Pred narodno-politično zbornico prihajajo najprej državno-politični zakonski načrti, nakar jih socialno-politična zbornica sprejme ali odkloni en bloc.

Centralni parlament ima torej eminentno politično nalogo: vprašanja ustave, zunanje politike, narodne bramborice ter veliko okvirno zakonodajstvo: finančno, prosvetno, socialno, notranje uprave itd.; v okviru teh zakonov se mora razviti samouprava. V glavnem bi torej imel centralni parlament takozvane pragmatične posle.

Ekonomski moment bi se moral vpoštevati pri ustvarjanju provinc. Mislim, da bi bilo za celo državo treba 10 do 12 takih organizmov. Le-ti bi imeli s svojimi pokrajinskimi zbori nalogo, da skrbijo za povzdigo gospodarstva: za kmetijsko produkcijo, industrijo, železnice, ceste itd. Zato morajo biti pokrajine urejene brez ozira na dosedanje državne in deželne meje na čisto zemljepisno-gospodarskih načelih po prometni težnji in gospodarskem značaju zemlje; tako je n. pr. Trst s svojim zaledjem: Gorico, Gradiško, Istro, Koroško in Kranjsko, naravna zemljepisna in gospodarska enota. Na drugi strani imata pa zopet slovenska Štajerska in naša Dolenjska naravno središče v Zagrebu ter bodo padli ti kraji, recimo, v zagorsko gospodarsko sfero itd. Ker se gospodarski interesi tako srbskega in hrvatskega kakor tudi slovenskega kmeta ali delavca vedno strinjajo, je očito, da v pokrajinskih zboračih ne bo nacionalnih bojov.

Glavna točka za spor med Hrvati in Srbi je različnost kulturnih tendenc. Zato treba boj lokalizirati ter ga izločiti iz parlamenta, kjer bi se moglo zgoditi, da bi Hrvati in Srbi naenkrat vstali drug proti drugemu kot dve sovražni si fronti, kar bi bil pogin za državo, ker bi naši zunanji in notranji sovražniki tak položaj izkoristili, da bi prišlo do zmede, iredente in vsakršnega zla. Zato je treba to kulturno in konfesionalno stran narodnega življenja decentralizirati po občinah, ki morajo poleg svojih ostalih upravnih in drugih nalog prevzeti skrb za razvoj šolstva. Te občine bi zavzemale velikost tukajšnjih hrvatskih okrajev ter bi bile nekoliko samostojnejše. Po občinah bi skušali ločiti Hrvate od Srbov, če bi pa bili kje skupaj in bi se sprli bi bil to samo boj lokalnega pomena.

To bi bile najglavnejše poteze državne uredbe. Sedaj naj jih pa pojasnim na zgledu. Vzemimo šolstvo, ker je le-to za nas najeminentnejšega pomena. Centralni parlament izda zakon: vsak otrok od 7. leta dalje mora obiskovati ljudsko šolo, dokler je ne dovrši. Potem ugotovi zakon organizacijo ljudske šole, odredi minimum znanja, ki ga mora imeti vsak državljan iz vsake stroke, zlasti mora biti v celi državi enoten pouk o narodnih in državljanskih pravicah in dolžnostih, končno kdo sme

snovati šole, t. j. sme jih vsakdor, ki se drži tega zakona. Dolžnost snovati ljudske šole, ako jih še ni, imajo občine. Da-li naj bo šola konfesionalna, interkonfesionalna ali akonfesionalna, odločajo starši otrok in to po belgijskem šolskem sistemu, ki nam more, nekoliko popravljen, služiti v zrljed.

Občina naj ta šolski zakon svobodno aplicira. Ustanovi naj konfesionalno ali nekonfesionalno šolo — kakršno hoče. O tem odločuje njen zastop. Čim več svobode, ker so nas doslej paragrafi strahovito dušili! Tudi srednje šole bi vzdržavale občine, toda z državno, oziroma pokrajinsko pomočjo, ki bodi zopet določena po glavah dijakov. Vse gospodarsko šolstvo bi bilo v glavnem v kompetenci pokrajine, ki bi se mogla sporazumeti tudi z občino ali drugo institucijo in ji dati v to svrhu podporo. Vseučilišča bi financirala država. A nihče ne bi smel braniti, da se osnujejo tudi zasebne srednje šole in zasebna vseučilišča. Še več, ustanovitelj bi mogel zahtevati za šolo tudi državno, oziroma pokrajinsko podporo, ki bi se mu dala po enakem načelu kakor občinska za ljudsko šolo.

Imeti moramo svobodno tekmo za vse kulturne nazore, vse stranke, vse organizacije. In kdor je sposobnejši in delavnejši, naj zmaga.

»Vsi ne bi soglašali z vami, posebno v poslednjem.« — pripomnim dr. Kreku.

»Vem, koga mislite,« — pravi doktor. »Toda ti ljudje ne vpoštevajo, da pri nas noben paragraf ne bo rešil Cerkve in njene organizacije, ako njeni duhovniki in lajki ne bodo živeli in delali kakor treba. Znano vam je, da sem rebus sic stantibus zagovornik ločitve Cerkve od države. Dovolj so me radi tega napadali. In imajo zase mnogo logičnih in teoloških argumentov. Toda zame je logika razvoja in življenja, ki v resnici ne nasprotuje katolicizmu. Sicer pa kakor Rim hoče! On hoče konkordat, torej ga hočemo tudi mi. Katoliška Cerkev mora kakor pravoslavna imeti v bodoči državi javnopravni značaj; nadalje ne sme biti državne cerkve. Vsem verskim družbam sploh se mora dati popolna avtonomija, a država naj se čim

* Belgijski šolski sistem je danes najnaprednejši: snovati šole more pod postavnimi kavitelami vsak, kdor hoče; vsak roditelj more vpisati svojega otroka v katero šolo hoče; pred vpisom mora za vsakega otroka dvigniti na občinskem poglavarstvu bon, ki pooblašča ravnateljstvo šole, da zahteva od občine za otroka določeno plačo. Bon pri vpisu izroči ravnatelju šole. Ravnatelj vseh šol izroči nekaj dni po vpisovanju bone občinskemu poglavarstvu, ki jim potem iz občinskega proračuna za vsak bon prizna določeno vaoto, ki odpade na vsakega otroka.

manj vtika v njihove posle.«

»Še nekaj« — vprašam dalje. — »Ali se ne bojite srbske hegemonije v Jugoslaviji?«

Hegemonijo bo imel sposobnejši; ako bodo to Srbi, je tudi prav, da jo imajo. Ako mislite, da bodo radi svoje številne premoči imeli vedno odločujočo besedo v centralnem parlamentu, potem ne vpoštevate nekaterih stvari. Vzemimo, da je država ustrojena tako, kakor sedaj govori-mo. Sedanja strankarska konstelacija bo imela tudi na razmere v centralnem parlamentu odločilen vpliv. Najprej se bodo narodne stranke zblížale. Slovenska ljudska stranka bo nastopala vzajemno s skupino okrog »Novin«, a upam, da se bo tudi med Srbi razvila analogna kulturna in strankarska tendenca ter bomo morda dobili v parlament kakega srbskega klerikalca. Liberalci slovenski, srbski in hrvatski bodo med seboj kooperirali, ravno tako socialisti. Razen tega se bodo morda razvile kake avtonomistične stranke, ki bodo težile za izpremembo ustave v smeri federalizacije, kakor so pri vas ljudje frankovsko-starčevičanske ideologije. Poleg tega se bodo javljale v parlamentu čim dalje jače tudi socialne tendence ter bo tudi to vplivalo na strukturo strank. V tem bo politično uniformiranje čimdalje bolj napredovalo, centrifugalne tendence bodo izginjale in tekom treh generacij bomo v resnici enoten narod. Torej bomo hegemonijo enega plemena, ako sploh bo, čutili samo izpočetka. Srbske hegemonije se bojim tem manj, ker so Srbi razcepljeni naravnost v nezdravo veliko število strank in stranic ter mislim, da ne bodo v nobenem slučaju tvorili enega bloka. A klavzulirati, da mora biti nekaj ministrov Hrvatov in Slovencev, nima zmisla, ker bodo Srbi, če dobé hegemonijo, postavili za ministre svoje kreature, pa zopet nimamo nič. Zato ne ostane nič drugega, nego da vsi pošljemo v parlament svoje najspodobnejše ljudi, pa naj vladajo najspodobnejši. Noben paragraf in nobena ustava ne more nesposobnega naroda rešiti propada, a ker Hrvatov in Slovencev ne štejem med nesposobne narode, sem prepričan, da bodo znali v državni upravi in reprezentanci priti na odločilna mesta.«

»Monarhija ali republika?« — vprašam nazadnje.

»To mi je precej vseeno. V srcu sem republikanec, toda če pride pri nas do monarhije, mora biti oblika takozvane republikanske monarhije kakor na Norveškem. Kralj je samo dedni predsednik republike in njen reprezentant, toda nima

pravice sankcionirati zakonov. Vendar so tri načela tega troimenega naroda, ki ga morajo voditi v bodočnost: en narod, en vladar, ena država od Beljaka do Soluna in mnogo, mnogo svobode! R. Petrić.

POLEMIKA T:T

DEBATE

Glasilo jugoslovanske socialno demokratične stranke

V Ljubljani, pondeljek dne 7. januarja 1918.

LISTEK.

DR. H. TUMA:

Jugoslovanska deklaracija.

Jugoslovansko vprašanje ni niti državno, niti dinastično ampak gospodarsko in narodno. Podlaga jugoslovanskega programa je gospodarska.

Dr. Lončar, Bleiweis in njegova doba.

Pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak narodnjak velik značaj.

Slov. Nar. za novo leto 1870.

I.

Dne 30. majnika 1917. pri otvoritvi državnega zbora avstrijskega je podal Dr. Korošec v imenu slovenskih poslancev sledečo deklaracijo:

»Podpisani v jugoslovanskem klubu združeni poslanci izjavljajo, da temeljem narodnega načela in hrvatskega državnega prava zahtevajo zjedinenje v eno državno celoto vseh ozemelj monarhije, na katerem prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi pod žezlom Habsburško-Lorenske dinastije in da se zastavijo za udejstvovanje te zahteve svojega jedinstvenega naroda z vsemi močmi.«

To je bila v prvi vidi v državnem zboru opredeljena in formulirana zahteva jedinstva Slovencev, Hrvatov in Srbov.

Dne 21. in 22. novembra 1909. sprejela je jugoslovanska socialdemokratična konferenca v pričo zastopnikov avstrijske, nemške, italijanske, češko-slovanske s sodelovanjem hrvatske socialdemokratične stranke v bistvu sledečo programatično resolucijo:

I.

1. Avstro-ogrski Jugoslovani smatrajo za končni smoter svojega narodno političnega stremljenja popolno narodno združitev vseh Jugoslovancev ne glede na različnost imena, vere, pisave in dijalektov ali jezikov.

2. Kot deli velikega enotnega naroda stre-
mimo, da se konstituiramo kot enoten narod,
ne gledé na vse umetno napravljene državno-
pravne in politične pregraje, želeči skupno na-
cionalno-avtonomno kulturno življenje kot svo-
bodna enota v popolnoma demokratični konfe-
deraciji narodov.

II.

Jugoslovanska socialna demokracija sma-
tra sedanje jugoslovanske narode le za elemen-
te, ki naj ustvarjajo enoten narod in konstatira,
da treba v svrhu oživotvoritve le enotnosti
smotrenega, skupnega, kulturnega in politič-
nega dela ne glede na današnje politične forma-
cije in meje. Zlasti smatramo potrebno spora-
zumljenje o skupnem narodnem jeziku in pra-
vopisu.

Te resoluciji sledila je resolucija balkanske
konference o Božiču leta 1910. v Beogradu, ki
je bila sklenjena soglasno po delegatih bolgar-
ske, srbske, hrvatske in jugoslovanske stran-
ke s sodelovanjem delegatov Macedoncev,
Bolgarov iz Tracije in Armenov. Grki so po-
slali pozdravno pismo, v katerem izražajo so-
lidarnost. Formula je bila: Balkan, balkanskim
narodom v združeni federativni republiki.

Resolucije jugoslovanske socialne demo-
kracije so po besedilu in utemeljevanju vse-
stranski v prvič širši javnosti precizirale bi-
stvo jugoslovanskega vprašanja ter pot do nje
rešitve, t. j. delo in boj na podlagi obsto-
ječih realnih političnih razmer in
naprav (za avstrijsko socialno demokracijo
na temelju dualistične Avstro-Ogrske) za po-
polno demokratizacijo vseh narodnih in poli-
tičnih institucij.

Sklepe jugoslovanske in balkanske social-
demokracije vzela je nemško-avstrijska in ev-
ropejska javnost na znanje ter jo je več ali
manj komentirala. Tudi slovenske meščanske
stranke jih niso mogle molče odbiti ter so reso-
lucijo slovenske socialne demokracije kolikor-
toliko dobrohotno vzele na znanje. Kakega
posebnega navdušenja in zadovoljstva sloven-
sko časopisje ni izražalo, še manj se je poka-
zala volja meščanskih strank v smeri podpi-
ranja akcije socialne demokracije v čemersi-
bodi. Navdušenja za resolucijo socialne demo-
kracije in sklepe balkanske konference pa ni
bilo prav nič ne med slovenskimi, ne med hr-
vatskimi, ne srbskimi, ne balkanskimi narod-
njaki in rodoljubi. Tudi narodna radikalna om-
ladina ostala je hladna. Jugoslovanska socialna
demokracija ni morda vrgla v javnost svojo
resolucijo, da bi vzbudila senzacijo ali pa, da
bi pedagoško hotela vplivati ali že na lastne
pripadnike ali na buržuaziske, marveč je bila
nje resolucija premišljen in nujen korak, uvi-
devši, da se mora narodnostno vprašanje v Av-
striji in v stranki sami rešiti, da se pride okom

nevzdržljivim razmeram v socialdemokratični
stranki sami, v avstro-ogrski državi in na Bal-
kanu. Jugoslovanska socialna demokracija ka-
kor češka in avstrijsko-nemška prišla je do
spoznanja, da Brnski program iz leta 1899. več
ne zadošča za daljši in bližnji pravilni razvoj
socialne demokracije v Avstriji, po drugi je
konstatirala, da narodnostni spori v Avstriji in
na Balkanu tirajo našo državo in balkanske dr-
žavice v osodepolen konflikt med seboj in do
svetovne vojne. Jugoslovanska socialdemokra-
cija je izrecno poudarjala svojo racijonalistično
in realno stališče pri tem vprašanju. Niso bili
čustveni momenti, kateri so vodili zastopnike
jugoslovanske socialne demokracije!

Zal, da tej pomembni akciji jugoslovanske
socialne demokracije niso sledili češki, nemški
in poljski socialni demokrati. Ako so po vrsti
za jugoslovansko resolucijo prišli Čehoslovani,
Poljaki, Nemci, Italijani, Malorusi in Romuni s
svojimi resolucijami, v kateri so precizirali
stališče svojih narodov ob narodnostem vpra-
šanju in do Avstro-Ogrske, ako je tem resolu-
cijam sledila živa akcija za uresničenje predpo-
govej udejestvovanja resolucij t. j. boj za po-
polno demokratizacijo vseh avstrijsko-ogrskih
institucij potem, morda, je krenila Avstro-Ogr-
ska pravočasno na drugo pot. Morda, so nje
državniki uvideli, da se Avstro-Ogrska ne dá
vzdržavati s silo, marveč da je edini mogoč
obstoj velike mogočne in enotne države av-
strijske v sporazumu narodov, ki tvorijo nje
sestavine in da avstrijsko vladarstvo (Reich)
stopi v novo življenje le, ako sprejme princip
samoodločanje narodov. Avstro-Ogrska bi tem
potom brez vsakega konflikta lahko rešila
svetovno vprašanje ravnotežja držav z demo-
kratizacijo in osvobodjo lastnih narodov. Ma-
lenkostno stališče nacionalističnih strank v
Avstriji in brutalni absolutizem Ogrskim tiral
je državni zbor po stari poti trenja in gnetenja
avstrijskih narodov med seboj, kar pa ni do-
bilo izraza v bistvu, ampak le v malenkostnih
upravnih in jezikovnih vprašanjih.

Socialna demokracija slovenska pečala se
je tudi pozneje intenzivno v svoji reviji »Naš
zapiski« z jugoslovanskim vprašanjem, in nje
stališče odobravalo se je tudi od narodne radi-
kalne strani, če tudi je revija »Veda« grajala
»avstrijsko stališče«. Realno podlago, na ka-
teri je sklepala jugoslovanska demokracija t. j.
gospodarska in socialna, oziraje se na dejanske
etnografske razmere na jugu in na Balkanu.
morale so meščanske stranke brez ugovora
sprejeti, razlikovale pa so se, kakor naravno,
po metodi in taktiki, kako rešiti jugoslovansko
vprašanje, naravno, ker so meščanske nacio-
nalistične stranke to vprašanje zatele in obrav-
navale iz čustvenega, nacionalističnega sta-
lišča. Tod se je pokazala pred vsem razlika so-

cialne demokracije in buržuazije. Prva hotela je udeležiti svoje ideje, potem dela in političnega boja, druga pa ni smela izražati svoje smeri, le iz nje obnašanja in načina obravnavanja je sledilo, da se je slovenska narodna stranka postavila na vsesrbsko stališče in da je posebno omladina dala temu jasnega izraza v »Preporodu«. Vsa omahljivost in negotovost buržoazne slovenske stranke se je pokazala ravno v obnašanju proti temu gibanju mladine, gibanju, ki je v prvič, odkar traja konstitucionalna doba slovenskega političnega življenja, hotela od praznih fraz in banketnega navdušenja na pot akcije. V prvič jela se je mladina slovenska zavedati narodnega jedinstva jugoslovanskega dejanski ter odločena za izvršitev te ideje žrtvovati vse. Oprezni očetje te mladine znali so pravočasno preprečiti strmo njeno pot, zdela se jim je nele prenagljena, ampak tudi preriskantna. Preporod se je zadržal, ne toliko s policijsko silo, nego z malodušnostjo, da ne rečemo, podlostjo slovenskih strankarjev.

Nacionalisti balkanskih držav hodili so svojo pot državne akcije. Ta je morala privedi do balkanske vojne in do konflikta z Avstro-Ogrsko, ta je morala zopet tirati v svetovno vojno, kajti nacionalistična ideja je na sebi ideja sile in ne da se izvršiti drugače, nego po odločitvi orožja do polne zmage ali uničenja.

Jugoslovanski socialni demokraciji ni prišla nikaka akcija, da se izvede jugoslovanska ideja izven začrtane poti političnega dela in razvoja po poti boja vseh socialdemokratskih strank Avstrije in Balkana za polno demokratizacijo vseh državnih in javnih institucij.

Nejasnost ciljev in negotovost potov narodno-meščanskih strank v Avstriji in posebej slovenske je omogočila vsako organizirano delo za udeleževanje jugoslovanske misli — še bolj pa skupni nastop združenega ljudstva.

Balkanski mešanje preprečili so vsako uspešno mirovno propagando socialne demokracije. Ta je bila prešibka, da bi z lastnimi močmi in sredstvi vplivala na vladujoče stranke in dinastije. Izven bolgarske in srbske socialne demokracije pa tudi ni bilo govora o mogočnosti kakšnega skupnega nastopa s turškimi, albanskimi, armenskimi, židovskimi in grškimi socialnimi demokrati, vsi komaj v povojnih razvoju ali še nesposobni socialno misliti in činiti. Ako kaj je bila resolucija jugoslovanske socialne demokracije dejstvo, ki je imelo tudi izačrtano pot do uspeha, je bila balkanska resolucija le ideja, za katero naj bi se pripravljale narodnosti vseh balkanskih držav.

A zveza dinastičnega stremljenja z nacionalističnim privedel je do balkanske trozveze in do sledeče dvojne balkanske vojne.

Okoli ognjišča balkanskega in radi nere-

šenega jugoslovanskega vprašanja, kateremu se je pridružil problem ureditve internacionalnih odnošajev sploh, se danes bije orjaški boj svetovne vojne, krvave delavci vsega sveta. Še žalostneje, socialna demokracija se je pod vplivom mogočnega nacionalističnega gibanja v zvezi z imperializmom velikih držav delila na dvojce, manjšina po poti internacionalizma in samoodločitve narodov, večina pa poti obrambe lastnih držav.

Kako odloži orožje, leži v temi bodočnosti. Socialna demokracija vsaj ne sme in ne mara računati s polno zmago in uničenjem čnega naroda po družem. Ne more radi tega preminjati jugoslovanska socialna demokracija, ako še hoče nositi ime socialna demokracija, svojih resolucij, in kreniti na nova pota. Ostati mora dosledna ter zahtevati, da se narodno vprašanje in jugoslovansko vprašanje reši po samoodločivi narodov brez sile orožja.

Čudno je sedaj toliko navdušenja po vseh krajih slovenske domovine za jugoslovansko deklaracijo 30. maja t. l. in osupljivo je, da se, recimo naravnost umetno ustvarjeno, navdušenje zanaša celo v naše vrste. Li je ideja jugoslovanske deklaracije za jugoslovansko socialdemokracijo nekaj do cela novega? Li je iz te deklaracije delavski socialdemokratski stranki pričakovati večje koristi za slovensko ljudstvo? Li je tej deklaraciji dana večja garancija uspeha?

Prvi dve glasili Slovenec in Slovenski narod, za njimi vsa vrsta naprednjaških in klerikalnih listov s precejšnjim poudarkom naglašajo edinodušno zahtevo celega slovenskega naroda po zjedinenju Jugoslovancev v eno državno telo in energijo, ki navdaja vse sloje prebivalstva, da se doseže ta cilj. Je sicer razvidno iz marsikaterih pojavov, da se gre šele to energijo vzbuditi in ljudstvo za veliko idejo vzgojiti, da bi jo zastopalo z vso silo in žrtvovanjem, dejanstvenost pa izpoznamo, ako se ozremo nekoliko po zgodovini jugoslovanske ideje na Slovenskem.

Ko je leta 1848. narodnostna ideja od zapada sem prevela Evropo in zbudila samozavestno in pogumno akcijo Italijanov in Madjarov za osvoboditev in jedinstvo, začutili so se prvi odmevi te ideje tudi med Slovenci. Med njimi takrat ni bilo ne politične in še manj narodne samozavesti. Bila slovenska inteligenca vzgojena je bila v nemškem, birokratičnem duhu in niti ni znala za rabo javnosti lastne materinščine. Sploh ni bila zrela pečati se s težjimi političnimi vprašanji. Radi tega tudi v tej prvi dobi oboje ni moglo biti političnega življenja na Slovenskem. Slovenci poslušali so glas bolj prebujenih Čehov, Palackega in Havlička. Formula jima je bila: »avstrijsko cesarstvo daje najlepšo garancijo za obstanek Čehom in Ilircom.« Temelj jugoslovanske ideje bil je takrat v ilirizmu, po eni strani združitev historičnih ilirskih dežel v eno celoto

in literarna strnitev slovenščine in hrvaščine. Pa-
lacky zahteval je Avstrijo kot zvezo enakopravnih
narodov, po narodnem teritorialnem načelu. To je
bilo odsej geslo za narodno, politično delo avstrijskih
Slovanov. Slovenski narodno-politični program l. 1848,
pa je bila zjedinjena Slovenija. Ako bi bil takrat
slovenski narod zrel za resno politiko, bi morda ne
bilo tako težko do seč prvi korak jedinstva vsaj je
bil dejanski po vzgledu Napoleona tudi Habsburčan
Franc I. že l. 1819. spojil Kranjsko, Koroško in
Primorsko v eno upravno celoto. Vsa nezrelost sloven-
skih politikov se je kazala v neslogi tudi za skromne
zahteve zjedinjene Slovenije, kateri so se za-
prstali celo taki činitelji, kakor škof Slomšek.
Dr. B.ewis je poleg narodnostnega principa po-
udarjal važnost tudi drugih razlogov češ, da slo-
venskemu kmetu niti ni jasen pojem o narodnosti.
Dr. Lončar prav konstatira, da l. 1848. niti Slo-
vinci niti Jugoslovani sploh niso bili sposobni,
da bi mogli voditi samosvojo politiko. Že za to
leto konstatira tudi dr. Lončar „da je boj za ena-
kopravnost in samoodločevanje narodov bil v bi-
stvu boj za demokratiziranje Avstrije. Slovani
ne le, da tega niso razumeli, bili so demokratični
ideji tudi najnevarnejši nasprotniki in so postali
glavna opora sledečega absolutizma in s tem nem-
škega centralizma. Revolucija je bila za Slovence
izgubljena narodno in politično, avstrijski narodi
niso dosegli svojega narodnega jedinstva, marveč
so zagrali še svojo politično svobodo.“ Peter
Kozlar prišel je pred vojno sodišče, ker je navajal
v naslovu svojega zemljevida imenovanje „sloven-
ske“ dežele in pokrajine!!

Hrvatje so l. 1848. v saboru sklenili jugo-
slovanski narodno-politični program, ki je bil ob-
nem tudi prvi jugoslovanski program: „Avstrija
bodi zvezna država, vsaka narodna skupina s svo-
jim narodnim zborom in vlado s skupno vlado
na Dunaju za vojaštvo, finance, trgovino odgo-
vorna parlamentu, na katerega pošljejo posame-
zne narodne skupine svoje poslance.“ Jugoslo-
vanska narodna skupina naj bi štela Hrvatsko,
Slavonijo, Dalmacijo, Srbsko vo vodino in sloven-
ske dežele. Takrat prišlo bi se do temeljne reši-
tve jugoslovanske ideje, ako Hrvatje niso šli z
Jelačićem v boj za avstrijski absolutizem, ampak
šli z vso svojo narodno silo na izvršitev naro-
dnega programa. Tudi hrvatski politiki bili so ne-
sposobni vesti realno politiko!

Konstitucija l. 1860 je prinesla sicer novo
gibanje med avstrijske narodnosti, a Slovenci
tudi takrat niso bili sposobni razumeti jugoslo-
vanske ideje. Slovenski politiki jeli so stavljati v
osredje Kranjsko kot predstaviteljico slovenstva
in Ljubljano kot njegovo središče. Sledili so ne-
premišljeno Čehom in Hrvatom po državnem in
zgodovinskem pravu in tako prišli do narodno
političnega programa mariborskega septembra
1865, s katerim so tudi za Slovence zahtevali
ustanovitev zgodovinsko skupino izza cesarja Kar-

la V. od l. 1522 t. j. vzpostavitev velike Kranj-
ske s pridružavijo vzhodne Istre, Trsta in večje-
ga dela Goriškega. Kranjsko-Koroško, Primorsko
in Šajersko tvorila naj bi eno državno-pravno
skupino „Notranje Avstrijske“. Temu programu
sta se sicer upirala dr. Vošnjak in Svetec ter za-
govarjala združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov
na podlagi narodnostnega načela, ne glede na
zgodovino in državno pravo, kljub temu je naro-
dna enakopravnost in razširjenje deželne avtono-
mije ostal na bližji cilj slovenske, oziroma kranj-
ske politike. Tako so bili avstrijski Slovani tudi
po vojni l. 1866 zopet neopripravljeni za skupno
idejo in skupno akcijo. „Slovani postali so krivi
dualizma“, ki je sedaj glavna zapreka jugoslovan-
ske ideje. Dr. Tomán imenoval ga je „grob na-
šega življenja“, slovenska delegacija v državnem
zboru pa niti ni prišla do enotnega glasovanja
ob njem.

Dne 1. decembra 1870., ob priliki občnega
zboru Matice slovenske, postavil se je ljubljanski
jugoslovanski program na sestanku slovenskih,
hrvatskih in srbskih politikov. Ta poudarja edin-
stvo južnih Slovanov, „ki se kaže v narodnem ču-
stvu in jeziku. Slovenci, Hrvati in Srbi habsbur-
ške monarhije hočejo združiti vse svoje moralne
in materialne moči v dosego jedinstva. S svojim
delovanjem hočejo pomagati tudi bratom onstran
mej, s katerimi so ene narodnosti.“ Ta program
je važen za to, ker je prvič jasno in odločno
zapustil državno-pravno stališče ter segel preko
državnih mej. Za jugoslovansko idejo ogrevala
se je vse jugoslovanska omladina.

Pruske zmage in zjedinjenje Italije in Nem-
čije dal je čutili avstrijskim Slovanom vso njih
šibkost. Od te dobe naprej prevladuje nad jugo-
slovansko vseslovanska ideja s pogledom na po-
moč mogočne Rusije. Kakor je nemški narod
prišel do jedinstva potem zmage orožja militari-
stične Pruske, kakor se je uresničila zjedinjena
Italija po zmagi Piemonta, tako so pričakovali
rešitve avstrijskih narodnostij od pomoči velike
ruske države. Po eni strani je strah pred germa-
nizacijo zbegal Slovence, da so se zatekali čez
mejo, po drugi strani pa so realni politiki svarili:
„ni Rus, ni Srb neče spasiti Hrvatske, ako mi
sami ne“ (Vojnovič). Prevladala je, kakor pravi
dr. Prijatelj, vse „občna vzajemniška zamamlje-
nost“, katero so izkoristili nemški nacionalci ter
zastažili habsburško dinastijo pred nevarnim
panslavističnim gibanjem, če tudi so trezni nem-
ški politiki so dobro vedeli, da je vse slogaštvo
in hrvatomanija le dokaz slovenske politične ob-
nemoglosti. Slovensko politiko je takrat objemal
duh razdvojenosti, osebnih bojev in nejasnosti,
ker slovensko ljudstvo splošno ni bilo zrelo za
konstitucionalno politično življenje in med Slo-
vinci niti ni bilo otvorenih še aktivnih, politič-
nih strank. Imano izjave posameznih politikov,
kakor ono dr. Gregorčevó od 13. maja 1887 v
državnem zboru: „Avstrija naj gre do Soluna,
ustvari naj jugoslovansko upravno skupino, ki naj

stre dualizem in obrazda Madjare." Jugoslovanska ideja je šla po sklonu navzdol.

Dne 2. oktobra 1890 sklenila se je na shodu slovenskih in istrsko-hrvatskih poslancev **resolucija**, ki je skromno zahtevala slovenske uradnike, pravniško akademijo in nadsodišče. Slovenski Narod je takrat naplašal, da gre pred vsem za uresničenje narodne ravnopravnosti in za upravno skupino, šele potem ne bo ovire za združenje s Hrvati. Vso nesposobnost resnega mišljenja pa kaže trditev nastopajočega voditelja slovenskega napredništva dr. Tavčerja v Zagrebu: „Zemlja naša je, če smo pravični zgodovini ter pokorni historičnemu upravnemu, samo kos zemlje Hrvatske.“

Nastopajoči klerikalizem po Slovenskem in boj istega z liberalno stranko preprečil jo od 1. 1890 naprej vsako resno obravnavanje in aktivni nastop za jugoslovansko idejo. Sestanki in izjave slovenskih politikov doma, na shodih in v državnem zboru niso bili nič drugega, nego negotovo izražene želje, na katere se ni bilo ozirati ne od vlade ne od drugih činiteljev avstro-ogrske države.

Svetovna vojna zalotila je slovensko narodno radikalno stranko v vsej pobotosti vsled polne zmage klerikalizma, lastnega gospodarskega razsula in klavernega konca preporednega gibanja. Slovenska ljudska stranka z dr. Susteršičem nastopila je pot krvavega avstrijskega patriotizma in privilegirane dinastičnosti. Ljubljana je razobesila svoje zastave, ob zvokih šumnih koračnic pozdravljala je po svojih prvih zastopnikih odhajajoči polk.

Grobno mrtvilo zavladovalo je nato v središču Slovenije. Stürgkhov sistem in vojno-nadzarovalni urad vršil je nemoteno in točno svojo nalogo.

Slovenski deželni in državni poslanci izginili so s pozorišča, enako češki. Kdo bi se pač upal klicati po parlamentu, katerega so nacionalistične stranke, posebno Čehi, desetletja ubivali, kdo zahtevati svobodnega razpravljanja o notranji in zunanji politiki, kdo drznil bi terjati „Novo Avstrijo“ ali mar takniti se jugoslovanskega vprašanja? Izkazovana lojalnost pečatila je besednikom slovenskega ljudstva usta, ljubljanska gospoda je gostoljubno sprejemala junake, ki so prihajali varno v zaledje.

Smrt Stürgkhova, nastop mladega cesarja, prememba smeri vnanje politike po grofu Czerininu odprlo je duri parlamenta — in ne volja ljudstva, ne delo njegovih poslancev. Polni negotovosti, kako stališče zavzemati glede vnanje in notranje politike vladalo je slovenske, hrvatske in češke poslance, ko so stopili čez prag parlamenta. Značilno je, da ob prvem zborovanju ni iz vseh strank vzklopelo takoj ogorčenje nad triletnim nasilstvom in glasna zahteva po osvoboditvi avstrijskega ljudstva od absolutizma. Niti nacionalne, in žal, tudi ne socijaldemokratske stranke se niso združile za enoten nastop, pri oni zahtevi, ki je predpogoj vsakemu političnemu dejanju in nehanju, samoodločevanju ljudstva v

svobodni državi. Posamezne parlamentarne stranke so polagoma prihajale vsaka do svojega posebnega stališča. Vplivi in migljeji od zgoraj, dogodki od vzunaj so šele ljudske zastopnike zaramile. Radi tega je pobožna laž, da je jugoslovanska deklaracija spontano in po volji enotnega naroda prikipeela na dan. Dr. Prijatelj (Omlad.) je bil docela prav ugotovil: „Se danes nimamo jasnega pojma o tem, kaj se imenuje ideja slovenskega naroda.“ Radi tega moramo brez ovinkov priznavati, da je jugoslovanska deklaracija nastala pod vplivom svetovnih dogodkov in da šele deklaracija hoče dati enotno politično idejo slovenskem in hrvatskem narodu v Avstriji.

Meseca aprila 1917 so se vršile konference v Londonu, na kateri so se opredelili zahtevki Poljakov, Čehov in Jugoslovancev. Od tod razpotje Čehov, naj se odloči usoda češkega naroda pri mirovnih pogajanjih, ker je češko vprašanje obenem evropsko vprašanje. Češki poslanec Štríberny je javno priznaval, da je češka deklaracija naperjena, ne toliko na avstrijsko vlado, kakor vnanjemu svetu. Nemški socialist Quessel označuje jugoslovansko deklaracijo »kot princip dualizma, ki je tega celo zahtevke češke deklaracije, ker zahteva novo jugoslovansko državo kot samostojno tvorbo. Jugoslovanska deklaracija ni le politična izjava, marveč je tudi vojna listina, katera se ima uveljaviti pri mirovnih obravnavah«. Če tudi slovenski poslanci niso dali izraza enakemu stališču, sledi iz vsega njih obnašanja in tolmačenja jugoslovanske deklaracije, da je ozadje iste bodoča svetovna mirovna konferenca.

Jugoslovanska deklaracija od 30. maja 1917 je torej plod vojnih dogodkov, ni samorasla ideja slovenskega in hrvatskega naroda, ni zaključek realne, premišljene akcije jugoslovanskih politikov. Radi tega je tem bolj nerazumljivo, da se posamezni pripadniki, po največ intelektualci, češke in jugoslovanske socialne demokracije ne morejo otresti vplivov nacionalističnega stremljenja, ki je nastalo vsled deklaracij od 30. maja 1917.

Jugoslovanska socialna demokracija še vedno stoji na stališču svoje resolucije od novembra 1909 in balkanske konference od decembra 1910. Nima najmanjšega povoda opuščati pričete poti svojih idej, katere je spočela iz realnega mišljenja in stremljenja po svobodi ljudstva, katero hoče doseči po akciji in gibanju zavednega delavstva samega ter vidi v pravilni rešitvi narodnostnega vprašanja le sredstvo za uspešen boj združenih narodov za blaginjo ljudstva. Te višje ideje jugoslovanska socialna demokracija tudi danes ne sme zatajiti, kakor ne pozitivne metode, po kateri hoče rešiti narodnostno vprašanje kot neobhodno sredstvo za daljši razvoj internacionalnega boja in stremljenja. Jugoslo-

vansko vprašanje socialna demokracija razmotruje iz sociološkega, gospodarskega in zgodovinskega stališča, brez predsodkov, brez prenapetega čustvovanja, vedoča, da je stvarna rešitev mogoča le v sporazumljenju združenih narodov samih. Socialna demokracija zato stoji na stališču absolutnega miru in kompromisa v svetovni vojni udeleženih držav. Socialni demokraciji mora biti pri tem odločitev po orožju ne le postranska stvar, marveč se mora taki rešitvi postaviti v bran z vso silo, ker je pravilna rešitev jugoslovanskega vprašanja po zmagi in uničenju enega ali drugega naroda nemogoča.

II.

Jugoslovanska ideja torej v splošnem ni nova.

Politična zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov nam dokazuje, da se je po nastopu konstitucionalne dobe med jugoslovanskimi narodnostmi ta ideja izrekla sedaj v tej, sedaj v oni obliki. A do danes se ni zastopala enotno pri posameznih celotnih narodih in v združenih strankah. Izhodišče jugoslovanske ideje je instinktivni občutek Slovencev, Hrvatov in Srbov posebej, da je vsak narod zase kot gospodarska in kulturna skupina prešibek, da si obvaruje svoj obstoj, še bolj pa, da si izviša svoje blagostanje in kulturo.

Prvi temelj jugoslovanske ideje je bil ilirizem, zveza Slovencev in Hrvatov, ki se je polagoma razširila na zvezo slovensko-hrvatsko-srbsko. Dr. Knaflič prav poudarja: »da jugoslovansko idejo, bistvo katere je izrekel škof Strossmayer, zastopajo napredne jugoslovanske stranke, ki so: socialna demokracija, srbsko-hrvatska koalicija in slovenski naprednjaki. Dnevnik »Slovenec« je še meseca marca in maja 1914 zavzemal svoje posebno stališče glede klerikalne slovenske stranke, piše: »ujedinenje Srbske in Črne gore je lep ideal, pristaši ujedinenja se sklicujejo na isti jezik, na isto vero in isti narod, samo na dinastično vprašanje so pozabili! Mi in Hrvatje smo etični nositelji katolicizma med jugoslovani kot najvišji kulturni cilj. Jugoslovanska ideja se dá izvršiti le na podlagi historičnega hrvatskega državnega prava v habsburški državi«. Konstatirajmo torej, da tik pred izbruhom vojne niti med Slovenci ni vladala enotna jugoslovanska ideja, in posebno ne v stranki, kateri je pripadal dr. Krek. Še manj velja, da je bila jugoslovanska ideja kdaj živa med celim narodom slovenskim. Jugoslovanska ideja se je izražala v različni obliki in po razni večji ali manjši vsebini, izprva le med slovensko politično inteligenco, kakor svoj čas ilirizem. Slovenci sploh do leta 1897. niso imeli izrazitih političnih strank, šele s tem letom lahko konstatiramo organični nastop socialno-

demokratske in slovenske ljudske sranke, dočim moramo tudi še danes prištevati tretji liberalni stranki vse one politične elemente, ki niso zastopani ne v prvi, ne v drugi skupini. Ne imenujemo te stranke narodne ali napredne, ker si laste atribut narodno tudi pristaši dr. Krek-a in ker so pač najnaprednejši po svojih idejah socialni demokrati. Ako se torej govori o jugoslovanski ideji kot enotni ideji vseh strank Slovencev, potem je dejanski šele z deklaracijo 30. maja 1917 jugoslovanska ideja postala ideja celoskupnega slovenskega naroda, katero tudi slovenski socialni demokrati pozdravljamo iskreno, če tudi se deklaracija znatno loči od stališča socialne demokracije.

Jugoslovanska resolucija od novembra 1910 je docela jasna brez vsakega pridržka, zahteva narodno združitev, ne glede na različnost imena, vere, pisave in dijalektov; zahteva, da se jugoslovanska plemena konstituira kot enoten narod, ne glede na državno-pravne in politične meje kot nacionalna, avtonomna, kulturna in demokratska konfederacija narodov. Deklaracija od 30. maja pa je očitno kompromis med Slovenci in Hrvati in veriži skupaj narodno načelo s hrvatskim državno-pravom, da si sta nezdržljiva, zahteva državno celoto ozemlja Slovencev-Hrvatov in Srbov, toraj zahteva svojo samostojno državo in zopet omejuje to na žezlo Habsbursko-Lorenske dinastije. Resolucija jugoslovanske socialdemokracije je toraj jasnejša, odločnejša in sirša. Po obliki in vsebini je resolucija socialne demokracije dejanski nova ideja brez vsake kombinacije z idejami, ki so se po jugoslovanskem vprašanju pojavljale tekom konstitucionalnega življenja med Slovenci, Hrvati in Srbi. Za socialno demokracijo je historično državno pravo nezdržljivo z narodnim kot prirodnim načelom. Deklaracija je toraj nelogična po sebi ter hoče družiti tudi Srbe na podlagi historičnega, hrvatskega državnega prava, otesnuje meje narodnostnega načela, ker zahteva svoje posebno teritorialno državno telo in veže to na zvezo z dinastijo.

Izhodišče je tudi za socialno demokracijo za jugoslovansko idejo realni razlog, da niti Slovenci, niti Hrvati, niti Srbi sami zase nimajo dovolj životne moči, da vsak zase ustvari krepko gospodarsko in kulturno državo. Posebno velja to za slovensko ljudstvo po njegovem socialnem sestavu in njegovi gospodarski in geografski legi na pragu osrednje Evrope tako, da kakor klin zagozdujejo Italijane, Nemce in Madjare od severne Adrije in Trsta. Slovenski narod ima tako imenitno prirodno in gospodarsko lego, da je ravno vsled tega napotje in tvori dejansko oviro svobodnemu razvoju velikih sosednih narodov. To misel izraža Seton-Watson »The southern slav question and

the Habsburg Monarchy. 1911.«: »Najvažnejša, najnujnejša je sedaj rešitev jugoslovanskega vprašanja. Od tega odvisna je moč ob Adriji z vsemi svojimi vplivi na internacionalni položaj. Avstrija ne more raztegniti svoje moči na Balkan, ako si ne pridobi simpatij južnih Slovanov. Po drugi strani ima hrvatsko in srbsko pleme vsled geografične in strategične lege v svoji roki, da prepreči v zvezi z Avstrijo premoč Ogrske in razruši dualizem potem kompromisa med federalizmom in centralizmom, po katerem edino je mogoče rešiti narodnostni problem dvojne monarhije. Ni mogoče simpatizirati s pansrbsko aspiracijo. Znanost je te aspiracije bila bi nesreča za evropsko kulturo. Vprašanje pa se nanaša le na srbohrvatsko enoto. Z Buigari jugoslovansko vprašanje neposredno nima ničesar opraviti. **Slovence pa je izpustiti iz drugega razloga. Slovenci nimajo nobene lastne zgodovine, nujni strategični, geografični razlogi pa delajo nemogoče, da bi se jih pričrutilo zedinjenim južnim Slovanom.** Srbska in Crnagora po drugi strani ne moreta preprečiti proces razvoja, kateri srbsko-hrvatsko jednoto stavi pod habsburško državo.

Želja Panhrvatov, da bi se Kranjska, Koroška in Štajerska združile s Hrvatsko, se ne more vpoštevati, kajti nobena avstrijska stranka ne more biti za to, da se Avstrija in Dunaj odreže od morja. Tudi najbolj ekstremni politiki so dovolj modri, da uvidijo neizvedljivost tega in toliko je gotovo, da se, če **tudi se uredniški trijalizem v najbližji bodočnosti, slovenske pokrajine ne more prikloniti novi skupini.**

Glavna zapreka trijalizma je dualizem, sovraštvo Madjarov ter pomankanje državnika, ki bi bil sposoben voditi gibanje v Avstriji. Utegnilo bi pa prigoditi, da pri obotavljanju Dunaja pride morda madjarski državnik, ki vidi nujnost sporazuma z nemadjarskimi narodnostmi ter ustvari balkansko konfederacijo pod vodstvom Madjarov, o kateri je sanjal Alojz Košut, ko ga je prognanstvo naučilo spoznavati neutemeljenost plemenske agresivnosti«.

Znameniti angleški publicist, ki ima na angleško javnost dokaj vpliva, iz realnih razlogov izključuje mogočnost udejstvovanje jugoslovanske ideje v celem obsegu tudi toraj za Slovence.

Tudi nemški socialist Kautski, ki razpravlja o jugoslovanskem problemu dvomi »ali je jugoslovanska enota s Slovenci vred mogoča, ker neznatno slovensko ljudstvo po svoji legi, dasi samo še kulturno in gospodarski ne dovolj razvito, zapira gospodarsko pot velikemu gibanju državnih enot Nemške, Avstrijske, Ogrske in Italije«.

Madjari sploh zavzemajo stališče, da po-

meni združitev jugoslovanskih narodov v neodvisno nacionalno državo toliko, kakor polni raztroj avstro-ogrske monarhije. Od druge strani to priznavajo tudi Angleži. Dnevnik »Times« v članku »Ave Serbia« spomladi leta 1916, piše: »Srbija in Belgija tvorite durm od onih pozicij, po katerih bi Nemčija utegnila rušiti britansko vladarstvo. Ko Srbija štiti svoj dom, rani obenem životne interese velike Britanije in tudi ne manj interese Italije in Rusije. Svoje moči pa Srbija ne more doseči inče, nego z združitvijo s srbsko-hrvatske in slovenske pasme v jugoslovansko državo, v kateri skupi vse dežele v provinca, kjer Jugoslovani tvorijo večino prebivalstva. Rešitev balkanskega vprašanja je nezdružljivo z obstojem habsburške države v sedanji obliki.«

Sredi nasprotujočega si stališča deklaracije od 30. maja 1917 ter nemških in angleških državnikov in publicistov, kaže resolucija jugoslovanske socialne demokracije edino mogočo rešitev.

Pridržek hrvatskega državnega prava je neutemeljen, ker nosi nejasnost med razmerje Hrvatov in Srbov in tudi Slovenci nikakor ne morejo zase priznavati hrvatskega prava, ker Hrvati nimajo ne stvarne ne zgodovinske pravice na slovenske pokrajine in bi deklaracija k večjemu pomenila prostovoljno podlaganje Slovencev pod krilo hrvatske države. Kompromisno načelo deklaracije mora toraj jugoslovanska socialna demokracija odklanjati, ker slovenski narod stremi po enotni zvezi s polno enakopravnostjo vseh treh jugoslovanskih plemen. Jugoslovanska socialdemokracija tudi ne stoji na strogem teritorialnem narodnostnem principu. Internacijonalna socialna demokracija bori se proti razredni državi sploh ter čini na nje razrušitev. Za socialno demokracijo je edino mogoča tvorba bodoče državne blaginje na podlagi konkretne narodnosti, kot nositeljici kulture, ter geografične lege in prirodnega bogatstva, kot temelja državnemu in svetovnemu gospodarstvu. Radi tega je jugoslovanska socialna demokracija v svoji resoluciji zahtevala polno narodno združitev vseh Jugoslovancev kot delo večjega enotnega naroda, ki se ima konstituirati kot avtonomna skupina, kot demokratična konfederacija treh narodnosti. Strogo izvedeni teritorialni princip oviral bi samoodločbo narodov in težko bo dobiti ozemlje, kjer bi se narodnost popolnoma krila s kompaktno okroženim ozemljem. Bolj ko raste svetovno gospodarstvo, tem težje je ohraniti kompaktnost etnografičnega ozemlja. Strogi teritorialni princip je poleg tega izvedljiv le za velike mogočne skupine narodov, ki na lastnem ozemlju gospodarijo lahko več ali manj autankično t. j. imfjo na lastnem ozemlju vse predpogoje velike produkcije in velikih prometnih zvez. Socialna demokracija je proti

tvoritvi premajhnih, gospodarski šibkih držav, a tudi nikakor ne vzdržuje po drugi strani strogi personalni princip t. j. prosta izvolitev pripadnosti k enemu ali drugemu narodu po odločitvi vsake osebe ali občine posebej in združitve teh posameznikov v socialno, državno enoto. Personalni princip, katerega je spočetka strogo zastopal Dr. Renner, je težko izvedljiv, radi nestalnosti take narodne tvorbe in ker po drugi strani organizirano gospodarstvo zahteva tudi sklenjeno upravno ozemlje. Socialna demokracija ni še formalno postavila svojega programa za izvedbo narodne samouprave. Po teoretičnih razpravah najodličnejših svojih zastopnikov pa prihaja do kombinacije personalnega in teritorialnega principa.

Prvi temelj vsake politične kolektivne tvorbe je občina. Svoboda občina, ki na gotovem teritoriju proglašja svojo narodnost s pripuščanjem polne kulturne svobode pojedincem na lastnem teritoriju. Občine se dajo združiti po principu gospodarske in prometne potrebe v eno večjo celoto, okrožje. A že pri tem združenju ne odloča več izključno narodnostni princip, marveč mogočnost dobre uprave do neoviranega gospodarskega in prometnega razvoja tako, da se ne more ogniti narodnostnim otokom, ako bi izključitev istih ovirala ali celo preprečila pravilni gospodarski in prometni razvoj upravnega okrožja. V okviru okrožja mora biti dana možnost, da taka skupina razvija svoje gospodarske in kulturne moči in ta razvoj se ne sme nikdar in nikjer umetno zavirati ali preprečevati. V varstvu manjšin pa treba narodnostnega zakona. To varstvo pa se opira izključno na realno podlago gospodarskega in kulturnega razvoja t. j. vsi pripadniki ene narodnosti imajo pravico tvoriti upravno skupino za ureditev svojih jezikovnih in cerkvenih zadev. Vsak državljan ima pravico prostega naseljevanja, kjer si bodi in potem priseljevanja stvoriti na novo narodnostne manjšine tudi v kompaktnih občinah, a le, kjer se to ne vrši umetnim putem in kot propaganda, marveč po naravnem razvoju gospodarstva in prometa, na primer s skupljanjem industrije in delavcev. Vsa narodnostna okrožja združijo se v eno ozemlje tako, da so izključeni jezikovni otoki, izven njegovega oboda. Kombinirani teritorialni in personalni princip, da se uveljaviti praktično in pravilno le od slučaja do slučaja. Da spada Ljubljana kljubu nemški manjšini v narodno skupino slovensko je brez vsakega dvoma, kakor tudi, da imajo ondi nemški občanje pravico vzdržavati lastno šolo kakor ondukajšnji protestanti vzdržujejo svojo lastno cerkev. Maribor je umetno ustvarjen nemški jezikovni otok, sredi kompaktnega slovenskega ozemlja, enako Gorica laški. Maribor, Celje in Gorica so trgovska središča obda-

jajoče slovenske okolice in so se ponemčili oziroma pollaščili vsled državnega vpliva in pritiska, so toraj vrinjeni jezikovni otoki, ki bi izključili pravilno prometno in gospodarsko zvezo slovenskih pokrajin, ki so nakazane na ta središča. Taka mesta bi se morala pa urediti upravno po vzgledu svobodnih mest t. j. s samoupravo in zakonitim zavarovanjem prostega, gospodarskega in narodnega gibanja narodnostnih pripadnikov okolice. Drugačno rešitev zahteva Celovec in Beljak. Te dve mesti ste danes izven kompaktnega ozemlja slovenskega. Obe mesti postali ste nemški po naravnem razvoju obrti in trgovine ob polni pasivnosti slovenskega prebivalstva. Obenem obe mesti služite kot trgovsko in obrtno središče ne-le pripadnikom slovenske narodnosti, marveč v pretežni večini tudi nemškemu kompaktnemu ozemlju, zaradi tega bi bilo krivično in nerealno pridružiti te središči izključno slovenskemu teritoriju. Pač pa bi se tudi tod moralo zahtevati ustanovitev svobodnega mesta, ki zavaruje prosto trgovino in prost kulturni razvoj pripadnikom slovenske narodnosti. Le potem kombinacije teritorialnega in personalnega principa je mogoče govoriti o svobodi vsake narodnosti kot skupine in vsakega posameznika kot pripadnika ene narodnosti.

Zgodovinsko načelo ne velja, če tudi so bili Nemci po Češkem in Slovenskem naseljeni po državni in fevdalni sili. Če tudi so ondi izpodirili prvotno prebivalstvo, imajo danes zasebno kompaktno svoje ozemlje in bi bila krivično, da se zopet izročé teritorialni avtonomni skupini češki ali slovenski. Isto velja vse obmejne nemške občine, ki so danes izven kompaktnega ozemlja slovenskega. Jezikovni otok Kočevja spada brez dvojbe v narodnostno skupino slovensko, ima pa lastnih občin dovolj, da sestavi svojo upravno okrožje, spada pa v gospodarskem, prometnem skupino slovensko. Vsako umetno vzdržavanje tega jezikovn. otoka je toraj nedopustno, kakor zadržavanje naravnega njegovega območja. To načelo zastopa tudi De Morgan, odličen francoski socijolog, ki izjavlja v svoji knjigi »Essais sur les Nationalités« 1917. »Kolonije največjih mest ne morejo priti v poštev pri tvoritvi naroda, ako niso obdane od kmečkih občin, ki so obenem tudi odločujoče po številu pokrajini. Narodu, ki se konstruira, je toraj odzani vse ozemlje, na katerem prebiva po večini in pri temu številu odloča kmetško prebivalstvo«. Ta princip bi prihajal v poštev tudi za vsa istrska mesta in Trst, ker so vsa ta mesta sicer na periferiji slovenskega in hrvatskega ozemlja, a tvorijo trgovska in obrtna središča za slovensko in hrvatsko zaledje s pristavkom, da je priznavati vsem tem mestom pravico samouprave.

Ako socialist Kautski pomišlja ravno glede geografske lege Slovencev in ako Watson aravnost izključuje Slovence iz jugoslovanske skupine, ker bi onemogočali gospodarski in prometni razvoj velikih sosednjih držav, je iz ašega socialdemokratskega stališča na to odovoriti, da se dajo in morajo narodnostne skupine slagati po istem načelu kakor občine in krožja v take velike državne skupine, ki so po voji geografski legi in prirodnem bogatstvu sposobne dajati največjo garancijo za enotno gospodarstvo in razvoj največje produktivnosti. Trst postane tako ne le svobodno mesto proti slovenskemu teritoriju ampak tudi svobodno mesto za vse države, katere gospodarski interesi vodijo na Adrijo. Ravno po tem principu socialdemokracije pride se do rešitve dilema, da jugoslovanska skupina kot popolnoma samostojno državno telo tvori oviro svobodnemu razvoju ostalih donavskih dežel, pa tudi v sebi nima dovolj prirodnih moči, da bi ustvarila veliko produktivno skupino. — ker tvori lahko neodvisno samoupravno skupino. Nedopustno je po principu samoodločbe narodov in neomejenega razvoja svetovnega gospodarstva, da bi se jugoslovanska država kot samostojno telo konstituirala kot gospodarska skupina, ki svojo eksistenco zajemlje iz prehodne trgovine kot posredovalka med Italijo, Nemčijo, Avstrijo in Ogrsko. Kakor pri posamezni individualiteti osebna pravica ne sme iti tako daleč, da bi ovirala svobodnost druge individualitete, tako je tudi bodoče narodnostne državne skupine ustanoviti po načelu potrebne samooomejitve, ki garantira svobodo tudi drugim. Socialna demokracija negira suvereniteto državi. Država ni kakor trdi zgodovinar Kjellen »eine Lebensform«, oblika življenja, marveč je le menjajoča se socialna tvorba, sredstvo za svoboden razvoj kulture in gospodarstva. Socialni demokraciji je konkretna podlaga narod in gospodarsko ozemlje. Radi tega ne more biti govora o suvereniteti držav pa tudi ne o suvereniteti narodov, **suverena more biti le prostovoljna, organska združitev vseh kulturnih narodov sveta v eno gospodarsko celoto. Le združena volja vseh narodov bo suverena za vse posamezne dele.**

Jugoslovanska deklaracija in dr. H. Tuma.

Kadar zaplamt v narodu navdušenje za kako stvar, tedaj se rado pripeti, da poskuša mož, ki je že davno zakopan v zasluženo pozabljenost, izpodkopati splošno navdušenje ter omalovažiti stvar, katera ga je povzročila.

Za socialno demokracijo pade pomislek Watson-a glede strateškega pomena lege slovenskega ozemlja. Socialdemokracija smatra za predpogoj stalnega socialnega reda in trajnega miru odpravo militarizma. Po internacionalnih določilih, po suvereni volji združbe narodov, mora se zabraniti vsako strateško izkoriščanje prirodnih lege po enem narodu na gotovem ozemlju.

Češki in slovenski državni poslanci so, kolikor uresničenje svoje ideje naslanjajo na londonske konference, na krivi poti. Pomenilo bi to pričakovanje polne zmage vojne skupine entente ali centralnih oblasti. Ne eno ne drugo ne zajamči polnega uresničenja jugoslovanske ideje. Italija od svoje strani zahteva posest adrijske obale in z ocepitvijo iste izgubila bi jugoslovanska skupina predpogoj svojega polnega gospodarskega in kulturnega razvoja. Zmaga entente pomeni toraj neobhodno cepitev in oslabitev jugoslovanske enote. Po drugi strani bi pomenila polna zmaga centralnih oblasti tako premoč imperijalističnega nemško-ogrškega stremljenja, ki bi ali popolnoma preprečila samostojno narodnostno skupino jugoslovansko ali pa močno zaviralo kulturni in gospodarski razvoj. Zmaga ene ali druge skupine bi pomenila pa prejšnjo negotovost evropskih držav medseboj, preprečila bi izvršitev principa samoodločbe narodov. Zato je za socialno demokracijo le ena mogoča pot dosege jugoslovanske enote, pot polnega demokratičnega razvoja držav ter sedaj ob svetovni vojni zahteva sklenitev kompromisnega miru, kateri ne temelji na zmagi orožja, ampak na svobodni ureditvi razmer držav medseboj.

Deklaracija slovenskih-hrvatskih državnih poslancev od 30. maja 1917. ne primaša toraj nove ideje, ne večjih koristi ljudstvu nego resolucija socialne demokracije, ima pa gotovo manj garancije, da se izvede v smeri stalne ureditve razmer evropskih narodov medseboj.

Ti možje so časih podkupljeni, tu in tam pa se oglašajo samo zategadel, da bi svet opozorili na svojo osebo, ki si cer še premikava ude, ki je pa vendar mrtva. Jugoslovansko deklaracijo obdaja danes vseobče navdušenje in okrog nje se zbirajo vse naše politične stranke in — če se ne motimo — zbira se okrog nje tudi precejšen del jugo-

slovenske socialne demokracije. Dr. Tuma vse to ni všeč in v najmlajšem ljubljanskem dnevniku priobčuje ravnokar gostobeseden članek, s katerim deva v nič deklaracijo naših državnih poslancev ter skuša kaliti navdušenje zanj. Pri tem bi ga ne motili, če bi stari gospod pisal mirno, ne da bi grizel okrog sebe! Toda dr. Tuma se ne more odreči navadi, katero je kazal, ko je bil še živ. Tako je posvetil tudi meni te - le vrstice:

»Vso nesposobnost resnega mišljenja pa kaže trditev nastopajočega voditelja slovenskega naprednjaštva dr. Tavčarja v Zagrebu: »Zemlja naša je, če smo pravični zgodovini ter pokorni historičnemu pravu, samo kos zemlje hrvatske!«

Ne vem, je - li ta izrek istinit ali ne. Če je, le omenjam, da bi za vsako besedo, katero sem spregovoril v mladeniški dobi, danes ne hotel več prevzeti odgovornosti. Vzlic temu bi pa le opozarjal, da je moja »trditev« v Zagrebu — če jo je dr. Tuma pravilno prebral — gotovo precej sorodna z mislijo, iz katere je pognala deklaracija naših državnih poslancev in — če hočete — tudi deklaracija jugoslovanskih socialnih demokratov iz leta 1909.

Radi sposobnosti, bodisi v mišljenju, bodisi v kakem drugem oziru, se z dr. Tumo gotovo ne bom prepiral; da moja ne dosega njegove, je vsakomur jasno. Posebno kar se tiče sposobnosti, menjavati od danes do jutri svoje prepričanje! Dr. Tuma je že tolikrat spremenil resnost svojega mišljenja, da uživa v tem oziru v Slovencih rekord, tako da bi mu danes, če se hoče še na kak način preleviti, ne ostajalo drugega, nego prestopiti v židovsko konfesijo . . .

Ali radi osebnega napada, s katerim me Tuma uničil resnost mojega mišljenja, bi ne bil nikdar odgovarjal slovenskemu dr. Adlerčku, da se ni v svojem članku dotaknil tudi našega mesta in njegovega narodnega prebivalstva.

Morda bi bil tudi tukaj odgovor nepotreben, ker mi bo marsikdo ugovarjal, da celi svet ne šteje sto oseb

moškega in ženskega spola, ki bodo prečitale Tumov članek o jugoslovanski deklaraciji!

Kadar dr. Tuma zastavi svoje pero, spiše vselej nekaj dolgega, ki se vleče kakor brzozjavna žica od Trsta do Dunaja; povsod v neskončni razpravi kaže se silna površnost, ki se druží s tako izredno dolgočasnostjo, da pod njo oledeni vsako duševno življenje! In jezik, katerega mesari ta Adlerjev adept, je nekaj groznega! Če čitaš razvlečene, zaspane in pohojene perijode, imaš občutek, kakor bi se s sv. Antonom po trnju valjal ali pa visel s svojim telesom na kolesu! Kar sedaj dr. Tuma pisari v »Napreju«, je podobno mrtvi krajini ob Mrtvem morju, čez katero vise goste sive megle smrtonosnega dolgega časa! Logično torej sklepam:

Tumovi članki ne bodo nikomur škodovali, najmanj pa Ljubljani! Ali vendar jih ne moremo prezreti, ker bi končno vsaj tistih sto ljudi, ki bodo morda čitali »Jugoslovansko deklaracijo« v »Napreju«, lahko govorilo: Tuma je Ljubljani to in to očital, in ker mu ni ničesar odgovorila, je dokazano, da jo je gospod doktor po zasluženju ogradil!

Najprej se očita Ljubljani:

»Ljubljana je razobesila svoje zastave ob zvokih šumnih koračnic, pozdravljala je po svojih prvih zastopnikih odhajajoči polk.«

Kaj je torej storila Ljubljana? Ko je izbruhnila vojna — Ljubljana je ni zahtevala in ne zakrivila — moral je tudi 17. pešpolk odriniti na bojišče. Cvet kmečkih in mestnih fantov je odhajal z domačim našim polkom, in če smo ga spremili na kolodvor in se poslovljali od njega, je bila to v očeh dr. Tume velika pregreha! Kaj hočemo odgovoriti? Tukaj je padel Tuma na stališče, kjer se prične — če se smemo tako izraziti — z njegovo histerijo pajašiti surovost!

Na drugem mestu niše:

»Ljubljanka gospoda je gostoljubno sprejemala lunake, ki so prihajali varno v zaledje.«

Tukaj se s surovostjo družil denunciacija! Ljubljanske gospe, ki so na kolodvoru sprejele in tu in tam, dokler so mogle, tudi pogostile ranjenega vojaka, so po mnenju dr. Henrika Tume sprejele bojaznlivega junaka, ki je prihajal — da se poslužimo Tumove jezikovne klade — varno v zaledje. Taki infamiji nasproti bi lahko zagazili v srd, ali dr. Tumi nasproti bi bilo kaj takega prevelika čast! Mož je že bil pri najrazličnejših strankah, je študiral to in ono, ali od vsega mu ni ostalo ničesar: danes je duševen berač, in njegova nerazsodnost je tako ogromna, da bi bila dolžnost njegovih prijateljev — če jih kaj ima — da bi mu zabranjevali

v usmiljenja vredni onemoglosti še stopati pred slovensko javnost!

Kakih metod se poslužuje, dr. Tuma, izhaja najbolje iz tega, da zamerja očetom, ki so svoj čas v skrbeh za svoje sinove, nastopili proti »Preporodu«. Da je bil izdajatelj tega lista mladi Tuma in ne mladi Svetek, bi se s t a r i Tuma najbrž ne delal tako zaljubljenega. Tako pa, ker očetje niso hoteli tirati svojih sinov v državno klavnico, jim dr. Tuma očita malodušnost in podlost!

Bog daj takim pisacem, kot je dr. Tuma, vsaj nekaj pameti!

Dr. I. T.

Odgovor

Ljubljanskemu županu in nositelju narodno-napredne in svobodomiselnje ideje drju. Ivanu Tavčarju.

Ob priliki strankinega zbora jugoslovanske socialne demokracije v Ljubljani dne 25. t. m. sem bil opozorjen na Vaš pamflet v »Slov. Narodu« od 15. m. m. Ne zamerite, da nisem takoj utegnil odgovoriti in da naš list nima vedno prostora za take reči. Odgovarjam Vam — seveda ne bogzna kako užaljen, ampak kot politik, ki se čuti živega in zdravega, neoskrunjenega po nikaki sinekuri in tantijemah, član majhne, a žive in zdrave slovenske proletarske stranke, nositeljice idej, ki danes bolj in bolj zavladujejo ves kulturni svet.

Na surovosti in osebnosti ni treba, da odgovarjam — za resnega človeka se obsojajo same.

Primerjanje Vaše sposobnosti z mojo je rezultat Vaše velike zadovoljnosti s samim seboj. Taka je seveda za dotičnika vsegdar nepobitna.

Očitajte mi, da večkrat motim splošno narodnjaško navdušenje. Deloma imate prav, kedar vidim, da je to navdušenje zaneteno iz demagogije, se uprem. Tako ste tudi ob priliki prašanja slovenske univerze pisali: Kedar smo »k sreči« vsi Slovenci edini pa pride nepoklicani dr. Tuma s svojo posebno »klobaso«. Res je takrat zašumelo po slovenskih gajih: »Dajte nam vseučilišče v Ljubljani!« — a jaz sem kazal na kulturno in moralno nevarnost ter na politične momente. Imel sem prav, akademično mladino, izven strogo klerikalne in boljši del razumnštva me je razumel. Moje stališče je bilo za razvoj in dobrobit našega naroda — pravo. Tako bo tudi sedaj. Prepričan sem, da moje

žive in zdrave misli prodro tudi pri jugoslovanskem vprašanju.

Kolikor se tiče nestalnosti mojega mišljenja in nasprotno Vašega kremenitega, neomahljivega prepričanja, sklicujem se na ugotovitev drja. Prijatelja (Krsnik in njegova doba), da ste se Vi pri vstopu v politiko priporočali, kot mlad nadebuden mož pri kmečkih županih za izvolitev v deželni zbor Kranjski, s svojim globokim katoliškim prepričanjem — jaz sem vstopil v Goriški deželni zbor na insistentne prošnje drja. Antona Gregorčiča in grofa Alfreda Coroninija in je klerikalni »Primorski List« moj vstop komentiral: »priznavamo njegovo delavnost in sposobnost — a bojimo se ga kot ateista«. Utegnite tudi vedeti, da sem svojo prvo eksistenco izgubil še kot mladenič na denunciacijo, sedaj visoko čislanege moža, menda Vašega prepričanja, da sem republikanec, a da sem si z lastno močjo brez vsake protekcije priboril to, kar sem.

Sem danes član socialne demokracije, ker vidim edino v njej zastopnico slovenskega ljudstva — dočim je vsa Vaša politika bila do danes politika osebnosti in puhlosti brez idej in dejanj. Ako je slovensko javno življenje padlo na nivo, na katerem je danes, ga bo morala zgodovina slovenske politike karakterizirati z dvema imeni: dr. Ivan Susteršič in dr. Ivan Tavčar.

Sicer pa se je jelo svitati. S. L. S. je izločila glavnega demagoga in sebe — Vi priti morate skoro na vrsto — ako Vaša stranka res še živi in ni že davno — omaravela.

Vaše očitane, da pišem za Vas nerazumljivo, utegne biti opravičeno. Vi pišete klasično gorenjščino s polnim svojim reproduktivnim talentom, jaz žal bridko čutim, da pišem pod vplivom zapadnih jezikov in ruščine, če tudi stremim emancipirati se oficijelne polugermanizirane naše slovenščine. Mi pa docela zadošča, da me razumejo priprosti slovenski delavci in vsi oni, ki niso preleni preišljati nekoliko težje, včasih celo znanstvene probleme.

Ker mi očitane površnost in duševno beraštvo, pozivljam Vas odkrito na tekmo! Izsujete cvet svojih političnih, socialnih in filozofskih misli, recimo v »Demokraciji« — saj me štejete med »starine«, odgovarjal Vam bom z vso svojo beraško silo.

Ni treba, da spišete kaj izvirnega, saj ne morem kar tako od Vas zahtevati kaj takega. Zadoščala mi bo temeljita študija.

Svoje opazke o »Preporodu«, in o sijajnem

patriotizmu Vaše narodno-napredne-svobodomiselne ckolice — še enkrat pribijam. Vi jih morate v sebeobrambo izrekati za denuncijanstvo — bodi Vam to v edino tolažbo! Moja sodba pa ni osamljena. Vso prostitucijo narodne misli, vse pomanjkanje močate značajnosti, označil je izobražen socijolog ptujega rodu, ki je par let bival med nami ter občeval s priprostim ljudstvom in liberalno vodilno inteligenco z besedami: »vaše slovensko ljudstvo je čudovito zdravo in jako — vaša inteligenca pa je, — da doslovno citiram:

Ne, nečem izgovoriti sramotilnih besedi iz spoštovanja do slovenskega imena.

Dr. Ivan Tavčar roko na srce, jaz vidim narodno idejo v možati akciji — če treba v sebe žrtvovanju — Vi videti jo na samem sebi. Vam je to dovolj!

V Ljubljani, dne 2. januarja 1918.

Dr. H. Tuma.

„Veliki“ polemični spoprijem

Zaradi razprave „Jugoslovanska deklaracija“, med izhajanjem katere je „Slovenec“ tako strupeno napadel socialno demokracijo in „rigoroznega marksista Tumo“, jo je Tuma prav hudo skupil tudi od – dr. Ivana Tavčarja! Pod naslovom „Jugoslovanska deklaracija in dr. Tuma“ je napisal Tavčar prav svojevrsten spis, ki ga ni mogoče uvrstiti v politično polemiko, ker mu skoraj docela manjka politična vsebina; opraviti imamo bolj z literarno vajo pisatelja v „krepkem stilu“ ali v osebnem napadanju, primernem za to, da se nasprotnik „potolče“ z argumenti ad hominem. S svojo stilistično vajo je Tavčar mogel „dokazati“ edinole, da ima še neusahel vir v takšen namen potrebnih „domislic, primer in podob“, nadomeščujočih stvarne argumente.^{2 2} Tumo je označil za „moža“, ki je že davno zakopan v zasluženost pozabljenost“ in ki „se oglašja samo zategadelj, da bi svet opozoril na svojo osebo“. V svojem „gostobesednem članku deva v nič deklaracijo naših državnih poslancev ter skuša kaliti navdušenje zanjo“ torej iz neke zgolj osebne potrebe! Takšni in podobni Tavčarjevi izbruhi pa so privreli iz njegove osebne prizadetosti, ker se ga je bil Tuma nekajkrat dotaknil z nespoštljivo kritiko. V svoj nasploh zelo solidno napisani pregled razvoja jugoslovanske ideje pri Slovencih je Tuma natrosil tudi nekaj pretiranosti in je med drugim s pretirano zaostrenim uvodom navedel eno izmed Tavčarjevih „planinsko-hrvaških“ deklaracij iz devetdesetih let takole: „Vso nesposobnost resnega mišljenja pa kaže trditev nastopajočega voditelja slovenskega naprednjaštva dr. Tavčarja v Zagrebu; ‚Zemlja naša je, če smo pravični zgodovini ter pokorni historičnemu pravu, samo kos zemlje hrvatske!‘“^{2 3} Spretno, a hkrati tudi prazno se je Tavčar ognil stvarni vsebini te kritike, češ da je v vzajemniškem navdušenju zapustil slovensko narodno osnovo, in jo je sprejel le kot „oseben napad, s katerim je Tuma uničil resnost“ njegovega „mišljenja“. A zaradi „osebnega napada“, je zatrdil, „bi ne bil nikdar odgovarjal

slovenskemu dr. Adlerčku, da se ni v svojem članku dotaknil tudi našega mesta (tj. Ljubljane) in njegovega narodnega prebivalstva“. Tuma je bil na dveh mestih poudaril, kako so v vojni ljubljanski prebivalci sploh, posebej pa njihovi „prvi zastopniki“, tj. predvsem župan dr. Tavčar in „ljubljska gospoda“, razkazovali avstrijski patriotizem. Preden pa je Tavčar prešel k „zagovoru“ tega ravnanja, je obsul Tumo z nadaljnjimi argumenti ad hominem, npr. kako mož poseka vsakogar v „sposobnosti menjavati od danes do jutri svoje prepričanje“ in „bi mu danes, če se hoče še na kak način preleviti, ne ostajalo drugega, nego prestopiti v židovsko konfesijo“. Nato je ocenil, „da celi svet ne šteje sto oseb moškega in ženskega spola, ki bodo prečitale Tumov članek o jugoslovanski deklaraciji“, in sicer zaradi njegove dolžine, dolgoveznosti, dolgočasnosti, slabega jezika in stila z „razvlečenimi, zaspanimi in pohojenimi periodami“, kar vse skupaj povzroča bralcem le – muke!^{2 4} Svojih in ljubljanskega „narodnega prebivalstva“ avstrijsko-patriotskih manifestacij ni zanikal, spraval pa se je nad kritika, ki se jih je drznil omeniti resda nekoliko „strupeno“, s stopnjevanimi verbalnimi „ugrizi“, češ da „je padel na stališče, kjer se z njegovo histerijo pajdaši surovost“ in kjer „se s surovostjo družijo denunciacija“! A vzvišeni Tavčar, ki „bi taki infamiji nasproti lahko zagazil v srd“, tega ni hotel storiti, ker „bi bilo dr. Tumi nasproti kaj takega prevelika čast“! Presodil je tudi še, da Tumi od vsega njegovega študija „pri najrazličnejših strankah – ni ostalo nič“ in da „je danes duševni berač“ s „tako ogromno nerazsodnostjo, da bi bila dolžnost njegovih prijateljev – če jih kaj ima – da bi mu zabranjevali v usmiljenju vredni onemoglosti še stopiti pred slovensko javnost!“ Posebej je zavrnil še njegovo kritiko „očetov“, ki so svoj čas v skrbeh za svoje sinove nastopili proti ‚Preporodu‘. Tuma je bil v svojem pregledu v omenjeni razpravi omenil, da je bilo pred vojno mogoče „le iz obnašanja in načina obravnavanja slovenske

narodne stranke" spoznati, „da se je postavila na vsesrbsko stališče, in „da je posebno mladina dala temu jasnega izraza v ‚Preporodu‘“. Nato je prešel h kritiki s trditvijo, da „se je vsa omahljivost in negotovost buržoazne slovenske stranke pokazala ravno v (njenem) obnašanju proti temu gibanju mladine, ki je v prvič, odkar traja konstitucionalna doba slovenskega političnega življenja, hotela (preiti) od praznih fraz in banketnega navdušenja na pot akcije“. Toda „oprezni očetje te mladine“, ki „se je v prvič jela zavedati narodnega jedinstva jugoslovskega dejanski ter odločena za izvršitev te ideje žrtvovati vse“, „so znali pravočasno preprečiti strmo njeno pot“, ki „se jim je zdela ne le prenaglana, ampak tudi priskantna“, in so ravnali tako, da „se je ‚Preporod‘ zadušil ne toliko s policijsko silo, nego z malodušnostjo, da ne rečemo podlostjo slovenskih strank“.²⁵ Tavčar kajpak v oportunističnem slovenskega meščanstva ni mogel videti „malodušnosti“ ali celo „podlosti“ in je ravnanje očetov, zagovarjal takole: „Da je bil izdajatelj tega lista (‚Preporoda‘) mladi Tuma (tj. eden izmed sinov dr. Henrika T.) in ne mladi (Vladimir) Svetek, bi se stari Tuma najbrž ne delal tako zaljubljenega. Tako pa, ker očetje niso hoteli tirati svojih sinov v državno klavnico (tj. v avstrijske zapore), jim dr. Tuma očita malodušnost in podlost!“ Preden se je pod članek podpisal z začetnicami „Dr. I. T.“, ga je zakrožil še s stavkom: „Bog daj takim pisčem, kot je dr. Tuma, vsaj nekaj pameti!“

Videli smo, kako je dr. Žerjav takšne Tavčarjeve „čenčarske napade starega obrabljene kova“ obsojal kot — nepolitične, ker so morali odbijati vplivnega socialnodemokratskega voditelja od četudi le sporadičnega sodelovanja pri bodočih zadevah, kjer bi meščanstvo in socialno demokracijo vezala kakšna skupna narodna korist. A takšne presoje — politične v višjem smislu — niso bili sposobni drugi predstavniki slovenskega meščanstva, vključno z njimi zvezana „socialistična omladina“, ki so privoščili posebnežu Tumi, da jo je tako skupil od Tavčarja. Ta je s svojimi argumenti ad hominem izrazil vsesplošni srd, ki ga je čutila v deklaracijskem navdušenju enako usmerjena slovenska javnost do Tumove hladne treznosti ob vsesplošni razgretosti. Tudi vsa takratna Cankarjeva družba je bila docela nesposobna za umevanje Tumovega posebnega stališča in zato lahko domnevamo, da so ji prijale Tavčarjeve „domislice, primerje in podobe“ na Tumov račun.

A kakor je narodnjaška javnost z užitkom

sprejela Tavčarjev napad na Tuma, je tudi morala ostati gluha za vse, kar je proti napadu uveljavljal Tuma v precej poznem „Odgovoru ljubljanskemu županu in nositelju narodnapredne in svobodomiselne ideje dr. Ivanu Tavčarju“.²⁶ Tuma se je umljivo hotel prej pomiriti, preden bi se lotil pisati repliko, zato da bi v njej razodel manj osebne prizadetosti in dosegel višjo stopnjo stvarne tehtnosti. To se mu je v neki meri tudi posrečilo. „Na Vaš pamflet . . . odgovarjam“, je začel, „seveda ne bogzna kako užaljen, ampak kot politik, ki se čuti živega in zdravega, neoskrunjenega po nikaki sinekuri in tantijemah, član majhne, a žive in zdrave slovenske proletarske stranke, nositeljice idej, ki danes bolj in bolj zavladujejo ves kulturni svet.“ Tako je takoj prenesel prakso na politično torišče, kjer je bil ves njen smisel. Potem ko je nasploh zavrnil Tavčarjeve argumente ad hominem s stavkom: „Na surovosti in osebnosti ni treba, da odgovarjam — za resnega človeka se obsojajo same“, je nakažal, v kakšnem tonu se bo skušal braniti: „Primerjanje Vaše sposobnosti z mojo je rezultat Vaše velike zadovoljnosti s samim seboj. Taka je za dotičnika vsekdar nepobitna.“ Priznal je, da ni prvič, ko „moti splošno narodno navdušenje“, ampak da to rad stori, kadar koli „vidi, da je to navdušenje zaneteno iz demagogije“, in je spomnil, kako mu je Tavčar pred leti podobno očital: „Kadar smo ‚k srečij‘ vsi Slovenci edini, pa pride nepoklicani dr. Tuma s svojo posebno ‚klobaso‘.“ To je bilo takrat, ko se je ob splošnem „šumu po slovenskih gajih“ z zahtevo po slovenskem vseučilišču v Ljubljani oglasil z mislijo, da bi to — s splošnega narodnega in posebej s protiklerikalnega vidika — bolj spadalo v Trst. Še je vztrajal pri tej misli, poudaril, da ga „je razumela akademična mladina izven strogo klerikalne“ in poleg nje tudi „boljši del razumništva“, da je bilo njegovo „stališče za razvoj in dobrobit našega naroda — pravo“, in izrazil prepričanje, da njegove „žive in zdrave misli prodro tudi pri jugoslovskega vprašanju“. (V tem okviru ne morem začeti proučevati, koliko se je tako v misli, naj bi bilo slovensko vseučilišče v Trstu, kakor tudi v posebnem stališču slovenske socialne demokracije v letih 1917 do 1918, ki je opozarjala predvsem na sicer neupoštevano nevarnost, pretečo Slovenskemu primorju, pojavljal še prav nič proučeni „dualizem“ ali „dvocentrizem“ v slovenski politiki zadnjega desetletja avstrijske dobe.) Nato je v dokaz „stalnosti“ svojega mišljenja proti očitani mu „nestalnosti“ navajal dve okolnosti: da je že ob njego-

vem vstopu v politično življenje goriški klerikalni „Primorski list“ sicer izrekel priznanje njegovi „delavnosti in sposobnosti“, a s pridržkom zaradi njegovega ateizma, in da je „svojo prvo (učiteljsko) existenco izgubil še kot mladenič na denunciacijo sedaj visoko čislanega moža“, češ da je republikanskega mišljenja. Medtem ko je sam tudi kot socialist ostal zvest ateizmu in republikanstvu, pa je Tavčarjeva „neomahljivost prepričanja“ dvomna spričo dejstva, da se je ob svoji prvi kandidaturi v kranjski deželni zbor priporočal duhovščini „s svojim globokim katoliškim prepričanjem“. Nadaljnje politične primerjave med seboj in Tavčarjem pa ni dovolj uravnesil: Umljivo je kot „član socialne demokracije“ videl „edino v njej zastopnico slovenskega ljudstva“, a tudi liberalno stranko bi bil lahko razredno opredelil in upošteval njen nacionalistični idejni temelj, ne pa se samo omejil na to, da je označil vso Tavčarjevo „politiko do danes“ za „politiko osebnosti in puhlosti brez idej in dejanj“ in docela izenačil Tavčarja z dr. Ivanom Šusteršičem, češ da mora zdaj, ko je tega kot „glavnega demagoga“ izločila iz njegovih vrst klerikalna stranka, priti za njim „skoro na vrsto“ še Tavčar, ako njegova „stranka res še živi in ni še docela omrtnela“.

Tavčarjeve „domislice, primere in podobe“ na račun njegovega stila je prezrl in mu je ugovarjal le glede razumljivosti svojega pisanja: „Vaše očitane, da pišem za Vas nerazumljivo, utegne biti opravičeno. Vi pišete klasično gorenjščino s polnim svojim reproduktivnim talentom, jaz žal bridko čutim, da pišem pod vplivom zapadnih jezikov in ruščine... (ko) stremim emancipirati se officialne polu germanizirane naše slovenščine. Mi pa docela zadoščā, da me razumejo preprosti slovenski delavci in vsi oni, ki niso preleni premišljevatī nekoliko težje, včasih celo znanstvene probleme.“ Na očitane „površnosti in duševnega beraštva“ pa je Tavčarja prešerno „pozval odkrito na tekmo“: „Izsužite cvet svojih političnih, socialnih in filozofskih misli, recimo v ‚Demokraciji‘ – saj me štejete med ‚starine‘ – odgovarjal Vam bom z vso svojo beraško silo. Ni treba, da spišete kaj izvirnega, saj ne morem kar tako od Vas zahtevati kaj takega.“ Tako je Tuma izkoristil Tavčarjev puhli napad na njegovo „duševno beraštvo“, da je s pozivom „na tekmo“ posredno opozoril na dvoje: 1. na svojo izjemno razgledanost po politični, socialni in filozofski literaturi in na svoje spise na ravni revialnega razpravljanja, s katerim se je uvrstil blizu vrha slovenske družboslovne pu-

blicistike svojega časa, in 2. na dejstvo, da Tavčar v svojem nebeletrističnem pisanju ni nikdar razgledal političnih, socialnih ali filozofskih problemov malo globlje na revialni ravni, marveč se je vedno omejeval na časnikarsko pisanje za dnevno rabo.

Posebej se moramo ustaviti pri Tumovi – dvojno ironični – omembi napovedane revije „mladih“ socialistov, ki so odpadli od socialne demokracije, češ da je najprimernejša, da bi v njej Tavčar razpravljaj o političnih, socialnih in filozofskih problemih v nebeletristični obliki, to se pravi, ubadal se s poslom, ki ga ni bil vajen, in to še v reviji, ki jo bodo izdajali „mladi“ socialisti! Izdajatelji „Demokracije“ so bili v posebnem obvestilu razglasili za njeno „glavno nalogo, da razmotriva socialistične probleme, razbistri pojme o demokraciji in da seznanja v obširnem ‚pregledu‘ svoje čitatelje z vsemi važnimi vprašanji na političnem, kulturnem, socialnem in gospodarskem polju“, a da „bo hkrati tudi svobodna tribuna za razgledanje vseh vprašanj, ki so danes važna“.^{2.7} A ker je imela ta tako napovedana „svobodna tribuna“ biti vendarle glasilo skupine, ki se je bila odcepila od socialne demokracije zaradi tega, ker se ni strinjala z njenim mednarodnostnim in razrednim izročilom, je mogla biti „svobodna“ le še za meščanske demokrate, katerim so se „mladi“ socialisti bližali in tudi za starega liberalca, zdaj podemokratnega Tavčarja! Le na te so mislili kot na dodatne sodelavce – kakor so nato pokazali v praksi – ko so razglašali, da „socialistična omladina noče posegati v strankarskopolitični boj“ in da „je njen edini namen kulturno delo“.^{2.8} Tumovemu socialnodemokratskemu odklanjanju meščanske demokracije in meščanske vsenarodne deklaracijske fronte kajpak niso ponujali svoje „tribune“!

Končno je Tuma v odgovoru na Tavčarjev napad še vztrajal pri „svojih opazkah o ‚Preporodu‘ in o sijajnem patriotizmu Vaše (tj. Tavčarjeve) narodno-napredno-svobodomiselnē okolice“ in se je sklical na neimenovanega tujega „izobraženega sociologa“, ki „je nekaj let bival med nami ter občeval s preprostim ljudstvom in z liberalno vodilno inteligenco“: Medtem ko je ljudstvo ocenil kot „čudovito zdravo in jako“, pa „je označil vso prostitucijo narodne misli“ in „vse pomanjkanje možate značajnosti“ pri liberalni inteligenci s tako nespoštljivimi besedami, da jih Tuma „iz spoštovanja do slovenskega imena“ ni objavil. S temi ostrinami je Tuma rezal v tisto, kar smo po Cankarju vajeni označevati s pojmom – hlap-

čevstvo. V tem smislu je v končnem odstavku takole priostril razliko med seboj in nasprotnikom v polemiki: „Dr. Ivan Tavčar, roko na srce: jaz vidim narodno idejo v možati akciji — če treba v sebežrtvovanju — Vi vidite jo na samem sebi. Vam je to dovolj!“ Razglašati smisel „sebežrtvovanja“ v boju za narodne in družbene ideale in označevati neumevanje takšne smiselnosti za „malodušnost“ in „podlost“

OPOMBE

- 22 Slovenski Narod št. 287 z dne 15. decembra 1917. — Na Tavčarjeve „bogate“ domislice, primere in podobe“ v tej stilistični — recimo — mojstrovini je s posebnim priznavalnim poudarkom opozorila dr. Marja Boršnik (v opombah k izdaji pisateljevega „Cvetja v jeseni“, Klasje zv. 22, 1950, str. 93).
- 23 Naprej št. 123 z dne 7. decembra 1917.
- 24 Ne navajam Tavčarjevih „domislic“ itd., s katerimi je „obdeloval“ Tumov stil in ki so požele tako neomejeno priznanje M. Boršnikove, da se (na označenem mestu v op. 22) ni ustavila samo pri pohvali Tavčarjeve fantazijske literarne moči, ampak je vrh tega presodila, da mu „moramo tu (tj. v njegovem teptanju po Tumovem stilu) dati prav“! Docela je pomešala dve različni plasti dejavnosti, ko je začela razmišljati, kakor da bi pomanjkanje podobnih „bogatih domislic, primer in podob“ pri Tumi in „tudi pri ostalih Tumovih družbeno naprednih somišljenikih“ nekako ne bilo v pravem skladu z njihovo družbenopolitično miselnostjo; po njeni čudni logiki bi takšna

je bilo takratni slovenski javnosti neumljivo, globoka vsebina Tumove misli, rastoče iz čustvene korenine, pa je vidna v luči naslednjega četrstoletja slovenske zgodovine, ki je spoznala dotlej komaj kaj znano „sebežrtvovanje“ zlasti v tistem taboru, kjer ga je Tuma presemetljivo predčasno postavil za moralnopolitično načelo, v revolucionarnem delavskem gibanju.

idejnost morala biti zvezana s stilističnim mojstrstvom, kakršno bi moralo primanjkovati takratnim — „betežnim, starim liberalcem, ki niso bili sposobni več nobene večje iniciativnosti“ (tudi te je krivo presodila)! Očitno je treba družbenopolitična stališča presojati neodvisno od stopnje stilistične — recimo — virtuoznosti, ki jo dosegajo ali pa zaostajajo za njo njihovi zastopniki. — Tudi dr. Fran Vatovec (v pregledu „Ob zibelki ‚Slovenskega Naroda‘ pred sto leti“ v knjižici „Stoletnica Slovenskega Naroda“, Maribor 1968, str. 20), ki sicer v teh „presojah“ ni sledil M. Boršnikovi, se je sklical nanjo in omenil Tavčarjeve „domislice“ itd. na račun Tumovega stila, ne da bi se kaj zmenil za Tumove ideje v razpravi, ki jo je dr. Tavčar tako poceni — „s politično kneftro in s škornjem na kveder“ (Hinko Smrekar v „Umetnosti“ VI/1941/42, str. 92) — stilistično „povozil“.

25 Naprej št. 121 z dne 5. decembra 1917.

26 Naprej št. 5 z dne 7. januarja 1918.

27 Slovenski Narod št. 291 z dne 20. decembra 1917 in Naprej št. 135 z dne 22. decembra 1917.

28 Prav tam.

(„Veliki“ politični spoprijem smo dali naslov odlomku iz knjige zgodovinarja Dušana Kermavnerja „Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918“, iz poglavja z naslovom „Veliki polemični spoprijem med meščanskim tiskom in ‚Naprejem‘ pozimi 1917–18“; Ljubljana 1968, str. 93–100.

Gre za zgodovinarjev komentar polemike oziroma napada liberalca Tavčarja na socialista Tumo. — Op. ur.)

Резиденция в деревне

"Старая дача"

В. Павликов 1939



LITERATURA

Leopold Suhodolčan

Črte mojega življenja

Kdaj pa kdaj se zagledamo v dlan, kjer nam tečejo črte življenja, ljubezni, smrti . . . , se za trenutke zamislimo, jih morebiti pokažemo še komu, prijateljem, pa „razlagalcem“ . . . Brez težav si jih lahko ogledujemo, saj so „kakor na dlani“.

A hkrati tečejo neke globoko v nas še druge črte življenja, ki niso „kakor na dlani“ in si jih še samemu sebi komaj kdaj pokažemo. Črte začnejo teči s prvim dnevom našega rojstva in niso enake po svoji moči in dolžini; odkrijemo si jih le ob kakšni tihi ali usodni uri, bolj sebi kot drugim.

Kakor že razmišljam, je sedem osnovnih črt, ki so pomembno zaznamovale moje življenje in s tem seveda tudi literarno ustvarjanje; nekatere od teh so v večji meri prišle od izraza v delih za mladino, a večina v mojem pisanju nasploh.

Naj kot prvo črto zapišem igro, ki me je spremljala od prvega dne, ki ga pomnim, pa gotovo tja do šestnajstega leta. Da, bil sem otrok, ki sem se tudi v pravem pomenu besede zelo dolgo igral! Skušam se spomniti, kakšne so bile igre, a se mi kar prepletajo med sabo: v Žireh skrivanje okrog kozolca in v grmovjih ob Sori ter v hribu nad staro rojstno hišo, na Plaču tekanje po gozdu, travnikih in pašnikih, vinogradih, prav tako v Šentilju v Slovenskih goricah. Prevladovala so torej igre v naravi. Igrač je bilo pri hiši bolj malo. Kdaj pa kdaj mi je kaj igrači podobnega izrezljal kak financar ali graničar, ki se je dolgočasil v službi, največ pa sem si jih naredil kar sam. Glej, od teh se najbolj živo spomnim, da sem poiskal različne konce vej (debel) in jih imel za konje. Postavil sem te lesene konje v hlev, nato pa hodil ponje za jahanje. Bili so živi in so imeli lepa prava konjska imena. Ko mi je bilo dvanajst, trinajst let, smo se dolge ure igrali „ravbarje in žandarje“. Kdaj pa kdaj so se naše igre mimogrede spremenile v gledališke in lutkovne predstave. Besedila smo si sproti izmišljevali. Po vojni sem veliko nastopal kot amaterski igralec. (Tudi mati je bila kot dekle igralka). Kako neizmerno so me zmerom privlačevali vaški cirkusanti (in pozneje pravi cirkusi) in čarovniki, ki so prihajali celo na šole in nam otrokom za majhen denar (ali pa tudi kar za nekaj jajc, ki smo jih prinesli od doma) prikazovali svoje umetnije. Da, iger se nikoli nisem naveličal in me je morala mama velikokrat s šibo spravljati v hišo . . . Oh, še ene (sobne) igre se bolj spomnim! Na navadno desko sem si vdolbel železniške tire, nato pa sem z navadnim svinčnikom ali žebeljem sem in tja premikal vlake. Več kot preprosta igra, a pomagal sem si z domišljijo in se nikoli nisem dolgočasil.

Zdaj naj razkrijem črto, ki se v meni pozna kot narava, živali. Vse do dvanajstega leta mi je bilo mesto tako rekoč kot nekaj daljnega, tujega. Moji kraji do tistega leta so bili Žiri, Plač, Svečina in Šentilj. Nekaj o tem sem že maloprej povedal; sploh se bo tudi v tem zapisu pokazalo, kako se življenjske črte med sabo povezujejo. Že kot otroka so me za vse življenje zvezala z naravo leta, ki sem jih preživel predvsem na Plaču; zaselek tik ob avstrijski meji je štel takrat le tri hiše: financarje, graničarje in kmetijo. Od tod sem hodil prva štiri leta osnovne šole v Svečino, eno uro hoje na eno stran. Kaj vse smo odkrivali spotoma, sem že popisal na drugem mestu (*Mornar na kolesu*). S sosednjimi kmeti sem doživljal letne čase, delo in praznike, setev, oranje, košnjo, spravilo drv, dela v vinogradu, še posebej trgatav, pašo, koline, spravilo listja, pomagal sem v hlevu, hkrati pa preživel z njimi tudi osebnostne in naravne nesreče, strahove in ujme. Nisem se rodil kot kmečki otrok, a po teh svojih prvinskih doživetjih sem ostal „otrok s kmetov“. In ker sem bil veliko tudi sam, sem ure in ure opazoval mravlje, čmrlje, ose, polže. Čmrlje sem si prinašal v frankovi škatli tudi domov in sem si na oknu naredil „čmrljak“. Oboževal sem konje, si zaman želel psa; pri hiši je bilo razumevanja le za koristne živali – kure in zajce.

Samota – to je moja najmočnejša in najdaljša črta. Ne smem reči, da bi se kdaj bolešno

izogibal družbe, sploh ne, že kot otrok sem si v igri iskal prijatelje, in tudi pozneje, ko sem doraščal in smo se fantje veliko skupaj presmučali in nastopali v igrah, a danes čutim, da je bilo to bolj hrepenenje po družbi, ki mi je tudi ostalo. Kolikokrat sem kot prvošolec in drugošolec sam dolge ure pešačil v šolo in nazaj, po samotnem travniku, pozimi, ko je bilo snega do kolen in tišina **gozda** kot božji dar in se je le kje v daljavi dvigal dim iz toplega dimnika, in kaj se je takrat pletlo v moji otroški glavi. Pozimi so minili tedni in meseci, ko so le redki zašli na pot čez Plač. Ata je sam zase ždel v samotni finančni stražarnici, mama je imela veliko dela, dolgo v noč sem poslušal njen šivalni stroj, saj smo bili štirje otroci. Knjig ni bilo pri hiši, da bi si dolge ure krajšali z branjem, pravzaprav za nas otroke ne, ata si jih je zase priskrbel cele skladovnice. Tako ni čudno, da sta se dobesedno zarezala v moj spomin dneva, ko sem prišel med ljudi: prvi dan pouka v Svečini in dan, ko sem delal sprejemni izpit za klasično gimnazijo v Mariboru. Bil sem ves zbežan, preplašen, brez zaupanja vase, molčeč, pa čeprav sem izpit dobro opravil. Če zdaj pomislim, še zdaleč nisem bil prvi, ki sem se tako srečal z drugo stranjo življenja. Z leti sem se sicer na zunaj privadil na mesto, družbe, a črta samote mi je ostala za vselej. Niti ni šlo več za premagovanje meje med vasjo in mestom, to je bilo zame pozneje že drugotnega pomena; gre bolj za večni, nepremagani občutek: biti sam tudi v najbolj hrupni in prijateljski družbi. Iz otroške samote, tihe pokrajine, redkobesednih ljudi sem prinesel svoje gledanje na krivice tega sveta, nekakšno naravno vero v pravičnost, dobroto, poštenost, ljubezen, kar pa se mi je pozneje, kot že prenekateremu pred mano, v veliki meri kazalo v drugačni luči in goli resničnosti. Dolgo so me spremljale tudi idila, nepokvarjena narava, dobri ljudje, pravičniki, srčno dobre matere, žena, s katero bi se imela neizmerno rada. A bolj ko odraščáš, več od tega preseješ z razumom in spoznanji ali zakriješ z učenostmi. In včasih se mi zazdi, da že ne ločujem več dobro, kaj se pod to črto skriva kot spomin in kaj je še hrepenenje. A samota je, to čutim, le da ima zdaj že čisto drugačne pomene in razsežnosti; in ena od teh je, da sem sicer drugače, a še zmerom velikokrat sam proti vsem in vsemu, kot sem bil tisto uro, ko sem v Mariboru prvič prestopil prag gimnazije. Samota je grenkoba, a je tudi tišina in svoboda.

Vidim v sebi tudi črto z imenom **strahovi**. Ker sem bil otrok narave, polj, potokov, travnikov in gozdov, sem hkrati z idilo in lepotami doživljal tudi njene temne strani: s kakšnim strahom sem hodil v gozd po suhljad (na Plaču je bilo to vsaj enkrat na teden) in po gobe! Kar čakal sem, kdaj bo iz kakšne temne globače stopil gozdni mož ali škrat ali gozdna vila, iz tolmuna segel po meni povodni mož. Čisto drugače kot v mestih doživljajo na vasi nevihte, toče, poplave, grmenja, kar vse me je velikokrat doletelo na samotni poti v šolo. Seveda je težko zapisati, koliko od tega strahu so mi vcepili ljudje, učitelji in katehet, a nekaj ga prav gotovo lahko prištejem tudi na njihov račun. Vem, da sem se na primer neznansko bal parkeljnov in celo pustov in da je bila zame največja muka, če sem moral sam na podstrešje ali v klet. Čeprav pri hiši nikoli ni bilo zagnane verske vzgoje, sta strah pred kaznijo in nekakšna krivda za grehe, ki jih sploh nisem storil (ali sem samo pomislil na kaj „pogrešnega“), pustile v meni globoke usedline, niso pa me nikoli gnale v obup, ker sem v sebi zmerom čutil dovolj naravne človeške moči in življenjskega **humorja**. Kakor je bil ata po svoje samotar, je znal razdirati tudi smešne in duhovite, tudi stari ata, Žirovec, pa razni vaški posebneži in duhoviteži, ki sem jim tako rad prisluhnil na trgatvah, ličkanjih, kolinah in se jim iz srca nasmejaj.

Čudno, bo marsikdo pomislil, a vame se je zarezala tudi črta, ki bi jo poimenoval **vlaki**. V nepozabnem spominu mi je ostalo potovanje, ko sem se petleten prvič peljal z očetom iz Žirov na Plač. Že sama vožnja z vlakom je bila zame veliko doživetje, nato pa je bilo to tudi **potovanje** v neko novo deželo. Pozneje sem se kot dijak osem let vozil z vlakom iz Šentilja v Maribor, in še pozneje s Prevalj v Ljubljano. Zdi se mi, da že vse življenje nekam odhajam in se nenehno vračam. Premikam se, premikam, hrepenim po potovanjih v daljine, neznane dežele, opazujem ljudi, ki se od nekod daleč vračajo z drugačnimi obrazi. Vlak me je tudi že zelo zgodaj (ni mi še bilo petnajst let) tako rekoč za vselej odpeljal od doma; potem sem se vračal domov le „na obiske“. Bilo je zgodnje spopadanje z življenjem, boj za osamosvojitvev, za obstanek v svetu, za dosego cilja, hkrati pa je z vsem tem prišlo tudi novo hrepenenje „po toplem domu,“ in „veliki ljubezni“. Nimam v takem pomenu doma, domače zemlje, kot jo imajo Kranjec, Prežih, Ingolič, Bevk, ker sem že zgodaj odromal iz Žirov in se vračal le še na počitnice. Zdaj imam Žiri, imam Slovenske gorice, in še najdlje in najgloblje Koroško, vse te „domačije“ živijo nekako v meni, a sem vendarle še danes (po)potnik.

Komaj lahko skrivam močno črto – **vojno**. Ni mi bilo še trinajst let, ko sem se šestega aprila

1941 zagledal v njen strašni obraz. Najprej sem jo spoznal po tistem, kar otroku največ pomeni: razdrila nam je družino (oče je preživel skoraj vso vojno v ujetništvu, brat v taborišču), vzela nam je otroške igre, veselja, svobodo, ki smo se je šele komaj zavedeli. A če zdaj pomislim, je vame zasekala še globlje: močno je natrgala vezi, ki so me dotlej vezale na ata, mamo, sestro, brate. Že do vojne je bil oče le malo z nami, cele dneve je preždel v samotni, oddaljeni stražarnici, vojno pa v ujetništvu. Na mamo se je zavoljo tega zgrnilo toliko vsakdanjega dela, med vojno celo skrbi za vsakdanji kruh, da ji je za materinsko toplino že zmanjkovalo moči. Vojna pa nas je do kraja razmetala na vse strani. Proti koncu vojne in še pozneje, ko sem se že vse bolj zavedal samega sebe, se mi je obraz vojne pokazal v še jasnejši luči: kot obraz nasilja nad človekom, kot obraz Moči, ki okrutno in slepo vidi le sama sebe, svoje strašne temne cilje, obraz, ki ne pozna strpnosti in spoštovanja do tistih, ki mislijo in čutijo drugače. A v meni se je že zelo zgodaj prebudil tudi odpor proti tej Moči; nasproti tej nisem nikoli postavljaj neke druge Moči, ideologije, temveč sem ta boj zmerom čutil kot nekaj čisto človeškega, naravnega.

In branje je močna črta, čeprav jo v tem zapisu omenjam na zadnjem mestu. Povedal sem že, da sem prišel do knjig razmeroma pozno. Šole so bile takrat še zelo slabo založene, doma nismo imeli knjižnice, čeprav je oče veliko bral, sam ne vem, kje si je sposojal knjige. Moje najbolj zgodnje branje je bil *Naš rod* in knjige, ki so spremljale to takratno mladinsko revijo, nato pa še nekatere povesti iz zbirke Slovenske večernice in Mohorjeve knjižnice*. Vem pa, da sem v dvanajstem ali trinajstem letu na dušek prebral vse knjige Karla Maya in nato vsaj še dvakrat. Najbrž je Karl May celo usodno razburkal mojo domišljijo. Poleg njegovih del so se mi v spomin še posebej vtisnili naslovi: *Med vulkani in atoli* (Oskar Hudales), *Rudi* (Tone Seliškar), *Brkonja Čeljustnik* (Bogomir Magajna), *Bratovščina sinjega galeba* (Tone Seliškar), *Pastirci, Pestrna, Peter Klepec, Lukec in njegov škorec* (Bevk), pa tudi *Skrivnostni otok*, *Dvanajst tisoč milj pod morjem*, *Carski sel*, *Oliver Twist*, *Ptički brez gnezda* in še ena — *Slovenske pravljice*. Spoznavanje drugih znanih del iz svetovne in domače književnosti za mladino je prišlo šele dosti pozneje. A kakor se zdaj spomnim, so me najbolj privlačevala dela s pravimi junaki, z napetim dogajanjem, s skrivnostno pokrajino, s potovanji, z odkrivanji . . .

Naj ponovim: vse te črte se med sabo povezujejo in prepletajo; danes čutim, kako so me kljub vsem bridkostim, razočaranjem in temnim spoznanjem hrabrile, poganjale skozi življenje in delo s fantazijo, naravnim človeškim optimizmom in humorjem.

* Slovenske večernice: *Carski sel*, *Južna zvezda*, *Stražni ognji*, *Stiški svobodnjak*, *Stiški tlačan*; Mohorjeva knjižnica: *Za Inkovim smaragdom*, *Oliver Twist*, *Ptički brez gnezda*, *Gospod Hudournik*. (Avtorjeva op.)

Črte mojega življenja so avtorjevo zadnje delo. Zapisal jih je, ko je bil že hudo bolan — ustvarjal je torej do zadnjega. Izšle so v publikaciji „Otrok in knjiga“, 10. knj., Maribor, 1980, str. 5–8. — Op. ur.

Anton Šeško

Leopold Suhodolčan

Polde Suhodolčan s svojim delom sicer ni ustvaril ničesar takega, kar bi neposredno koristilo našemu kraju in njegovemu prebivalstvu, kot vsi ostali, zbrani v pričujoči zbirki življenjepisov, vendar je ustvaril dela, koristna za ves narod, zlasti kot mladinski pisatelj, dramatik itd., in je s tem delom začel že v zgodnjih fantovskih letih prav v Šentilju, zato ga uvrščam v zbirko življenjepisov kot nekakega domačina — Šentiljčana.

Rodil se je leta 1928 v Žireh v Poljanski dolini očetu Leopoldu in materi Frančiški, roj. Šorli. Oče je bil uslužbenec f. straže, ki je v tistih časih opravljala tudi stražarsko službo na državni meji. Tu so malemu Poldetu ob dveh bratih in sestri potekala brezskrbna otroška leta, dokler ni bil okoli 1934 oče premeščen z italijanske meje na Avstrijsko, na Plač med Svečino in Šentiljem. Plač spada upravno, šolsko in cerkveno še danes pod Svečino in zato je Polde Suhodolčan leta 1934 začel obiskovati osnovno šolo v Svečini, kamor je bilo precej daleč in je moral oče včasih pozimi „gabati“ sneg in tako delati pot svojim šolarjem, da so prišli do šole.

Polde je prvi dan šolanja materi, ki ga je vodila v hišo učenosti, sicer pobegnil, a je bil pozneje vesten in vseskozi dober učenec kot vsi Suhodolčanovi „šolarji“, kljub težavam zaradi oddaljenosti in slabe poti. Vse to je očeta pripravilo do tega, da je prosil za ugodnejšo službeno mesto.

Prošnji je bilo ugodeno in tako so Suhodolčanovi prišli leta 1939 v Šentilj. Polde je prišel v Šentilj v 5. razred in takoj pokazal zanimanje in talent za spisje, branje in recitiranje, sploh za jezikovni pouk. To vse pa je bilo že v času, ko se je bližala druga svetovna vojna, ki je hudo prizadela tudi Suhodolčanovo družino.

Oče Leopold je bil namreč kot dejanski stražar na meji že prvi dan vdora nemških čet (6. aprila 1941) ujet in odgnan v severno Nemčijo, od koder se je šele čez dolgo časa vrnil domov.

Družina se je nato preselila v Štrihovec, v bližino križišča glavne ceste Dunaj—Trst in železniške proge Dunaj—Trst. Oče se je zaposlil,

Polde se je vozil v šolo v Maribor, brata Miran in Dušan ter sestra Vida pa so obiskovali šentiljsko šolo do prvih povojnih let, dokler niso šli v uk.

Polde je po vojni obiskoval mariborsko učiteljsko in spada v prvo povojno generacijo. Šolanje je bilo zanj silno težavno, ker sta tedaj vozila le dva vlaka, eden ob 6. uri v Maribor, drugi pa ob 14. uri iz Maribora — mednarodnih vlakov ni bilo. Tako je Polde Suhodolčan često uporabljal kolo, pozimi pa smuči, mnogokrat je hodil tudi peš, posebno v neugodnem vremenu.

Po maturi leta 1950 je odslužil vojaški rok, nato je šel v Ljubljano, kjer je obiskoval VP, ker je v Mariboru še ni bilo. Vzdrževal se je po večini sam z inštrukcijami in podobnimi deli, dokler ni leta 1952 postal predmetni učitelj za slovenski jezik in dobil še istega leta mesto učitelja na osnovni šoli na Prevaljah.

Ker je že v dijaških letih odigral več vlog v raznih igrach (Trije vaški svetovljani, Kralj na Betajnovi, Snubač) na domačem odru KUD Majnik v Šentilju in na odru Mlada greda (organizacija mladih na učiteljskišči), se je igranja in režije takoj lotil tudi na Prevaljah in ob režiji Miklove Zale spoznal svojo ženo, ki je vodila študijsko knjižnico na Ravnah.

Zelo zgodaj se je začel ukvarjati s pisanjem proznih del. Tako je nastala ena njegovih prvih črtic Singerica. Izšla je ta in še nekaj črtic v glasilu Mlada greda, ki so jo izdajali v prvih letih po vojni mladi učiteljskišniki v Mariboru. Tej črtici je nato sledil cel niz povesti, romanov, dramskih del, televizijskih nadaljevanj itd. Pisal je dela vseh vrst, predvsem pa za mladino, in tako ga literarni zgodovinarji uvrščajo poleg Seliškarja, Bevka in še nekaterih v sam vrh literarnih ustvarjalcev za mladino. Nekaj let je kot predsednik vodil tudi Društvo slovenskih pisateljev.

Čeprav se je popolnoma vživel v življenje in razmere na Koroškem, ni pretrgal zvez s Slovenskimi goricami, kamor je rad prihajal, tako v Šentilj pa tudi v sosednje kraje, in z branjem svojih del sodeloval na raznih literarnih večerih.

Teh je tekom let ustvaril mnogo. Naj jih

naštem le nekaj: Očalnik, Primožev dnevnik, Človek na zidu, Dobrijska balada, Svetlica, Bog ljubezni, Nora leta itd. Rad je prihajal v Šentilj, kjer je na šoli sodeloval pri delitvi bralnih značk. Burno so ga pozdravljali člani KUD, ko je prišel na krstno predstavo svoje drame Oblaki so rdeči leta 1957.

Precej njegovih del, zlasti mladinskih, so uprizorili tudi na RTV Ljubljana (Primožev dnevnik, Očalnik).

Vso slovensko kulturno javnost je 8. 2. 1980 pretresla vest, da je sredi dela in snova-

nja podlegel slovenski učitelj in književnik, urednik Leopold Suhodolčan.

Dva dni nato ga je množica Korošcev, zlasti še mladine, zastopnikov zveze književnikov, vrstnikov in mladih iz Šentilja in od drugod pospremila k zadnjemu počitku na idiličnem pokopališču pri Sv. Barbari med Ravnami in Prevaljami.

Tu sanja svoj večni sen Polde Suhodolčan, njegov spomin bo ostal, dokler bo narod prebiral in uprizarjal njegova dela.

Vladimir Kavčič

Leopold Suhodolčan (1928-1980)

Zbrali smo se, da počastimo spomin in izrazimo svoje spoštovanje Leopoldu Suhodolčanu, pisatelju, učitelju, javnemu in kulturnemu delavcu, humanistu in človeku s širokim kulturnim obzorjem.

Leopold Suhodolčan se je rodil 1928 tukaj, v Žireh, v bajti, ki je bila materin dom. Tu je preživel prvih šest let svojega življenja. Pozimi na veliki krušni peči, poleti v bližnjem gozdu ali v delavnici pri starem očetu, ki je izdeloval zaboje za razpošiljanje žirovskih čevljev. Ko so očeta, finančnega stražnika, premetili na drugi konec Slovenije, na Plač pri Svečini, se je tja selila vsa družina. Živel so na samoti in mladi Suhodolčan je imel do šole celo uro hoda. Mladostna doživetja so se mu globoko vtisnila v mlado dušo in ostala sestavni, zelo značilen del njegovega odnosa do sveta.

Tretja življenjska postaja je bila za Suhodolčana Šentilj v Slovenskih goricah, od tam se je z vlakom vozil v šolo v Maribor. Leta 1941 so njegovega očeta že prvi dan vojne zajeli Nemci in ga poslali v ujetništvo. Skrb za štiri mladoletne otroke je vso vojno slonela na materinih ramenih.

Po vojni je Suhodolčan končal učiteljske v Mariboru, tu se je prebudila tudi njegova ustvarjalna žilica, tu je v šolskem literarnem glasilu Mlada greda objavil svoje prve literarne prispevke. Njegova literarna družčina sta bila pesnik Kajetan Kovič in pisatelj Smiljan Rozman. Kmalu je začel objavljati v Pionirju, Cici-

banu, Pionirskem listu in drugod. Zelo zgodaj je pokazal izrazit smisel za mladinsko pripovedništvo. Pedagoško delo je uspešno povezoval s svojim pripovednim ustvarjanjem. V letih 1950–1951 je učiteljeval na osnovni šoli v Prevaljah, kjer je bil od leta 1953 naprej tudi njegov dom. Na Prevalje se je vrnil tudi po šolanju na višji pedagoški šoli v Ljubljani, na Prevaljah je bil desetletje in pol ravnatelj osnovne šole Franjo Golob.

Tu je ob svojem pedagoškem in pisateljskem delu razvijal tudi mnoge kulturne dejavnosti, odmevne po vsej Sloveniji. Naj tu omenimo le akcijo Bralne značke, ki že desetletja spodbuja šolarje k organiziranemu branju in samoizobraževanju, segla je tako rekoč na vse slovenske šole in celo k zamejskim Slovencem kot prvovrstna kulturna akcija nacionalnega pomena.

V letih od 1974 do 1977 je Suhodolčan deloval v Ljubljani, najprej kot urednik mladinske revije Kurirček, zadnja tri leta kot glavni in odgovorni urednik pri založbi Borec.

Tudi v Ljubljani smo bili priča njegovi vsestranski dejavnosti. Bil je član številnih odborov, rad je sodeloval in pomagal, če je šlo za konkretne naloge, za karkoli v zvezi s kulturo, umetnostjo ali z interesi mladega rodu. Bil je preudaren človek, ki se ni znal prepirati, tuje mu je bilo vsakršno prazno besedičenje, toda bil je resnično vdan umetnosti, še posebej knjigi, vsakemu kulturnemu ali vzgojnemu delu. In iz Ljubljane se je vsak teden vračal na

Prevalje, v svoj dom, kajti bil je globoko vdan tudi svoji družini, svoji življenjski družici in dvema otrokoma, ki ju je pomagal vzgajati v poštena, delovna, srčno dobra človeka.

Njegova prezgodnja smrt 8. februarja, prav na slovenski kulturni praznik, leta 1980, je bila za družino in za vse, ki so ga poznali, za vse, ki smo z njim sodelovali, hud udarec.

Osupnil nas je njegov odhod, zapustil nas je v 52. letu svojega življenja, prav v času, ko je njegova ustvarjalnost in umetniška zrelost dosegla vrhunec. Pogrešali smo njegovo pošteno in konstruktivno pripravljenost za vse dobro, za vse, kar je bilo v prid naši kulturi.

Na mnogih področjih je po njegovem odhodu zazijala nepopravljiva vrzel. Začeli smo se zavedati, kako bogato in kako vsestransko je bilo njegovo delovanje: pisateljsko, publicistično in prevajalsko, organizacijsko in uredniško, izobraževalno in na številnih drugih področjih.

Četrto stoletja trajajoče pisateljsko delo kaže na izredno plodovitost. V tem času je napisal in objavil sedem romanov (Svetlice, Bog ljubezni, Noro življenje, Najdaljša noč, Nočni vlak, Trenutki in leta, Snežno znamenje), tri zbirke novel, šest gledaliških in štirinajst radijskih iger ter dve televizijski igri za odrasle.

Za Suhodolčanovo pripovedno delo je značilen njegov stvaren, realističen, a izredno razumevajoč odnos do človeka, odprtost do življenja, zato v njegovih delih pripoved prevladuje nad izpovedjo. Oblikovno in izrazno si je prizadeval za vključevanje v sodobne tokove, toda ti sami mu nikoli niso bili cilj. Z množico likov je pletel svojo podobo časa in prostora.

Toda največji del svojega talenta in svoje ustvarjalnosti je posvetil mladi generaciji. Slovensko mladinsko in otroško literaturo je obogatil s štiridesetimi knjigami, devetnajstimi lutkovnimi in gledališkimi, štirinajstimi radijskimi igrami in dvema televizijskima nadaljevankama. Postal je eden najpriljubljenjših sodobnih mladinskih pisateljev v najbolj žlahtnem pomenu te besede.

Pri pisanju za mladino je zajemal snov iz slovenske ljudske zakladnice, iz življenja in iger sodobnih mladih generacij, ustvarjal in uveljavljal je nov tip slovenske mladinske književnosti, utiral pota sproščeni in srečni mladosti. Njegovo ime je po velikanih klasične mladinske književnosti, Seliškarju in Bevku, postalo nov razvojni mejnik. To delo za mladino je Suhodolčan opravljal z vso umetniško zavzetostjo, pisateljskim zanosom in navduše-

njem, z bogato izrazno kulturo, prepričan, da je za mladino najboljše komaj dovolj dobro.

Mladina je vzljubila njegova dela in strokovni ocenjevalci so mu naklonili najvišja priznanja. Mnoge njegove knjige so izšle v več ponatisih, mnoge so postale priljubljene doma in v tujini. Njegova dela je prevajalo nad petdeset prevajalcev. Trinajst knjig, prevedenih v štiriindvajset jezikov, je doživelo že osemindeset izdaj. Njegova dela je ilustriralo več kot šestdeset likovnih umetnikov. Več kot dvesto petdeset ocenjevalcev je o njih napisalo več kot petsto informativnih sestavkov, poglobljenih analiz in problemsko zaokroženih razprav in diplomskih nalog.

Toda vse navedene številke so le zunanji izraz zanimanja za veliko delo, ki ga je za slovensko kulturo in posebej za slovensko knjigo opravil Leopold Suhodolčan. Pravo žlahtnost in najpristnejše jezikovno bogastvo vsebujejo njegova dela. Kdor se poglobi vanje, je za svoj trud bogato poplačan.

Prav je, da temu velikemu delu izražamo zahvalo in priznanje. Še posebej je prav, da se to dogaja tukaj v Žireh. Tu se je Leopold Suhodolčan rodil, sem se je rad vračal, zlasti dokler so tu živeli njegovi stari starši, teta Pavla Pertout, strica Štefan in Jože Sorli z družinami.

Leopold Suhodolčan je bil s svojim rojstnim krajem povezan vse svoje življenje. Večkrat je omenjal, da se je na Koroško, Mežiško dolino in na Prevalje tako hitro privadil tudi zato, ker so ti kraji podobni Poljanski dolini.

Plošča, ki jo danes odkrivamo v njegov spomin, v spomin človeka, ki je svoje najboljše



moči posvetil knjigi in duhovnemu razvoju mladega človeka, naj tukajšnjo mladino spodbuja, da bo segala po njegovih delih in si svoje življenje obogatila z novimi spoznanji. Iz njegovih knjig se bo učila ljubiti in spoštovati življenje, delo in ustvarjalnost.

Zahvala-ob odkritju spominske plošče

21. oktobra 1988 smo ob žirovskem krajevnem prazniku odkrili spominsko ploščo pisatelju Leopoldu Suhodolčanu (1928–1980) ob 60-letnici njegovega rojstva. Odkril jo je njegov prijatelj, pisatelj Vladimir Kavčič, ta čas predsednik Republiškega komiteja za kulturo in naš poljanski rojak. Besedilo njegovega nagovora objavljamo.

Povezovalc programa ob odkritju spominske plošče — Milan Trojar — je slednjega sklenil s temile zahvalnimi besedami:

„S tem je spominska plošča Leopoldu Suhodolčanu odkrita. Dovolite mi, da se ob tej priliki zahvalim vsem, ki so kakorkoli prispevali k temu dejanju:

- Muzejskemu društvu Žiri in KS Žiri, ki sta prispevali potrebna finančna sredstva,
- Koroški osrednji knjižnici na Ravnah, ki nam je s posredovanjem Marije Suhodolčan dovolila še enkrat odliti bronasti relief mojstra Štovička,
- akademskemu slikarju Stanetu Kosmaču, ki si je omislil likovno podobo plošče,
- kamnoseškemu mojstru Petru Glihi, ki je ploščo izdelal,
- članom uredniškega odbora Žirovskega občasnika, ki so obrali vsa potrebna pota in ploščo tudi postavili,
- družini avtorjeve sestrične Polone Šorli, ki

- je ploščo prijazno sprejela v svoje varstvo,
- pisatelju Vladimirju Kavčiču, ki jo je odkril,
- in vsem, ki ste to dejanje počastili s svojo prisotnostjo.“

Ko objavljamo te besede, bi kazalo dodati še zahvalo nastopajočim — pihalni godbi Alpina in dekliškemu decetu Kresnice — ter številni kulturniški delegaciji iz pisateljevih Prevalj in iz Raven na Koroškem, ki nas je uro kasneje v žirovski kinodvorani prijetno presenetila z bogatim kulturnim programom.

Še posebej pa želimo omeniti naslednje **mecensko kulturno dejanje**. Ko smo po odkritju čakali naračun za ploščo, katere izdelava naj bi tedaj po specifikaciji stroškov veljala dober milijon dinarjev, smo namesto računa prejeli prijazno pismo. V njem nam VERA in PETER GLIHA, ki imata v Spodnji Idriji zasebno kamnoseško delavnico, sporočata, da želita kot rojaka prispevati h kulturni podobi svojega rojstnega kraja in se zato odpovedujeta plačilu za opravljeno delo.

V upanju, da bo to hvalevredno dejanje posnemal še kdo, se jim v imenu Muzejskega društva Žiri in uredništva ZO še enkrat prav lepo zahvaljujemo.

Miha Mazzini

Esej o literaturi

ali

Kdaj bomo Metodu Pucveku priznali zasluženost mesto med velikani svetovne književnosti?

1. UVOD

Septembra 1983 me je Edo Torkar povabil na enodnevno nabiranje gob po primorskih hribih v okolici Podbrda. Povabilo sem sprejel. Ne iz denarnih nagibov (Edo je nabiral gobe za prodajo); z njim sem šel zaradi sprostitve, ki sem jo nameraval najti v naravi. Pred tremi dnevi sem diplomiral iz komparativistike, kar pri mojih letih ni majhna stvar. Če prištejemo zraven še vso težavnost dolgoletnega študija in hkratnega dela v Železarni, se moram naravnost pohvaliti. Čeprav se verjetno zdi petnajst let sedenja ob knjigah neukemu in študija nedeležnemu bralcu gromozansko

dolga pot do diplome, pa povsem zbledi, če jo primerjam z leti, ki so minila od vpisa mojega sina na fakulteto (brez vidnega uspeha).

Med hojo skozi jesenski gozd so se mi v glavi kopičile dileme. Naj pustim službo polkvalificiranega delavca in se posvetim znanosti? Prihrankov vsekakor nimam zadosti; povrh vsega se tudi ne spodobi do smrti živeti kot brezposeln. Naj preložim raziskave za sedem let, do upokojitve? Naj počakam na sinovo diplomu in zaposlitev? Bi me vzdrževal? Ta varianta se mi je zdela najdalgotrajnejša in najbolj nemogoča od vseh. Naj ga pregovorim, da mi odstopi pokojnino, ki jo dobiva po materi, moji prezgodaj umrli ženi, in gre delat prek študentskega servisa?

Med premišljevanjem so mi ušle vse naravne lepote, celo zelena mušnica, ki pa jo je Edo, izkušen gobar, takoj odkril, potegnil iz košare in preprečil najhujše. Pričelo se je večeriti. Nisva imela ure in ker vlak bolj poredko pripelje skozi te kraje, ga nisva hotela zamuditi ter tvegati negotovo, neudobno in predvsem mrzlo noč na klopici pred železniškim postajališčem. Edo je zato budno opazoval položaj sonca, kasneje zvezd in naju ob primernem trenutku povedel k postaji. Uslužbenec, ki je ravno zaklepal vrata pisarnice, nama je povedal, da je zadnji vlak proti Jesenicam odpeljal pred pol ure. Ni nama preostalo drugo, sedla sva na klop in se poskušala čimbolj udobno namestiti. Obzirno in okrog ovinkov sem potožil zaradi revme, nedvomne posledice mojega dela v Železarni. Edo me je pogledal izpod čela, malo premišljeval in predlagal petnajstminutno hojo v hrib do njegovih znancev. Strinjal sem se, saj me je mrazilo že ob misli na hladno septembrsko noč. Po dobri uri hoje sva obstala pred majhno hišo, globoko zajedeno v hrib, katere pročelje je kukalo iz pobočja kot krt iz luknje. Med potjo mi je Edo na kratko obnovil burno življenjsko pot stanovalcev domačije, tako da sem si ljudi živo predstavljal. Tisti čas sta živela le še dva, oba že precej v letih. Metod Pucvek in njegova sestra Jerica. Hkrati je Edo omenil namero opisati Metodovo življenjsko pot v prozi, tako kot je že večkrat prej storil z usodami ljudi iz teh hribov.¹ Nekatero kraj njihovega spočetja prav mistično privlači.

Na najino trkanje dolgo ni bilo nobenega odgovora, kljub svetlobi žarnice, ki se je prelivala po pobočju skozi strgane, od časa ter umazanije rjave zavese. Mogoče sta starca od zadnjega obiska oglušela, je pripomnil spremljevalec, tik preden sva zaslišala drsajoči šum počasnih korakov. Vrata je odprl Metod in naju prijazno povabil v hišo. Mojega sopotnika je takoj prepoznal, kar sem imel za dokaz čilosti, saj je moral biti po Edovem pripovedovanju star že čez osemdeset.

Jerica je odhitela kuhat čaj, mi pa smo posedli okoli masivne hrastove mize in kramljali o Železarni, v kateri je Metod delal celo življenje. Zelo se je razveselil, ko je slišal, da se v zadnjih petdesetih letih ni v ljubljennem podjetju nič spremenilo.

Vsakdo potrebuje ščepec stalnosti in nespremenljivosti na svetu.

Med obujanjem spominov si je s koščeni, od tobaka rumenimi prsti, podajal cigareto za cigareto med tanke ustnice, katerih rdečica je živo udarjala iz posušenega, že skoraj pergamentnega obraza. Občasno mu je sapo spodrezal suh, krčevit kašelj, po katerem se je moral dolgo boriti za naslednji vdih.

Jerica je sedela na klopi ob lončeni peči, ne da bi enkrat samkrat posegla v pogovor. Mislili smo, da je zakinkala, in kar pozabili nanjo.

Nenadoma je poskočila, zapihala kot jezna mačka in začela kričati. S težavo sem razbral smisel. Bojda ji je soseda, h kateri si je šla sposodit lonček masti, oponesla preveč — že kar žaljive — domačnosti in ji povrh vsega očitala beračenje. Kdaj naj bi se to zgodilo, nisem mogel ugotoviti. Mogoče danes, včeraj, v zgodnji mladosti.

Metod se ni razburjal, kot bi bil Jeričin izbruh na sporedu vsak dan. Čez ramo ji je zamomljaj, naj nese mast nazaj, potem pa spet sklonil pogled k razjedeni površini mize in prižgal novo cigareto. Jerica se je naslonila ob peč in očitvidno pomirjena znova zakinkala. Pogovor je počasi zamrl. Metod je kadil in kašljal, Edo napol spal, z dlanjo podpirajoč glavo. Jaz pa sem obsedel kot od mrtvouda zadet.

Nisem mogel verjeti. Tu v hribih, na sprehodu, ki naj bi služil pozabljenju študija in raziskovalnega dela, sem našel manjkajoči člen in z njim zaključil krog, začel pred tisočletji.

2. JEDRO

Zapisal bom Metodove besede Jerici. Zvesto po originalu, v enakem vrstnem redu, le transkribirane iz narečja v knjižno slovenščino:

„Ti pojdi, Jerica, in ji razloži,
da je ne mislimo žaliti; daj ji
vrni mast, ki jo more potešiti!“

Stavek sem zapisal v obliki verzov in s tem napravil enajsterec, ki ga je uporabil avtor, popolnoma razviden.

V naslednje pol minute sem se spomnil, od kod verze poznam.²

Doma sem preveril in res, v prvem prizoru petega dejanja Shakespearove drame Antonij in Kleopatra pravi Cezar Prokuleju (prevod Janko Moder):

„Ti pojdi, Prokulej, in ji razloži,
da je ne mislimo žaliti; daj ji,
kar more v žalosti jo potešiti . . .“

Prvi dve vrstici sta popolnoma enaki. Tretja Shakespearova ušesom mileje in polneje zveni. Dolgo sem premišljal čemu. Menim, da ji čar pesniške popolnosti in miloglasja daje njena nedoločena. Vsakdo si lahko sam po svojih nagnjenjih predstavlja, s čim jo bo Prokulej potolažil. Pri Metodu pa ni nobene skrivnosti več. Za lonček masti gre; nadvse trivialna in mnogim prav odvrtna zadeva.

Po Metodovih besedah se je v meni kot razjarjeni lev prebudil prirojen raziskovalni duh, do znanstvenih višin potenciran s študijem komparativistike.

Najprej sem moral izključiti naključnost.

Vprašal sem ga, ali pozna Shakespeara. Pomislil je in zanikal. Večina njegovih kolegov je že pomrla, med delavci, sedaj po večini z juga, ima le malo znancev; med njimi zagotovo ni nikogar s takim imenom. Po krajšem preudarjanju je zatrdil, da tega človeka ni niti med sosedi.

Obstajala je možnost, da je slišal gornje verze pred leti in jih tisti večer, v čudni, vedno nepredvidljivi podzavesti, prikopal na plano.

Mimogrede sem ga povprašal po izobrazbi. Sploh ni nikoli hodil v šolo. Še podpisati se ne zna.

Možnost branja je torej odpadla. Prav tako ni bil nikoli v gledališču. Ja, nekajkrat so prišli v Železarno gledališčniki s predstavo za delavce. Televizije in radia ni imel. Kaj mi bosta? je rekel. Še pred leti je živel brat France, ki so ga Italijani spomladi dvainštiridesetega udarili po glavi s puškinim kopitom in je potem do konca življenja neprenehoma ponavljal en in isti stavek. Tako so se mu privadili, da sta po bratovi smrti skoraj pol leta oba z Jerico ponavljala stavek namesto umrlega, saj bi bilo drugače v hiši pretiho.

Tisto noč nisem mogel spati. Premetaval sem se po kmečki peči in butal ob Eda, ki mi je v snu vsakokrat odgovoril z jeznim godrnjanjem. Zaspal sem šele proti jutru in med zadnjimi prebliski zavesti sem si zabičal, kako moram zjutraj vprašati Metoda, za kateri stavek je šlo.

Pozabil sem. Na vprašanje sem se spomnil šele med vožnjo z delavskim vlakom na Jesenice. V mislih sem oštel samega sebe in se posvetil premišljevanju o Metodu, ne da bi karkoli omenil Edu. Čeprav je moj prijatelj, je vendarle del javnosti. In sleherni znanstvenik mora dodobra razmisliti o vseh posledicah svojega odkritja, preden nastopi pred občinstvom, podkrepljen s trdnimi in argumentiranimi dokazi, še posebej, če gre za epohalno odkritje.³ Raziskovalni kriterij in instrumentarij znanosti sta jasno specificirana. Čisti dialektični materializem, brez mistike. Svetišče znanosti, osvobojene vseh osebnih vplivov, želja in čustev raziskovalca.

Med vožnjo sem žarel od veselja. Končno bom lahko uporabil vse znanje, pridobljeno na fakulteti! Ne verjamem, da je Edo kaj opazil. Jemal je vsakega jurčka posebej iz košare in ga preračunaval v denarne enote.

Po prihodu na Jesenice sem se najprej odpravil k uredniku glasila Železar in ga zaprosil za pomoč. Prebrskala sva stare letnike časopisa, povprašala vse mogoče ljudi, ki so se kdaj ukvarjali s kulturo v tovarni. Shakespeara ni za delavce uprizorilo nobeno gledališče.

Odšel sem na bolniško, čeprav nisem delomrznež. Zdravniku nisem lagal. Zares sem bil vročičen, oblival me je pot in razbijalo mi je po glavi. Le da ni šlo za vdor virusov, ampak raziskovalne strasti, ki me je vsega prevzela.

Zvečer sem se vrnil v Podbrdo, poklepetal z Metodom in ga fotografiral. Zahvaljujoč znancu, ki se je meni na ljubo resnično potrudil, so bile fotografije naslednje popoldne že gotove.

Stekel sem domov in na prozorno folijo prerisal obris lobanje ter očrtal cone čela iz knjige Giovanni Battista Vica. Folijo sem položil prek Metodove fotografije. Ostrmel sem. Metod Pucvek je dosegel rezultate, kakršnih nisem zabeležil še pri nikomer, ne pri znancih, ne pri javnih osebnostih, na katerih časopisnih podobah sem vabil Vicov instrumentarij.

Dve coni sta bili nerazviti: religija in praktičnost. Zadnje je za delavca brez kvalifikacije zelo čudno. Po štiridesetih letih fizičnega dela se ta cona ni razvila.

Se je Lamarck motil?

Otresel sem se heretičnih misli. Naj se z biologijo ukvarjajo drugi, sam ostanem raje pri literaturi. Coni predstav in filozofije sta bili izredno razviti, vse druge (dojemanje, modrost, etika) pa srednje. Najdalj sem se zadržal in najbolj namučil s cono modrosti, ki je bila na desni popolnoma deformirana. Pojasnilo sem našel šele pri Alfredu Ahrendu. Degenerirana polovica cone modrosti izničuje voljo po moči.

Naslednji dan sem znova sedel na vlaku in nestrpno pogledoval skozi okno, oborožen z najbolj vrhunskim instrumentarijem za odkrivanje človeške duše, kar ga premore sodobna znanost. Testi za obkrožanje.

Prinesel sem dva zavojčka cigaret brez filtra in ga s tem odobrovoljil. Nisem mu izdal namena obiska. Vprašanja sem znal na pamet in jih uporabil med pogovorom, ne da bi Metod karkoli posumil. Pekla me je vest, a tolažil sem se s službo znanosti. In kaj je posameznik v očeh neustavljivega napredka?

Odgovore sem zapisoval na prepognjen časopis, na videz iz navade vrteč svinčnik v roki. Z mirno vestjo zapišem, da mi je testiranje uspelo. Pri Metodu nisem zasledil trohice živčnosti, ki tako rada blokira človeške sposobnosti. Zahvala gre vsekakor dobro izpeljanim testom, maskiranim v vsakdanji pogovor.

Uporabil sem test Jeana Baptista Delacoura Ali ste genij? Seveda ga na tem mestu ne smem ponatisniti v celoti, saj je, tako kot Roschachovi testi, ena najbolj čuvanih skrivnosti. Sicer pa, kolegi strokovnjaki že vedo, za kaj gre. Javni ponatis vprašanj bi spustil instrumentarij znanosti, sam skalpel psihologije, če ga lahko tako imenujem, v nestrokovne roke, kar bi tako kot vedno privedlo do širjenja šarlatanstva. Povrh vsega bi instrumentarij s tem oskrunil. Sedaj bi lahko citiral svetopisemski stavek o biserih in svinjah ter tistega o Jupitru in volu.

Navedel bom dve vprašanji⁴ in s tem zaprl usta neposvečenim ter se obranil obtožb cehovstva.

Izmed petnajstih vprašanj naj zapišem po lastnem mnenju najzahtevnejši:

Kje ste bili na dopustu leta 1964? Možnosti: morje, hribi, sorodniki.

Nikjer, tako kot zmerom, je izstrelil Metod.

Kaj ste delali 20. marca 1968 ob 8. in 15?

Bil sem na šihu, tako kot zmerom, razen če ni bila nedelja, je odgovoril.⁵

Če anketirani odgovori na dvanajst vprašanj, je genij. Metod je odgovoril na vsa postavljena.

Izpustil sem vprašanje:

Ali znate na pamet dvajset telefonskih števil? DA NE

ker Metod ni imel telefona.⁶

Za naslednji obisk sem prihranil raziskavo črt na dlaneh, a me je prehitela Pucvekova smrt. Jerica mi je povedala, da je nenadoma pričel pljuvati kri in so ga z rešilcem odpeljali na Golnik. Niso ga mogli več rešiti. Umrl je 13. novembra 1983 za tuberkulozo. Kaj naj še rečem? Bolezen slovenskih pesnikov. Še eden, zadnji med njimi, se je pridružil nebeškemu Parnasu, ki ga je napolnil Kochov bacil.

3. ZAKLJUČEK

Naj na kratko razložim teorijo cikličnosti, temo svoje diplomske naloge. Tam bo radovednejši bralec našel več podatkov, bolj pregledno podanih in utemeljenih kot tu, kjer mi čas in prostor tega ne dopuščata.⁷

Menim, da ima vsaka stvar na zemlji svoj začetek in konec. Verjetno moje prepričanje izvira iz mladosti na kmetih, kjer ni nedokončanih stvari. Vse ima glavo in rep. Literatura, tako kot vsa druga umetnost, se je nedvomno pričela z molkom. Prvi velikan književnosti ni napisal ničesar, še svojega imena ne. Naslednji prav tako ne, čutil pa je ščemenje v mednožju, ki ga tudi spolnost ni mogla potešiti. A ni vedel, zakaj.

Tretji je potegnil prve črte po glini. In tako naprej.

Tisočletja tako.⁸

Dvajseto stoletje prinese destrukcijo pisanja. Izdajajo knjige z naključno zbranimi črkami. Potem s praznimi listi. Belina.

Naslednja stopnja je jasna, logična in nujna.

Knjiga brez listov in platnic. Nič.

Vprašanje je le, če je Metod Pucvek zadnji avtor ali predzadnji, tisti, ki še čuti ščemenje po pisanju. Mislim, da ne, vsaj ničesar takega nisem mogel razbrati iz njegovih besed. Res pa je, da sem ga poznal premalo časa.

Drugim raziskovalcem prepuščam iskanje predzadnjega avtorja, zadnjega sem nedvomno našel jaz.

Še nekaj besed o oceni Pucvekove veličine: ljudje silno radi rangirajo svet, ki jih obdaja, po stopnjah vrednosti, katerih kriteriji so negotovi, za lase privlečeni in pogosto smešni.

Kdo je bil torej večji pisatelj? Dostojevski ali Pucvek? Homer ali Pucvek?

Vprašanje je brezpredmetno. Literatura je že zaključen krog, ne lok, ravno zaradi Pucveka, ki jo je popeljal na izhodišče. Kdo lahko pove, katera točka na krožnici je najvišje? Kot pri planetu: je Avstralija više od Evrope? Vse je odvisno od našega gledišča. Vse točke pa so od središča enako oddaljene. Možno je le vprašanje, kdo ima boljšega press-managerja? Potemtakem ne gre za veličino, ampak popularnost. Razčistimo še nekaj: *zakaj Pucvek, če je bil taka literarna veličina, ni pisal?*

Odgovarjam: taka in tako pomembna literarna veličina je Pucvek ravno zaradi tega, ker ni pisal. Če bi, bi bil le eden izmed mnogih, ki podaljšujejo agonijo razpadlega trupla književnosti. V glasbi, na primer, je situacija jasnejša. Gre, seveda, ravno tako za krog iz tišine v tišino. Le da se tu ve za Johna Cagea in njegovo skladbo, polno molka sredi petdesetih let tega stoletja.

Naslednje vprašanje: *kaj sedaj?*

Velikanska večina ljudi tako in tako ni opazila, da je umetnost rajnka. Preostala peščica se bo delala, da tega ne ve. Saj bi sicer izgubili svoje službe (umetnostni kritiki, novinarji, referenti, izdajatelji, galeristi, založniki . . .), svoje položaje (zaslužni umetniki, luč naroda . . .) in tako dalje.⁹ Priznanje o crknjeni umetnosti bi kruto prizadelo tudi srca, ki sebe imenujejo umetniška, in jim je ravno to tista differentia specifica, ki jih loči in vzdiguje nad navadno rajo. In za koga podeželske učiteljice literature hranijo in žrtvujejo svojo nedolžnost in hrepenenje, ki počiva na dnu njihovih blagih src ter se razburka bolj poredko, a takrat z uničevalno močjo, ki ponavadi pusti za sabo jokajoče plodove? Za truplo? Nepredstavljivo!

Zatorej je uradno umetnost še vedno živa in zdrava ter se sprehaja med nami. Vsi, razen najbolj trdobočnih, pa čutijo njen smrad, in da bi ga upravičili, so privlekli na dan staro in bedasto Nietzschejevo teorijo o večnem vračanju, ki trdi, da se po zaključitvi kroga prične nov cikel, enak prejšnjemu. Ne verjamem v to, čeprav se tudi meni včasih zazdi, da je svet kroženje ene in iste bednosti.

Vprašanje: *Zakaj Pucveka nista premamila ne slava ne bogastvo?*

Odgovor je izredno težak, ker Metoda nisem zadosti poznal. Prepričan pa sem, da sta bili obe prestižni sanjariji vseh umetnikov Pucveku popolnoma dosegljivi. Ena izmed možnih razlag je deformacija desne strani cone modrosti in s tem uničena volja po moči. Slava, se ve, je le nadomestek moči. Druga hipoteza je njegov značaj, podoben literarnim junakom I. B. Singerja, ki se odrečejo svetu ter krenejo v samoto, v puščavniško življenje. Mogoče bi ga lahko imenovali Greta Garbo iz Podbrda. Verjamem, kako je, zaradi svoje znanstveno potrjene genialnosti, spoznal bedo slave in pompa, ki so jo mnogi morali doživeti, preden so se lahko od nje odtrgali in zbežali. Verjetno ni našel smisla v spomenikih, proslavah in imenovanjih vrtcev, šol in drugih počastitvah, med katerimi so nekatere res posrečene.¹⁰

Zadnje vprašanje: *Če je bil Pucvek velikan književnosti, pa ni napisal ničesar, koliko takih velikanov hodi danes po svetu? Zakaj ne kdo od njih, zakaj ravno Metod?*

Res, veliko jih je, a množice so brezimne. Poznamo le Spartakovo ime, nobenega drugega. Tako je tudi v tem primeru. In na očitek, zakaj ravno on, lahko odgovorim le z nasprotnim vprašanjem: **ZAKAJ PA NE ON?**

Po drugi strani pa, Metod mi je namignil. Z enajstercem, v katerem sem prepoznal dotik **Avtorja**. Ljudje, ki *vedo*, ne potrebujejo debelih knjig in dolgih govorov. Zadostuje kratka opomba, namig, sled, ki vzbudi v poslušalcu ali bralcu asociacije. Seveda pa morata biti obe strani med sabo enakovredni.¹¹

Naj na koncu povem še to, da me srčno veseli in radosti, ker smo z Metodom Pucvekom končno dobili klasika svetovne književnosti, osebo, pomembno v planetarnem merilu, s čimer, vsaj upam, se bo slovenski kompleks majhnosti in nepomembnosti uničil in izginil. Želim pa, da po stari navadi sleherne nepomembne in provincialne srenje, odrinjene daleč na obrobje dogajanja, ne bi spodbijali njegovega mesta v svetu, pljuvali nanj in spodkopavali edinega resnično pomembnega pisatelja, kar jih premore naša zgodovina.

- 1 Edo Torkar: Jezernikovi (odlomek iz daljšega teksta), Sodobnost, letnik XXXIII, številka 1, 1985.
- 2 Za to se moram zahvaliti moji navadi med študijem. Takoj po profesorjevi omembi kateregakoli pisatelja, sem odšel v knjižnico in si sposodil vsa dela omenjenega ter jih tudi prebral. Moja doslednost in temeljitost sta zbujali med študenti mnogo zbadljivk in posmehovanja; verjetno tudi zaradi mojih let. Nič ni mladini bolj dražljivega kot vdor starosti v opravila, za katera mislijo, da so rezervirana le zanje. Častna in edina izjema med sošolci je bila Lidija G., ki sem jo dan za dnem srečeval na stopnicah, otovorjeno s kupi knjig. Omeniti moram dogodek v knjižnici: Lidija G. si je sposodila vsa dela P. Zidarja in knjižničarka ji je nalagala knjige drugo na drugo v naročje. Kup je zrastle že čez L-no glavo, knjigam pa še ni bilo videti konca. Deklica šibke Konstitucije se mi je zasmilila. Prišel sem ravno po Rimbaudova dela – obe roki sem imel tako rekoč prosti –, sem ji lahko ponudil v pomoč svoje delavske dlani. Težko otovorjena – loveč ravnotežje skladovnic kot cirkuška žonglerja – sva prisopihala do postajališča mestnega prometa. Šofer je zahteval, naj plačava še dve vozovnici za prtljago, kar sva iz načelnih vzrokov odklonila. Slovenski pisatelj, pa prtljaga! O tempora, o mores! Še danes menim, da sva ravnala pravilno. Kljub moji revmi in hudim bolečinam v križu sem odnesel dve tretjini P. Zidarja čez celo Ljubljano do prebivališča Lidije G., za kar se mi je med vrati očarljivo in plaho nasmehnila v zahvalo. Nasmeš mi je stokrat poplačal vse muke in se ji ob tej priliki zanj najlepše zahvaljujem. Prosim.
- 3 Zato pričujoče rezultate raziskave dajem v tisk šele letos.
- 4 Javnosti sta znana tudi dva Rorschachova testa, kar me opravičuje pred kolegi.
- 5 Ni bila nedelja. Preveril M. M.
- 6 Popolnoma se zavedam možnega očitka o izpuščenju vprašanj, kar bi, pritirano do konca, imelo za posledico test z enim samim vprašanjem: Ali ste genij? DA NE Anketiranec bi obkrožil DA in trdil, da je genij. Na tako vulgarizacijo znanosti lahko odgovorim le s prezirom. Kriterija nisem spustil za eno točko, kljub manjšim možnostim za doseg maksimuma.
- 7 Mihael Mazzini: O cikličnosti umetnosti, diplomsko delo, Filozofska fakulteta, oddelek za primerjalno književnost, signatura študijske knjižnice: 37483.
- 8 Verjetno se bo našel zajedljivec, ki mi bo očital neznanstvenost. Kot bi bilo vse odvisno od nadarjenih in genijalnih posameznikov, ki jim gre vsa slava; kaj pa množice? Tem odgovarjam z izkušnjo, ki jo je v vrhunsko znanost prinesel marksizem z likom Voditelja in dokazal moje stališče. Natančneje povedano, svoje stališče sem izoblikoval po njem. je podatek, da izsledkov pričujoče raziskave niso hoteli objaviti v Novi reviji in Sodobnosti.
- 9 Najlepši dokaz za gornje trditve je podatek, da izsledkov pričujoče raziskave niso hoteli objaviti v Novi reviji in Sodobnosti.
- 10 kosmač – vrsta jabolka (po slovenskem pisatelju)
celin – zeliščni obliž proti žuljem in revmatičnim obolenjem, proizvaja Biocel, Ljubljana (po francoskem pisatelju)
leibnitz – butterkeks (po znanem filozofu in matematiku)
Te tri primere sem izbral zaradi možnosti, ki se ponujajo:
– slovenski produkt po slovenskem pisatelju
– slovenski produkt po tujem pisatelju
– tuj produkt po tujem pisatelju
manjka seveda še:
– tuj produkt po slovenskem pisatelju
Bo imel Metod Pucvek prvi to čast?
- 11 Princip se je najbolj učinkovito udeležil pri Joyceu, saj je spisal Ulyssesa in ga s tem tudi – verjetno edini – prebral do konca.

Jože Peternej

Mateja

ODLOMEK IZ ROMANA „MATEJA“

„Ja, Joco, pa menda ne misliš danes riniti gor na Blegoš? “

„Ne, danes bo dovolj do sem. Pa še malo sem ga potegnil že pri vašem Maksu. Seveda sem plačal,“ je brž povedal Joco.

„Kako vam kaj gre, Ušeničnik? “ ga je potrepljal po ramenih, da se je oče kar stresel.

„No, kako bi ti rekel? Srednje. Čakam, saj veš.“

„Kaj čakate? “ se je naredil Joco nevednega, saj ga že tudi nekaj časa ni bilo pri Ušeničniku.

„Čakam. Čakam, da se me znebijo.“

„Dajte no, oče. Ne delajte mladim krivice. Kolikor jaz vem, dobro skrbijo za vas in nobenemu niste napoti. Ali ne, Mateja? “

„Tako je, Joco. Lepo je, da tudi vi to vidite in poveste očetu. Zdaj ga pa le potegnite na vaše in očetovo zdravje,“ je že bila Mateja boljše volje.

„Kaj pa vi, oče, ga ne bi spili en glažek? In ti Mateja? “

„Jaz ga bom, da si poplaknem usta, za očeta pa ne vem.“

„Tudi meni ga nalij! Kaj bi se držal. Nekaj me bo moralo pobrati, a ne, Joco? “

„Tako je, Ušeničnik. Pijmo ga, dokler smo živi. Potem ga bodo pa drugi namesto nas. Je tako? “

„Prav imaš, Joco,“ je oživel tudi bolni oče. Mrakobni dan je postal vedrejši. Samo da je Joco vstopil, je beseda stekla. Joco je veselo prilival. Oče mu je modro kimal, še zlasti če je beseda tekla o gospodarstvu in politiki.

Dopoldne se je kar hitro umikalo in Mateja je že zakurila v štedilniku in pristavila lonec za južino.

Spet je nekdo odprl vežna vrata, udaril s čevlji ob tla in stopil naprej.

„Ti, Jure?“ se je začudila Mateja, ko je vstopil Jure. Zbala se je že, da vohlja za Jocom, pa je Jure kar sam odgovoril:

„Veš, dobil sem nekaj dni bolniške. Vročino imam in trese me.“ Odložil je suknjič in sedel na klop ob peči.

„Ne bo hudega,“ se je oglasil Joco in dodal:

„Nekaj glažev žganja in v posteljo, da se boš preznojil.“

„Ne. Ne. Alkohola pa ne. Kaj pa če ima pljučnico?“ se je zbala Mateja in hitela kuhat zdravilnega čaja.

„Pa je res čudno, da si danes dobil bolniško, ko je ravno božič,“ se Joco ni mogel zadržati, da ne bi rekel česa čez oblast.

„Zakaj to misliš?“

„Tako, saj veš!“

„Saj me ni dal mojster v bolniško, ampak zdravnik,“ je pojasnil Jure.

„No, to je že boljše. Dopusta pa bi danes prav gotovo ne dobil. Veš, ko sem jaz še stanoval v Žireh in hodil na delo v čevljarno, sem skoraj zletel na cesto, ko smo se o božiču zapili in zamudili delo. Saj veš, plan. V pisarni je to drugače. Zato sem danes tu.“

„Mogoče. Tako je bilo včasih. Zdaj pa se ti greš gospoda, mi pa hodimo na delo in garamo v fabriki ves dan, da se sploh prebijamo naprej,“ je potožil Jure in popil čaj.

„Ja, res je,“ je pritrdila še Mateja.

„Ah, kaj bosta tako skisana zaradi tega! Tudi jaz sem hodil garat, pa me ni vzel vrag. Seveda se v mestu nisem zaposlil. Veš, da bi me bilo sram. Zato sem se umaknil v Žiri, bogu za hrbet. Pa mi ni bilo treba dolgo delati. Drugi so poskrbeli, da sem se hitro rešil fabrike.“

„Kako to misliš?“ je poprijel Jure. Mateja je prisledla k Juretu in ga zaskrbljeno gledala. Joco pa kakor po navadi: „Če me že sprašuješ, kako sem se rešil fabrike, vama bom pa povedal.“ Prilil si ga je še šilce, ga zvrnil in začel: „To je bil hec! Bil je državni praznik. Na to ne dam veliko. Če je že praznik, mora biti potica in vino, tega pa Nande ni dal. Nande je namreč bil nekakšen poddirektor v čevljarni. Bil je pač praznik. Nande je solil pamet lačnim bučam. V sprevodu naj bi korakali po cesti in nosili transparente z udarnimi gesli. Enega je Nande dal tudi meni. Prebral sem napis „Delu čast in oblast“. Ha, sem si mislil, Jocu delo, Nandetetu pa oblast. Pa sem si dejal: To naj nosi kar Nande sam. Potisnil sem mu transparent v roke, rekoč:

„Tale je pa prehuda zame. Če ti verjameš vanjo, jo pa še nosi. Jaz je ne bom.“ In potem je zdivjal.

„Pomni, Joco, kaj si mi rekel. O tem se bova še pogovorila. Mislim, da se zavedaš, kaj si odklonil...“

„Državno bandero,“ sem mu pomagal kar sam. Grdo je pogledal in mi zagrozil: „Še sanja se ti ne, s čim se igraš.“

„Me tudi ne zanima,“ sem dejal in odšel med zborovalce. Mene so zanimale punce, ne pa bandera.“

Spet je nalil svoj kozarec in popil. Jure mu je kar z zanimanjem prisluhnil. V prvih povojnih letih še ni delal v tovarni. Mateja pa se je z grenkobo spominjala tistih časov, a je vedremu Jocu kar prisluhnila.

Joco je zagreto nadaljeval: „Saj vesta, v tistem času so nam bile v zabavo le veselice in punce. Plehmuzka je igrala, množice so drle skupaj, da je bilo veselo. Veliko je bilo lepih in razgretih ritk, fante pa je pobrala vojna. Na plesih je bilo toliko izbire, da sem bil več kot zaposlen. Telesa so se gnetla po majhnem plesišču, duh po razgretih češpljah je silil v nos in hlače so se nam polnile.“

„No, že spet govorite neumnosti,“ je morala nekaj reči Mateja. Jure je molčal, oče pa je zamomljal:

„Joco, ali te nikoli ne bo srečala pamet? Še danes, ko je božič, take klatiš.“ Obrnil se je vstran in poskušal preslišati Jocove neslanosti.

„Bom pa nehal in vsi se zjokajmo od žalosti, da je danes božič, pa nihče od nas ni videl cerkve od znotraj,“ se ni dal Joco.

„In zakaj si zletel na cesto?“

„Nič nisem zletel! Rešil sem se fabrike, to ti povem. In kako je to bilo, če te zanima?

Popoldne, ko sem bil že precej nadelan, sem se spravil na Nandeta. Brž mi je dal vedeti, da je v čevljarni on bog in batina. Jutri dobiš delovno knjižico. Taki sovražni elementi nimajo med poštenim kolektivom kaj početi. Slišita? Za Nandeta sem bil le element. Delovne knjižice sem bil prav vesel, Nandeta pa sem moral še malo vzeti v roke. Vesta, kaj sem mu rekel? Zaradi tega bi šel skoraj v zapor.“

„Kaj tako strašnega?“ je zanimalo Jureta.

„Nič strašnega. Videl sem, da Nande misli resno, pa sem se ga lotil z druge strani. ‚Veš kaj, Nande?‘ Kaj se sploh šopiriš. Res si na visokem položaju, a kaj več še ni bil noben Nande. Je to sploh kakšno ime? Nande, Nande. Si že kdaj slišal, da bi bil kakšen kralj Nande? Nande se je kislo skremžil, jaz pa nisem odnehal. Nande, pa vladar. Samo pri nas lahko vladate Nandetih. Mene poglej. Joco, to je ime. Franc Jožef je bil cesar, Stalin je Josip, Tito je Jože. Ha, le v čevljarni imajo lahko Nandeta. Za šuštarja je Nande še dober, sem silil vanj, da je pograbil flaškon vina in zamahnil proti meni. Jaz sem se izmaknil, Nande pa je s flaškonom oplazil po mizi in vino zlil po sebi, ne po meni, kot je hotel. No, tako se je končala moja proletarska pot, še preden sem postal udarnik. Nisem bil po meri Nandetu in njemu podobnim. Tako je, vidita. Ha, kaj bi delo, samo da je denar . . . Je tako?“

„Kaj naj rečem? Vem le, da smo eni obsojeni na garanje, drugi pa bogu za hrbtno kradejo čas,“ je dejal Jure naveličano, ker ga je Jocova pripoved že dolgočasila. Oglasila se je Mateja.

„Kaj pa sindikat? Se ni potegnil za vas?“

„Kaj bi sindikat! Sindikat je pomagal upravi privijati delavce, da smo izpolnili plan. Kako so nekateri ure in ure gazili sneg, da so prišli na delo, sindikata ni zanimalo, kaj šele, da bi jim pripravili topel čaj. Možje so pozimi prihajali z mokrimi srjajci in taki garali osem ur brez tople malice. Sindikat je zanimalo le borbeno razpoloženje med delom, da bo uprava nagrajena ob izpolnitvi plana. Po oddelkih so namestili zvočnike in med malico, ki je trajala le petnajst minut, so nam igrali koračnice. Koračnice za prazne riti. Največ, kar je kdo pojedel, je bil košček kruha in morda še skodelica hladne, grenke proje. Spominjam se mladega kmečkega fanta. Bil je bivši partizan. Dejal mi je, da je bil že med vojno tako majhen, da ni nikdar sanjal o povojni slavi. Zato se ni obračal preveč po vetru in vpil zdaj Živel, Stalin, zdaj Smrt Stalinu. Bil je poštena kmečka buča, zato ni vsega kapiral. Verjel je, da je dovolj, če dobro in pridno dela, za drugo se ni gnal. Ni pa hotel zapustiti doma, da bi potem stanoval v kakšni plesnivi luknji. Zato je bil za ‚oblast‘ še vedno kulak, čeprav so doma dali vse za partizansko vojsko in izpraznili kašče in hlev. Kulak ne sme dobiti živilskih kart, je menil nekdo od oblasti. Oblast pa je bil vsakdo, ki ni sedel na šuštarskem stolčku. In tako je fant dolge mesece, čeprav je krepko presegal normo, med malico lačen poslušal udarne koračnice iz zvočnikov. Le včasih sem ga videl, ko je sedel zunaj na betonskih stopnicah in si s svojo punco, ki je bila hči revnega čevljarja, delil košček kruha in malo steklenico črne proje. Tisto nabijanje iz zvočnikov mu je šlo tako na živce, da sem ga enkrat komaj zadržal, ko je hotel vstati in razbiti zvočnik. Zvočnik mu je godel, da ni slišal kruljenja iz praznega želodca.

No, tako sem dobil odpoved in odšel na občino. Kaj sedaj? Vsemogočni Kremžar, ki je bil tisti čas oblast v kraju, me je zabodeno pogledal.

„S kulaki in buržujci smo opravili. Tudi ti nas ne boš zafrkaval. Tako se bova zmenila: izkoriščanja človeka po človeku je konec. Pljuniti boš moral v roke in si sam služiti kruh. Če ti je bil v čevljarni pregrenak, te bom dal na Jelovico sekati les za državne potrebe. Tam se boš že spametoval! Če ne, pa poznam tudi druge načine. Se razumeva?“

„Razumem, kdo je v kraju glavni. A Joco ne bi rad koga izkoriščal in ne preizkušal Kremžarjevega potrpljenja. Zato se nisi lotil pravega. Nikdar več me ne vidiš v tej bajti. Adijo!“ Zaloputnil sem vrata, da se je stresla bajta in oblast v njej. No, zdaj pa še o božiču nimam kaj početi. Z oblastjo pa sem si še vedno navzkriž, kadar se srečava v mestu.“

„Misliš s Kremžarjem?“

„Ja. Seveda, on je oblast,“ je smeje se pribil Joco.

Tončka Stanonik

O čem molčita morje in svetilnik ?

To pa že moram reči, da so z menoj večne težave. Dogajajo se mi na primer take stvari: kadar bi morala kaj povedati, najraje molčim, kadar bi morala biti tiho, pa mi nagaja jezik. In kadar bi morala priti zgodaj domov, se prav gotovo potepam. In med počitnicami hočem vedno znova v Piran. Pa zakaj ravno v Piran? Zato da lahko zahajam na piransko obzidje. Pa kaj ti bo piransko obzidje? Od tam lahko gledam svetilnike na oni strani obale. Pa zakaj prav svetilnike? Svetilnik mi bo morda povedal, kako se je končala tista pravljica.

— Svetilnik, povej mi vendar, ga rotim. — Kaj je bilo potem z ribičem in belo barčico? A on samo molči in mi mežika. In tako moram vedno znova na piransko obzidje. Vsega pa je krivo morje, ki je nekoč pljusvalo spodaj ob fieško obalo. Bila sem še zelo majhna in tistega dne se mi je vse zamerilo, zato sem čepela spodaj na obali tudi še potem, ko je zahajajoče sonce že pozlatilo nebo. Morje pa si je mislilo: — Kaj je že treba narediti, kadar so majhne deklice žalostne. No, lahko ji povem pravljico. In je začelo pripovedovati:

Tam, kjer se poleti sonce najbolj veselo smeji nad pusto pokrajino, tam, kjer pozimi burja strupeno opleta s svojim ledenim repom, se je nad strmo obalo stiskala gruča hiš. Prav na vrhu se je iz osatov in suhe trave izvila kamnita pot, vsa razrita od hudournikov in nalivov. Poleti je bilo na njej živžava, smeha in tudi solz zaradi potolčenih kolen. A spodaj v zalivu je bilo spet vse dobro. Tam so otroci lizali sladke sladolede, pljuskali so in se močili s slano vodo. Iz zvočnikov se je razlegala glasba in vesela barka je vabila kopalce na krov. Tam se je trlo ljudi in dobra volja je bila posejana križem kražem po obrežju. Šele čisto v kotu se je življenje umirilo. Obala se je spet dvignila, stara pozabljena steza je vodila čez hrib.

Povezovala je drugi zaliv, ki pa je bil mnogo tišji. Tam so se zibale stare barke s pokrpanimi jadri in vedno mokrimi krovi. Razen ribičev je le malokdo zašel na stezo čez breg. Razen ribičev in starega moža, ki je vsak dan s težkimi koraki premeril to pot. O, nekoč je tudi on imel svojo barko. Ravnal ji je jadra in prisluškoval zvenu vetra, zdaj pa je le z dolgimi pogledi potoval za odhajajočimi ladjami. Rad se je ustavljal v ribiškem zalivu, od koder se je videlo na drugo stran, kjer se je v mraku prižigal svetilnik.

— Ej, te drobne lučce svetijo kot upanje, ki se vedno znova prižiga, je modroval.

Že stotič in stotič je čakal na pozdrav z drugega brega, ko je nekoč opazil majhno barčico, ki je bila čisto sama v zalivu. Bila je dolga vitka jadrnica s tenko lupino in lepo zaobljenimi robovi.

— Kar preveč beline in leska za ribiško barko in njene tovore, je pomislil ribič. S svojo milino in nežnostjo se mu je vtisnila v spomin. Ko je drugi dan spet prišel tam mimo, pa jo je nagovoril:

— Kako da si sama, bela barčica? Mar nimaš gospodarja, da bi odjadral s tabo na širno morje?

Barčica pa je užaljeno odgovorila: — Širno morje! Morje je kruto in divje. Jaz pa sem tako lepa in krhka. Lahko bi mi polomilo krmo in raztrgalo jadra. Palubo bi zalila voda in na trup bi se prilepile alge in školjke. Ne, jaz ne maram morja. Tukaj mi je čisto dobro.

— Kaj takega, se je čudil ribič.

Prejadral je širna morja, varno je vodil ladje skozi viharje in valove. Obraz mu je razbrazdala burja in dlani so mu krvavele od ostrih robov. A kadar se je vihar umiril, je naravnal jadra in kot tenkočuten uglaševalec strun prisluškoval igri vetra na vrhu jambora. Takrat je njegova barka vsa drhtela od ubranosti neba in morja. In ribič je bil tisti hip najbolj srečen človek na svetu.

A od tedaj je minilo že veliko let. Zato ni mogel razumeti neumne barčice, ki je tako samozadovoljna čepela v zalivu.

Ves zamišljen jo je vprašal:

— Mar te ne mika, da bi pogledala, kaj se skriva onkraj obzorja? Da bi obiskala neznane kraje in samotne svetilnike. Da bi pohitela sončnemu vzhodu naproti ali lovila odseve zahajajočega sonca. O, kako se je njemu tožilo po tistih časih.

— Saj ti mora biti vendar dolgčas tu, se ji je čudil.

– Kako bi mi bilo dolgčas. Skrbno pazim nase, da druge barke ne pljuskaajo vame in se me ne dotikajo z mokrimi vrvmi. Kadar pa je jasna mesečna noč, se nad mano ustavi mesec, vso me posebri in v vodi odtisne mojo čudovito podobo. Potem sem vsa prevzeta od svoje lepote in ne morem misliti na nič drugega.

– A kaj delaš ti, ribič? ga je vprašala.

– Ej, ne delam več veliko. Star sem, saj vidiš. Pač, rad se sprehajam in pomodrujem z ljudmi in stvarmi, ki jih srečujem. Pogovarjam se s starimi prijatelji, ki jih ni več, in obujam spomine.

– Kaj pa so to spomini? Ne poznam jih. Tudi prijateljev ne poznam, je razočarano priznala lepa jadrnica.

– Vidiš, moja mala. Ko se ne boš več bala mokrih ladijskih bokov svojih sosed in širnih daljav in veselih ribičev, boš spoznala tudi prijatelje.

Potem se je na oni strani prižgal svetilnik, ribič je počakal, da mu je nekajkrat pomežiknil in že so njegovi koraki odhiteli po stezi navzgor.

Lepa barčica, ki je vedno hotela biti prva, pa se je vsa tresla od vznemirjenja in nečakanosti.

– Če bo ribič moj, potem bom tudi jaz imela prijatelja in spomine. In je hrepeneče spremljala oddaljene stopinje.

In tako je poslej vsak večer vablivo napela tenka jadra, da bi prej zaslišala znane korake. Ribič pa se tudi nikoli ni pozabil pomuditi ob njej.

Nekoč je nad morje legla gosta noč. Ribiči so s svojimi barkami prej kot navadno odpluli na morje, starega prijatelja pa ni in ni bilo. Le lepa barčica je vsa spočita čakala v zalivu.

Ko pa je ribič slednjič le prišel, mu je brž poočitala:

– Dolgo te ni bilo. Tako krhka sem, ti pa me pušiš čakati.

– Kaj bi čakala name. Star ribič sem. Pridem, malo poklepetam s tabo, da se odpočijem. Ti pa si ladja, zato se moraš spustiti na morje, okusiti moraš slast razpenjenih valov, čutiti moraš moč vetra, ki izziva tvoja jadra. Preveč boš izgubila, če boš vedno ždela v zalivu in čakala name. Ladja, ki je ne oklesti morje, ni ladja. Brez spominov boš in brez prijateljev in to je najhuje, kar se ti lahko zgodi v življenju.

– A potem ne bom več tako lepa, kajne?

– Najbrž ne boš. Zato pa boš spoznala vse odtenke dneva in vse čare noči, pobratila se boš z viharji, daljavami in širjavami.

Barčica, ki je vedno povedala vse po resnici, pa mu je segla v besedo:

– S teboj bi šla. Bodi moj gospodar. Ob tebi se ničesar ne bi bala.

– Neumnica, se je ribiču milo storilo. – Kaj bi z menoj! V mojih rokah ni več nekdanje moči. Kako bi te krotil, kadar bi vihar hotel plesati s tabo! Morje je tvoje življenje. Jaz pa sem zate le pravljica.

– Kaj pa je to pravljica, ali so tudi to spomini?

– Kot spomini, barčica, nikoli več niso resničnost.

Tisto noč je bila barčica zelo žalostna. In tudi ribičevi koraki so se težko dotikali tal, ko se je vzpenjal po hribu navzgor.

Toda nekaj nenavadnega se je zgodilo z njo. Nemirno se je obračala proti širnemu morju in čakala stare barke, ki so se zgodaj zjutraj vračale z lova. Vonj, ki je prihajal iz daljav, jo je vablivo žgečkal in veter je vznemirljivo vabil njena jadra.

Na jesen so ribiči z barkami odšli stran, le bela barčica je vso dolgo zimo ostala sama v zalivu. Čakala je ribiča, njega pa ni in ni bilo. Kdo ve, kaj se mu je zgodilo? Morda se je odselil drugam. Morda ga je bolelo srce zaradi male neumne barčice, ali pa se je preselil med spomine in prijatelje.

Nekaj pa je gotovo. Ko so se naslednjo pomlad stare barke spet vrnile v zaliv in zvečer odhitele po svojih opravkih, lepa barčica ni hotela biti več sama. Odtrgala se je iz zaliva in se pognala za njimi. Našel jo je mlad ribič, in ko je spoznal, da je brez gospodarja, se je zavihtel na njen krov, ji umeril jadra, da je veter zapel v belo platno, in odjadral z njo neznanim lepotam nasproti . . .

— — —

Tako mi je pripovedovalo morje in čisto se je že znočilo. In začel je pihati veter in morje se ni več v pljuskih dotikalo obale.

— Morje, sem klicala, povej mi, kaj se je zgodilo z belo barčico. Kje je zdaj? In kaj je z ribičem? Moram ga poiskati. Morda bo tudi meni povedal kaj o spominih in prijateljstvu.

Morje pa se je v velikih valovih valilo na obalo in ni hotelo povedati pravljice do konca. Potem sem še večkrat šla tja dol in poizvedovala, pa nič. Medtem sem tudi že zelo odrasla in morje je najbrž mislilo, da sem zdaj že prevelika za pravljice. Zato zdaj hodim spraševat svetilnik, saj sta bila z ribičem velika prijatelja. On pa mi samo mežika, kot da bi hotel reči: — Veš, nisi še dovolj stara, da bi slišala resnico o ribiču in barčici. Malo moraš še počakati.

In zato moram vsako leto znova v Piran. Poglejte, tule sem. Če boste morda vi kaj zvedeli o mojih prijateljih, brž prihitite sem in me poiščite. Tema je že in začelo me je zebsti. In tudi strah me je. Brž brž pridite! Domov bi morala, doma me že nestrpno čakajo.

Franc Temelj

Slikar

Ko je Jaka končal tistih nekaj razredov šole, si zaradi zaposlitve ni delal posebnih skrbi. Zaposlil se je kot večina krajanov v edini tovarni v kraju. Ta tovarna je imela tudi sindikalno organizacijo, ki je ob častitljivem jubileju tovarne organizirala tudi slikarsko razstavo svojih članov. Kajti vsi niso po službi sedeli križem rok in delali družbo Krokarku, nekaj med njimi jih je uspešno vrtelo tudi čopič. Jaka si je razstavo ogledal in začel razmišljati: „Če že vsakdo lahko riše, zakaj ne bi mogel jaz? In če bi risal, bi lahko postal slaven in imel kup denarja. In potem adijo šiht. Spal bi, kadar bi hotel, delal, kadar bi hotel, šel bi, kamor bi hotel, vse bi bilo, kakor bi hotel... Postal bom slikar, pa pika!“

Še enkrat si je šel ogledat razstavo, tokrat študijsko. Zvedeti je namreč hotel, na kaj so slike narisane in s kakšnimi barvami. Ugotovil je samo to, da je vse skupaj videti čisto drugače, kot so bile slike, ki so jih delali v šoli. Zato je odšel do sodelavca, ki je bil podpisan pod prvo sliko.

„Lepo, lepo, da bomo dobili zopet novega sotrudnika,“ ga je spodbujal Jože, ko mu je Jaka razkril svoje namere. „Jaz rišem na lesenit. Tega lahko dobiš pri mizarju, ki ti bo potem izdelal tudi okvirje za slike. Barve uporabljam oljnate, kupujem pa jih v tujini, ker so naše slabe. Za začetek ti jih lahko nekaj dam, ko se boš naučil, boš pa že kupil svoje.“

Jaka je vesel odšel od Jožeta z njegovim starim čopičem ter s tubami rdeče, modre, zelene in bele barve. Naslednji dan je pri mizarju nabavil še lesenit in začel ustvarjati: „Pravzaprav s temi barvami ne bom mogel veliko narisati. Začnem pa lahko z belo hišo z rdečo streho, okoli katere je lepa zelena trava in nad njo sinje modro nebo.“

Po tednu dni ustvarjanja je Jaku slika kar ugajala, čeprav je sklenil, da je iz previdnosti ne bo nikomur pokazal. Najprej si bo kupil še druge barve in nekaj čopičev. Zamenjal bo tudi motiv, saj zna hišo narisati že vsak otrok. Ostali so namreč risali nekakšne pajace, za katere so trdili, da so preprosti ljudje in vaški posebneži. Ker ni vedel, kje bi takšnega posebneža dobil, kajti preprost človek ne bo štirinajst dni nepremično stal, da ga bo lahko narisal, se je odločil, da bo za začetek prerisal eno od Jožetovih slik. Okolica mu ni delala posebnih preglavic, posebnež pa je postajal vedno bolj poseben, dokler ni Jaka vse skupaj vrgel v peč. Nato je nekje staknil fotografijo zapuščenega starca z brado.

„Ta je kot nalašč zame,“ si je rekel, „gotovo je lažje risati s fotografije kot s slike.“ Toda zopet si dokončane slike ni upal nikomur pokazati, kajti vsakdo bi ga vprašal, kaj mu je bilo na tem strašilu tako zelo všeč, da ga je narisal. In sliko je doletela ista usoda kakor prejšnje.

In tako bi se Jakova slikarska pot hitro končala, če se Jaka nekoč ne bi znašel v bližnjem mestu in če ga ne bi v hipu popadla silna žeja. Toda mesto je veliko, vsaka hiša pa tudi ni gostilna, zato ni vedel, kako bi se lotil problema.

„Nič, šel bom v vsako hišo, kamor hodijo ljudje, in ni hudič, da katera izmed njih ne bo gostilna,“ si je rekel in kmalu obredel nekaj trgovin. Potem pa je vstopil tudi skozi vrata, nad

katerimi je bil napis „galerija“. Jaka je kmalu ugotovil, da se je znašel na slikarski razstavi in zopet se mu je prebudila slikarska žilica. Toda slike, ki jih je gledal, niso bile prav nič podobne tistim, ki so jih slikali njegovi sodelavci.

„Takšne bom pa že lahko napravil,“ se je veselil Jaka. Narisal jih bo toliko, da bo lahko imel samostojno razstavo v domačem kraju. Naj sodelavci vidijo, kako je treba slikati, da se lahko uveljaviš v svetu. Dela, ki jih je ogledoval, so bila namreč abstrakcije nekega sodobnega slikarja. Od navdušenja je pozabil celo na žejo, kar je pri njem tako redek dogodek, da ga je vredno omeniti.

Takoj naslednji dan se je lotil dela: zopet je privlekel na dan barve in čopiče, k mizarju je odšel po lesonit, h Krokarju pa po inspiracijo.

„Kaj boš delal omaro za čevlje, ko imaš toliko lesonitnih plošč?“

„Jaz ne delam omar, ker nisem mizar kakor vi, ampak slikam.“

„Dobro, dobro, ko bodo slike gotove, jih pa prinesi še uokvirit,“ se je že veselil novega posla mizar.

Da ne bi bil ves trud zaman, je šel Jaka še do predsednika sindikata, da se dogovorita za razstavo.

„Kaj boš pa razstavljal?“ ga je ta začudeno vprašal.

„Slikam! In to ne tako kot drugi sodelavci. Jaz slikam tako kot pravi umetniki, ki razstavljajo svoja dela v galerijah ali kako se že reče.“

„Če je tako, potem pa le prinesi svoje slike in jih bomo razstavili,“ mu je obljubil predsednik sindikata, saj mu drugo tudi ni kazalo. Kakšen sindikat bi pa bil, če ne bi dovolil vsem, ki mislijo, da kaj znajo, pokazati svoje mojstrovine?

In tako se je naslednje dni Jaka povsem posvetil ustvarjanju: malo pri Krokarju in malo doma.

„Zakaj boš pokvaril s tem packanjem vse plošče, da ne bodo za nikamor?“ ga je vprašal oče, ko je gledal, kaj počne.

„To so slike, ki jih bom razstavil v naši sindikalni dvorani. Sploh se pa vi ne razumete ne na umetnost ne na sodobne stvari, zato vam ne bom razlagal.“

„Bojim se, da nisem edini, ki se ne razume na take slike,“ mu je odvrnil oče; mislil si je pa, da je vendar bolje, če uničuje lesonit, kot da bi uničeval sebe pri Krokarju. Jaka je slikal in slikal in kmalu so bile poslikane oziroma popackane, kakor se je izrazil oče, vse plošče. Potem jih je vesel in ponosen odnesel k mizarju, da jih uokvirira.

„Pa poglejmo, kakšne umetnine si prinesel, da bova potem izbrala prave letvice za okvirje,“ je rekel mizar in začel odmotavati paket, kajti Jaka je slike skrbno zavil, da se ne bi na poti poškodovale. Mizar si je nekaj časa ogledoval slike, jih obračal na vse strani, nato pa je rekel: „Za take slike nimam letvic, da bi lažko iz njih izdelal okvirje.“

„Pokažite, kakšne imate in ni hudič, da ne bo katera prava.“

„Nobena ne bo prava, kajti jaz teh slik ne bom uokvirjal. Si bodo mislili ljudje, da se je še meni zmešalo,“ je dejal mizar in mu vrnil slike. Jaka ni rekel ne bu ne mu, temveč je pobral slike in šel z njimi naravnost domov, potem pa brez njih do Krokarja. Tam se mu je utrnila odrešilna misel: „Če sem naslikal slike, bom pa še okvirje napravil sam.“

Naslednji dan je Jaka prebrskal po hiši vse kote in pobral vse letve in letvice, ki so bile raztresene okoli. Na podstrešju je staknil žago, ki je verjetno že pozabila, kdaj je nazadnje služila svojemu namenu, in oblič, ki še ni okusil lastnosti brusa in proizvodnja okvirjev se je začela. Ko je uokviril vse slike, je zopet odšel do sindikalnega funkcionarja, da sta se zmenila za datum in druge podrobnosti v zvezi z razstavo.

Ob dogovorjenem času so se dobili v sindikalni dvorani, kjer je bil razstavni prostor, Jaka s svojimi slikami in predsednik sindikata z dvema pomočnikoma.

„Kako se vam zdi?“ jih je vprašal Jaka, potem ko so končali postavljanje razstave. Delavca sta bila tiho, predsednik pa si je nekaj časa zamišljeno ogledoval slike, nato pa je le spravil iz sebe: „Za umetnost nisem poseben strokovnjak in bi težko karkoli rekel.“ Mislil si je sicer svoje, vendar je čakal, kakšno oceno mu bodo dali nadrejeni.

„Krasni, krasni okvirji so,“ je rekel direktor, ko si je ogledal razstavo, kajti na umetnost se tudi on ni spoznal, zato je raje hvalil okvirje, zakaj bil je izučen mizar. Tudi drugi so potem hvalili predvsem okvirje. Kmalu so si razstavo ogledali tudi slikarji iz podjetja in vsak zase je naskrivaj vprašal Jaka, kje je dobil takšne okvirje. Jaka se je rad pohvalil, da jih je sam napravil. In vsi so se mu priporočili, da bi jih delal tudi zanje.

„Prav, jih pa bom,“ je rekel Jaka in tako je namesto slikarja postal mizar.

Franc Kopač

Drobci vojne

1

MOJA POT V PARTIZANE (Janezovo zadnje pismo)

19. 12. 1944

Dne 3. 12. 44 se mi je končno posrečilo, da sem prišel iz nemške vojske v našo narodnoosvobodilno vojsko, in to v Kninu.

Prej sem bil skoraj leto dni za tolmača v Omišu v ujetniškem logorju, kjer sem že imel precej prilik videti in spoznati v razgovorih s partizani o velikih borbah za osvobojenje naroda.

Rad nisem bil pri Nemcih in sem vedno hrepenel po tem, da bi bil vojak domovine in ne onega, ki tlači narod in ga uničuje.

V Omišu je bilo še precej mirno, le kdaj v okolici kake male borbe. V začetku novembra pa se je začelo drugo. Umik Nemcev v oktobru od povsod, velike kolone vozijo skozi Omiš in nato velik poraz Nemcev pri Konjevratih. Precej nemirni so bili postali Nemci in v noči 4. novembra se umaknemo za Knin.

Vojska je čakala in bi rada videla, da bi čimprej odšla naprej proti Bihaću in ven iz te dežele. Ali umika ni hotelo biti. Bilo je povelje Knin držati. Manjkalo je že tudi municije za topništvo in puške. Morala radi velikih izgub tudi precej padla. Pomoči od nikoder nobene.

In v noči 2. decembra proti 18. uri pride povelje pripraviti se za odhod. V Kninu so stale kolone avtov, vozov, konj, vsi pripravljeni. Proti 20. uri se začne premikanje.

Mi čakamo do pol treh zjutraj
v nestrpnem pričakovanju,
saj partizani so bili vedno bliže,
s strojnico so že streljali na most čez Krko,
položaji so bili že skoraj prazni,
dobimo povelje od šefa, ki je bil že
na drugi strani Knina, vse zažgati.
Meni je vse to šlo v račun.
Vedel sem, bolj če bo nevarno,
manj bodo pazili name, ker v zadnjih
dneh mi niso prav zaupali, dasiravno
prej ni bilo tako, so mi vse zaupali.

Streljanje na most se je zmanjšalo,
bilo nas je pet skupaj, ki smo se vozili
s kolesi in smo le posamezno prišli čez most,
takrat zavozim v eno stransko ulico
in k odborniku, tam sem se skrila
in počakal prihodnjega dne. Omeniti moram še,
da je z menoj šel tudi in se hotel predati
en podoficir, in to Dunajčan.

Drugi dan pa je nesreča hotela,
da je naju videl en partizan
in pridejo notri in rečejo,
da sva ujetnika in da se nisva hotela
predati, temveč skriti. Jaz sem
imel eno pismo pri sebi od omiškega odbora,
s katerim sem dolgo časa delal.
Pa se on na to ni nič oziral,
odgnal me je, rekel je v komando.
Na srečo naju sreča med potjo Slovenec,
tovariš komandir od 3. bataljona
in me vzame s seboj. Na srečo pridem
k Prekomorski brigadi, kjer sem našel
tovariše, skoraj same Slovence.

To je bilo največje veselje za mene.
Hitro sem se vživel v to novo družino.
kjer sem spoznal, da so vsi dobri
fantje in tovariši. Bil sem pomirjen in si dejal:
s takimi tovariši bo lahko iti v boj
za svobodo domovine. (1)

2

MORAM PRITI DOMOV, MORAM (Francovi zapiski)

V HERBORN sem prišel 9. 9. 44.
Ven grem 16. 6. 45. Medtem
27. marca 45 v amerikansko ujetništvo.

V GIESSEN sem prišel 16. 6. 45.

18. 6. sem zopet našel mojega
prijatelja Janeza.

Iz GIESSNA 7. 7. 45 v lager
na prostem WESTERWALD.

31. 7. 45 sem prišel od prijatelja
Janeza proč in od drugih Slovencev,
zdaj sem zopet sam.

19. avg. 45 pri rentgenu v bolnici, zdrav.
V avgustu se je že jesen pričela,
dežuje cele dneve in hladno je.
Ne vem, kaj bo pozimi, če bo še treba
tukaj ostati.

7. sept. v BAD KREUZNACH.
9. sept. smo prišli v KEHL.
13. sept. smo prišli v STRASBOURG v standlager.
27. sept. iz STRASBOURGA zopet nazaj v KEHL.

5. novembra zvečer smo se naložili
na vagone in 6. novembra smo se
odpeljali iz KEHLA,
na TUTTLINGEN smo prišli še tisti dan,
zvečer bomo odpuščeni.

7. nov. smo se odpeljali iz TUTTLINGENA,
odpuščeni iz ujetništva in smo prišli
9. nov. v MALLNITZ, kjer so me Angleži ujeli
in 10. nov. sem zopet prišel v lager
ST. MARTIN pri WILLAGHU. (2)

3

PRIŠLA JE MNOŽICA PRIPOVEDOVALCEV

Iz spoznanja in ljubezni
smo prinesli
to kratko sporočilo

da so naša življenja
prešla v žalost
in to v tisto žalost
katero je nemogoče
preživeti
ali pa živiš
v veliki žalosti.

-
- (1) Janez je padel kot borec III. Prekomorske Udarne
brigade II. bataljon 2. četa 13. februarja 1945
v borbi za utrdbo na griču Črni vrh pri Mostarju.
(2) Franc je prišel domov avgusta leta 1946
in to zelo, zelo občutljiv v dušo.

Marija Stanonik

Jernej Lenček, Slovenski romar in Žirovski svet

JERNEJ LENČEK, KAPLAN V ŽIREH

Ob 130-letnici izida Slovenskega Romarja, ki ga je pripravil Jernej Lenček, kaplan v Žireh

Uvod

Jože Stabej je napisal pravcato monografijo¹ o tiste vrste koledarjih, ki so na splošno dobili ime večne ali stoletne pratike in si z njimi navadno pomagajo pri sestavljanju horoskopov ipd. Skrbno je raziskal zaledje, ki je vplivalo na različne izdaje stoletne pratike pri Slovencih, in to vse do današnjih dni. Tudi za etnologijo pomembno delo, ki zasluži dobro oceno!

So pa še druge vrste koledarji, katerih težišče je na geslu: *za poduk in kratek čas!* Ali: *dulce et utile*, toda *dulce* le toliko, da je *utile* užitno.

Tukajšnje pisanje se nima namena kosati s Stabejevimi temeljitim razčlenjevanjem predmeta, jemati ga je le kot opozorilo na nekatera vprašanja, ki so lahko rodovitna za prej omejeni stroki.

Zato o prednikih koledarjev druge vrste v uvodu le nekaj besed: prvi slovenski tiskani koledar smo dobili skoraj hkrati s prvo slovensko knjigo. Že 1557 je Primož Trubar objavil tudi *Ta slovenski kolendar*,² medtem ko je naslednji takšen tisk znan šele iz 1741: NOVA CRAINSKA PRATICA, Na Lejtu, M.DCC.XXXXI.³ Že ime (Nova...) kaže, da jih je moralo biti vmes in tudi pozneje še kaj, le da se niso ohranile.

Nekaj več podatkov je o trudu Valentina Vodnika, ki je na prelomu osemnajstega v devetnajsto stoletje – v času od 1794 do 1805 – precej svojih moči v okviru svojega delovanja za narodni in kulturni preporod pri Slovencih namenil prav pratiki. Poglavitna poteza v njej objavljenih besedil je bila poučno-spodbudna, pač v skladu ne le z vrsto publikacije,

ampak tudi s splošnim duhom (slovenskega) razsvetljenstva. Prva tri leta je izhajala v velikem formatu, vendar je bila v taki obliki in bralce v več pogledih očitno prezahtevna, zato je od 1798 izhajala kot miniaturna in v zmanjšanem obsegu; od tod tudi naslova Velika pratika in Mala pratika.⁴

Moda koledarjev v 19. stoletju

Po Vodnikovem umiku je, vsaj glede na sočasno bibliografijo,⁵ trajala suša za praktične koledarje skoraj petdeset let, ko je za leto 1851 izšel *Slovenski koledar* iz rok *Miroslava Vilharja*.⁶ Kljub daljšemu časovnemu presledku je med Vodnikom in Vilharjem kontinuiteta v tem, da je koledarski del mogoče razumeti tudi zgolj za vabo, da bi bralce dosegli njuni pesemski izdelki, ki so sledili standardnemu razdelku. Kot namreč Jože Koruza za razsvetljskega pesnika slikovito pravi: „Glavni namen in osnovno ‚glasilo‘ Vodnikovega pesništva med 1794 in 1805 je bila pratika,⁷ tako je omenjeno Vilharjevo izdajo treba imeti za neke vrste avtorjevo zbirko. Od enainšesdesetih strani je bilo osemindvajset namenjenih koledarskemu delu, drugo so vse zavzele pesmice k posameznim mesecem, pesmi in basni v prozi, kar vse je Vilharjevo.⁸ Ali je pevsko igrivi graščak slutil, kakšen plaz je sprožil s svojim delcem?

Pobudo za tukajšnji članek sta dala dva letnika Slovenskega Romarja, ki ju je za leti 1857 in 1858 uredil Jernej Lenček, kaplan v Žireh.⁹ Sprva je kazalo, da je to osamljen primer podeželskega entuziasta, ki je ravno toliko okusil velemesto,¹⁰ da se je trudil izmikati provincialnemu somraku. Toda naključje je pripomoglo¹¹ do spoznanja, da je Lenčkovo dejanje včlenjeno v širše prizadevanje njegovega časa. In morda ni brez pomena opozoriti,

da se začne koledarska serija skoraj hkrati z nastopom Bachovega absolutizma, saj je v takšnih razmerah¹² še najvarnejše pisanje po sistemu prijetno s koristnim: „*Poj rajši to, kar treba je pri hiši, / za hleve treba, treba je na polji, / poj to, kar kmet in meščan s pridom sliši*“¹³ je bridko ironično pel France Prešeren skoraj dvajset let prej in sedaj so koledarji z vso gorečnostjo vzgojiteljev izpolnjevali omejeno „pisarjevo“ zahtevo.

Od Vilharja je štafeto izdajanja koledarjev prevzel Janez Bleiweis. V uvodu v *Koledarčik Slovenski* za leto 1852¹⁴ je zapisal: „*Pred malo tedni si Koledarčik Slovenski tega še sanjal ni, da bo šel po svetu. Ali ko je slišal, da bratec njegov lanski (Vilharjev) hoče letos doma ostati, se je spravil urno na pot, njegove iskrene želje so, da bi tudi Slovenke, hčerke naše mile matere Slave, ga prijazno sprejele...* „*Kakor, po starim pregovoru, gospodinja tri vogle hiše podpira, tako tudi naše mile domorodke, oј tudi da bi jih brez števila veliko bilo, znajo biti slovenšini močna podpora. Domača reč bo takrat narkrasniši cvetela, ko bomo vidili v rokah iskrenih rojakinj tudi slovenske knjižice, ko bojo one prepevale zraven drugih pesem tudi slovenske pesmice. Prepričale se bojo, da tudi jezik častitljive matere Slave je lep, — da tudi slovenske pesmi so lepe.*“¹⁵ Dodani so poljudnoznanstveni sestavki, npr. Od kod ime koledar ali kolendar. Od kod ime Pratika. Besedica o imenih mescev; Pojasnjenje o prvi pesmi Koseskega (Potažba) in o poslednji pesmi Prešernovi (Parizina) sta literarne narave.¹⁶ Od 1852 do 1856 je izšlo pet zvezkov *Koledarčka slovenskega*, ki je „imel poleg navadnega koledarskega blaga životopise odličnih Slovencev, pesni in pripovedi naših prvih pisateljev“.¹⁷ „Ker so se prikazovati jeli razni koledarji, opustil je dr. Bleiweis svojega ‚Koledarčika‘.“¹⁸

Težko je reči, ali avtor Jezičnika, Josip Marn, ob taki Bleiweisovi odločitvi misli na „*Koledar za Slovence s podobami, k poboljšanju katoliškega duha, za navadno leto 1855*“,¹⁹ ki je prinesel na častnem mestu sliko Elizabete Amalie Evgenie, cesarice avstrijske in sta ga sestavila F. in B.²⁰ (= Matevž Freljih in Janez Božič). Podvig sta ponovila še naslednje leto in pripravila tudi „*drugi tečaj*“ „v poduk in kratek čas, za prestopno leto 1856“.²¹ Ali J. Marn morda meri že tudi na prvi letnik Slovenskega Romarja, ki je izšel za leto 1857 kot edina tovrstna publikacija, tako da je mogel biti nadvse dobrodošlo sprejet tudi pri bralcih in ne le v „uradni“ kritiki.²²

Jernej Lenček se je zanj nadvse potrudil še enkrat, ko je izdal Slovenskega Romarja za leto 1858, nato pa so njegove moči pošle. To leto je bilo za slovensko slovstvo v več pogledih zares rodovitno. Če je za tri vogale njegove hiše mogoče šteti troje Levstikovih del, ki so izšla to leto, in to Martin Krpan, Popotovanje od Litije do Čateža in Napake slovenskega pisanja,²³ je nemara mogoče kot četrti vogal šteti izid treh koledarjev. Poleg omenjenega Romarja je delavni Janežič, ki je to leto začel izdajati tudi Slovenski Glasnik, uredil še *Slovensko koledo*, „*slovenskemu ljudstvu v poduk in razveselovanje*“,²⁴ in to v okviru Mohorjeve družbe.²⁵ Andrej Praprotnik, prizadeven pedagoški delavec,²⁶ pa je za isto leto uredil *Koledar slovenski*,²⁷ in to kot tretji letnik Božič-Frelihovega Koledarja za Slovence, ki je pod novim imenom po enoletnem premoru tako spet oživel.

Medtem ko je Janežič oskrbel svojo Koledo še za leto 1859,²⁸ je projekt, ki sta ga začela Božič in Freljih, vzel v roke Peter Hicinger, ki je naslednje desetletje, od 1859 do 1868, najbolj zaslužen za slovenske koledarje na Kranjskem. Da res gre za kontinuiteto zamisli, ki jo je 1855 začel tandem Freljih-Božič, priča kljub drugačnemu naslovu: *Domač koledar slovenski*, ko nadaljuje štetje letnikov tako, da je to „četrti pomnoženi tečaj“. Tako je vztrajal pri tem delu do devetega „tečaja“ ali letnika, ko je še zadnjikrat izdal samostojno Domač koledar slovenski za prestopno leto 1864.²⁹

Literarni zgodovinar Karol Glaser povezuje Hicingerjevo koledarsko dejavnost z Vodnikovo ne le na podlagi objektivnih razmer, ki so terjale razsvetljevanje prebivalstva, ampak tudi v njegovih osebnih lastnostih: „*Kakor so bili ob koncu minulega stoletja Vodnik, Kumerdej, Linhart in Zois prav uvideli, da se pri prostemu ljudstvu mnogo pomore z dobro urejenim Koledarjem, se je tudi Hicinger lotil tega koristnega dela; to se mu je tem laže obneslo dobro, ker je umel po Vodnikovem načelu zlagati primerne pesmice in ker je tako po mnogostranskem delovanju*“³⁰ *izurjen mogel ponuditi kmetu raznovrstnega in poučnega gradiva...* *Koledarčiki so bili okrašeni s podobami in so se odlikovali po jako raznovrstni vsebini. Poleg predmetov, ki se razpravljajo v vsakem koledarju, popisovala so se imenitna mesta v inostranstvu pa tudi odlična domača mesta in kraji, pripovedovalo se je iz občne in domače zgodovine, razlagalo čitateljem, posebno kmetom potrebne kmetijske, gospodarske in šolske*

reči, vpletale kratkočasnice, pesmice, vzgledi za opravilne spise, npr. pobotni listi itd.³¹ Da je bil Hicinger zaradi svoje vsestranske dejavnosti kakor predestiniran za pripravo koledarja, se je strinjal že Josip Marn v Jezičniku: „Rad je zložil Hicinger kako kolednico o novem letu, pisal o znakih ali podobah svetnikov v pratiki, nekaj zastran naših koledarjev v Danici, zapel dve v koledarčku Bleiweisovem, posebno čversto podpiral slovenskega Romarja, naposled pa se je lotil koledarstva sam...“³² Novice, verjetno v Bleiweisovi osebi, so to Hicingerjevo početje vedno spremljale s primerno naklonjenostjo: „Ta koledar bi se med Slovenci rad kaj bolj udomačil kakor njegovi predniki. In mislimo, da ga bodo Slovenci res tudi lahko imeli prav za domačega, zakaj v lični podobi na ne velikem prostoru in za majhno ceno se jim tukaj ponuja blago mnogo potrebnega, koristnega, podučnega, zabavnega, da v nobenem dosedanjih slovenskih koledarjev še ne toliko in da se novi koledar slovenski lahko meri z marsikaterim večjih nemških.“³³ Naslednje leto so Novice hvalile predvsem njegovo praktičnost.³⁴ Poročilo o njegovem izidu za leto 1861 že ugotavlja, kako se je kot „zanesljiv svetovalec“ Slovencem priljubil³⁵ in ob njegovem zadnjem letniku so Novice zapisale: „Kar smo v pohvalo Hicingerjevega koledarja že osemkrat rekli, rečemo z dobro vestjo tudi devetkrat, da ga nimamo bolj praktičnega koledarja, od tega, česar leto in dan potrebuješ za vsakdanje potrebe, nahašaš v njem.“³⁶ K bistvu koledarja sodi njegov železni repertoar v obliki godovnega in zvezdoznanskega dela, druga vsebina pa je seveda gibljiva in odvisna od urednikovega koncepta. Navedena poročila navajajo v Hicingerjevem primeru, obvezno zgodovinski in zemljepisni del, medtem ko se gospodarski, opravljeni (uradniški/pravni), potni (potopisni?), podučni, zabavni ali kratkočasni zamenjujejo. Za leto 1863 je Hicingerjev koledar v obliki osmerke na 116 straneh prinašal vsebino z naslednjimi naslovi: OŽIR PO SVETU: *Pervine naravnih stvari, nekovine ali metaloidi in kovine ali metali, sveta mesta Jeruzalem, Betlehem in Nazaret; Carigrad, glavno mesto turškega cesarstva;* OGLED PO DOMOVINI: *Gorica, pravo slovensko mesto; Cerkniško jezero, memo družih čudovito; Tisučletni spomin svetega Cirila in Metoda; Friderik Baraga, rojen Slovenec, ameriški škof. Gospodarstvo, obertstvo in tergovstvo na slovenski zemlji v starem času. Pesmi, basni...*³⁷ Ceno so mu dvigale tudi „pobode“. Vsako leto je bilo posebej poudarjeno,

kateri kraj je doletela ta čast: Blejsko jezero, borovniški most, Idrija (zaradi rudnika, op. M. S.) Velehrad itd., in tudi škofa Friderika Barago.

Hicinger si je s koledarništvom pridobil tolikšen sloves, da so ga kmalu po ustanovitvi Slovenske Matice povabili, naj bi svoj koledar pripravil v njeni založbi, kar se je uresničilo že za leto 1865, dodano pa je še sporočilo o njeni ustanovitvi, zgodovini, kako je do tega prišlo in pravila. Tu se je začel zarodek Matičinega Letopisa, saj je publikacija za leto 1867 že nosila naslov: Narodni koledar in letopis Matice Slovenske in zaradi njene dvojnosti sta naslednje leto kot njena urednika imenovana Hicinger in Bleiweis.³⁸ Ocenjevalci so poudarjali, da je v desetletju izdajanja koledarjev Hicinger iz leta v leto izpopolnjeval in pomnoževal železni repertoar (godovni in zvezdoznanski del) kakor tudi druge (zgodovinski, zemljepisni, gospodarski, opravljeni, potni) bogatil in dopolnjeval, tako da v tem pogledu ni imel konkurence.³⁹

Ko je z izdajo koledarja „farnik in dekan postojnski“ prestopil k Slovenski Matici, so njegovi dotedanji bralci ostali praznih rok. Za leto 1865 je bilo nemara že prepozno, pač pa je skušal to praznino odpraviti že naslednje leto Andrej Praprotnik s *Palčkom*, t. j. koledarjem za preprosto ljudstvo. Vendar je vztrajal le tri leta. Izšli so za leto 1866, 1867 in 1868 in Bleiweis je vsakega posebej veselo sprejel: „Drobna pa mična stvarca je ta koledar, ki ima zraven navadnih reči in so last vsaki pratiki, v dokladnici (dodatku, op. M. S.) 1. kaj imena pomenijo; 2. bisago narodnih stvari, imenovanje domačih društev in domačih časopisov; 3. mali kruhek ženinom in nevestam. Naslednje leto hvali možnost, da ga je mogoče dati v žep⁴⁰ in tretje leto se mu posreči zapisati kratko in jedrnatu oceno nadvse simpatično: „... v prav ličnem čilcu, mala stvarca, sicer pa obilo obložena s kratkočasno in podučno tvarino.“⁴¹ Ni znano, kaj je bilo vzrok, da je Praprotnik nadaljnje oživljanje *Palčkov* opustil, le sklepati je mogoče, da ga je zaposlila priprava Učiteljskega koledarja, ki ga je uredil prav on, izdalo pa Učiteljsko društvo za Kranjsko.⁴² Toda podjetje je obtičalo le pri tej številki. Svoj koledar so učitelji dobili spet šele po 1887, nato je izšel še osemkrat.⁴³ V osemdesetih in devetdesetih letih je prišlo na dan še več drugih koledarjev, vendar so bili vsi precej kratke sape; kraji njihovega izhajanja pa so bili Ljubljana,⁴⁴ Gorica,⁴⁵ Trst⁴⁶ in nekatera ameriška mesta.⁴⁷

Če svoj čas Hicingerjev koledar ni imel enakovrednega naslednika niti v Mohorjevem koledarju,⁴⁸ pa danes ugotavljamo, da je prav ta edini, ki je vzdržal vse ujme „viharjev jeznih mrzle domačije“⁴⁹ in bo vsak čas 130 let, odkar je začel izhajati. Anton Janežič je v Celovcu po dveh letih opustil izdajanje Slovenske kolede, ki je bila precej literarno naravnana, Mohorjeva družba pa odtlej (od 1860) vsako leto pošilja svojim članom koledar, ki je v začetku, preden je shodil, nosil še ime Koledarček.⁵⁰ Njemu so se istega leta pridružile tudi večernice v ne/vezani besedi. Struktura zbirke se do dandanašnji skoraj ni spremenila.

Zasluge Jerneja Lenčka za domoznanstvo – ali tudi za etnologijo?

Jernej Lenček se je z veliko zavzetostjo vključil v izdajanje koledarjev, čeprav je že takoj dal vedeti, da ne namerava ostati pri tem. Rahlo zdravje in zgodnja smrt sta mu preprečila, da svoje zamisli ni mogel niti nadaljevati, kaj šele uresničiti.

Nesporne zasluge za (žirovsko) domoznanstvo si je pridobil z najobširnejšim člankom v Slovenskem Romarju za leto 1858 z naslovom Žirovski svet.⁵¹ Že iz pisanja je razvidno, da gre za pionirsko delo na tem področju, saj opis sloni na tako imenovanem terenskem raziskovanju. Natančnejša analiza dveh knjig, ki jih je uredil kot kaplan v Žireh, pa želi dokazati, da je to njegovo delo pomembno za domoznanstvo in tudi etnologijo. Iz tega izhaja sklep, da so koledarji lahko prav koristen vir za nekatere vidike etnoloških raziskav.

Glede na to, da je za 1857 izšel, vsaj po dosedanjem vedenju, samo koledar z naslovom Slovenski Romar, morda ni čudno, da ga je Zgodnja Danica v napovedi naznanjala kot „poprejšnji koledar za Slovence v povzdigo kat. duha“,⁵² pri čemer je mogoče misliti na kontinuiteto koledarjev za leti 1855–1856 v uredništvu F. in B.⁵³ in je v njegovem podnaslovu res pisalo . . . *k poboljšanju katoliškega duha* . . .⁵⁴ Trdno prepričanje, da gre zares za njegovo nasledstvo, vendar maje dejstvo, da so naslednje leto, ko je izšel Praprotnikov Koledar Slovenski za leto 1858,⁵⁵ poročila le-tega označevala kot Božič-Frelihovega naslednika.

Kakorkoli že, Slovenski Romar je bil tu in takole se je predstavil „svojim ljubim SLOVENCAM“: „Romal bom po domači deželi,

pa tudi v ptuje bom rad pogledal; obiskoval bom domače božja pota, pa tudi ptujih zamenaril ne bom; govoril bom od domačih reči, pa tudi od ptujih bom rad kej opomnil; ozeral se bom posebno na svete – božje reči, pa tudi družih zadev zgrešil, – pozabil ne bom. . . Popotvaje po svetu bom v svojo romarsko torbico, jemal tvarino vsake verste, in z nje Slovincam delil to, kar je, potrebno, koristno in prijetno, kar jim bo v poduk in kratek čas pobožnemu duhu pa ne nasproti.“⁵⁶ Ko urednik preprosto, a slikovito razloži bralcem svoj koncept (z uporabo metaforike romanja na eni strani in antropomorfizacije knjige kot romarja), se jim priporoča še za naklonjenost in zvestobo. Ko predstavi njegovo vsebino, ga že omenjeni članek v Zgodnji Danici takole priporoča: „Ta koledarček se odlikuje s svojimi izvirnimi spisi in je prav pripraven, sčasoma v večiga koledarja se preroditi, v katerim bi Slovinci pomoči in polajške za mnogotere svoje potrebe skoz leto nahajali.“ Pohvali tudi njegovo lično zunanjo opremo in posreduje urednikovo prošnjo: „Slovenski Romar se priporoči vsim Slovincam in prosi domorodne pisatelje: Naj mu pridejo obilno v podporo, to toliko bolj, ker slovenski Romar želi s tvarino mnogoverstniga zapopadka svojim Slovincam vstreči in na več strani koristen biti. Naj bi se tedaj dotični izdelki zadosti zgodaj pošiljali hotli. . .“⁵⁷

V prvi številki je sodelovalo osem avtorjev, ki so kakorkoli označeni, lahko pa da je bil kateri več, ker vsi članki niso podpisani. Neki P. si je pri pisanju pomagal z nemško predlogo,⁵⁸ L. k. r. utegne biti Likar,⁵⁹ Varlu je bilo nemara ime Jurij,⁶⁰ Majnik je prejkone tedanji žirovski župnik⁶¹ in torej v službenih zadevah urednikov predstojnik.⁶² Edini, ki se ni sramoval izdati svojega popolnega imena, je bil Luka Dolinar.⁶³ Vendar so se za Romarja najbolj potrudili F. (Matevž Frelih), ki je prispeval šest nabožnih pesmi in tri svetne,⁶⁴ Peter Hicinger pa se je potrudil z dvema zgodovinsko podstavljenima člankoma, enim v razdelku verske narave⁶⁵ in drugim v splošnem.⁶⁶ Največ truda pa je v delo vložil urednik Jernej Lenček sam. Njegovi članki so žanrsko najbolj pisani, tako da prav ti šele dajejo Romarju značaj koledarja, čeprav je čutiti prizadevanje, da noče biti in ostati zgolj navaden koledar. Po že navedenem Ogovoru⁶⁷ so na vrsti Prerokvanja za vsaki mesec, v katerih se Lenček poigrava s slovenskimi imeni posameznih mesecev, pri čemer upošteva etimološko figuro, antinomijo ipd. dovolj šaljivo, da ni

preboleče, ko vmes dvigne tudi svoj pedagoški prst. Primeri: 1. *Mesca Prosinca bo dovelj proša — s podnebja padajočiga, na mernike se ga bo lahko nabralo; imenujejo ga, ker veliko klopoče, — pa malo zda: babje všeno.* 2. *Mesca Svečana bodo sveče dober kup, še zastonj dobiti; bodo pa pri belim dnevu bolj, kot ponoči svetile: sveče ledene...* 9. *Mesca Kimovca bo kimovcov dovelj, če ne drugod, vsaj v cerkvi; sicer jih bo pa tudi vse leto obilno tistih, ki vedno kimajo: ja, ja, akoravno v sercu drugači mislijo...* 12. *Mesca Grudna bo merzlo in ledeno; vender bodo pa ta mesec na terjih nar večji čuda viditi, namreč zlate jabelka, zlati lešniki in orehi, zlate hruške in češplje ino veliko drugih pisanih, čarastih, čudni reči, clo papirnati Miklavži, češplasti dimnikarji in arovcasti parkeljni; — čez vse to bodo velike vrednosti pozlačene šibe ki bojo tačas v posebnim spoštovanji; le škoda, de na-nje otroci in starši preradi in prenaglo pozabijo!*⁶⁸ Lahko so tale „prerokovanja“ res samo „smešnice“, kakor jih označuje svoječasno poročilo,⁶⁹ lahko pa je v njih zaslutiti tudi ost proti tiste vrste pratikam, ki so se zaresno ukvarjale s horoskopom in podobnimi rečmi. Nato je na vrsti železni repertoar vsakega koledarja, ki hoče in če hoče to biti. Pripravil ga je Peter Hicinger⁷⁰ in je oštevilčen z rimskimi številkami od VIII do XXIII, kjer se že začne seznam sejmov, ki so prihajali v poštev za slovenske trgovce in prekupčevalce.

Odlično prvo mesto v vsebinskem delu po šegi časa in namenu publikacije zavzema verska tematika. Rubrika *Pobožne pesmi*⁷¹ deluje kot „Biblia pauperum“, vendar ne le v sliki, ampak tudi v vezani besedi: *Božična, Sveti 3 Kralji, Velikonočna, Vnebohod Kristusov, Binkoštna, Presvetimu R. Telesu*, je šest naslovov, ki označujejo bistvene postaje Jezusovega življenja in poglobitve praznike cerkvenega leta. Smiselno nadaljevanje te rubrike je poljudnoznanstveno pisanje „*Aposteljni slovenske zemlje*“⁷² (sv. Marko, Mohor, Pavlin, Modest, Ciril in Metod idr.). Sledi rubrika *Prigodbe*, ki vsebuje tri prozne zglede (Oče na smertni postelji,⁷³ Kaznjena kriva prisega,⁷⁴ Silne sodbe⁷⁵), katerih poanta je v nauku, da se dobro povrne z dobrim in hudo odpravlja tudi z razsvetljevanjem. Prigodbe nekdanjih časov so kronologija dogodkov, kakor so se ohranili v „letnih bukvah“ v Šmartnu v Tuhinjski dolini, in to od 1338 do 1710. Štiri bibliografske enote v tej rubriki so skrbno razvrščene od versko uglašene in ponotranjene vsebine do vedno bolj z zunanjimi dogodki prepletenih

motivov, ki se na koncu skrčijo še samo v nekatera zgodovinska dejstva posameznih let.

Pravzaprav bi se te Prigodbe že lahko združile z rubriko *Mnogoverstno*.⁷⁶ V njej spet prihaja na pomoč F. s tremi verzifikacijami, prva na narodno temo (Kje je Slovincov očetnjava!), druga o posodabljanju prometa, ki bo olajšal prevoz z živalsko vprego (Hrepenenje živine po železnici). Avtor se v priporočanju novosti zaveda: „*Ta pa postavim, da ne bo vsim všeč.*“ Tretjo je označil kot *Šolarsko*. (Pójmo radi!). Tudi druge tri so vzgojno spodbudne (Mladenčiku, Jok in smeh, Razvalina). Sledi razdelek, posvečen mestu, ki je ob nekdanjem Celovcu vedno bolj začenjalo dobivati pomen prestolnice Slovencev: *Bela Ljubljana!* Tak naslov mu je dal urednik in ji zapel panegirik, kakor ga je ob prelomu 19. stoletja v 20. dognal do vrhunca v nekaterih odlomkih Ivan Cankar. Tako kot v uvodnem nagovoru in prerokovanjih tudi tu prihaja do izraza Lenčkova sposobnost za antropomorfizacijo in besedno igro, občutljivost za lepoto narave, ki ji je strokovno najbližji geografski vidik: *Pozdravljena bodi, ti zala kraljica slovenske dežele, pozdravljena bodi ti roža prelepa v nedolžni lepoti — od nekdanj že si ljubljena bila, in ljubljena bodeš od svojih hvaležnih otrok! Nad tabo se razpenja narmilši obnebje, in solnčna lepota se vtrinja v tvoje obličje; vročino zamorsko hlade ti zeleni bregovi, in zmerzlimo ledeno drobje ti veličastne gore... Tvoje oko se vpira v prelepe, orjaške podobe velikanskih snežnatih gora, pa bližajo se tudi gorice in grički zeleni, ter delajo tebi prijazen, prijetin spremen. Beli pasovi se strinjajo, se križajo v tvojem krilu, — ti vodijo domače in ptuje v tvoje prijazno, vabljivo, zalo naročje. Sopar, ki z bliskom hiti proti jadranskemu morju, pride do tebe — in ne more naprej, ogledovati te hoče, — zala nevesta! — in težko in težko stopi dalje na pot.*⁷⁷

Vendar se v nadaljevanju vsa poezija izgubi, ko pride na dan pravi agitpropovski rojalizem, ki se konča s klicem: *Bela Ljubljana! caru bod' zvesta! / Ženinu njemu, zvesta nevesta!* — Kakor je v proznem slavospevu avtor izvajal ime *Ljubljana* od *ljubljena*, nadaljuje v bistvu z istim načelom paralelizma membrum v verzificirani hvalnici *Beli Ljubljanici se limbar pada*.⁷⁸ Zgodovinsko razsežnost mesta predstavlja P. Hicinger v *Zgodbah Ljubljanskega mesta*,⁷⁹ od rimskih časov do sodobnosti. Vsekakor je v rubriki, ki je namenjena Ljubljani, treba videti ne le dolžni davek (Bachove-mu) absolutizmu, ampak tudi krčevit trud

podeželskega uredništva, da bi ne bil ožigosan kot provincialen; da je Slovenski Romar torej publikacija, kakor da bi bila pripravljena v središču kulturnega dogajanja. V tem smislu je mogoče razložiti tudi prvi del rubrike *Nektere vošila*. Kar zadeva Ljubljano, podaja J. Lenček pravcati urbanistični načrt, kako prenoviti in polepšati mesto, izboljšati njegove higienske in življenjske razmere sploh. Obsega trinajst točk in je zelo konkreten, vsekakor z dobrim poznavanjem njegovih šibkih točk, a tudi z zamislimi, kako jih odpraviti.⁸⁰ Drugi del, ki je namenjen *Slovencam*, je po navodilih veliko bolj splošen, vendar prav tako kot prvi etnološko relevanten. Ali ni pod točko 4) slutiti zarodka take slovenske etnologije, ki se je uveljavila v zadnjih dvajsetih letih, seveda je treba gledati na smisel, ne na besede. Ime etnologija pač ni uporabljeno, njen predmet pa je. Tako le pravi: „De bi se v vsaki fari (nar pristojniši in gotovši v farovžih) zgodovinske bukve napravile, v ktere bi se stare povedke, dogodbe do današnjega časa znane, in za naprej imenitniši prigodki vse fare od leta do leta vpisovali. To bi bilo začetik zgodovine posameznih fara, krajev, družin, oseb itd. in za splošno zgodovino vse dežele silno koristno.“⁸¹ V drugih točkah je per negationem (podčrtala M. S.) dragoceno gradivo za posamezne teme iz socialne etnologije. Z določeno rezervo seveda je mogoče sklepati, da je pri svojih pripombah na razne neokusnosti, kakor je kot intelektualec doumeval nekatere podeželske šege in navade, izhajal prav iz izkušenj kraja, kjer je prebival v času pisanja svojih Vošil. Kdo je zapisal ali napisal basen *Lesica in rak*, ni navedeno, prav tako ne, kdo je avtor *Kratkočasnic*, za katere pa Marn v Jezičniku navaja, da so tudi Lenčkove.⁸² Gre za *zastavice* (uganko), rebus in sedem šal.⁸³

V mesecu, v katerem navadno izhajajo koledarji, je Zgodnja Danica takole pripravljala tla za naslednji letnik žirovskega podviga: „Slovenski Romar, koledar g. J. Lenček-a, za leto 1858 bo zdaj zdaj na svitlím. Vsak se bo zavzel nad njegovo ličnostjo, torej naj pripravi nekatere šestice: ne bo mu žal za -nje. V tem, kar smo dozday vidili so prav koristni, lični in mični vezani in nevezani spisi, in posebno imenitniga ga delajo tudi podobe, npr.: Dr. Ign. Knoblar, „cerkev sv. Petra v Rimu“ itd. Ko bo ves skupaj, kej več o njem.“^{83a} Že naslednja številka pa oglašá njegov izid s pripombo, da je „sicer nekoliko pozno priromal, opertal pa se je res z blagam, ki je ravno tako mično o sv. Jurji in o sv. Martinu, kakor zdaj o Boži-

či, ter je koledarski del le, bi djal, priklada k letniku“. Predstavitev njegove vsebine končuje sklep: „Koledar je podučljiv, mikaven, kratkočas in spodbudljiv, pa tudi dober — kup...“⁸⁴ Jernej Lenček⁸⁵ sam se po novoletnem voščilu opravičuje za zamudo in na kratko spomni na težave zaradi sodelavcev in financ in bolj očitno kot v prvem letniku prihaja na dan z besedo, da njegovi cilji segajo dlje od zgolj koledarja: „Slovinci mende Romarju ne bodo zamerili, ko pride nekoliko kasneje na beli dan; priromal je namreč po daljni poti iz ptujiga kraja v slovensko domovino...“⁸⁶ Kakor je Romar že lansko leto opomnil, so njegove želje, da bi se ta knjižica v večí „letne bukve“ razširila, ter koledarski del le ko nameček prideval: in lahko bi se ta naloga doveršila, ko bi mu slovenski pisatelji dovelj s sestavki in Slovenci sploh z obilnišim kupovanjem hotli gotovi podporniki biti. (podčrtala M. S.) Za letos smo večí in več podob privzeli, ki pa tudi večí stroške prizadenejo. In tedaj naj tudi letos slovenski Romar potuje po mestih in vaseh naše slovenske zemlje, naj mnogo prijatlov domačiga slovstva obiše, in služi vsim v poduk in kratek čas.“⁸⁷ Če je za „pratiko“ rečeno, da jo je Hicinger „opilil in nadopolnil“,⁸⁸ je tudi v vsebinskem delu koledarja očitna še skrbnejša ureditev kot prejšnje leto. Posamezni razdelki so označeni s črkami A, B, C in D, ki so po obsegu in številu prispevkov v skorajšnjem ravnotežju. V njih je vidna kontinuiteta, a tudi poglobljanje koncepta iz „prvega tečaja“.

Težišče čaščenja je tokrat na Kristusovi materi.⁸⁹ Novost sta dve folklorni pesmi „iz zbirke narodnih pobožnih pesem, ki so jih po Verhniški okolici nabrali in nekoliko poravnali“ Peter Hicinger, pravi „vredništvo“ v pripombi in nadaljuje: „Veliko je še semtertje med ljudstam enakih pesem, ki imajo lične in lastne napeve posebniga slovenskiga značaja, tako de se precej ločijo od napevov družih narodov.“⁹⁰ Sledijo prozni sestavki, od katerih je najbolj seriozno zastavljen Hicingerjev z naslovom *Sveti mučenci slovenske zemlje*^{90 a} (sv. Hilari, Tacian, Maksimilian, Viktorin, Kvirin, Just, Servul, Maksim); ni ga težko razumeti kot nadaljevanje snovi iz prejšnjega leta. Novi avtorji v tem razdelku so Josip Hašnik⁹¹ in Janez Volčič⁹², vsak s svojo hvalnico (*Srcu Jezusovimu, Benedicite Mariam*) ter Jožef Bevč s predstavitevijo *Križne gore v Loški dolini kot božje poti*⁹³, natanko polovica člankov pa je Lenčkovih. Poleg pesmi *Marija sedem žalost*⁹⁴ opisuje cerkev sv. Petra v Rimu⁹⁵. Spis *Sestra*

*usmiljenka*⁹⁶ spremlja pojasnilo, da „*so usmiljene sestre* (l. 1855, kot je videti iz nadaljnega besedila — op. M. S.) *Ljubljansko mestno bolnišnico prevzele*“, zato „*se spodobi, de Slovenski Romar tudi od njih in sploh od reda usmiljenih sestra kaj opomni*“. Naslednja dva sestavka sta namenjena obpotnim znamenjem. Prvi⁹⁷ v obliki prilike dokazuje smisel njihovega češčenja, drugi⁹⁸ je potopisno obarvan in med drugim tudi s čisto praktičnimi nasveti priporoča Slovencem, kako naj skrbijo zanje. Pri tem je spet spretno izrabljena metafora romarja: „*Naši predniki so imeli navado, de so cerkve radi na griče, na gore, na verhove, tudi na sterme višave postavljali, kakor de bi gore in verhove s cerkvami kronati, s tem svojo domačo zemljo nekako Bogu posvetiti hotli. In zares lepo je viditi cerkve in cerkvice po višavah, ki se v solčnim svitu kakor bele lilije svetijo. One kakor leskeči nebeški biseri romarja k sebi vabijo... Kakor pa lepe cerkve in cerkvice, ravno tako pa tudi znamenja božja, naj bodo že kapele ali kapelice, križi ali druge pobožne podobe ob potih, — vsakotero deželo zelo lepšajo... Za romarja so še posebno pomenljivi taki znamki božji, zato hoče tudi od njih kaj govoriti... Po Slovenskim najdemo semtertje v nekterih krajih obilo in tudi lepih znamenj, v drugih sicer obilo, pa zelo zanemarjenih in zapuščenih; semtertje pa tudi malo, malo znamenj, tako de romarju v takih krajih brez teh lepih božjih spominkov prav dolgočasno prihaja... Kjer pa najdemo sicer obilo božjih znamkov, pa vidimo de so zanemarjeni, zapuščeni, na pol poderti, že blizo razpada, ali pa tako nevkusno, nečedno in nedostojno narejeni, de se človeku bolj milovanje kot častenje usili, tam neradi in nerodno potujemo... Ko romar tako zanemarjeno znamenje ogleduje, kaj močno želi, de bi se našli dobrotniki (npr. bližnji prebivalci) in bi hotli znamenje prenoviti, očediti in v dostojni čednosti ohraniti. Če eden ali drug sam ne zamore, naj se jih več skupaj združi... Večdel se dajo stari, zanemarjeni znamki, kakor skušnja uči, z majhnimi stroški popraviti in prav lično prenoviti, posebno v zadnjih časih, ko imamo tudi po deželi nekatere umetne in izverstne zidarje, podobarje in slikarje... Zastran naprave novih in poprave starih znamkov, naj bodo že kamniti, zidani ali leseni, železni ali namalani, drugotni ali uborni, veliki ali majhni, slovenski Romar te nasvete ponudi.*⁹⁹ Nekatero besede Romarja za stran znamenj ob potih so zadele tako v živo, da jih je Zgodnja Danica ponatisnila v prvi

številki novega leta.¹⁰⁰ Za poanto razdelku služi prilika *Molite radi*,¹⁰¹ verjetno za dogajanje ni le na slepo izbran kraj v bližini „zlatega Praga“.

Razdelek B je krajepisno zaznamovan. Težko je reči, da narodnostno, čeprav bi prvi hip lahko zavedla pesem *Kranjska*,¹⁰² a že naslednja s podnaslovom: *Parabola is Dalmatinskega*^{102a} je dekliska moralka. Načrtna pozornost središču se izraža tokrat v opisih „ljublanskega močvirja“. Lenček to počne v vezani¹⁰³ in Hicinger v nevezani besedi. Kot že na nekaterih mestih v drugih sestavkih „kaplan iz Žirov“ ne more skriti očitnega nagnjenja do geografije, medtem ko „podlipskega farnika“¹⁰⁴ še bolj vleče zgodovina. Oba pa zajemata v svoj okvir tudi etnološko problematiko. Lenček, doma z Brezovice pri Ljubljani, je prejkone od doma poznal izsuševanje barja s „požiganjem mahu“, s čimer so začeli kmetje po izkopu „Cesarskega grabna“. Za pokušino, kako je potekalo delo: „*Cesarski se graben zareže globok / Med golavcam, — Gradam je nov' vodotok. / Ljubljanca se zniža, znižuje močno, / Popiva, odvaja obilno vodo. / / Se vedno hitreje mahovje suši, / Skoz sto in sto grabnov se voda cedi. / / Kjer mah se osušil, se žgati začne, / Pri kmetu na mahu navadno to je... / / Zdaj vzame on slame en škopnik al' dva, / Z lopato na rami — na mah se poda. / / Tu s slamo požiga, ko hodi in gre,*¹⁰⁵ / *Za njim se utrinja, de iskre lete. / / Poprime lopato, med ogenj hiti, / Ga zbersa in zmeče, de ložej gori. / / Gori naj s plemenam mah, ali naj tli, / Vselej se silno ko s pekla kadi. / / Če dobro dogorel je kmetiču mah, / Že dobil je njivo, pepel ino prah. / / Če dež jo pomoči, je kmetič vesel, / Že žito poseje, obilo bo žel! /... / Z druženo kmeta — gospode močjo*¹⁰⁶ / *Na mahu veliko storilo se bo. / / Mah zanič'vani pred čisla se zdaj, / Že šota se reže, prodaja naprej. / / Kdo mislil bi nekdej: kjer plaval je čoln, / V malo bo letih že žvižgal hlapon! / /*

Sledi prispevek, ki je od vseh v obeh letnikih slovenskega Romarja najbolj etnološki. Že naslov *Afrika na zapadni strani*¹⁰⁷ govori, da gre za neevropsko tematiko. Po predstavitvi odkrivanja prebivalcev in njihovega življenja in kulture na zahodu omenjenega kontinenta je osrednja pozornost posvečena dr. Ignaciju Knobleharju „*in se začne z životopisam našiga slavniga rojaka in misjonarja*“, ki je govoril *vsiga vkup čez 15 jezikov* („*vse pogloblitve Evropejske jezike in več orientalskih*“).^{107a} Tedaj šele postane razumljivo, zakaj je na čast-

ni prvi strani njegova podoba. Tudi med besedilom je kar sedem dokumentarnih ilustracij. Avtor tega spisa ni podpisan, mogoče zato ne, ker je v bistvu povzetek nekih drugih virov, da pa utegne biti Lenčkov, priča sklicevanje na Romarja („*Ko je Romar nekoliko od zamorcov na zapadni strani govoril...*“), kar je priljubljen urednikov stereotip tudi na tistih mestih, ki so priznani njegovi.

Če je Afrika tu naslikana s širokimi zamahi, da bralec dobi predstavo o skoraj pol kontinenta, je za naslednji potopis *Žirovski svet*^{10 8} treba reči, da je, nasprotno, do potankosti upodobljen. Gre pač le za primerjavo dveh člankov, ki si sledita. Pomembna je pripomba takoj za naslovom: *Posneto iz spisov nabranih po nasvetu lanskega Romarja pod št. 4: „Da bi se v vsaki fari zgodovinske bukve napravile i. t. d.“* Gre za tisto znamenito točko 4, ki jo je pričujoča obravnava že presodila za etnološko izhodišče Lenčkovega razmišljanja. Da kljub njegovi ljubezni do stvarnega sveta (geografije) ni nameraval ostati le pri tem, priča namreč tudi uvod: „*Ker je slovenski Romar na Žirovskem svojo zibel našel, se spodobi, da v svojem Koledarju tudi od Žirovskega sveta kaj pove. Da pa s predolgim sestavkom dolgočasen ne postane, bo za letos le od nekterih reči kaj opomnil, druge pa bo za prihodnje leto si prihranil.*“^{10 9} Po razlagi, zakaj bo upošteval nekdanje celotno ozemlje žirovske prafare, se loti takšnega popisa „žirovskega sveta“, ki bi mu danes najraje dejali: domoznanski. Največ je geografsko pomembnih podatkov, tudi zgodovinski so vmes, etnoloških pa komaj kaj, saj bi prejkone imeli priti na vrsto v nadaljevanju, ki ga je napovedal konec „sostavka“. Žal, da do tega ni prišlo.

Dolžna zgodnica za poduk^{11 0} je izpod peresa Matevža Freliha, nato pa že tudi od prej znani Luka Dolinar nadaljuje na podlagi kronike iz Šmartna v Tuhinjski dolini s „*pri-godbami nekdanjih časov*“,^{11 1} in to od leta 1719 do 1822. Spominja pa se tudi „*perve hranilnice v deželi*“,^{11 2} ki jo je ustanovil F. M. Paglovec, znan tudi iz slovstvene zgodovine.^{11 3}

Razdelek C je namenjen zabavi. V rubriki *Kratkočasne*^{11 4} slovenski Romar prisluškuje v krčmi možem, ki zabavljajo čez svoje žene in pod lipo le-tem, ki se pritožujejo nad svojimi slabšimi polovicami; oboji dobijo nauk iz svojih vrst, da je treba najprej pomesti pred svojim pragom. Če je bil Matevž Frelih deležen graje zaradi pomanjkanja navdiha v svojih

pesmih, so pa lahko prvovrstno etnološko gradivo. Tako kot v prvem letniku je tudi v drugem prispeval verzifikacijo o prometu. V njej opisuje delo vozarskih pomočnikov – štongrajtarjev,^{11 5} a le še po spominu, saj „*je po napravi železnice dozdanja vožnja po veliki cest nehala*“. Nepodpisana pripoved *Dva godca – srečna v nesreči*^{11 6} je napeta in zabeljena s črnim humorjem. Literatura pač. Taka, ki bi ji danes rekli žanr, blizu kriminalke torej. In ker v njej res ni poučne poante, mu jo, kot kritiko na to „*pomanjkljivost*“, prileplja poročilo o koledarju: kako sta godca „*prestrašena v mrtvaški kapeli, pokoro delala za svoje godčevske napake*“ in to ju je izučilo, da sta se poboljšala na vse strani.^{11 6a} Pesem *Vaga krivična*^{11 7} je posebna zaradi tiska. Kitice o bogatinu so v običajnem tisku, tiste o revežu pa v čisto drobnem, da je že vizualno podano krivično razločevanje med njima. Besedilce je anonimno. Tudi rubrika *Kratkočasnice*^{11 8} ni podpisana, vsebuje pa tri šaljivke in navodilo za spretne roke. Pred *Vodilom* ali geslom Romarja za navadno leto 1858, ki končuje rubriko in vsebinski del koledarja sploh, je še že prejšnje leto obljubljen nadaljevanje rubrike *Kaj Romar Slovincem za leto 1858 nadalje voši in svetuje*.^{11 9} V točkah od 11 do 20 se loteva kmetijstva, gozdarstva, sadjarstva, prometa, ureditve vasi, obnašanja odraslih in otrok na deželi, posebej priporoča redno obiskovanje šole in nazadnje naklonjenost slovenskemu berivu: „*da bi si hotli Slovenci Zgodnjo Danico, znane Novice, ravno tako tudi druge bukve duhovniga in neduhovniga pošteniga obsežka obilniši preskerbovati, prebirati in nauke dovezmati, ali da naravnost rečem, bolj kupovati in s tem domače slovstvo podpirati.*“

Če bodo imeli slovenski pisatelji le trud in izdajatelji, založniki, prodajavci le izgubo, bo šlo le rakovo pot. Ker nas je Slovincov le malo, morajo ti domačo književstvo in slovstvo obilniši podpirati. S tem, se ve, Romar tudi svojo knjigo priporoča in želi, da bi mu Slovenci tudi za letos in za naprej dobri prijatli in podporniki ostali.“^{11 20} Še razdelek D s seznamom sejmov kot praktičen pripomoček za pospeševanje podjetnosti.

Uvodne in sklepne besede urednika in izrecna napoved nadaljevanja prispevka o Afriki in njenih misijonarjih na eni strani in na drugi Žirovskega sveta ter opravičilo, ker „*moramo napeve za drugo leto odložiti*“,^{11 21} utrjujejo prepričanje, da je Romar še nameraval potovati po slovenski deželi. Kaj je bilo torej vzrok, da je omagal že po dveh letih? Res je, da so mu iz prvega letnika ostali zvesti v

drugem le štirje sodelavci. Poleg urednika samega, ki je nosil levji delež tudi pri pisanju prispevkov, saj je po številu skoraj polovica njegovih, po obsegu pa tudi, še P. Hicinger, ki ga je tako šteti za sourednika zaradi koledarskega dela; tako ostaneta še M. Frelih in L. Dolinar. Druge štiri imenovane v prejšnjem letniku tedaj zamenja pet novih: Hašnik, Volčič, Bevk, Hueber, Marn. Kako so se ali se niso zamenjali neimenovani, pač ni mogoče ugotoviti. Že naslov kaže in pregled vsebine je potrdil, da slovenski Romar nikakor ni hotel delovati kot regionalni zbornik, ampak je imel široko zastavljen koncept za nadaljnji razvoj in se je dovolj pogumno spoprijemal z začetnimi težavami, ki jih je slutiti tudi iz prošnji in priporočil, naj bi bralci slovstvo na splošno in izrecno Romarja naklonjeno podpirali. Daje na vrsto sodelavcev vendarle vplivalo pokrajinsko načelo, ni mogoče prezreti. J. N. Majnik je bil tako urednikov predstojnik in je treba tudi njegovi širokosrčnosti pripisati, da je smel njegov kaplan početi še kaj, kar ni sodilo strogo v pastoralno delovno področje; po delovni metodi sta se očitno najbolj ujemala s P. Hicingerjem, ki je tedaj služboval v Podlipi, le nekaj kilometrov oddaljeni od Žirov, M. Frelih v Spodnji Idriji, nekaj dlje je bil Josip Marn, v Horjulu^{1 2 1a}. Zato je lahko razumeti, zakaj je vsebina obeh letnikov slovenskega Romarja, če bi jo hoteli pokrajinsko opredeliti, najbolj notranjsko usmerjena. J. Volčič in L. Dolinar kot rojaka z ozemlja loškega gospodstva sta v tem pogledu brez barve. Verjetno je sprejemljiva misel, da je na Romarjevo smrt vplivalo poslabšanje bolezni njenega urednika, ki je zato zaprosil za premestitev,^{1 2 2} s čimer se je pretrgal dotedanji tesen stik z nekaterimi zvestimi sodelavci, a tudi novo okolje je naredilo svoje; končno je tudi urednik sam kmalu za tem umrl.

Za sklep

Že sproti je bilo opozorjeno na tista mesta v Slovenskem Romarju kot konkretnem primeru koledarja, ki bi utegnil biti koristen vir za nekatere vidike in teme etnološkega raziskovanja, zato tu le še nekaj posplošenih misli. V prvi vrsti je treba upoštevati koledarje kot pomemben vir preučevanja tiste problematike, ki jo vsebuje XI. številka vprašalnic ET-SEO,^{1 2 3} tj. viri znanja, in nato specializirane vrste znanja, kot so o rastlinskem in živalskem

svetu, vremenu in tehniki, poleg tega pa jih je treba imeti za dober pripomoček pri širjenju geografskega obzorja in utrjevanju zgodovinske zavesti in jih z etnološkega vidika tudi tako obravnavati. Da bi dobili pravično oceno, jih je torej jemati kot *pedagoško pomagalo* in ne omalovaževati njihove podučnosti in vzgojnosti, ki so jih njihovi urejevalci in avtorji skušali doseči na način, kakor se daje bolniku grenko zdravilo: pomešano s sladkorjem, torej skozi zabavo. Treba jih je pač ocenjevati z merili gesla, ki je navadno rabilo za podnaslov: za poduk in kratek čas. Poleg tega so ti koledarji opravljali še tretjo funkcijo, ki v tem geslu ni zajeta, pač pa so jo navadno poudarjala poročila o njih, češ da so to koristne, „praktične bukvice“. Od tod tudi ime pratika (< praktika). Imeli so torej tudi funkcijo priročnikov.

In če se ob 130-letnici izida Slovenskega Romarja II (za leto 1858) še enkrat povrnemo k njegovemu najzaslužnejšemu pobudniku, organizatorju in sodelavcu, ki je tudi prvi zbiral slovenske knjige^{1 2 4} in je tako zaslužen tudi za slovensko bibliotekarstvo, za Žiri pa v tej zvezi zato, ker je z objavljenim seznamom knjig, ki jih je podaril Semeniški knjižnici v Ljubljani in Knjižnici Zgodovinskega društva – muzeju, zapustil dokument, katere knjige so med drugimi obstajale v Žireh v njegovem času. Tudi to ni etnološko^{1 2 5} ali kako drugače zanemarljivo. Kakor tudi ne vsebina, ki jo zajema vprašalnica Verovanje.^{1 2 5a}

Malo za šalo malo zares še namig v smislu reka: zgodovina se ponavlja. Morda le ni čisto iz trte zvita misel, da je desetletje in pol pozneje vsaj med šolanimi še moral živeti spomin na Slovenskega Romarja in „kaplana v Žireh“, ki ga je „spravil na svetlo“, in je po njegovem zgledu začel nastajati zarodek neke organizacije domoznanskega / etnološkega pisanja o Poljanski dolini. Vendar je bila že v kalii zatrti.^{1 2 6} Nekaj več sreče so imeli v tem pogledu žirovski študentje s svojim rokopisnim glasilom,^{1 2 7} čigar nadaljnje izhajanje je preprečila druga svetovna vojska. Končno je zagledal luč sveta *Žirovski občasnik*,^{1 2 7a} ki ima v konceptu marsikaj skupnega s svojim žirovskim prednikom izpred 130 let. Prav na kratko gre za naslednje: res izhaja v „provinci“, a jo s svojimi prispevki presega, seveda pa želi streči tudi lokalnim dejavnikom, saj ga samo ti finančno podpirajo. In prav nenavadno je, kako se je Romar trudil za bogato likovno opremo, Žirovski občasnik pa prav tako. Gotovo je le to, da ta in še druge stične točke niso nastale namenoma, zavestno. Vpra-

šanje, ali se je takšna kontinuiteta navrgla zgolj po naključju ali je (tudi) v tem primeru računati s teorijo arhetipov, ostaja odprto.

Tukajšnja obravnava ni skušala le poravnati dolga do spomina prezgodaj izgorelega obetavnega slovenskega kulturnega delavca, ki tudi sodi v množico tistih, katerih žrtve smo ne le „nehvaležno pozabili“,¹²⁸ kot piše Alenka Goljevšček,¹²⁹ ampak tudi podcenjevali in omalovaževali. (Morda je tudi zato ena najšibkejših lastnosti zdajšnjega našega kulturnega in znanstvenega dogajanja prav transmisija, prenos dosežkov in dognanj posameznih strok v prakso, življenje. Kdor se trudi s tem, je vse prevečkrat že vnaprej ožigosan za manjvrednega, namesto da bi ga podpirali pri aplikaciji novih idej.) Pomeni lahko tudi poskus diferencialnega koncepta¹³⁰ za tisti del (slovenske) etnologije, katere predmet je duhovna kultura.

Glede na lokalno obarvanost je članek stregel domoznanskemu vidiku, po svojem konceptu in rezultatih raziskave pa je sledil etnološkemu.

OPOMBE

- 1 Jože Stabej, Prava stoletna pratika in njena zgodovina, Ljubljana 1986.
- 2 Primož Trubar, Ta slovenski kalendar, 1557, faksimile, Ljubljana 1957.
- 3 Ponatis v faksimilirani izdaji z ročnim koloriranjem, Ljubljana 1966.
- 4 Branko Reisp, Vodnikova Mala pratika za leti 1798 in 1803, Sprema beseda k faksimilirani izdaji, Ljubljana 1986. Jože Koruza, Valentin Vodnik, Izbrano delo, Ljubljana 1970, 125.
- 5 Franc Simonič, Slovenska bibliografija, I. del: Knjige (1550–1900), izdala in založila „Slovenska Matica“, Ljubljana 1903–1905.
- 6 Josip Marn, Jezičnik 24, 1886, 79.
- 7 Jože Koruza, glej op. 4.
- 8 Glej op. 6.
- 9 Roj. 1827 na Brezovici pri Ljubljani, umrl za jetiko 1861 v Št. Petru na Krasu (današnji Pivki). Šolal se je v Ljubljani na normalki in gimnaziji ter v bogoslovju in bil posvečen za duhovnika 1851. Škof A. Alojzij Wolf ga je namenil za nadaljevanje študija in ga poslal na Dunaj, da bi se v Avguštinu pripravil za doktorat. Toda zbolel je in se po zdravnikovem nasvetu šel zdraviti v toplice na Češko. Potem je prišel domov in se ni več vrnil na Dunaj, ampak je na svojo prošnjo postal kaplan; v letih 1852–1859 je bil v Žireh, nato na lastno željo premeščen v Št. Peter, ki je tedaj spadal še v faro Slavina. Kot bogoslovec je

objavil *Nasvet novih mesečnih imen za vse Slovence*, s katerim je hotel podpreti slovensko vzajemnost. Zaslužen je za slovensko bibliografijo (glej ustrezno opombo v nadaljevanju), poleg objav v Slovenskem Romarju je sodeloval tudi v *Vodnikovem spomeniku 1859* s pesmijo *Cvetlica „Operosa“*, v kateri proslavlja zasluge obeh ljubljanskih akademij operozov z željo, da bi kmalu zopet vstala „ročca mnogovrstnih ved“: *Zacetela je cvetlica, / Rožca lepa: Operosa; / B’la Ljubljanica je danica / Lepih mnogovrstnih ved. – / De pa vedno lepši bi cvetela, / Kinč’la se z lepoto svojo vso, / Je sinove svoje v venč objela, / In cvetela z združeno močjo! / Srečna tačas b’la Ljubljana, / B’la je vir edinosti; B’la Modricam sedež zbrana, / Sedež b’la marljivosti. – / In zato so vede se vzdigvale, / Ki v lovrnih vencih še slove; / Umotvorne dela so nastale, / Ki „Ljubljane kinč“ še zdaj stoje. – Prim. J. Marn, Jezičnik, XXV, Ljubljana 1887, 72–73. Žirovski občasnik 2, Žiri, 1980/81, 43–44.*

- 10 Glej življenjepisa.
- 11 Načrtno pregledovanje Marnovega Jezičnika za neki izpit.
- 12 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, 464 sl.
- 13 France Prešeren, Pesnitve in pisma, Kondor, Ljubljana 1962, 55–59. (satira, nastala 1830.)
- 14 Slovenska književnost, Leksikon CZ, Ljubljana 1982, 423; omenja ga v geslu Almanahi.
- 15 J. Marn, Jezičnik 20, 1882, 20.
- 16 N. d.
- 17 Karol Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva III, Ljubljana 1896, 57. Avtor nadaljuje: „L. 1854 je podaril Bleiweis osebno Koledarček istega leta tedanjemu škofu ljubljanskemu Antonu Alojziju Wolfu; govor se je zasukal na Vodnika, čegar slika je krasila *Koledarček*, in na njegov nedovršeni slovar; Wolf je sklenil Slovencem oskrbeti izdajo tega dela in je v svoji oporoki volil v ta namen lepo vsoto.“ N. d., 57.
- 18 J. Marn, Jezičnik 20, 1882, 30.
- 19 Glej op. 5, 230.
- 20 Janez Božič, prim. op. 59, 154. Matevž Frelih (1828–1892) J. Marn, Jezičnik 20, 1882, 11–14; iz Lozic pri Vipavi. Karol Glaser, ZSS III, 1896, 114–115.
- 21 Glej op. 19.
- 22 Zgodnja Danica IX, Ljubljana, 11. grudna, 1856, list. 50, 217–118.
- 23 Glej op. 14, 199–201.
- 24 Glej op. 14, 423. K. Glaser, ZSS III, Ljubljana 1896, 53.
- 25 Glej op. 5, 228.
- 26 J. Marn, Jezičnik 24, XXIX, Ljubljana 1891, 18.
- 27 Glej op. 5, 229.
- 28 Glej op. 5, 228, in op. 14, 423.
- 29 Glej op. 5, 228. F. Kleinmayer, Zgodovina slovenskega slovstva, 1881, 158.
- 30 J. Marn, Jezičnik ali Hitzinger v slovenskem slovstvu, XII, Ljubljana 1874.
- 31 K. Glaser, ZSS III, 1896, 71–72.

- 32 Glej op. 30, 63.
- 33 Novice, 1858, št. 39, 310 (Citirano po Marnovem Jezičniku). Glej op. 30, 64, 30.
- 34 Glej op. 30, 64, 66, 71, 74.
- 35 Glej op. 30, 68.
- 36 Glej op. 30, 74.
- 37 Glej op. 30, 71.
- 38 Glej op. 5, 230. Glej tudi op. 14, 431.
- 39 Glej op. 36.
- 40 J. Marn, Jezičnik 24, Ljubljana 1891, 18.
- 41 N. d.
- 42 N. d. Glej op. 5, 230.
- 43 Glej op. 5, 230.
- 44 Koledar za l. 1889... Ilustrovani narodni koledar za navadno leto 1888. Koledar Katoliškega tiskovnega društva v Ljubljani za l. 1888. Natančnejše podatke glej v op. 5, 229.
- 45 Koledar Kmetijske družbe za l. 1862... Koledar veljaven v goriški nadškofiji, 1894. Drugi podatki: op. 5, 229.
- 46 Koledarček za leto 1853... Koledar za prestopno leto 1884 in kažipot po Trstu... Jurijev koledar za navadno leto 1885... Drugi podatki: Tudi v Novem mestu (Koledar in dnevnik za leto 1881–1885) in Celju (Ilustrovani narodni koledar od l. 1892 dalje) so izhajali koledarji. Več prim. v op. 5, 229.
- 47 Prvi ameriški koledar in kažipot za leto 1895, New York... Slovenski-ameriški koledar za leto 1897... New York... Koledar Ameriškega Slovenca leta 1898, Tower... Več prim. op. 5, 229, 230.
- 48 Glej op. 36.
- 49 France Prešeren, Sonetni venec, osmi sonet.
- 50 Glej op. 5, 231.
- 51 Slovenski Romar, koledar v poduk in kratek čas za leto 1858, drugi tečaj v Ljubljani, založil Ničman, natisnil Leopold Sommer na Dunaji, 89–105.
- 52 Glej op. 22, 217. Prim. tudi J. Marn: „Slovenski Romar“. Koledar v poduk in kratek čas za navadno leto 1857 in 1858 je stopil na mesto „Koledarja za Slovence“... Jezičnik 30, 1892, 13.
- 53 Glej op. 5, 230.
- 54 Glej op. 19.
- 55 Glej op. 27.
- 56 SLOVENSKI ROMAR *sim in hočem biti svojim ljubim SLOVENCAM*. Slovenski Romar, koledar v poduk in kratek čas za navadno leto 1857, prvi treča v Ljubljani. Založil Janez Giontini. Natisnil Jož. Rudolf Milic III–IV.
- 57 N. d., 81.
- 58 Podpis: (Poleg nemškiga.) P. (= Praprotnik?)
- 59 Prim. Anton Janežič, Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim Cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence, Celovec 1854, 154.
- 60 Jurij Varl (1812–1874) iz Kroke na Gorenjskem. Prim. K. Glaser, ZSS III, 1896, 73.
- 62 Janez Bleiweis, Iz Ljubljane do Žirov. Žirovski občasnik 11–12, Žiri 1987, 13, 14 (= Novice, 1858, 205–206, 213–214).
- 61 Kronika žirovske župnije, 14.
- 63 Luka Dolinar (1774–1863), K. Glaser, ZSS III, 1896, 105.
- 64 Božična, Sveti 3 Kralji, Velikonočna, Vnebohod Kristusov, Binkoštna, Presvetimu R. Telesu; Kje je Slovencev očetnjava!, Hrepenjenje živine po železnici, Pojmo radi! op. 56, 1–9, 45–52.
- 65 Aposteljni slovenske zemlje, glej op. 56, 10–23.
- 66 Zgodbe Ljubljanskiga mesta, glej op. 56, 60–70.
- 67 Tako imenuje uvod, omenjen pri op. 56, Zgodnja Danica. Prim. op. 22, 218.
- 68 Glej op. 56, V–VI.
- 69 Glej op. 67.
- 70 Zgodnja Danica, tečaj X, v Ljubljani, 17. grudnia, 1857, list 51, 204.
- 71 Op. 56, 1–9.
- 72 Glej op. 65.
- 73 Glej op. 56, 23–27.
- 74 Glej op. 59. Prim. J. Marn, Jezičnik 25, 1887, 73.
- 75 Avtor ali prevajalec ni naveden. Podnaslov: Povest iz Vogel-noviga Koledarja.
- 76 Glej op. 56, 45–56.
- 77 Glej op. 56, 56–57.
- 78 Glej op. 56, 59. (limbar = lilija), Slovar slovenskega knjižnega jezika II, Ljubljana 1975, 608.
- 79 Glej op. 56, 60–70.
- 80 Glej op. 56, 70–74.
- 81 Glej op. 56, 74–75.
- 82 Če so res izpod njegovega peresa, si je nemara pomagal s knjigo Kratkozhasne Uganke ino zhudne kunšti iz šhole, Od Petra Kumras, v Ljubljani, 12 Prim. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain im J. 1857, April 59. številka 187.
- 83 Glej op. 56, 78–80.
- 83a Zgodnja Danica, tečaj X, v Ljubljani, 10. grudnia, 1857, list 50, 201.
- 84 Zgodnja Danica, tečaj X, v Ljubljani, 17. grudnia, 1857, list 51, 204–205.
- 85 Iz previdnosti ne pravim urednik, ker ima F. Simonič v popisu Slovenskega Romarja za leto 1858 podatek, da ga je uredil Janez Volčič. Glej op. 5, 445. J. Marn in K. Glaser tega ne omenjata niti Zgodnja Danica, ki je o njem prva poročala.
- 86 To pač ni litentia poetica, ampak dejstvo, ker je bil ta letnik tiskan na Dunaju. Glej op. 51.
- 87 Glej op. 51, VII–VIII.
- 88 Glej op. 84, 204.
- 89 Janez Volčič, Benedicite Mariam!, Jernej Lenček, Marije sedem žalost. Glej op. 51, 3–8.
- 90 Hvala Božja, Deviški venček, glej op. 51, 8–10.
- 90a Glej op. 51, 11–18.
- 91 Glej op. 59.
- 92 Janez Volčič (1825–1888) iz Gabrovega blizu Škofje Loke.
- 93 Jože Bevk, Popis Križne gore in božjiga pota, glej op. 51, 21–25.
- 94 Glej op. 51, 5–8.

Verzeichniß

der

von dem historischen Vereine für Krain im J. 1857
erworbenen Gegenstände: *)

- LVIII. Vom Herrn Barthelmä Lenzhef, Cooperator in Sairach, folgende Bücher:
182. Catechismus, tu je bukvice P. Canisiusa, zhetertizh u druk dane. V Ljubljani 1788. 8. (Ohne Titelblatt).
183. Vadenje sa brati, i use sorte pissanji sa sholarje teh deshelskih fhoh v zesarskih kraljevih deshelah. Kostajo 8 kr. V Ljubljani. 8.
184. Geistlicher Schild gegen geist- und leibliche Gefährlichkeiten allzeit bei sich zu tragen etc. Gedruckt zu Maynz. 16. (Höchst interessant, da es unter dem Titel: „Duhovna branva“ auch in slovenischer Uebersetzung cristirt).
185. Andächtige Verehrung des englischen Jünglings Moisy Gonzaga aus der Gesellschaft Jesu durch 6 Sonntage, wie auch auf dessen Festtag und darauf folgenden Sonntag, als das Titularfest der in der Kirche der Gesellschaft Jesu zu Laybach errichteten Moysianischen Verbindniß. Laybach 1768. 8.
186. Duhovna branva prad duhovnah inu shvotnah Nevarnostih fakabart per sebi nositi etc. (Uebersetzung des zweiten Theiles vom geistlichen Schild). 12.
187. Kratkozhasne Uganke ino zhudne kumfhti is fhole. Od petra Kumras. V Ljubljani 12.
188. Navk od kose-ftavljanja Vinzenza Kern, Doktorja ranozelenja, uda sdravilske fhole na Dunaji, zesarskiga uzhenika ranozelstva v Ljubljani. 1799. 8.
189. Kurze Anleitung zur Rechenkunst, mit verschiedenen Beispielen und Vortheilen versehen, zum Gebrauche der Laybacherischen Schulen. Laybach 1765. 8.
190. Tobijove bukve, mit dem Anhange: Regelze sa Gmain Ljudy. (Titelblatt fehlt. Ist wahrscheinlich die erste Auflage dieses mehrmal aufgelegten Buches).
191. Luzh ino fenza vofra Sv. Mathe, ali molitve per sv. Matli po teh imenitnejfhlih skrynostah terplenja Gospoda nashiga Jesufa Kristusa etc. V Ljubljani.

- 95 Cerkev sv. Petra v Rimu, glej op. 51, 19–21.
- 96 Glej op. 51, 25–36.
- 97 *Spoštovanje znamenj božjih* ob potih, glej op. 51, 36–40.
- 98 *Nektere besede Romarja* o znamenjih ob potih, glej op. 51, 42–48.
- 99 Glej op. 51, 42, 43, 44.
- 100 Zgodnja Danica, tečaj XI, v Ljubljani, 7. prosenca, 1858, 4–5.
- 101 Glej op. 51, 48–50.
- 102 Podpis: Hueber; Kajetan Huebar (1810–1870) od sv. Device Marije v Polju... Prim. K. Glaser, ZSS III, Ljubljana 1896, 73.
- 102a Josip Hašnik, Dračje in vijolica. Glej op. 51, 52–56.
- 102 J. Lenček, Ljubljansko močvirje, glej op. 51, 56–59.
- 104 Glej op. 5, 228.
- 105 Tu daje Lenček pod črto obširno pripombo: Stem, de v pesmici od požiganja mahu govorimo, nočemo terditi, de bi bilo požiganje nar bolj dostojna uravnava močvirja. V pesmih je misel in beseda bolj prosta in od požiganja mahu le za to opomnimo, ker je v današnjem času navadno pri kmetu. Zastran uravnave in obdelovanja močvirja je treba zapomniti de razni prostori na njem imajo razno podlago in razne lastnosti, tako de ni sve močvirje povsod enako; tedaj tudi povsod enako obdelovanje ne bo koristilo. Ker je narava močvirja še malo znana, – v slovenskem jeziku dozdej le pičlo popisana, se je k ti pesmici še več drugih opazk namnožilo v tolikanji obilnosti, de se nam je potrebno zdelo, „obširni popis Ljubljanskiga močvirja“ podeliti, ki so ga v naslednjim sestavku čast. gosp. fajmošter P. Hicinger tako dognano in temeljito izveršili, de bo gotovo vsakimu všeč. (Vredništvo).
- 106 Verz se nanaša na Načrtno izsuševanje barja, ki so ga izvajali strokovnjaki, in iznajdljivost kmetov, kot je bilo požiganje mahu.
- 107 Glej op. 51, 73–89.
- 107a Glej op. 51, 85. Pesmi. Zmago Šmitek, Klic daljnih svetov, Ljubljana 1986, 11–116, sl.
- 108 Glej op. 51.
- 109 Glej op. 51, 89–90.
- 110 Najdeni zaklad, glej op. 51, 105–113.
- 111 Glej op. 51, 115–123.
- 112 Perva hranilnica v deželi, glej op. 51, 113–115.
- 113 Glej op. 14, 254.
- 114 Jože Marn, Slovenski Romar v kerčmi; Slovenski Romar pod lipo. Glej op. 51, 123–129. Prim. J. Marn, XXX, 1892, 62.
- 115 Štongrajtar – Falot, glej op. 51, 129–133. Besedilo „zlasti dovtipno more razumeti le on, komur je znana vožnja po velikih cestah, dokler železnice ni bilo“. Prim. J. Marn, Jezičnik 30, 1892, 13.
- 116 Brez podpisa. Glej op. 51, 134–137. J. Marn (Glej op. 115) navaja, da je Frelihova.
- 116a Zgodnja Danica, tečaj X, v Ljubljani, 17. grudna 1857. List 51, 205.
- 117 Brez podpisa, glej op. 51, 138–139. Tudi zanjo Marn piše, da je Frelihova. Glej op. 115.
- 118 Glej op. 51, 140–142. Kdo je avtor, ni navedeno. Utegnil bi biti Lenček sam ali zmeraj veseli Vesel (Frelih). Glej op. 115.
- 119 Glej op. 51, 142–146.
- 120 Glej op. 51, 145–146.
- 121 Glej op. 8, 89, 105, 146, VII.
- 121a Za njihove življenjepise, tudi čas službovanja v omenjenih krajih prim. J. Marn, Jezičnik 12, 1874, 64–65 in spredaj, Jezičnik 30, 1892, 11; Jezičnik 30, 1892, 61.
- 122 Tako piše Jernejev brat Blaž Lenček. Glej Ljubljanski zvon, Ljubljana 1886, 186–187; cit. po ŽO v op. 9. Morda pa je Lenček prav zato vztrajal, da bi ga poslali v Št. Peter, da bi si bila bližja s P. Hicingerjem, ki je 9. sept. 1859 postal „farnik in dekan Postojnski“. J. Marn, Jezičnik 12, 1874, 66.
- 123 Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, več avtorjev. Vprašalnica XI, Ljubljana, 1977, 132 strani.
- 124 Marjan Smolik, Semeniška knjižnica v Ljubljani, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Ljubljana 1975, št. 54, 14: „Jernej Lenček (1827–1861) se je izobraževal tudi v dunajskem Avguštineju in ob tem spoznal, kako pomanjkljiv je razvid starejših slovenskih tiskov. Kot kaplan v Žireh je zato začel zbirati po vaseh slovenske knjige, ki jih je nato kot nekdanji član Cirilske knjižnice podaril le–tej, 1857 pa objavil popis svoje zbirke. Ob preureditvi knjižnice je postala njegova zbirka skupaj z bogato zbirko župnika Viktorja Kragla (1883–1951) osnova posebne zbirke v Semeniški knjižnici, zbirke vsega slovenskega verskega tiska od Trubarja do naših dni.“ Marjan Smolik, Bibliografska zbirka slovenskega verskega tiska v Semeniški knjižnici v Ljubljani, Knjižnica, 1982, 210–213: „... Ljubljanski bogoslovci prve polovice 19. stol. so za svoj teološki študij uporabljali knjige stare knjižnice v baročni dvorani, v kateri pa je bilo bolj malo slovenskih in slovanskih knjig. Že 1840 so pod vodstvom Lovra Pintarja osnovali posebno Slovensko knjižnico, v kateri so sami, mimo hišnega vodstva, začeli zbirati slovenske knjige in knjige drugih slovanskih narodov, posebej tud: knjige z neteološko vsebino. V letih 1848–1851 je bil med bogoslovci tudi Jernej Lenček... ki se je nato kot kaplan v Žireh... verjetno še pod vplivom slovenske zbirke v semenišču lotil zbiranja slovenskih starin med svojimi župljani. Slovenci smo bili tedaj še brez tiskane nacionalne bibliografije, saj je Čopov pregled v Šafařikovem delu izšel šele 1864. Lenček je svojo zbirko popisal in kot „prispevek“ bodoči popolni slovenski bibliografiji objavil v MHVK (glej op. 82, 89–92. V popisu je 82 bibliografskih enot iz Žirov... Prim. faksimiliran seznam v Žirovskem občasniku 2, Žiri 1980/81, 41–42). V istem časopisu (MHVK) pa je na str. 59 naštetih 10 knjig, ki jih je Lenček izročil knjižnici Zgodovinskega društva

- muzeju v Ljubljani: vstaviti fotokopijo – op. ur.
- 125 Prim. vprašalnice M. Stanonik, *Branje*, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice X, Ljubljana, 1977, 73–94.
- 125a J. Bogataj, D. Kruec-Umek, Z. Šmitek, Verovanje, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice IX, Ljubljana 1978, 95–118.
- 126 Marija Stanonik Antona Dolinarja opis Lučinske krajine iz leta 1870. Loški razgledi 31, 1984, 147–157. Ista, Nekoliko črtic iz žirovske fare izpod peresa Lovrenca Oblaka, Loški razgledi 33, 1986, 178–183.
- 127 Žirovski študent, rokopisno glasilo, št. 1 (1940) in 2 (1941), urejal Anton Žakelj (Jurčkov). – Glej Žirovski občasnik, št. 13, str. 8.
- 127a Začel izhajati l. 1980.
- 128 V zbirki Mohorjeve družbe za leto 1987 je izšla knjiga o slovenskem božjepotništvu z naslovom Slovenski romar. Lepa priložnost za omembo Lenčkovih koledarjev z istim imenom.
- 129 Alenka Goljevšček, Arhaičnost: civilnost, Nova revija 6, 1987, št. 57, 119 sl.: „Naš odnos do lastne tradicije je v bistvu samomorilski. Govorimo o Trubarju, Prešernu in Cankarju, kot da je to edino, kar imamo; brezbržno pa pozabljamo na armado požrtvovalnih, skoraj brezimnih posameznikov, katerih življenja so izgorela v neutrudnem delu za slovenstvo in brez katerih tudi naših vrhov ne bi bilo. Da smo iz etnije postali nacija, ne gre zahvaliti niti čudežu niti zgodovinski nujnosti, ampak tem tihim in skromnim garčem, ki so z veliko modrostjo in vedenjem, z etnično vztrajnostjo in značajsko stanovitnostjo skoraj neopazno delovali v kapilarah družbe, dvi-

gali civilizacijsko in kulturno raven, učili nove, nearhaične vrednote, pripravljali nacionalno zavest, šele iskali ime za tisto, kar je obotavljivo nastajalo z njihovo pomočjo. . . Podcenjevati ta tok naše tradicije pomeni biti slep za temelje naše zgodovine in strukture.

/U/trdili so slovenstvo v kapilarah, v podtalju, mu oblikovali stvarni koncept, brez katerega bi naše zahteve po svobodi in avtonomnosti nemočno obvisle v praznem prostoru želje. V senci in brez fanfar so opravili ogromno delo, za katero smo se jim zahvaljevali tako, da smo ga zaničljivo poimenovali bleiweisovstvo in ga odvrgli kot nepomembno, kramarsko drobnjakarstvo; nismo se zavedali, in se še danes ne zavedamo do kraja jasno, da se z odrekanjem tej tradiciji samouničevalno odrekamo izjemno pomembnemu delu naše lastne zgodovine in bitnosti, stvarnemu temelju, na katerem bi mogli postati moderna civilna nacija. . . Skoraj vsak od teh ljudi je bil tako rekoč ‚deklica za vse‘: poučeval je, vzgajal, moraliziral, sugeriral nove obrazce mišljenja in ravnanja, organiziral kulturo, gradil splošno civilizacijsko stavbo na Slovenskem.“

- 130 Gre pač za razmerje med etnologijo in /slovstveno/ folkloristiko. Že na podlagi tukajšnje analize konkretnega gradiva je mogoče ovreči tista stališča, ki menijo, da je predmet folkloristike duhovna kultura. Za predmet razločevanja ne zadošča zgolj predmet raziskovanja, ampak predvsem metoda in cilj.

Ljubljana, 23/24. 12. 1988



P. Štefanič 1919

IZ KRAJEVNE ZGODOVINE

Ivan Potočnik

Spomini na mojo mladost

RAZMERE V ŽIREH PRED SVETOVNO
VOJNO²

Lahko se reče, da so imeli obrtniki v Žireh prav lušno življenje pred svetovno vojno. Zaslužili so dosti, kar pa so kupovali, se je dobilo vse zelo po nizki ceni. Te cene so se ravnale: npr. les m² po 2 K, živina 90 h—1 K, žito okrog 10 K za 100 kg, krompir 4 h—12 h, mleko 12 h, drva m² 6 K, vino 80 k itd.³ Veliko zaslužka je bilo pri nas tudi s čipkami. Kmet je poleti le težko dobil delavcev, ker je vse klekljalo. Zabave tudi ni nikdar manjkalo, zato so skrbela posebna društva (žirovsko in dobračevsko gasilsko ter sokolsko društvo, pa tudi Katoliško izobraževalno društvo s svojimi odseki (posebno orli). Veselice so se vrstile nedeljo za nedeljo.

Občina Žiri je sodila pod okraj Logatec in sodni okraj Idrijo, na katero je bila tudi gospodarsko posebno navezana. V Idrijo se je izvozilo iz naše občine zelo veliko „štampelnov“, ki so jih potrebovali v rudniku. Največ pa se je speljalo v Idrijo na trg raznega živeža: krompir, fižol, zelnate glave, mleko, meso, slanina, klobase idr. V Idriji smo imeli tudi sploh največ opravkov. Tukaj je bila sodnija, notar, zdravnik itd. Tukaj je bil tudi sedež okrožja orlov in mislim, da tudi sokolov. Tudi jaz sem bil že v otroških letih velikokrat tam, ker sem hodil z očetom, ki je vozil razne pridelke na trg.

Z Logatcem smo imeli zelo slabo zvezo, do Rovt je bila le slaba pot, bolj podobna grapi, temu se je spomagalo z novo cesto, ki se je zgradila par let pred vojno. Vendar do živahnega prometa z Logatcem vseeno ni prišlo. Tembolj živahen promet pa se je odvijal v

Škofjo Loko. Od tukaj se je dovažal neprestano živež ter razne druge obrtne in trgovske potrebščine. Na kolodvor pa se je vedno vozil les, največ „trami“. Skozi Škofjo Loko smo imeli tudi poštno zvezo. Vozila je dvakrat na dan do Gorenje vasi in potem druga naprej (nekajkrat na teden je vozila pošta z enim konjem tudi v Idrijo).

Zadnje leto pred svetovno vojno se je ustanovila avtomobilska družba, ki je vozila osebni promet Žiri — Škofja Loka, dobiti pa ni mogla koncesije za poštno vožnjo. V tej družbi so bili 4 podjetniki: moj oče, Valentin Poljanšek, Anton Primožič in Jelovčan iz Gorenje vasi.

Ustanovila se je tudi družba, ki je napravila na Dobračevi električno centralo in oskrbela električno razsvetljavo po dolini. Poleg tega so napravili mizarsko delavnico s strojnimi obratom, eno žago samico in parno žago z gavtrom na več klin ter cegelnico.

Vse to pa je razen elektrike zaspalo zaradi vojne in nekoliko tudi zaradi nezmožnosti in nedelavnosti družbe. Ostala je le elektrika, ki nam še sedaj dobro sveti, če ni prevelika suša. S pomočjo nje se omlati skoro vse žito po dolini, žagajo se drva in tudi reže rezanica.

Občina Žiri je (sploh) v kratki dobi pred vojno prav zelo napredovala. Dobro sta delovali dve hranilnici, ena v Žireh in ena na Dobračevi (in delujeta še sedaj). V Žireh je bila tudi „čebelica“, v katero je mladina znesla veliko kron.

Na Dobračevi se je ustanovila čevljarska zadruga. Imela je srečo, da so zgradili veliko

poslopje že pred vojno, zdaj se prav dobro razcveta.

Ravno pred vojno se je tudi gradila nova farna cerkev. Napravili so tudi dva nova zvonova, enega majhnega in enega velikega. Ta poslednji edini je še ostal od vseh 20 zvonov, ki so jih v vojni rekvirirali.

Z novo cerkvijo smo dobili tudi nove orgle, ki so menda ene najboljših v celi bivši Kranjski.

Hiše so se sploh gradile pred vojno v Žireh kot gobe po dežju; še mi je v spominu, ko so gradili občinski dom. Začel sem ravno hoditi v šolo. Takrat je bila še samo trirazredna, v stari šoli v Žireh. Pozneje so ustanovili štirirazredno šolo in dobili nove prostore v novi mežnji in začasno tudi v novi Andrejcovi hiši.

Vse to in še mnogo drugega, za kar še jaz vedel nisem, je obstalo v svojem napredku ob izbruhu svetovne vojne.

NALEZLJIVE BOLEZNI V ŽIROVSKI OBČINI

Stari ljudje so vedno pripovedovali o strašnih boleznih, ki so divjale po velikih vojskah. Teh smo se bali tudi sedaj, čeravno se je hvalilo, da zdravniki vsako bolezen znajo takoj omejiti. Pa so se dobro varali.

Pojavila se je nova do sedaj neznana bolezen, ki se je imenovala španska bolezen, imenovala zato, ker se je pojavila najprej na Španskem. V našo občino se je prikradla ta nadloga že v zadnjem letu vojne leta 1918. Kmalu je razsajala po dolini, da je bilo joj. Skoraj je ni bilo hiše, kjer bi se ne bila oglasila. Marsikje so bile bolne hkrati cele družine in niso imeli nikogar, ki bi jim bil kaj postregel.

Za to boleznijo jih je zelo veliko umrlo, zlasti veliko deklet, ki so bile kar vse deležne te bolezni. Vlačila se je ta nadloga najprej po dolini, ko pa je celo obrala, se je preselila nekoliko višje v hribe, kjer je tudi precej dobro delovala. Sčasoma se je vendarle ta epidemija pobrala v druge kraje in v Žireh so se oddahnili prav pošteno, posledice pa so se čutile še dolgo.

Ta bolezen je pobrala menda več ljudi kot pa svetovna vojna.

Že naslednje leto 1919 se je zopet pojavila kužna bolezen, ki smo se je še bolj bali. To so bile koze⁴. Ta se je posebno trdno ukoreninila v Jarčji dolini. Ni minil dan, da ne bi od tam koga prinesli v mrtvašnico. So jih pa tudi več, po tri do štiri hkrati so bili včasih v mrtvašnici, iz katere je puhtel neznosen smrad. Zbolelo me je pri srcu, ko sem videl, kako so nosili

mrličje. Nosili pa so jih navadno zvečer. Za krsto je stopalo par oseb, največ do deset. Ti so imeli prižgane sveče in so molili naglas, dobro se zavedajoč veličanstva smrti.

Takega spreveda ni nobeden rad srečal. Ta bolezen se je sicer tudi razširila po vsej občini, vendar jih je v Jarčji dolini umrlo več kot v vseh drugih skupaj. Kot dobro sredstvo zoper to bolezen se je izkazalo cepljenje koz, ki smo jih dali v velikem številu, s tem se je ta bolezen še precej hitro zatrla.

Zopet leto pozneje, 1920, v začetku avgusta pa se je pojavila nova epidemija, griža. Ta bolezen je tako divjala, da je umrlo v enem mesecu štirideset oseb. Zlasti veliko je umrlo otrok. Grozno je bilo kakih štirinajst dni, ko so vsak dan prinašali v mrtvašnico. Enkrat jih je bilo mrtvih celo šest do sedem hkrati. Bolezen je gotovo pospeševala tudi huda vročina in suša, tako da je manjkalo celo vode za pranje. Zdravnik je prihajal v Žiri vedno samo dvakrat na mesec, sicer se je nahajal v Žireh en zdravnik, ki je bil na počitnicah. Saj pa tudi zdravnik ni mogel veliko pomagati. Nerazsodni ljudje so se zelo zalivali z žganjem, pravili so namreč, da je žganje najboljše zdravilo. Še moj brat Filip ga je spil četrta litra s poprom vred in bi bil zatem že res kmalu umrl. Meni se zdi, da je žganje zelo škodovalo in je velikokrat pripomoglo, da je nastopila smrt. Hiše, kjer bi prav nič ne imeli griže, skoraj ni bilo. Umrli pa so npr. pri g...⁵ (Martin Kopač) štirje otroci. Vseh skupaj je umrlo za grižo okrog 60.

Zdravstveno stanje v naši občini: Kakor trdijo zdravniki, je ni skoraj občine, ki bi bila v tem oziru tako na slabem, kot je naša. Vzrokov temu je več. Glavni vzrok je gotovo ta, da je pri nas zelo razvita čevljarstva in čipkarska obrt. Ljudje pa, ki se žive s tem delom, so navezani vedno na sedenje in gibajo samo z rokarni, poleg tega so vedno v sobah in uživajo le malo sončne svetlobe.

Drugi velik vzrok je slaba pitna voda, v tem oziru je najslabša Dobračeva, kjer imamo samo slabe vodnjake, ki ob suši celo vode nimajo, in pa ves prostor med Dobračevo in Novo vasjo, kjer je svet še precej močvirjen. Manjka nam dobrega vodovoda, za katerega so že pred vojno delali načrte, samo da se nekateri preveč boje prevelikih stroškov.

Tretji vzrok pa je tudi po mnenju strokovnjakov to, da smo preveč zaprti v megleno dolino in se nas rada loti neka žalost in sanjavnost (zlasti jaz jo grenko občutim).

Stari ljudje pa vendar pripovedujejo, da so bili včasih tudi tukaj jako močni in zdravi ljudje.

SPOMINI NA MOJO MLADOST!

Žal, da nimam posebno dobrega spomina in sem celo precej nagnjen k pozabljivosti, zato ne morem dati popolne slike in moram opisati vse le bolj površno, kot mi je bolj v spominu.

Zelo rad bi bil poizvedel, od kod izhaja naša rodovina, pa nisem mogel poizvedeti več nazaj nego do enega pradedca, tj. očeta mojega starega očeta. Ime mu je bilo Janez. Zelo rad je hodil po kupčijah. Včasih je nagnal preko hlev volov in jih je potem gonil na sejme. Ker pa je bil precej vdan pijači, ni prav nič zmoget in se je celo včasih primerilo, da je gnal vole na sejme, nazaj pa ni prignal niti vola niti ni prinesel denarja. Znani sta mi dve dogodbici, ki mi jih je pripovedoval stari oče.

Enkrat, ko sta šla z očetom po opravkih, sta bila čez noč pri Vidmarju v Poljanah. Sedela sta pri peči, kar se odprejo vrata in notri pridejo razbojniki, ki so ukazali vina in so potem pili celo noč ter se pogovarjali, kako so že kje ropali in koliko so dobili. Očeta in sina je bilo groza in mislila sta jo tiho popihati iz sobe. Ko to opazi gospodar, stopi k njima in jima pošepeče, da se ne smeta do dne nikamor premakniti, sicer bi planili razbojniki nanj in jih pobili. Tako sta prebila grozno noč. Vedno⁶ sta sedela čisto mirno in se delala, kot bi spala, v resnici pa sta vedno opazovala nevarno družbo. Ko se je naredil dan, so jo vsi popihali in bila sta prosta.

Enkrat pa je potoval menda moj praded sam po nekem gozdu (iz Smladnika proti Jeprci mislim) na Gorenjskem. Ko enkrat pogleda nazaj, zagleda, da mu v primerni razdalji sledi nek možakar in nese sekuro na rami. Moj praded je imel okrog sebe pas, ki se je imenoval „bajirkl“. V tem pasu je imel shranjen denar. V ta pas je imel tujec vedno uprte oči, zato ni bilo težko uganiti, kakšne namene je imel.

Tujec se je vedno bolj približeval, zato ga je postalo že pošteno strah in že je gledal, s kom se bo branil, kadar ga ropar napade. Kmalu na to pa pride po drugi poti iz gozda več ljudi, ki so gnali neko živino, tem se praded hitro pridruži in bil je rešen, kajti med tem jo je ropar že popihal v grmovje.

Oženil se je moj praded pri Trovtu (rodбина Rejc) v Doleh, kjer je doma tudi moja mati. Imel je več otrok, pa menda samo enega sina, mojiga starega očeta. Godilo se jim je zelo slabo, ker so morali služiti. Dve hčeri sta služili pri „Županu“, še preden sta se omožili. Sin Anton, moj stari oče, pa je prevzel gospo-

darstvo, ki je bilo skrajno zanemarjeno, porušen hlev, slaba poslopja, pust svet in tudi precej dolga, kolikor so sploh upniki hoteli posoditi na tako zanemarjeno posestvo. Sploh so bili takrat dobračevski kmetje v zelo slabem stanju. Ko so pasli živino po gmajnah na Ledinci in je včasih prestopila na kak drug svet, so rekli „uši“ dobračevske bodo vse pojedle.

Dobil sem nek star zapisnik, kjer je stari oče zapisoval razne račune. Iz tega sem posnel, kako je plačeval obresti. Ako je imel npr. za plačati 30 gld. obresti, potem je hodil npr. en teden kaj vozit s konji, potem je prislužil morda kakih 7 gld. Nadalje je dal nekaj mernikov fižola, pšenice ali drugega žita, le poredkoma je dal po par gld. gotovine. Da je mogel plačati obresti, je tudi prodajal živino in svet. Prodal je npr. lepo njivo, ki jo ima sedaj Maček (Seljak), „Mačkova njiva“ na Kočah. Prodal je dve parceli v „Zali“, ki so ju bili dobili pri delitvi parcel, potem ves ta svet, ki ga ima Skalar okrog hiše, travnik, ki je sedaj zopet naš na Rudniku, Kolerjev travnik pod Lopatnicami, Kovačev rob pod Brdom in še nekaj drugega sveta. Še sedaj večkrat pripoveduje, da ni dobil niti mernika pšenice na upanje, pozneje pa že vse, kar je hotel.

Oženil se je menda precej mlad (22 let, Marija 21) na Bevkovem vrhu nad Cerknem na Tolminskem. Žena njegova je bila razumna in zelo pridna ter pobožna, kakor včasih oče pripoveduje. Tudi varčna je bila menda tako, da so morali še otroci stradati in zraven še trdo delati ali pa pasti živino. Bila pa je bolj slabega zdravja (mogoče šele pozneje). Jaz še nekoliko pomnim, da sem ji včasih pobral palico, ki ji je padla iz rok.

Gotovo je ona veliko pripomogla, da se je gospodarstvo uredilo. Saj je pa tudi največ sama gospodarila, oče je rajši vozil okrog. Še zdaj so mu še živo v spominu vsi konji, kar jih je imel. Za vsakega ve, koliko je dal zanj in koliko dobil, če ga je prodal. Vozil je na vse strani. Še posebno v Trst iz Vipave vino itd. Splošno so ga hvalili, če njemu ni konj peljal, potem ni nobenemu.

V zakonu je imel tri sinove in štiri hčere (žive, rojenih pa je bilo najmanj 10, Franca, por. Furlan, ni v rodovniku). Mislim, da starejši sin Martin, ki je imel dobiti posestvo, se je prehladil pri kopanju tako hudo, da ni mogel nikamor ganiti.

Takrat je bil grozen požar (1882, 1881), ki je upepelil celo vas nad cesto, razen Hlipčerjeve hiše, ki menda še ni zgorela. Zgorela je tudi cerkev in vse hiše po Kočah. Bilo je ravno na Sv. Ano pred kakimi 35 leti (l.

1881). Ljudje so bili pri maši na Ledinci. Stari oče pa je bil pri Kendovcu v gostilni, ko so zavpili, da gori. Bilo je vse s slamo krito in nobene brizgalne, zato je bila vsaka pomoč zaman. V tej grozi se ni nobeden spomnil na mojega strica Martina, ki je ležal na veži in klical na pomoč. Po končanem požaru so ga dobili spodaj na peči takega, da se skoro ni spoznalo, da bi bil to človek.

Moj stric Franc je šel služiti v nek hotel, potem se je učil za vrtnarja, ko pa je nekaj prislužil, je kupil v neki vasi pri Pliberku majhno posestvo, kjer ima tudi gostilno in žago. Posestvo je dobil moj oče Janez, ki je bilo še precej zadolženo. Tri sestre, moje tete, so se poročile. Neža na Srednje Brdo, ki je pred par leti umrla, Franca na Verd pri Vrhniku in Marjana v Staro vas k Bačnarju. Teta Micka pa je ostala doma pri svojem očetu. Bila je res zelo pobožna in slabega zdravja.

Jaz imam samo dva mlajša brata Franca in Filipa. Umrli so štirje bratje (Dominik, Štefan, Vinko in Ferdinand) in ena sestra Micka, ki je bila najstarejša.

Jaz sem bil rojen leta 1901, torej v začetku 19. stoletja.⁷ Malo je manjkalo, da tudi mene ni pobrala smrt, bil sem vedno bolj bolehen in menda enkrat že zelo hudo bolan. Kot tak sem bil vedno bolj tih in menda tudi precej boječ. Še se spominjam, ko me je fant pripodil iz šole domov, ko bi se sedaj treh takih ne bal, kot je on sedaj.

Kakor se morem spominjati, sem imel za prvo družbo, kmalu ko sem shodil, Mici Eržen (Tratarskega Janeza), ki so stanovali pri Karlnu, potem v prvih letih, ko sem pričel hoditi v šolo, sem bil vedno pri Blažiču. Prijatelja sva bila z rajnkim Francem, ki sva bila enako stara. Mici, ki je bila nekoliko starejša od mene, je bila nekako moja varuhinja. Ko smo šli v šolo, je vedno skrbela, da sem bil v redu. Spominjam se, kako sem moral potrpežljivo čakati, da mi je zavezala čevelj. Najbolj pa sva bila prijatelja z Ivanko. Vedno sva bila skupaj. Pozneje, ko sem že hodil v šolo, ona pa še ne, je hotela včasih iti z menoj, pa me je bilo že sram, ker so nama otroci nagajali in sem že gledal, da sem se je čimprej iznebil. Pozneje je šla ona, kakor tudi Mici, v šolo v Gosposveto na Koroško, potem si nismo bili nič več tako prijatelji, ko sta prišli bolj gosposki nazaj. Ivanka mi je sicer še dajala podobice, ki jih je dobila v spomin od prijateljic, vendar je prijateljstvo čisto opešalo, k temu je prišla še ločitev duhov in sedaj smo si skoraj v lastni vasi tuji.

Ko smo že hodili v 3. in 4. razred, sva si bila še najboljša prijatelja s Francem Strličem, ki smo mu rekli „striček“. Poleg tega so bili dobri moji tovariši Alojzij Peternel in Vinko Gantar iz Žirov, dalje Vinko Kolenc, Venceslav Strlič, Ignac Eržen, Anton Anzelm in nekaj časa tudi Skalarjev Tine. Ko smo končali 4. razred, sva bila najbolj prijatelja z Boštjanovim Francelnom, enkrat sva brala češnje na Srednjem brdu in sva urezala v neko bukev začetne črke imena ter letnico. Potem je šel on na Gorenjsko v trgovino. Tudi s Filipom Kopačem in Rafaelom Demšarjem sva se svoj čas dobro zastopila.

Pozneje ko sem nehal hoditi v šolo, sem bil vedno le bolj sam. Najraje sem hodil v gozd, sicer sem bil v nedeljo vedno doma. Za družbo nisem prav nič maral. Ko sem prišel kdaj med fante, se nisem znal obnašati pri njih, ves čas sem molčal in nisem vedel nobene reči.

Ko je vojska pobrala vse fante, smo bili mi, ki smo ostali doma, najstarejši. Stari smo bili 17 let, pa smo že bili pravzaprav rekrutje. Moji vrstniki so začeli hoditi po cesti in prepevati fantovske pesmi, kakor so pač znali, seveda o kakem lepem petju ni bilo govora.

Jaz se mednje še vedno nisem prav upal. Začel pa sem pridno zahajati v knjižnico iz društva. Čital sem zelo veliko, kar sem mogel dobiti. Knjige pa, čeravno so mi po eni strani koristile, so mi po drugi še več škodovali. Pozimi sem po cele dneve preležal na peči in čital, pri tem je zanimivo, da sem postal še bolj bolehen in namesto da bi užival resnično življenje, sem premišljeval, kar sem čital v knjigah.

Ne vem, kaj bi bilo z menoj, ko bi šlo tako naprej. K sreči pa se je takrat nekaj zgodilo, kar je dalo mojemu življenju popolnoma novo smer.

V Žiri je prišel tedaj za kaplana g. Učakar, ki je hotel tudi otvoriti odrski odsek, res nas je zbral enkrat precej fantov v domu in nam je znal govoriti. Mene je njegov govor tako navdušil, da ko je dijak J. Mlínar vprašal, kdo se želi vpisati, sem se takoj oglasil, medtem ko so se nekateri fantje še obotavljali, kot bi se bil jaz še bolj gotovo, ko bi bil kaj hodil z njimi k Bahaču in druge take hiše.

Od takrat za naprej smo pričeli nekoliko telovaditi, imeli smo tudi prvo igro „Divji lovec“, pri kateri sem igral vlogo kmeta Rozmana. Prvič sem nastopil celo s strahom in sem se svojo vlogo učil, kot še nobeno stvar na svetu ne tako. Igre so name zelo dobro vpliva-

le, ker sem s tem pridobil nekoliko poguma, zlasti pri skušnjah sem prišel v stik tudi z dekleti, ko sem moral že kmalu igrati tudi zaljubljeno vlogo, kar me je bilo hudo sram. Pri tem sem kmalu spoznal, da me mika tudi družba z dekleti in srečen sem bil, če sem jo imel.

Kako sem se nadalje pri dekletih udomačil, nočem pisati, ker mi bo vse tudi tako vedno dobro v spominu.

V telovadnici pa se mi je enkrat pripetila precejšnja nezgoda. Z br. Ivanom (Likarjev) Oblak sva se lotila rokoborbe. Pri tem sem jaz tako nesrečno padel, da sem spahnil nogo v stopalu, le s težavo sem prišel tisti večer domov. (Bilo je to 1918, ko se je svetovna vojna končala) Drugi dan sem se peljal k „Andrejčku“, ko mi je popravil nogo, me je strašno bolelo. Tri tedne sem moral biti potem v postelji.

Ko sem po treh tednih začel po malem hoditi, sem bil prav kmalu popolnoma dober. Ko sem prišel tedaj zopet prvič v telovadnico, so me bratje veselo pozdravili. Našel sem tudi novega brata Josipa Kržišnika, s katerim sva kmalu postala dobra prijatelja. Odslej sva bila skoraj vedno skupaj. Naša družba je bila vedno bolj živahna. Enkrat smo šli na Mrzel vrh v vas k Taljanom. Takrat smo se prav dobro imeli. Takrat smo pričakovali, da se kmalu sklene mir in da se tudi Taljan pobere od nas. Sklenili smo, da se takrat vsi zopet povrnemo na Mrzel vrh in da se bomo v slovo Taljanu prav dobro zabavali.

Žal da je Taljan še vedno gori in še celo nekoliko nižje, čeravno je mir že sklenjen in zato mi še danes svoje obljube nismo izpolnili.

Prvi daljši izlet smo imeli leta 1919 v Selca. Tukaj se nam je zelo dopadlo. Šle so zraven tudi orlice, da je bila vožnja bolj prijetna.

Sicer pa smo se morali zelo držati reda pod strogim načelstvom Ivana Moreta, ki sem mu precej zameril, ker mi ni pustil, da bi se vozil pri dekletih.

Drugi tak izlet smo imeli v Horjul. Tja nas je šlo še čez 50 vseh skupaj. Dogodilo se nam takrat ni preveč, zlasti ker smo bili trudni od dolge poti. Tam smo nastopili večinoma prvič s prostimi vajami, jaz edini od našega odseka tudi s palicami.

Jeseni tega leta pa je priredila zveza izlet v Dobrlo ves na Koroškem. Takrat so imeli izleti na Koroško agitacijski namen in jih je zato tudi država podpirala. Tudi mi smo imeli prosto vožnjo po železnici in vojaško hrano brez-

plačno. Tega izleta sem se udeležil jaz v imenu vodstva zlasti iz dveh razlogov: Ker je bil v Dobrli vesi občni zbor zveze (izr.) ter se ga je moral vsaj en zastopnik udeležiti in sem med potoma imel namen obiskati strica in sestrično v Pliberku.

Ta izlet hočem na kratko opisati, kakor mi je še v spominu in s pomočjo opomb, ki sem jih pisal med potoma v dnevnik.

Ker sem imel izvršiti kar tri naloge, je razumljivo, da sem se moral za pot že dobro pripraviti. Telovadba me ni preveč skrbela, tembolj pa sem imel misliti, kako bo na občnem zboru. Preskrbeti sem si moral tudi poverilo odseka in letal sem od Poncija do Pilata, predno sem ga dobil. Sestrični Rezki na Vrhniku sem sporočil, da naj mi preskrbi izkaznico za vožnjo in sem ji zabičal, da naj mi ja pravočasno naznani, kdaj gremo iz Vrhnike. Tega sporočila pa sploh nisem čakal in sem se že prej odpravil na pot, to pa zato, ker so doma sklenili, da naj gre Lipe v šolo, in sicer v Št. Vid in jaz naj bi šel z njim. Opoldne se odpravimo od doma. Jaz sem vzel s sabo kolo, ki ga pa nisem kaj rabil do Smrečja. Tam pa se usedeva oba na kolo in šlo je navzdol, kar se je dalo. Tako sva se vozila nekaj časa hitro, potem pa zopet bolj počasi in le do Verda. Tam sva bila pri teti čez noč, zjutraj pa sva šla kar s prvim vlakom v Št. Vid.

V zavodu sem imel dosti opraviti, da je bil sprejet. Mnogo mi je gotovo pripomogla orlovska uniforma. Da bi jaz slutil, kako dolgo bo študiral, bi se pač ne bil trudil zanj.

Mimogrede povedano, namreč je bil za par dni že doma. Ravno toliko, da ne prej kot jaz. Da ne zamudim vlaka, sem mislil iti hitro na kolodvor, kar zagledam šentviške orle, ki so se ravno imeli z vozom odpeljati. Hitro se jim pridružim in odpeljali smo se v Ljubljano do ljudskega doma, kjer je bilo zbirališče. Precej dolgo smo še čakali, da so se zbrali vsi skupaj, nakar se je izvršil nastop in smo odkorakali na kolodvor. Došli vlak smo obložili z vejami, ki so bile v ta namen pripravljene.

Predno smo se odpeljali, sem našel družbo Vrhniškega odseka, kjer sem jih vsaj nekaj poznal, kjer je bila tudi moja sestrična. Med vožnjo se nisem zanjjo nič kaj zmenil, ker imam navado, da preveč rad opazujem okolico. Tako smo se zgrešili in se nismo videli do Celja. Pri Zidanem mostu me je zanimalo, kako plavijo po Savinji les. Tudi lepa Štajerska dolina od Celja naprej se mi je dopadla. Sicer nam pa tudi v vagonu ni manjkalo zabave, za to je skrbela zlasti vrla Selška godba, Vrhniča-

nje pa so bili rihtarje, da se je vse kadilo.

Dospeli smo v Maribor in se ustavili na glavnem kolodvoru, kjer smo tudi izstopili ter nastopili v red na trgu pred kolodvorom. Tukaj nas je pozdravil govornik v imenu Mariborskega orla, nakar smo odkorakali skozi mesto na Koroški kolodvor. V vlaku smo se zopet pošteno oddahnili od hoje. Tedaj nam pa orlice niso dale miru, ki so med tem časom lepo notri sedele. Hotele so nas na vsak način prisiliti, da smo bili rihtarje.

Ko se je skoraj nato naredila tema, začnejo peti in potem še skozi do Pliberka, kar se je meni bolj dopadlo ko vsa druga zabava. Med potoma so nas po kolodvorih bolj ali manj prijazno pozdravljali, posebno pozdravnega govora v Prevaljah ne bom kmalu pozabil, izzval je viharno navdušenje, kakršno še nisem kmalu doživel. Jaz in sestrična (Rezi Furlan) sva imela v Pliberku izstopiti in sva zato morala paziti, da se ne peljeva predaleč.

Pri nekem majhnem kolodvoru pravi nekdo, ki je prej pravil, da mu je po Koroškem vse znano, „to je pa Pliberk“. Midva pa kar hitro dol, jaz grem še vseeno pogledat napis postaje, ki se je pri zelo slabi luči komaj od blizu razložil, in vidim, da je to druga postaja in ne Pliberk. Vlak se je medtem že jel premikati in komaj da sva ga še ujela. Druga postaja nato pa je bila vendarle prava. Midva izstopiva in kreneva proti mestu. Kmalu nato nama pritečeta nasproti stric Franc in Štefan Breznik. Bil je prav veselo snidenje in dasi sva bila trūdna, sva se odpravila spat šele opolnoči.

Drugo jutro smo morali že tudi precej zgodaj pokonci. Šli smo najprej k prvi sveti maši v mestni cerkvi, pripomnim, da sem bil jaz v uniformi in sem vzbujal kot tak precej pozornosti. Po sv. maši smo šli še malo pogledat v narodni dom, kjer je moja sestrična Mici Breznik, potem smo se pa kar od tukaj odpeljali s kočijo skozi Podjunsko dolino v Doberlo vas. Daleč mislim da je okoli tri ure. Vožnja po lepi dolini je bila prav zanimiva. Štefan mi je razlagal imena vasi in gora itd., pa sem že vse pozabil, v spominu mi je le še gora Peca in cerkev sv. Rozalije. Pravil mi je, da je tam stal v starih časih tempelj boga Podjuna, po katerem ima sedanja dolina ime.

Ko smo prišli v Dobrlo vas, smo našli v obširnem samostanskem dvorišču ogromno množico ljudi, kjer se je vršil velik narodni tabor. Govorilo je veliko govornikov, med njimi general Majster, posebno mi je v spominu govor Angele dr. Piskernik. Tako navdušenega

govora še nisem slišal iz ženskih ust.

General Majster je prišel v Dobrlo vas iz Ljubljane z letalom. Lepo je bilo gledati, ko je šel prav takrat čisto nizko zraven nas, mahal nam je s kapo v pozdrav in nam sibal letake, ki so plesali daleč naokoli.

Popoldne se je vršila javna telovadba, ki je res lepo uspela. Jaz sem nastopil pri prostih vajah. Takega prostora za telovadbo še nisem videl, kot je ta. Dvorišče je zelo obširno, tako da nismo porabili niti dobro polovico prostora.

Ostalo je še dosti prostora za zbiranje k nastopu in za gledalce. Poleg tega je bil krog in krog širok hodnik in nad njim še tri vrste hodnikov, ki so nam služili za tribune. Vsi ti prostori so bili popolnoma nabiti raznovrstnega ljudstva, kar je nudilo krasen pogled. Vhod v ves ta prostor je bil samo skozi ena vrata, kar je bilo zlasti za blagajno jako dobro. Po končani telovadbi se je vršil izredni občni zbor o.z.,⁸ o katerem sicer ne bom tukaj pisal.

Čas nam je hitro potekel in morali smo misliti na odhod. Jaz bi se bil lahko peljal s sorodniki v Pliberk, pa sem raje čakal do konca, potem pa sem jo ubral z drugimi proti postaji Linca ves, do kamor je bilo eno dobro uro. Bil je lep pogled, čez celo cesto naprej in nazaj sami orli in orlice. Le prekmalu je nastala noč in tudi precejšnja tema. Da ne bi bilo kake nesreče, so nam trobentači vselej, ko nas je kdo prehitel ali prišel nasproti, zatrobili, da smo se pravočasno uganili na stran. Vseeno pa bi kmalu nastala nesreča. Nekemu vozniku so se namreč splašili konji. Pridrveli so v najhujšem diru za nami. Ker smo mislili, da je kak navaden fijaker, smo se le malo uganili, kar pridrve preplašeni konji in jo namerijo ravno v najhujšo gnečo. Kot bi trenil, se je naredil prostor in le čudno da ni nobenega povozil. Naš oddelek je imel smolo, ker je tekel ravno poleg ceste majhen potok in smo morali seveda čez vodo poskakati, zaradi teme pa je marsikdo čofnil ravno v vodo. Druge nezgode potem nismo več imeli, le dež je že začel padati proti koncu, tako da so bili nekateri nekoliko mokri. Ko smo prišli na postajo, je nastala že popolna tema, zato smo se kar hitro naložili na vozove in se odpeljali dol proti štajerski strani.

Vožnja je bila kot ponavadi. Zabavali smo se na različne načine do treh zjutraj, potem smo šele utihnili, ker se je vsem dremalo. Ravno ko se je jelo daniti, pa smo se pripeljali v Ljubljano, od koder smo se potem razkropili na vse strani. Vsak pa je odnesel iz tega tabora

prijetne vtise in se ga še dolgo spominjal.

Naslednja orlovska prireditve, ki jo je gotovo vredno opisati, je: **I. Jugoslovanski orlovski tabor v Mariboru.**

Vršil se je od 27. julija pa do 2. avgusta. To je bila veličastna orlovska manifestacija, kakršne še ni bilo. Priprave, ki jih je vodil pripravljalni odbor, so trajale skoro eno leto. Pripravljati pa se je moral tudi vsak posameznik zlasti v finančnem oziru. Treba je bilo tudi pridno vežbati, zakaj vršile so se tudi tekme za nižji in višji oddelek, lahko atletiko in za prvenstvo. Eno vrsto v nižjem oddelku je postavil tudi naš odsek. Tekmovali smo: jaz, Franc Mlinar, Josip Kržišnik, Anton Kavčič in Ivan Kavčič. Jaz sem dosegel čez 59 točk. Natančneje te slovesnosti ne bom popisal, ker že imam popisano v drugem zvezku.

Še to leto sem šel v **kmetijsko šolo na Grm.** Tedaj se mi je vse spremenilo. Moral sem pustiti pri miru vse, kar me je do sedaj zanimalo, pa se lotiti samo učenja, katerega sem se z veseljem prejel, tako da sem bil konec šolskega leta prvi odličnjak. V šoli smo imeli precej strog red, ki sem se ga pa kmalu privadil. Težje pa sem se privadil hrani, ki ni bila povsem zadostna, vendar se je že prestalo. Da nisem bil preveč sit, pa vem, da mi je več koristilo nego škodilo. Šola je res veliko vredna, človek ima od nje lahko velike koristi. Prvič se veliko nauči, potem pride bolj med svet, spozna tuje kraje in spoznava različne značaje svojih tovarišev, pri tem si dobi dobrih znancev in prijateljev v različnih krajih.

Po dokončanem prvem tečaju sem prišel domov. Zopet sem se lotil vseh stvari, ki sem jih pustil v jeseni. Tako tudi telovadbe, v kateri pa nisem več posebno napredoval. Nastopil nisem letos sploh nikjer, udeležil pa sem se samo zvezne prireditve v Kranju, ki je bila gotovo letos najlepša. Poletje mi je kaj hitro minilo. Saj pa je bilo dela, da nisem bil v delovnikih niti ure prost. Le ob večerih sem zahajal v dom skoro vsak večer, ker sem bil tudi vaditelj orlovskega naraščaja.

Drugam nisem šel skoro nikdar. Za malo spremembo sem imel tri tedne službo kondukterja na avtomobilu. Konduktar Jaka si je bil namreč nekaj roko pokvaril. Ker niso mogli dobiti takoj primerne namestnika, so naprosili mene. Pri tem sem si prislužil nekaj denarja. Služba se mi je še precej dopadla, ker sem se samo vozil in sem se tudi nekoliko navadil, kako se avtomobil vozi, samo imel sem precej odgovornosti in pa premalo spanja.

Letos sem šel tudi k vojaškemu naboru.

Potrjen sem bil k infanteriji za eno leto. Notri gremo menda 1. novembra.

REKVIRIRANJE ZVONOV V VOJNEM ČASU

Kako so v vojnem času pobirali zvonove, bo gotovo vsakemu dobro v spominu. V naši fari so jih vzeli 19 ali 20, ostal je le eden, največji v Žireh. Za snemanje zvonov je bil določen oddelek vojakov, ki so hodili od cerkve do cerkve in metali zvonove skozi line. Zvonove so kar lepo odšramfali, jih spustili na tla, potem pa jih pometali skozi line. Na Dobračevi so jih pometali skozi lino proti Kočam. Mali in veliki zvon sta lepo priletela na tla in še nista naredila preveč jame, srednji pa je šel skoro polovico v zemljo, da so ga komaj dobili ven. Noben zvon se ni prav nič poškodoval. Nasprotno pa so se na Ledinci vsi razbili na skalnem svetu. Mi smo potem od zvonov odbijali majhne koščke, da smo jih shranili za spomin. Pri tem je bila prav huda Mežnarjeva Mica, ker je še vedno mislila, da jih bodo dali nazaj. Mali zvon smo potem obesili pri vhodu na pokopališče in smo z njim zvonili. V Goropakah pa so obesili kar vse tri in z njimi zvonili še precej časa. Zvonove so potem naložili na vozove in jih čez par dni odpeljali na kolodvor in potem proti Dunaju. Z atom sva se takrat menila, da bi jih peljala ponoči na Prod in jih zakopala v pesku, načrta pa vendarle nisva izpeljala, za kar je nama sedaj prav žal. Takrat se je govorilo, da bodo rabili zvonove za topove, pa menda so jih dajali le židom v zastavo, da so dajali vojno posojilo. Ti so jih menda nekaj porabili za napravo modre galice.

RAZNI DOGODKI

Meseca septembra 1925 so finančni stražniki ustrelili nekega tihotapca pri Kofurju na Selu. Eden jih je baje naznanil, ko so bili pri Kofurju. Da bi ušli, so poskakali kar čez gank v koruzo, a jih je že čakala patrola. En stražnik je menda takoj streljal in je ustrelil enega ravno v prsi, bil je takoj nato mrtev. Pripeljali so ga v mrtvašnico, bilo je že pol dvanajst ponoči. Naš Lipe jim je moral potem peljati rukzake v Žiri. Pravijo, da so onega financarja, ki ga je ustrelil, zaprli, ne vem, ali je res ali ne.

23. 10. 1921. Kontrabantanje v Žireh je vedno dobro razvito. Pri letošnjem občnem zboru izobraževalnega društva je povedal

pred.⁹ Cankar, da je v Žireh samo fantov med 15. in 20. letom, ki samo kontrabantajo in se nikakega dela ne pritaknejo. Posledica tega je gotovo tudi, da se pri nas veliko pije. Na leto se popije približno 40.000 litrov vina, koliko pa še druge pijače. Veliko je bilo pa že tudi zaprtih. Zaprti so bili npr. Pavel Kopač, Anžetova Johana, Majnikova Franca idr. Letos na Vel. šmaren so ujeli okrog 40 kontrabantarjev, med temi Mici Poljanšek in Anico Mlinar, ki jih še sedaj ni nazaj. Največ jih ženo v Trst ali pa v Gorico. V Žiri je prišlo včeraj nekaj čez 20 graničarjev, ki so menda največ Rusi iz bivše Vranglove armade. Ne vem, ali bodo ti omejili kontrabant. Zdaj je v Žireh že precej financarjev. Če prištejem še orožnike, je gotovo vseh skupaj čez 40 mož.

KAKO SO NAM UKRADLI MIŠKO?

Pri nas smo imeli prav lepo kobilico, ki smo ji rekli Miška. Enkrat kmalu po razpadu vojske smo šli v Ljubljano po vozove. S seboj smo vzeli pet ali šest konj in ene sani. Ko pridemo v Ljubljano, smo ustavili kar na Rožniku (tam kjer je velesejem) in dali konjem jesti na saneh. Jaz in ata sva šla s kobilico po en voz, Lipe pa je čuval konje. Ko pripeljeva voz, nama pride Lipe naproti in pravi: „Ata, eden je Miško ukradel.“ Ata je naznanil policiji, pa ni bilo nobenega uspeha. Rekli so mu: „Ali mislite, da bomo mi ravno vašega konja iskali. Potem smo šli v neko gostilno, dali smo konje v hlev in tudi sami ostali pri njih, ker smo se bali, da nam še kaj ukradejo. Drugi dan smo napregli vozove in jih odpeljali domov, te vozove imamo še sedaj. Eden od Rdečega križa, eden za zimo in trije zaprti vozovi. Veljali so po 500 kron.

GROZNA SUŠA V LETU 1921

Letos je bila taka suša, da stari ljudje že dolgo ne pomnijo kaj takega.

Spomladi je vedno bolj deževalo in ni za sušo niti najmanj kazalo. Bolj ko se je potem bližalo poletje, bolj poredkoma je deževalo. Seno smo prav v lepem spravili, vendar do tega časa še ni bilo govora o kaki suši. Ko smo seno spravili, je bilo še nekoliko dežja, potem pa ga nismo videli dolgo časa. Nastala je suša. Zato je bilo pri nas kljub temu prav dobro. Pšenice že ni bilo jakó dolgo toliko kot letos, ko jo je bilo okrog 120 mernikov. Bolj je suša škodovala koruzi, ki so ji že jako veneli vršički. Zato pa je bila tudi potem bolj v

drobnih češarkih. Krompir je bil bolj droban, pač pa ni bilo nič črnega vmes. Najbolj je škodovala suša otavi, ki je ni bilo nikjer nič. V našem kraju je bilo v tem oziru še dobro in smo jo še nekaj napravili. Posledice so se kmalu pokazale. Živina je bila nasproti splošnim cenam čisto poceni. Plačevali so jo večinoma od 6–14 kron za kg. Pri nas, kakor tudi drugod, smo sušo najbolj občutili, ker ni bilo vode. Vozili smo jo v naši vasi vsi, in sicer takoj ob žetvi pa do 23. 10. 1921, ko smo dobili dež in sneg. Pri nas smo jo vozili dolgo časa iz Sovre (Rant), potem pa smo jo dobivali na Selu pri Cankarju. Tu smo jo točili kar iz žleba, po katerem teče na kolo.

Suša je bila tako huda, da je prenehal teči studenec v Žireh in so dobivali vodo le na ta način, da so jo zajemali iz jame. V starošaškem vodovodu jo je že tudi zmanjkovalo in so jo imeli rabiti samo za sebe in ne za živino. Prenehali so tudi studenci, kakor pri Trčku, pri Frencu in pri Martincu. Še huje pa je bilo menda po drugih krajih, ko so morali voziti vodo po več ur daleč. V Črnem vrhu so hodili po vodo skoro do Idrije. Imeli so samo z vodo dosti dela. Na Vojskem je živina od žeje oslepela. V Savi pri Litiji se je pokazala v vodi neka skala, ki je imela vklesano neko letnico, v spomin suše v tistem času, itd. itd.

V mesecu oktobru bila je še prav huda vročina, da je bilo pri delu na polju še prav pošteno vroče, in to blizu do vseh svetih. Bilo je res nenavadno lepo vreme, jasno vedno dan na dan.

Konec suše je bilo vsaj deloma v nedeljo, dne 23. 10. 1921. Začelo je deževati. Ponoči je nastal hud vihar z bliskom in treskom. Drugo jutro pa smo dobili že precej snega. Po hribih ga je padlo okrog pol metra. Zdaj ko to pišem, je sneg že skopnel in obeta se nam zopet lepo vreme, ki se ga bojimo samo zato, da bi nam zopet vode ne zmanjkalo, povsod je še nimajo ne, ker se je prva le hitro odtekla.

POŽAR LETA 1915

Tega leta nas je zadela velika nesreča. Pogorela nam je štala. Rešili smo samo živino. Zgorel pa je ves letni pridelek sena, le malo ga je bilo na kozolcu, potem veliko strojev, mlatilnica, slamoreznica, čistilnik, kosilni stroj, obračalni stroj, dalje en kolesej, en pokrit voz, veliko sodov, komatov in drugih takih stvari, tako tudi vse poljedelsko orodje, kakor drevesa, brane idr.

Ogenj je nastal nekega ponedeljka zvečer,

ko smo ravno večerjali. Ravno smo dobro začeli jesti ter smo se brezskrbno pogovarjali, ko mama zunaj presunljivo zavpije. Kot bi treščilo, smo bili vsi pokonci, dasiravno še pravzaprav nismo vedeli, kaj je. Ko pritečemo v vežo, se je že videla grozna odprtina v stalno streho, iz katere je švigal ogenj. Tekli smo naravnost v hlev odvezovat živino. Mene je takoj prva krava, ki sem jo hotel odkleniti, tako pohodila, da sem komaj prišel iz hleva. Pa takoj sem pozabil na bolečine, dobil sem zopet prisotnost duha. Mislil sem si, koj moram le pomagati, kjer gori, bom raje rešil, kar se še da. Tekel sem na vežo in iskal ključ od gornje hiše. Ko sem ga poiskal, sem hitro odprl vrata, potem pa sem pobral najprej denar, kar sem ga imel, potem obleko in druge vredne stvari. Vse to sem nesel do Gantarja in sem dal na voziček, ki so ga že bili med tem dali pripeljati. Ko pridem nazaj, so že skoro vse znosili iz prvega nadstropja v kaščo, klet, spodnje cimre in pa tudi na prosto. Najbolj brez uma sta bila Franc, ki je nosil s seboj skledo župe in žlico, s katero je prej jedel, in pa stari oče. Kar groza me je bilo, ko nam je naravnost grozil, češ vi drugi ste zažgali s cigareti in slično. Ata se je nekoliko opeknel, ko je nameraval rešiti vozove, pa se mu je usulo seno na glavo. Rešil pa je potem še dva komata. V kozolcu je bilo že nekaj ječmena, ki so ga zmetali ven. Pri tem se ga je gotovo dobro polovico vnelo. Tudi vozove so vse ven spahali.

Živina, ki so jo ven spustili, je šla proti polju, mendrala je žito in vse, kar je dobila. Jaz sem jo šel kmalu potem iskat. Sledil sem jo po travi daleč po travnikih in njivah. Ne spominjam se, ali sem jo takrat kaj dobil ali ne. Kako je gorelo, sem pogledal samo enkrat. Mislil sem si, gotovo se prižge tudi kozolec, ki je bil tako blizu, in s konca še seno na njem, potem lahko še hiša – in šla bo cela vas. Bilo je res še sreča, da se ni tako zgodilo. V tem oziru gre edina zahvala požarni brambi, ki je prišla ravno v kritičnem trenutku na pomoč. Že se je prižgalo seno na kozolcu, ko so brizgnili prvi curki. Plošče na hiši so bile že vse razbeljene. Gorelo je par ur s strašnim plamenom, potem so ogenj omejili v toliko, da se ni bilo bati večje nesreče. Gorelo pa je potem še tri dni. Tisto noč sem ležal na peči. Spati tako nisem mogel. Če sem le malo zatisnil oči, že sem videl vse v ognju okoli mene.

Gasilci so prihajali v hišo, ko so se menjavali v straži. Pili so vino, da so lažje premagovali zaspanec. Brata sta spala to noč pri teti v

Stari vasi. Če se ne motim, sem drugo noč jaz imel stražo. Sedel sem na ganku in sem šel od časa do časa pogledat okrog štale. Napeljali so takoj pri požaru tudi šlavf iz centrale na pritisk iz rezervoarja. Tega smo imeli potem še par dni, saj pa je tudi rabil, ker je v senu in stelji še vedno gorelo. Ko smo peljali en voz osmojenega sena na travnik, se nam je naenkrat užgal in hitro so tekli ljudje skupaj, da so pogasili. Tega sena je bilo že prav veliko, ker ni mogel zgoreti vsled prevelike stlačенosti. Ogenj je prišel le v posameznih krajih skozi in je vse osmodil. To seno smo potem sušili, vendar ga živina ni marala jesti. Zdaj pa smo pričeli ugibati, kdo da bi bil zažgal. Ugibali smo na vse načine. Eden je sodil, da je od elektrike, drugi je že vedel, da smo hodili z lučjo po štali, itd. Osumili smo tudi Maksa Kopač (Balantačev), ki je bil vedno pri nas, ker je njegova mati vedno kaj delala pri nas. Ker smo imeli za ta sum vedno več dokazov, smo to povedali orožnikom. Ko je začelo goret, so ga srečali, ko je tekel domov in je zaklical „arkaleft, pa je šla Potočnikova štala“. Tudi se je vedel pred tem jako sumljivo. Videl ga je stari oče, ko je hodil od hiše na cesto gor in dol, ter se je oziral na vse strani. Ko ga je mama klicala večerjat, ga pa ni bilo nikjer. Izpraševal ga je orožnik Blažič in ga prav mojstrsko privedel do tega, da je vse priznal. Zažgal je za štalo, kjer smo imeli poljedelsko orodje, in se je ven kazalo seno. Zaprt ni bil nič, ker je bil star šele 9 let.

Takrat so se vršili hudi boji proti Italiji in dostikrat smo pričakovali, da bomo pobrali šila in kopita ter se odpravili po svetu kot begunci. Jaz sem si mislil, če nas je sedaj zadela ta nesreča, morda pride pa kmalu še večja za vse skupaj in nam bodo vse požgali in nas napotili po svetu. Pa kljub temu, da smo se tega vedno bali, začeli smo misliti kako narediti štalo nazaj. Les smo posekali večinoma v Dovcah in Pleševcu, le nekaj tudi v Lopatniku. Cegu smo vozili iz Reke pri Cerknem. Naredili smo štalo še precej hitro. V jeseni ko je jelo deževati, smo imeli že streho gor. Za mojstra je bil Anton Majnik. Živino smo imeli večinoma v Tomincovi štali. Nekaj pa smo jo dali v rejo. Seno smo morali tisto leto vse nakupiti. Največ smo ga kupili od Peka v Žirovnici.

K VOJAKOM

Zelo so nas sleparili z vpoklicem. Najprej je bilo določeno, da gremo 1. novembra. Pa ni

bilo res. Bilo je najprej preloženo na 10. november, pa že v začetku novembra je bilo zopet preloženo na nedoločen čas. Jaz sem bil v veliki negotovosti, kaj naj naredim, rad bi bil dokončal kmetijsko šolo, pa zopet nisem vedel, ali mi jo bo mogoče ali ne. Dne 3. novembra smo ravno spravljali repo, peljal sem en voz domov, ko mi povedo, da je vpoklic za nedoločen čas preložen. Tedaj kar pustim kornje pred kozolcem in grem vprašat ob. slugo (k Trpinu), ali je vest resnična. Ta mi potrdi in še to uro sem pričel pokati svoje stvari, a drugo jutro sem se odpeljal, in sicer z avtomobilom v Logatec. V šoli mi je kaj hitro minilo okoli mesec dni, tedaj so zopet pričeli pisati, da gremo notri menda 10. decembra, in tedaj prošnje nisem hotel delati, torej sem moral zopet pobrati svoja šila in kopita in iti domov. Komaj pridem domov, že je zopet preloženo, in sicer za ene na 19, za druge zopet nekaj pozneje. No tedaj smo vendar res šli. Mislim, da je bilo ravno v ponedeljek, 19. decembra 1921. Zjutraj nam je še avto nagajal. Bil je namreč prejšnji dan nekaj izlomil, Šmid je nesel zvečer h kovaču popravljat, pa so ga nekje fantje pretepli in je še to izgubil, zjutraj pa seveda popolnoma nič ni vedel. Že zadnji čas so ga scimprali, da smo se vendar do časa pripeljali. Že ne vem dobro za vse, ki smo šli skupaj. Vem, da so bili Zaklerjev Vinko, Matičkov Ivan, Martin Supovski, Franc Žakelj iz Tabra ter Janez Razložnik iz Žirovskega vrha in Jože Nagode iz Vrha ter več drugih.

V Škofji Loki je bilo vse pijano. Še bolj v Ljubljani. Le kar nas je bilo Žirovcev, smo se vsi še dobro držali. Po Ljubljani smo se potkali kake tri dni. Spali smo v hlevih art. vojašnice, ko smo čakali zunaj pri raznih prozivih, nas je pošteno zeblo. Dne 22. pa smo se odpeljali iz Ljubljane. Pred odhodom smo prišli vsi skupaj Belgijsko vojašnico, tukaj so nas ločili po pukih in vsak puk zase si je nabavil svojo zastavo, za katero smo sami skupaj zložili. Potem so nas uredili po pukih v četverostope, dasi o redu ni moglo biti pravzaprav govora pri splošni pijanosti. V korak nam je igrala pihalna godba Dravske divizije, ki pa je niti slišali nismo pri toliko vpitju in vriskanju. Vsak je nesel na rami svoj kovček, a nekateri so jih metal ob tla in si pri tem vse razbili. Spravili so nas potem na živinske vagone, v vsakega kakih 30. Notri so nam dali malo slame, ki ni zadostovala niti za pod glavo. Vlak se je premaknil, tedaj je vse zavriskalo in zaukalo, da se je čulo preko Ljubljane, mnogobrojno zbrano občinstvo nas je pozdravljalo,

a ženske so na glas jokale, kot da gremo ne vem kam. Gledal sem skozi okno, da se še enkrat nagledam lepe domače dežele, saj jo dolgo ne bom več gledal. Vlak je bil izredno dolg in ves okrašen posebno s cvetjem in narodnimi zastavami. Predno smo bili v Zagrebu, se je naredila popolna noč in smo se malo pomirili. Vožnja je postala vedno bolj dolgočasna. Ustavljali smo se največ ponoči in tudi največ ponoči dobivali hrano. Tudi sveti večer smo obhajali na vagonih nekje v Slavoniji. V Vranje, kraj našega poznejšega bivanja, smo se pripeljali ravno na Sv. Štefan. Prvo noč smo spali na golih tleh v sobi. Drugi dan — ravno na moj god, smo se že preoblekli in od tedaj se nam je pričel šteti rok službe.

Celih 6 mesecev smo bili potem v kasarni in redno zanimali. Godilo se nam je bolj srednje. Hrano smo imeli spočetka jako slabo, samo smrdeče zelje. Kmalu smo začeli tudi hoditi na stražo. Jaz sem bil večinoma za razvodnika in mi ni bilo še preslabo. Imel sem jaz naslednje oficirje. Prvi moj komandir je bil kapitan Milorad Rafajlović, njegov vodni oficir je bil poručnik Josip Baho. Bil je še precej dober oficir. Potem smo kmalu dobili jako strogega komandirja g. kap. Luka J. Vukčevića in podporučnika Ladislava Lazarjevića. Ta slednji je bil za mene prav dober, dasi (drugi pa še bolj) je precej rad mlatil s svojo sabljo. Ravno pred odhodom v Albanijo smo dobili g. poručnika Srečka Matičića. Ta je bil prav lušten, gotovo najboljši, kar smo jih imeli. Že pred koncem svojega roka smo dobili tudi novega komandirja g. majorja Ivana Prpića. Je bil tudi še dosti dober. Komandir bataljona nam je bil skoro do zadnjega g. major Bogoljub Ivković, a pukovnik Aleksander Stanković.

Podoficirji so bili Božidar Kostić, Franjo Vizjak, Martin Zapić, Ljubomir Dragović. Kaparji so bili Đuro Rajner (moj desetar), Franjo Križjak (tudi pozneje moj desetar), Stanko Tomić, Franjo Maruševac, Veljko Pavlović, Mijo Štimac, Ivan Jugović.

V sredi meseca junija smo šli na albansko mejo. Toliko še nisem preстал svoj živ dan ne, kot ravno pri tem maršu. Najprej smo se vozili z vlakom do Uroševca na Kosovem polju. Videl sem mesto Kumanovo, kjer je bila 1912 krvava bitka s Turki. Cel dan smo se mudili tudi v Skoplju, ki je gotovo najlepše mesto v stari Srbiji. V Uroševcu, kjer smo izstopili, smo najprej nekaj ur počivali in si skuhalo menažo. Vročina je bila že neznosna. Zemlja je bila od suše vsa razpokana, vendar se je

videlo zelo lepo žito. Ko sem se oziral po plodni ravnini, čutil sem prijetno zavest, da stojim na zgodovinsko znanem Kosovem polju. Pa kmalu smo odrinili naprej. Prehodili smo v treh dneh pot 70 km dolgo, in to v neznosni vročini. Nikjer ni bilo dobiti pitne vode. Na nogah smo imeli debele mehurje. Nosili smo kakih 27 kg spreme, a prej še nismo nikdar marširali. Zadnji dan bi kmalu od žeje vsi popadali. Pili so nekateri vodo, ki je vsa sparjena stala v zasmrajenih mlakah, kljub temu da je bila še pod strogo kaznijo prepovedana. Toda prestali smo.

V Albaniji zame primeroma ni bilo preslabo. Vršil sem sprva precej lahko službo poštarja čete in pozneje bolj težko komisarja, in to iz grdega kraja. Bili smo sprva v selu Žur, kjer je bilo še prijetno. Posebno so mi še v spominu krasne noči, ko ves čas ni bilo ne oblačka na nebu. Podnevi je bila vse moreča vročina, zato pa je bilo zvečer naravnost lepo, ko smo se spravili zunaj pod staro slivo vsi Slovenci skupaj in se pozno v noč pomenkovali o raznih potrebnih in nepotrebnih stvareh (Ivan Trojar, Anton Pance, Janez Dolenc, Ogrin, Kotelj, Eržen, Tomaž Potočnik idr.).

Lepi večeri so bili tudi v štabu bataljona, kjer sem čakal pošte. Tukaj so vedno tamburali in prepevali srbske pesmi, ki so se mi, posebno zavoljo otožnih napevov, precej dopadle.

Pozneje smo se preselili v hribe (Vranišče). Tukaj je bivala četa v džamiji. S komoržijami smo bili v pol podrti štali, v kateri smo bili pa vseeno bolj zadovoljni. Vsled mrazu smo kurili notri noč in dan. Ležali smo največkrat na golih latah in uši so nas klale, da je bilo groza.

Zadnje mesece smo nestrpnost čakali, kdaj nas odpokličejo iz tega kraja, pa morali smo biti tukaj do zadnjega. Dne 10. decembra 1922 pa smo nenadoma dobili bukvice in z nepopisljivimi občutki smo odkorakali iz te preklete dežele. Dne 10. 12. tega leta sem že bil doma. Srečno sem prestal svoje aktivno službovanje. Vedno mi je še šlo nekaj po sreči, vendar želel bi si pa nikdar ne več nazaj.

* * *

Komaj 10 dni sem bil doma o božiču, pa še ta čas sem se dolgočasil. Našel sem doma vse spremenjeno. Izmed mojih nekdanjih tovarišev jih je bilo še največ pri vojakih in nisem imel nobene prave družbe. Poročili so se med tem časom meni dobro znani: Maks Seljak z Ivanko Trevnovo, Stazi Zajc s Srečkom v Rovte, Franc Mlinar z Anico Lovretovo in še več

drugih. Brat Franc se je šel učiti k Cankarju za mizarja, Filip pa šele nekaj pozneje v Maribor v trgovino. Tudi umrlo je nekaj ljudi: npr. stari Tinčna, Kendovc, Tomažik, nadučitelj Božič. Napravili so med tem časom tudi nove zvonove, in sicer v Goropekah bronaste, na Dobračevi in Ledinci pa železne. Tako nekarn žalostno se mi je zdelo sprva z njih zvonjenje.

Vesel sem odšel takoj po novem letu v kmetijsko šolo, kjer sem imel še dokončati II. tečaj. Tukaj sem bil do velike noči. Bilo je prav prijetno. Posebno zvečer v spalnici je vedel vedno kateri kaj zanimivega povedati. Spali smo skupaj: Jos. Bobnik, M. Bobnik, Ravtar Franjo, Martin Zupan, Suhadolnik Franc, Jos. Turšič, Ivan Levstek in Vinko Globočnik. Prijeten spomin imam na g. prefekta Ludvika Puš. Najraje izmed drugih sem imel malega Bratino, ki je imel izreden govorniški talent. Njega bi si želel videti v bodočnosti.

Ko smo se poslovili o Veliki noči, bilo nam je vsem težko pri srcu. Le neradi smo šli narazen. Obljubili smo si, da se bomo drug drugega spominjali.

Domov sem prišel z lepimi cilji v srcu, ki so se mi pa kmalu razblinili. Postal mi je nekam dolgčas. Razne na videz malo pomembne stvari, ki jih drugi niti ne opazijo, mi razjedajo srce. Srečen nisem nikdar, še najmanj v družbi. Le včasih si s petjem prigoljufam kako prijetnejšo urico. Upam, da mi čas prinese spremembo k boljšemu.

To leto se hočem še udeleževati dela pri „Orlu“. Pravega veselja pa ne morem v društvu več dobiti, kar je razumljivo, ker sem ostal čisto sam iz družbe mojih vrstnikov.

Dvakrat v kratkem času prignala je radovednost precejšnjo množico ljudstva na tukajšnje pokopališče.

Prvič je bila otvoritev nagrobnega spomenika rajnemu upokojenemu učitelju Božiču. Bilo je nekako sredi maja meseca neke nedelje popoldan. Prišlo je k slovesnosti tudi veliko učiteljstva iz Logaškega okraja. Okrajni šolski nadzornik je imel najprej govor, nakar je spomenik odkril Franciškov Andrejec iz Sela (predsednik šolskega sveta). Rajni je bil prvi¹⁰ učitelj v Žireh. Jaz se ga spominjam le kot starega popolnoma sivolasega moža, ki je vedno nam šolarjem metal napol izrabljena peresa v fajerčnih škatlicah skozi okno. On je menda imel veliko žirovske zgodovine nabrane, ne vem, kam je zdaj prešla.

Danes (20. VI. 1923) pa so pokopali nekega Rusa, ki se je v nedeljo ponoči ustrelil. Bil je omenjeni večer na sokolski veselici. Gotovo

tudi precej vinjen, se je razburil, ker ga ni maralo neko dekle (Volfova Meri). V jezi je razbil nek liter in ga ni mogel ali hotel takoj plačati, nakar ga je vrgel Bahač ven in so ga še nekaj klofotali, dasi je bil njih redni član. Potem je odšel takoj v finančno stražnico, kjer je dobil puško in se ustrelil v glavo in srce. V mrtvašnico so ga pripeljali ob 4. zjutraj. V torek je prišel iz Ljubljane pravoslavni pop in naslednji dan so ga pokopali. Prišlo je zelo veliko Rusov in drugih pograničarjev skupaj. Tudi drugega ljudstva je bilo kakor ne zlepa pri kakem drugem pogrebu. Sokolski pevski zbor mu je tudi zapel žalostinko.

ELEKTRIKA

V začetku našega stoletja so pričeli naši kraji močno napredovati v vsakem oziru, tako tudi v gospodarskem. Posebno pa se je jelo razvijati društveno življenje in pa združništvo. Ni ga večjega kraja, ki ne bi bil imel vsaj hranilnice in posojilnice. Prej je bil človek siromak, če je moral jemati na posodo, če je sploh dobil, plačeval je neverjetne obresti raznim oderuhom.

Stari oče npr. večkrat pripoveduje, da svoj čas ni dobil pod nobenim pogojem niti forinta na posodo (forint ali pozneje goldinar je bil 2 – dve kroni, ali sedaj pol dinarja – v resnici je imel vrednost sedanjih 50 din; tolar je bil za pet kron, bili so tudi zlati cekini po 10 in 20 kron – pravil je, kako je potem dobil „kardiht“ pri Krogarju na Ledinci, ker je dobil pri njem majhno posojilo in mu je točno vrnil, potem pa je vedno dobil pri njem, kolikor je potreboval.

Kakor rečeno, so se v tem času pričele snovati posojilnice in to posebno tam, kjer je bil vsaj eden, ki je stvar razumel in je imel veselje do tega. Pri nas na Dobračevi je bil tak mož Poljanšek Valentin (Modrjanov Tine). Ta se je lotil vsega. Najprej mislim, da ravno posojilnice, ki jo še sedaj vodi, nato je bila ustanovljena mlekarska zadruga. Mlekarna je bila pri Županu. Spominjam se, ko so nosili zjutraj mleko in vsak je moral potem goniti posnemalnik. Ne vem prav, ali je ta zadruga razpadla v začetku svetovne vojske ali pa je že nekaj poprej. Pri ustanovitvi teh prvih dveh zadrug še jaz nisem bil toliko star, da bi se spominjal, kateri možje so bili največ zraven, to je gotovo, da prvi je bil Tine in z njim povsodi tudi moj oče. Naslednja zadruga, ki so jo ustanovili, je bila „gospodarska in mizarska zadruga“ ali nekaj takega. To je bilo vse na Potoku. Tu so

napravili elektrarno, mizarsko delavnico, gavter žago z lokomotivo, potem stroj za delanje zidne opeke, žago samico, itd.

Elektriko so napravili na vodi Rakolk, rezervoar je pri Mlinarju v Rakolku, potem so cevi naravnost proti centrali, ki je na Potoc.

Tukaj so naredili največjo napako, ker so cevi slabe (cementove) in močno puščajo. Vendar ta elektrika, ki so jo napravili nekaj let pred vojsko, nam še zdaj prav dobro sveti, samo kadar je suša, takrat je z njo bolj slabo.

Kmalu po končani svetovni vojski so pričeli misliti, kje bi napravili novo elektrarno, ki bi ustrezala vsem potrebam naše doline. Leta 1921 (1919 ?) so kupili g. župnik Logar in še nekateri drugi možje vodno moč v Spovtu. Kmalu na to so tudi pričeli z delom. Kmalu na to pa so pričeli možje nasprotne stranke z novim načrtom, naj se napravi elektrika pri Fužinah, menda največ iz nasprotovanja in pa ker so upali to z malimi sredstvi napraviti. Prvi se je to izmislil Petron v Žireh, ki pa je pozneje pustil družbo na cedilu. Prva družba je bila vsled tega prisiljena delo opustiti. Stopili so potem kmalu v sporazum z drugo družbo, ki ji je kmalu pričelo bolj trdo iti. Pričeli so na Fužinah z delom 1921 v jeseni, če se ne motim. Najprej je stvar prevzel nek ing. Lavrenčič iz Ljubljane. Pogodil se je za par milijonov. Ker pa so ta čas cene še prav hitro šle navzgor, je delo kmalu pokazalo vse drugačne račune. Tudi ta inženir je kmalu faliral in pustil delo povsod še ne na pol narejeno. Potem je prevzel drugi inženir. Napravil se je proračun, menda za okrog 5 milijonov kron, pa se je tudi vedno dvigal tako, da je zdaj treba vsega skupaj okrog 20 milijonov kron, ki jih pa družba nikakor ne more skupaj spraviti. V letu 1923 jele so nastajati vedno hujše krize, za vsak povišek so s težavo spravili skupaj denarja. Enkrat poleti so ustanovili električno zadrugo, ne vem prav, ali je prevzela vse po prvi družbi, ali pa je samo za omrežje ustanovljena, ki naj bi mogoče prevzemala od družbe tok in ga razdeljevala svojim članom. K tej zadrugi je moral pristopiti vsak, ki je hotel imeti razsvetlavo, in sicer za vsako žarnico je moral plačati en delež, ki znaša 4000 kron. Kdor ni plačal, odvzela se mu je luč takoj, ker že tudi s prvo elektriko razpolaga ta družba, ki je od prve kupila omrežje in stroje. (Druga pa je sedaj last mojega očeta in Poljanška – mojega očeta 2 1/2 dela, Tineta pa 1 1/2). Družba jima plačuje 100 kron na dan.

Tudi ta zadruga ni mogla spraviti elektrike dosti naprej. Sedaj v jeseni se sicer zopet dela.

Dela kakih 40 delavcev, kopljejo in cementirajo tir za cevi, tudi les za cevi se vedno dovaža in žaga, ali vendar najbolj grozi polom sedaj.

Ne bilo bi še nič hudega, ali ravno sedaj je nastopila po celi Evropi in najbolj v naši Jugoslaviji huda denarna kriza. Pri nas ni dobiti niti za ogromne obresti nič na kredit. Banke računajo obresti po 30 %. Manjkalo bi zdaj mogoče še kake štiri milijone in bi se napravilo, ali ne dobi se ga sedaj denarja, tudi če bi se na glavo postavil ne.

Mogoče bi se dalo napraviti, ko bi hoteli biti složni vsi Žirovci in bi vsak čim več mogoče prodal. Moj oče je npr. prodal skoro vse krave in sploh kar se je dalo tudi nekaj sveta in bo gotovo še precej — če ne bo seveda prej vse skupaj zropotalo na kup, tedaj, v tem slučaju bo najbolj gotovo tako, da bodo vsi družabniki prodani in jim ne bo nič ostalo. Precej strašno bo pri nas, če bo do tega prišlo. V začetku decembra t.l. je kriza dosegla vrhunec. Menice pri bankah so zapadle. V zadnjem času so še največ upali na nekega Tržačana, ki jim je bil obljubil posoditi pol milijona lir. Ta se je pa tudi skesal in niso od njega nič dobili. In sedaj v kritičnem trenutku vseh je stvar v roke vzela trgovska zbornica v Ljubljani. Nekako sredi decembra je imela sejo, v kateri je sklenila, da se mora stvar na vsak način dovršiti. Sklenili so nadalje, da k temu prispevajo vse banke, seveda s posojili. Sedaj je mogoče največ odvisno od družbe same, ali bo znala pomoč porabiti ali ne. Inženirji pravijo, da je rentabiliteta dobra.

Jaz vseeno nimam prav nič dobrega pričakovati. Posestvo naše je že popolnoma opustošeno. Vsi gozdovi so prazni. Krasen gozd, še mlad je pri Gantarju, ki ga bo pa najbrže dal tudi ata posekat. Štala je že skoro prazna, ne bo gnoja in zato tudi ne pridelkov. Električna tudi vem, da ne bo še dolgo časa nesla obresti, pa če bi jih, tudi vem, da jaz od nje ne bom dosti imel. Zato sem gotovo imel prav, da sem šel v zadružno šolo, bom imel za vsak slučaj še vedno več prilike dobiti kako službo. Vendar grozna je tudi negotovost, v kateri sedaj živim. Upam, da se bo v naslednjem letu stvar razjasnila.

BOŽIČNI PRAZNIKI L. 1923

Dne 30. XII. 1923 se je vršil v občini zbor gospodarske in električne družbe v Žireh. Občni zbor je otvoril Valentin Poljanšek s pozdravom na navzoče, posebno Vrhnene, ki jih

je bilo kakih 5. Nato je poročal Tine precej obširno o početku in razvoju te družbe. Kakor sem razvedel iz tega poročila, je imela družba prvi, tj. ustanovni občni zbor 13. novembra 1919, ki pa ni bil veljaven in tako je ostalo do današnjega dne, tako da bo pravzaprav ta občni zbor prvi, dasi bi bila družba že pred tem lahko propadla. Tine je precej na dolgo poročal, kako jih je Vrhnika pustila na cedilu, dalje v kako obupnih razmerah se je družba že nahajala, toda ni drugega kazalo, kot z vsemi sredstvi delo dovršiti.

Nato je poročal g. župnik Logar od nadzorstva. Povedal je precej na kratko, da je bila njih naloga nadzirati denar, katerega pa bilo ni. Očividno se je nadzorstvo na lep način izognilo svojemu poročilu, ki bi ne bilo napravilo dobrega vtisa. Za tem je poročal g. ing. o tehničnem vodstvu. Poudaril je, da so se sprva napravile velike napake, da se je stvar prvič s tem preveč zavlekla in mnogo več stala, kot bi bilo potrebno. Spomladi t.l. je družba poverila tehnično vodstvo njemu in pa družbi obnovi. Sklenili so pogodbo, da mora biti elektrarna dovršena v tekočem letu. Družba pa mora spraviti skupaj 3 000 000 kron in na podlagi tega si je upal celo dobiti še g. ing. pri mestni hranilnici štiri milijone. Te je tudi dobil in so se porabili za razne stroje.

Denar, ki ga je imela skupaj spraviti družba, se ni zbral, sicer se je zbralo precej, toda nekaj se je dalo za les, za vožnje, itd. Ker pa obnova ni imela nikdar dovolj denarja in ni bila nikdar gotova, da bi mogla delavce plačati, zato — po njegovem izvajanju — tudi ni mogla dela v določenem roku izvršiti. Še več se je pa zavrglo pri dunajski firmi, ki bi imela postaviti cevi, prej bi bila izvršila za dva milijona kron, zdaj pa bo stalo samo železje tri milijone. Končno je povedal g. ing., da je sedaj treba za izvršitev še 1 600 000 din, v ta račun se je že dobilo 600 000 din, ostalo upajo za gotovo dobiti pri bankah po iniciativi trgovske zbornice. Doma pa mora družba zbrati še tudi precejšnjo vsoto za les, za vožnje, odplačevanje obresti, idr. Z delom naj bi se pričelo takoj, ko pojenja najhujši mraz in potem mora biti stvar narejena v dveh mesecih.

Pri volitvah so bili izvoljeni med drugimi (ne vem za vse) v poslovodje: Poljanšek, Potočnik, Frtuna, Anzelm, nadzorstvo: g. župnik Logar, ki pa se je branil, Primožič, Lapajne.

Tudi so nekateri zvišali deleže in se je sklenilo, da se za toliko, kolikor znaša skupna vsota povišanih deležev, poviša osnovna glavnica.

Sedaj sem dobil vsaj malo več informacije o celi stvari. Upam, da homo v 6 mesecih s stvarmi na jasnem; Bog daj, da bi dobro izpadlo.

Zadnji dan leta 1923.

* * *

Danes zjutraj ob 7.15 je stari oče umrl. Na velikonočni ponedeljek, 21. aprila 1924.

Zelo me je bil še vesel, ko sem prišel domov. Imel me je zelo rad.

Jaz sem dokončal zadružno šolo. Domov sem prišel na veliko sredo. V nedeljo zjutraj je prišel domov tudi Lipe. Popoldne smo se dali vsi skupaj fotografirati, enkrat vsi skupaj za male in velike slike in pa enkrat samo mi trije. Skoraj prepričan sem, da smo bili zadnjič tako vsi skupaj.

Očeta smo pokopali v sredo zjutraj ob osmih. Obenem z njim so pokopali tudi Matijevcovo Alenko. Na pogreb so prišli precej iz Poljanskega in pa stric Franc iz Koroškega.

Zame je nastopila najkritičnejša doba. Že v jeseni mi je ata rekel, da moram pustiti orlovstvo čisto na miru, ali pa se nimam od njega nič nadejati. Mislil sem, da se bo sčasoma kaj prearedilo. Sedaj pa je ponovil zahtevo še v večji meri in pravi, če ga ne ubogam, da bo takoj začel razprodajati, kar se bo dalo in da bo tako pognal cel grunt. Ni ga zame težjega življenja, kot je sedaj. Na domačo zemljo sem navezan z dušo in telesom in si niti predstavljati ne morem, kako bo, če bodo tukaj popolnoma tuji ljudje.

Ravno tako mi je pa tudi orlovstvo težko popolnoma pustiti. Poleg tega pa stoji sedaj stvar z elektriko silno slabo. Po mnenju družabnikov bi bilo vse dobro samo, ko bi se moglo sedaj skupaj spraviti toliko, kolikor znašajo stroški vknjižbe, na podlagi katere bodo dobili posojilo. Po mnenju nekaterih gospodov iz Ljubljane, pa se jaz bojim, da je stvar tudi sicer le preveč zavožena in je ne bo več na noben način mogoče spraviti na trdno.

Kar pa je zame najhuje, pa mi ni mogoče napraviti.

Nocoj sem se toliko odločil, da sem odpovedal članstvo pri Orlu, če pa bom mogel delo kaj z veseljem prijeti, pa še ne vem.

Dobračeva, 19. IV. 1924.

* * *

Spomladi je dal oče sekati les pri Gantar-

ju. Bilo ga je škoda, da ni za misliti, pa kaj ko se ni dalo pomagati. Kupil je les g. Tršar iz Logatca po 30 kron za kubik čevelj na mestu stoječ. Posekalo se je približno pol gozda, kar je dalo okrog 14 000 kubikov. Nekaj malega smo posekali tudi v Brežniku.

Poleti smo imeli zemljemerca, ki je določil terman med Jerebcovim v Brežniku in med Tinčnovem v Dovcah.

Letos je bilo leto zelo mokro. Stari ljudje pravijo, da samo enkrat že pomnijo tako. Vedno je deževalo in neprestano so divjali viharji tu in tudi po celem svetu. To leto je bil tudi strašen vihar v Polhograjskem gorovju, ki je divjal dve uri, zvečer pa bi bila kmalu voda vse pobrala s hišami in zemljo vred.

Kar sem prej omenil o stari centrali in žagi na potoku, je dal to ata kar na Franca prepisati, ker se je bal, da bodo njemu tako vse vzeli. Tako imata sedaj Franc in pa Tine. Sedaj bosta napravila žago.

OTVORITEV HIDROELEKTRIČNE CENTRALE NA FUŽINAH

Ko sem bil na zadnjem občnem zboru el. in gosp. družbe, sem že res mislil, da bode v kakih šestih mesecih stvar dogovorjena. Toda zavleklo se je do sredi oktobra. Prišlo je vmes še toliko težav, da je bilo strah. Na enkrat so bili v takih stiskah, da so samo čakali na dan, ko bo po njih. Enkrat pozimi mi ata ukaže, naj grem nakladat seno, da ga bomo kam prodali in tudi živino. Potem so pričeli nastopati orjunaši, pod vlado Pašič—Pribičević. Odstavljen je bil Ljubljanski občinski svet in z njim odbor mestne posojilnice, ki je naši družbi oskrbela kredit. Vseeno se ni kaj spremenilo. Po tem je nastopil preobrat Davidović—Korošec. V Ljubljani so zopet stare naprej postavili. Tedaj se je najbolj bal gospod župnik in je pravil teti, naj pride ata k njemu, češ da bi se dalo samo s kako zvijačo rešiti še kaj. Toda bili smo že tako privajeni na take momente, da se ni nobeden preveč razburjal. Ata je vozil med največjim delom vse poletje doge skupaj in jih tudi sam plačeval, druge pa vzel na svojo odgovornost. Nato pa se je vendar posrečilo dobiti posojilo od Tržaške posojilnice v lirah, ki je končno omogočilo, da so stvar dovršili.

Otvoritev se je vršila v nedeljo, 12. oktobra. Ob eni popoldne je prišla godba iz Žirov na Dobračevo. Tukaj se je zbralo že precej ljudi, potem smo odkorakali proti Fužinam med sviranjem koračnic; ko smo šli od Sela naprej, je bilo že vse polno ljudi in pa vozov

brez konca, vmes pa so dirkali avtomobili. Na Fužinah se je takoj vršila otvoritev, blagoslovljenje in ogled. Med veselico je bilo več govorov, posebno naš župnik je bil prav na korajži, ki pa ni imel preveč sreče in se je vsem družabnikom, našemu atu pa še prav posebno zameril. Napravili so tudi plesni oder, toda ples je župnik naknadno prepovedal. Toda kmalu so pričeli nekateri zahtevati, naj se pleše. Res so zaigrali eno in takoj se je začelo in že tudi so morali nehati. Pričeli so še enkrat, pa zopet zaman; tedaj pa godci, ki niso vedeli, koga bi ubogali, so se lepo eden za drugim zmuznili z odra in jo takoj popihali domov. Kmalu pa so dobili nekje neko harmoniko in zopet so lahko plesali. Zvečer pa so se povrhu še stopli in stvar je bila ugodno po narodnem običaju končana. Tudi luč nam je že zvečer posvetila. Na Vrhnikih jim sedaj že sveti, mi pa bomo še čakali, ker še nimamo denarja za transformator.

Dobračevo, 23. oktobra 1924.

* * *

Za božične praznike smo vendarle dobili električno razsvetljava iz nove centrale.

Najprej so postavili transformator v Novi vasi, kjer je posvetila luč že 14. t.m. Imeli so to nedeljo tudi svečano otvoritev pri Kamšku. Igrali so sokolski tamburaši. Ljudi je bilo toliko, da niso imeli kje sedeti in so bili tam skoraj do jutra. Mi pa smo imeli še veliko lepši užitek, ko nam je posvetila električna luč ravno na sveti večer, in sicer ravno ko smo odmolili rožne vence. Bil je nekaj posebnega ta sveti večer. Vreme krasno, da lepše biti ne more. Snega nobenega, mraz ne prehud, nebo pa popolnoma jasno. In potem krasna razsvetljava. Pogled po cesti je posebno lep, iz vseh hiš silí svetloba na vse strani in zunanje žarnice, ki pa jih še ni veliko, širijo svetlobo v zrak v podobah velikih požarov.

Na transformatorju v Stari vasi so postavili božično drevesce, obdano z raznimi žarnicami, ki širijo svetlobo daleč na vse strani, vidi pa se po celi dolini, na vratih proti cesti pa visi krasen venec iz raznobarnih žarnic. Tudi cerkev je bila lepo razsvetljena. Popokalo pa je ta večer precej žarnic, ker nismo imeli časa pregledati vseh naprav v raznih hišah. Jaz sem ta večer v družbi prijatelja obiskal vse bolj znane hiše, tako je kaj hitro prišel čas, da je bilo treba k polnočnici.

Sploh imamo letos izredno vreme. Že celo

prejšnjo zimo, pomlad in poletje je bilo neprestano deževno vreme. Skoraj čez ves poletni čas se je vreme držalo reda, bilo je en dan komaj vedro, drug dan lepo, potem pa cele tri dni dež in zopet tako. Stari ljudje pravijo, da komaj pomnijo kdaj kaj takega. Temu primer na je bila tudi sledeča letina, ki je bila popolnoma slaba, posebno krompir in oves je popolnoma odpovedal, pa tudi z drugim žitom je bilo slabo. Edino koruza je prav dobro uspela in smo jo pri nas imeli izredno mnogo.

Z jesenjo vred pa se je vreme spremenilo. Že dolgo pred vsemi sveti smo imeli najlepše vreme in še v teh praznikih smo imeli popolnoma toplo. Pozneje je bilo samo par dni malo dežja, nato pa skozi popolnoma suho, le mraz je parkrat nekoliko pritisnil, pa ne preveč.

V božičnih praznikih imamo zopet vreme, da si ne moremo sploh lepšega misliti. Vreme popolnoma jasno. Popoldne je tako toplo, da bi lahko v prisončnih legah ležal na tleh. Tudi zvečer ni premrzlo, le zjutraj je precej, vendar me ni še nič zeblo, ko sem šel k maši. In snega ni popolnoma nič. Le enkrat v sredi meseca je pričel padati, pa je prenehal v petih minutah in se ni niti malo prijel, komaj smo ga videli prav na vrhu griča, ki pa je zginil. Tudi Dunajska vremenska opazovalnica izkazuje, da ni bilo take jeseni (tako tople in suhe) že 29 let.

Božični prazniki 1924.

* * *

MARŠOTNA JAMA NA LEDINCI

Na Ledinci ravno pod cerkvijo se nahaja luknja precej daleč pod cerkev, ki se imenuje Maršotna jama. Mogoče, da je imela ta jama včasih kak pomen, morda v turških časih. Izvedeti nisem mogel kaj natančnega. Prišlo se je menda lahko po njej pod oltarjem v cerkev, pa so nekoč pri nekem popraviljanju cerkve vhod popolnoma zadelali. Pa tudi v jami sami se je kamenje toliko porušilo, da se ne more daleč notri. Ljudje pripovedujejo, da je notri polna skrinja cekinov, na kateri pa sedi velik pes, ki je hudič, in čuva to bogastvo, da ne more nihče do njega. Posrečilo se mi je pa zvedeti, zakaj se jama imenuje Maršotna.

Pri Krogarju na Ledinci je bila nekoč neka ženska, ki so ji rekli „Maršota“. (Bila je lastnica Krogarjevih gruntov, pa jih je prodala).

Bila je vedno na peči, tako da jim je bila prav v nadlego in so se jo sčasoma tudi res naveličali ter jo spravili proč. Naselila se je potem v tej jami in skoro gotovo tukaj tudi umrla. In tako je luknja dobila ime „Maršotna jama“.

Pravila mi je to Krogarjeva Liza, ki je precej popularna oseba. Bila je doma pri Krogarju. Omožila se ni. Dolgo časa je delala doma, slednjic pa se je vendar naveličala in se je preselila v svojo hišo, ki jo je dobila od strica Andrejca, ki je veljal za premožnega človeka in je edini imel denar za posojanje daleč naokrog. Liza je veljala do svetovne vojske za bogato in je res imela precej tisočakov. Med vojsko pa je vrednost denarja tako katastrofalno padla in tako je ona, kot mnogo takih, prišla ob vse. Živi pa ona prav tako, kot je prej, vedno dela in si ne privošči več, kot kar je res treba. Ohranila je še vedno svojo staro nošo in jo še vedno nosi. K sv. maši hodi vsak dan. Vidi in sliši vse in tudi nobene stvari ne zamudi povedati. Sedaj je stara okrog 70 let, ko je bila še otrok in so kot prej otroci ležali na zapečku, pa jih je kregal stric: „Vedno ste za pečjo kot rajnka Maršota.“

Takrat pa je bilo od tega menda že okrog 50 let, torej bo sedaj od Maršotne smrti mogoče kakih 120 let.

VOLITVE V NARODNO SKUPŠČINO V FEBRUARJU 1925

Pred tremi meseci je morala odstopiti Davidovičeva vlada, ki je imela cilj iztrebiti korupcijo iz državne uprave in pripraviti teren za bratski sporazum med tremi narodi Jugoslavije. Vlada je morala odstopiti vsled raznih intrig, kljub temu da je imela večino v parlamentu. Vlado je prevzela v svoje roke opozicija, združena v „Narodnem bloku“ s proglašeno trojico na čelu: Pašić, Pribičević, Žerjav. Hkrati so bile razpisane volitve. V teh treh mesecih se je napravilo veliko nasilja proti osebam, ki niso bile po volji režimu. Zadnji dan pred volitvami je režimsko časopisje nagrmadilo silne laži, tako da je bil papež za ustavitev Domoljuba (ki je bil ustavljen kljub temu, da je nižje in višje sodišče sklep razveljavilo). Potem da je prepovedal duhovnikom kandidirati, da se je dr. Korošec odpovedal kandidaturi itd. V nedeljo pred volitvami je imel dr. Korošec v Unionu shod, katerega so orjunaši s silo razbili, pod zaščito orožništva in policije. Ravno to je bilo tudi povod, da je Korošec zmagal v Ljubljani s precejšnjo večino. Tudi po deželi se je na vse načine vršil teror. Tik pred volitvami so podelili gasilcem odlikova-

nja. V nedeljo pa so na vse načine spravljali na volišče ljudi, od katerih so upali dobiti glas. Stare ljudi, ki so jih pregovorili za, so s konji vozili skupaj. Najbolj zagrizeni blokaši pri nas so bili: Fricov Anže, carinik Polak, poštar Marušič, Kržišnik, Bačnar Franc itd. Spravili so gotovo skupaj več kot sto ljudi, ki so jih podkupili, spravili v odvisnost ali vsled njih neumnosti pregovorili. Tako so res pri nas izredno veliko dobili; namreč 226 glasov. (SLS 331). V celi Sloveniji ima SLS 20 poslancev, Narodni blok dva in SKS enega (in Radić na Štajerskem 3). Vsi rezultati še niso popolnoma jasni, vendar ima zmago menda vladni „Narodni blok.“

* * *

Nekaj zgodovinskih podatkov iz knjige¹¹, ki so jo izdali šolski prijatelji Logaškega okraja (poročevalec nadučitelj Leopold Božič).

Žirovska fara je obsegala včasih tudi sedanje fare: Vrhovsko, Zavraško in Ledinsko. Prvi dve sta dobili svoje duhovne in se s tem ločili od nas 1788, Ledinska pa 1796. Župljanska občina je štela 1880 — 3184 ljudi in ravno toliko šolska občina.

V Žirovski dolini je stalo skoraj gotovo v davnem času jezero, o čemer so dosti pripovedovale ljudske pravljice, ki pa se bodo med današnjim rodом skoro gotovo izgubile. Ko je voda že napravila prehod skozi Fužine, imela je ob straneh jako strme bregove, ki so vedno zasipali strugo in ljudje so morali še do 1709 hoditi k Fužinam na tlako in strugo kopati in širiti. Najbrž ima vas Trebije od tega časa svoje ime. Da je voda stala v dolini, se more sklepati tudi iz tega, da se po več metrov globoko dobe ali so se vsaj dobila drevesa s koreninami vred. V tem priča tudi še ime Jezera. Zemlja se v dolini okrog rek sicer še vedno naplavlja, posebno Sovra, ki vselej ob povodnji napravi pravo jezero iz cele Brekovške doline in še tudi skozi do Sela po nekaj sto metrov na široko, tako včasih ob košnji pobe-re tudi veliko sena, če je pokošeno.

O jezeru pripovedujejo stari ljudje še to: Voda je bila kmalu pri Selu zajezena in tako visoka, da je segala do Hlevnega vrha, kjer je bila na nekem holmu prva in najstarejša cerkev. Takrat pravijo, da se je duhovni vozil v to cerkev iz Javorjev nad Poljanami v čolnu in se spotoma ustavljal na Kokočevicah pri Vrsniku, kjer je stala v tistem času majhna lesena cerk-vica sv. Andreja (pod Peskom), ki pa je bila po odtoku jezera opuščena in na kraju sedanje

cerkve druga postavljena.

Krog te cerkve so se naselili Poljanci in si postavili za patrona svojega sv. Martina. Takrat je bila tudi lega cerkve spremenjena in sv. Andrej je bil na stranski oltar v kapelico postavljen.

To pripoveduje ljudska pravljica. Verjetno, pravi g. Božič, bo utegnilo to biti: Ako je v Žirovski dolini jezero stalo, je moralo to biti v jako davnih časih, pozneje pa je mogoče, da se je voda pri Matjaževih kamrah v ozki soteski tako zajezila, da je segala do cerkvice sv. Tomaža v Hlevnem vrhu. Od te cerkvice pripovedujejo, da je tam poprej Ajdovski (poganski tempel) stal.

V šolski občini so bile 1889 sledeče vasi s sledečimi prebivalci: Žiri 387, Dobračeva 365, Stara vas 182, Nova vas 266, Breznica 124, Osojnica 38, Goropeke 71, Ledinca 67, Selo 122, Gorenji Vrsnik 102, Dolenji Vrsnik 95, Brekovce 72, Ideršek 40, Jarča dolina 115, Koprivnik 280, Korita 39, Mrzli vrh 70, Opale 64, Račeva 128, Sovra 42, Zabrežnik 45, Ravne 8, Podklanc 12, Žirovnica 41, Žirovski vrh 409.

Žirovska cerkev je bila prvotno postavljena v gotskem slogu, pa prav nizka in nerodna. Bila je potem še zelo prezidana, pa vseeno je bila le nerodna, temna z nerodnimi stebri za-basana in z debelimi mokrimi stenami, za veliko žirovsko faro veliko premajhna. Kdaj je bila cerkev zidana, se ne ve, ker so Žiri trikrat cele pogorele, torej tudi Župni arhiv.

Zapisniki segajo nazaj do 1738. Duhovnija je bila ustanovljena pred letom 1500, kdaj, se ne ve.

Prvi župnik, ki se najde vpisan v listinah 1633. leta, je bil Andrej Jereb. Potem se najdejo vpisani v listinah: g. Luka Rand, teologi lg. Pogačnik, Karol Žirovec, pisatelj, spisal je knjigo „Christliche Zeitrechnung“, Lovro Lapp, Jan, Majnik. Novo cerkev je pričel graditi Jos. Vidmar. Tri leta je bil za kaplana g. Fran Krek, pesnik („Vrtec“).

Nekdaj so bili v Žireh štirje duhovniki, dokler so spadale skupaj še prej omenjene tri fare. Potem sta bila samo dva, 1848 pa so si še tretjega izprosili, farovž za eno nadstropje vzdignili in pred njim napravili vrt.

Prvi, ki je v Žireh otroke brati učil, je bil mežnar Martin Albreht. Podučeval je od 1817 do 1826. Ves pouk je bil le za silo. Od 1826 do 1849 pomagal je očetu njegov sin Valentin. Leta 1879 postavljen je bil od knezoškofijskega konzistorja za pravega učitelja zadnji. Valentin Albrecht je opravljal učiteljsko službo

do 1863. Potem se je službi odpovedal, za novega učitelja je bil poslan Henrik Vizijak.

Leta 1864 kupila je občina sedanjo staro šolo za 3501 gld. in 1865 začelo se je poučevati v tem poslopju. To poslopje je bilo zgrajeno 1562 in je bilo v davnih časih lastnina Brižinskih škofov, ki so imeli v posestvu Škofjo Loko in Visoko pri Poljanah.

Za Vizijakom je služboval J. Mencinger. V začetku 1867 je bila šola razširjena v dvorazrednico in prvi podučitelj je bil Jan. Pokorn.

Leta 1869 je prišel za učitelja Jos. Čerin. Po odhodu J. Pokorna 1869 je prišel za podučitelja Ant. Božič, za tem pa Janez Lenarčič 1874. Tretji nadučitelj Leopold Božič prišel je za Josipom Čerinom 1875 v Žiri. Leta 1876 je nastopila II. uč. mesto gospod. M. Jurman; 1878. leta je bila šola razširjena v trirazrednico. 1879 je prišel kot 2. učitelj Jan. Pipan. Leta 1879 je prišla na mesto Jurmana Kristina Demšar. Učitelju J. Pipanu je sledil Jan. Vogel in temu Franc Schmidt, učiteljici Demšar sledila je Aleksandra Adamič.

Hrib takoj za šolo se imenuje Tabor. Pred 100 leti (ko je bila ta knjiga pisana) je stalo tukaj stolpu podobno zidovje, v katerem so žito shranjevali. Še sedaj bi se našli na taboru med hišami ostanki tega zidu. Na Žirku pa se najdejo še ostanki nekega zidu in razbitih mlinskih koles. Ljudje so mnogo ugibali zaradi teh ostankov, nekateri sumijo, da je tukaj stal mlin na veter. Drugi zopet menijo, da so ti ostanki od nekega silno starega zidu in se opirajo tudi na to, da je mimo vodila neka stara cesta, ki je po sledu soditi vodila od tukaj na Vrsnik, Ravne in Zavrac proti Hrušici in Stari Rimski cesti. Na drugo stran pa proti Ledinci, Fužinam in Trebiji, kamor je nekdanja druga rimska cesta s Tolminskega pri Soči čez Oselico prihajala in dalje na Loko, Kranj in Koroško vodila. To bo precej verjetno, da je pred časi cesta po hribih vodila in tudi ljudska govornica potrjuje, da so pred dobrimi 100 leti tukaj le po gorah tovorili in ker je bil posebno žirovski svet popolnoma močviren, so vse po ti trdni gorati cesti tovorili.

Stara govornica tudi pripoveduje, da so Turki tudi na Breznico privihrali in cerkev in vas požgali. Tudi se pripoveduje, da so bili Turki čez Zavrac pridrli v Žirovsko ravan.

V osojniški dolini je visoka, obširna, skalnata in naravno obokana jama, ki je nekdanje skrivno zavetje v vojski prezidana in z vrati zaprta bila. Temu vhodu pravijo Osojniški grad in zadnji ostanki prezidka se še vidijo.

Ravno tako so služile za zavetje proti Turkom Matjaževe kamre. Loška graščina je dala tukaj napraviti železna vrata, ki pa so jih pozneje odstranili, ko ni bilo več nevarnosti. Tudi so se tukaj pozneje skrivali vojaški begunci, posebno okrog leta 1833.

Cesto proti Idriji so gradili od 1825 do 1827. Cesto Logatec—Rovte 1888 in Rovte—Žiri okrog 1908.

* * *

Vsa stvar je prišla na vrhunec. Jaz ne morem več tega prenašati. Najprej to večno kolebanje iz ene naravnosti v drugo, vsakih 14 dni popoln obup nad vsem. Jaz pa pri tem igram jako žalostno vlogo, ne vem, ali sem, ali nisem.

Sedaj so ustanovili v Stari vasi novo hranilnico. Imeli so gotovo vzrok, ker sta obe hranilnici v Žireh in na Dobračevi izgubili popolnoma zaupanje, obe sta tudi podpisali 5 odstotno poroštvo za elektriko. Mene so naprosili za tajnika, kar sem jim tudi obljubil. Upošteval nisem tega, da bo nastalo veliko sovraštvo zaradi nje. Tudi mi je bilo do tega, da bi si mogoče pozneje kaj prislužil, saj tako ne dobim niti pare drugače, kot če si jih mama kruto pritrga in mi jih da.

Najbolj pa sem se upal privaditi poslov, ki sem se jih že itak učil in ki bi mi utegnili še kdaj prav priti. Največ pa mi je bilo do tega, da si malo uredim svoje razdrapano duševno stanje. Tako kot do sedaj, brez vsakega duševnega dela mi ni mogoče več biti.

Ta moj korak pa je napravil toliko hrupa in jeze, da si niti od daleč nisem bil mislil kaj takega. Ata, ki je bil na vprašanje Homca meni dovolil, da smem hranilnico voditi, je prišel dne 8. XI. 25 zvečer od seje domov in me je tako nahrulil, da me je kar srce zbolelo in si nisem upal niti dihniti. Rekel je: „Kaj si mi napravil, lastni sin, pa mi gre nad glavo hišo zažgati!“ In nato drugo jutro pravi: „Dosti je teh stvari, ali delaj popolnoma po moji volji ali pa idi, zebe te ne, boš videl, kako se da živeti po svetu.

Jaz sam prav dobro vem, da ni po svetu prav nič prijetnega, toda kaj naj storim, ko mi je pa že tretjič ukazal iti. Bolj ko premišlujem, bolj mi kaže, da kar takoj poberem svoja šila in kopita in jo pobrišem po svetu.

Zelo mi je žal, da nisem šel pomladi na Češko, imel sem že popoln načrt, samo mi je manjkalo denarja in mami mi je na vse moči branila, tako nisem mogel skoro iti. (Bila je bolna.)

Moj načrt sedaj je, da se napravim takoj jutri na pot. Doma vse svoje stvari uredim, s sabo vzamem le najpotrebnejše, kot eno boljšo in eno slabšo obleko.

Vendar mi bo težko za vedno se posloviti od doma. Rad imam to zemljo, saj vem za vsako smreko in drugo drevo v gozdu. Pri drevesih celo za vsako najmanjšo vejo, mnogo sem letos precepil in nujno potrebna bi bila vzgoja naprej, ki je ne bo. Da, tisočkrat je človeška duša privezana na zemljo, kjer je zrasla, in vse te vezi je treba naenkrat pretrgati, najbrže za vedno. To me tolaži, da je naše življenje itak samo popotovanje.

POVODENJ 18. JUNIJA 1925

Tega dne smo doživeli tako povodenj, kakršne niti stari ljudje ne pomnijo. Že v ranih jutranjih urah je pričelo močno deževati, ker pa je bila prej zemlja primeroma suha, ni napravilo še prav nobene vode; bila je to le predpriprava. Zjutraj, ko smo šli po hraste h Gantarju v Brekovce, je bila še prav majhna voda. Do opoldne ni več deževalo, opoldne pa prične zopet deževati, pa še ne preveč. Krog četrte ure popoldne pa nastane prava huda ura, blisk se ni ločil od bliska, vmes je grmelo, da je bilo strah, bilo je zelo močno, vendar bi še ta dež povodnji ne napravil. Jaz sem šel v Žiri po varovalke, tedaj je voda že pridrvela in naraščala čez cesto. Pravili so, da je voda pridrvela vsa naenkrat.

Med Sv. tremi kralji in Idrijo se je menda utrgal oblak in nastala je poplava. Vozil sem se s kolesom do mostu po vodi, dobil pa sem komaj malo vode v sandale. Ker je neprestano treskalo in tudi enkrat počilo pri Katri v drat, pričel je vsak iskati kakega zatišja in tudi jaz sem se odpeljal domov. Ker ni nevihta še prav nič pojenjala, grem po večerji zopet malo pogledat po cesti. Že tukaj na vasi je voda močno drla čez cesto, ker v kanal ni mogla. Na žagi (na potoku) je bil kanal že popolnoma poln in voda je grozila vdreti v žago, vendar si je napravila pot prej po poti. Pri Škandru je tekla okrog in okrog hiše, udarila je namreč kmalu od Matica doli čez graben; dalje ob cesti je bil graben popolnoma poln in je v večjih krajih teklo že po cesti in travniku. Pri Beštrovcu je drla voda iz travnika skozi klonico na cesto in jo spralo daleč navzdol. Tudi naprej proti Stari vasi je bilo polno vode na cesti in sedaj je skoro cela cesta popolnoma izprana, da se ni za vozit s kolesom po nji.

Pridem v Staro vas. Pri Bahaču so že imeli

na koncu hiše čez cesto brane, da jim voda ni preveč silila v vežo. Pri mostu Jezernice je stalo polno ljudi, ki so opazovali poplavo; dalje ni mogel nobeden. Most je voda popolnoma privzdignila in se je lepo cigal, ko sem šel čez. Da ga ni odneslo, sta preprečila le stranska tramova, ki sta bila dobro utrjena. Poskušal sem bresti vodo, pa sem prišel le s težavo do Strojarskega stranišča, pa ne takoj, dalje ne bi prišel nihče. Carinik Polak se je komaj rešil, ko ga je voda prevrgla, ravno tako bi voda kmalu dobila Pavlina in voznika Jaševca, ki sta šla opazovat vodo proti Novi vasi, medtem pa je voda udarila nad Česnom čez breg in morala sta teči na vso moč, da sta ušla na stran. Par drugih, ki so šli po cesti mimo Gostiša, je porinilo v klonico med vozove, za katere sta se prejela, potem sta morala čez štal v hišo.

Ker so bili vsi poskusi priti čez zaman, sem šel raje domov, toda še prej sem šel na (nečitljivo). Kmalu potem pa so že prišli čez, ker je voda hitro padala. V Žireh so klicali na rešilno akcijo z rogom tudi gasilci; spravljali so pri Nagliču živino. Po vasi je še vedno precej bučalo, pa vendar ni bilo posebne sile.

Zvečer ob pol enajstih začne ugašati električna luč. Slutimo, kaj je.

Zjutraj se zbudim šele ob šesti uri. Najprej slišim obupno vest: **Jez pri centrali podrle.** Kar morem hitro skočim v hlače in na kolo ter naravnost na Fužine. Do Sela ni nič posebnega. Pri Poljanski pa se že vidi, da je voda vzela most in razdrla jez, okrog Kovača pa vse nasulo z debelim kamenjem, da je vse skupaj podobno velikanski grapi.

Že od Brezarja malo naprej je bilo na cesti toliko vode, da je ni bilo za prebresti, medtem ko je pri zadnji povodnji (nekako 35 let) segala ravno na cesto. Od Žvrlina dalje je bila cesta vsa pod vodo, kar ustrašil sem se, ko privozim naglo krog prvega ovinka, pa naenkrat me oškrofi visoko blato, kamor sem zavozil. Naprej je cesta popolnoma izprana. Pri peklenski brvi, ki je tudi šla po vodi, bi segala voda na cesti vsakemu čez glavo, narasla je ravno do najnižje v bregu stoječe tepke. Pri Pintarju je cesta popolnoma zdelana, na obeh straneh vrezani jarki vanjo, eden meter globoko in precej širok. Pri hiši je voda segala skoro do vrha kletnih vrat, tudi pri štali kakih 80 cm visoko na zidu; pobralo jim je celo skladovnico drv izpred hiše in troja vrata. Tam, kjer je cesta najvišja, je pobralo Kristanu veliko drv. Pod Zelenakom istemu cel kup tramov.

Kmalu sem tudi pri jezu, res ga manjka

malo manj kot polovico, namreč do slapu. Posamezni kosi cementa leže razmetani po vodi; cevi so do tam, kjer so speljane čez vodo nepoškodovane, tukaj pa manjka vse, kar je bilo čez vodo. Nitj sledu ni več o Gladkovem kozolcu, šel je z vozmi in vsem, kar je bilo v njem, vzelo mu je popolnoma tudi žago. Kje je stala, kaže samo cementna stena ob vodi; porušilo je tudi mlin. V hlevu je stala živina popolnoma ob vodi. Spravilo je naprej tudi velikansko skalo, ki je stala pred jezom, od kar ljudje pomnijo, in na nji majhna smreka. Cesta iz Sovodnja je ob vodi več kot 100 metrov na dolgem popolnoma izginila. Naša cesta pa se je pričela zjutraj na koncu škarpe za več deset metrov z velikim gričem spodaj vred pomikati proti vodi. Usedla se je za kakih 25 cm.

Vrnem se nazaj proti Stari vasi. Že pri Strojarku je vse razdejano okrog hiše, tudi notri so imeli vodo. Vrt jim je razkopalo. Najbolj je opustošeno pri Bačnarju.

Bila so zaprta mala vrata v veži, pa je vseeno drla skozi, da je komaj bilo moč stati v nji. Krave so še pravočasno spravili k Bahaču, prašiče pa so spravili v kaščo. Do hišnih oken je manjkalo samo še pet centimetrov, pa bi tekla voda skozi. Za hišo so imeli cev kup drv, ki jim jih je vse odneslo. Travniki in njive je popolnoma opustošilo in ne bo mogoče dobiti ne trave ne drugih pridelkov. Zelo je napravilo škode tudi pri Česnu, njivo mu je popolnoma odneslo, zraven pokvarilo veliko izgotovljene oprave in vzelo veliko lesa. Pred Maticovo klonico, pod cesto je velik jarek, naprej po travniku pa polno kamenja. Na Bačnarjevem vrtu leži veliko drevo z vsemi koreninami. Prineslo ga je od Pavlina.

Tudi pod mostom je zatlačeno eno drevo. Za Lustikovo hišo je na mestu, kjer je stal vrt, globoka grapa, nižje po njivah pa vse polno hlodov in druge šare. Voda je tudi v trgovini napravila dosti. Na tem koncu Kovačeve hiše je postavilo na cesto za dobrih pet voz zloženih tramov in še polno druge šare. Samo električni drog je preprečil, da ni šlo naprej. Tudi pri novi Primožičevi hiši je voda vdrla v kleti in napravila veliko škodo.

Pri žirovskem mostu ravno tako ni mogel nikdo čez, voda je narasla toliko, da je segala prav na najvišje mesto na mostu. Gotovo si je marsikdo želel, naj bi ta most voda vzela, pa ga ni hotela, dasi že ni več varno čez voziti. Tinetov vrt na oni strani je z ograjo vred popolnoma opustošilo, stal sem ravno z orožnikom Jaševcem na cesti, ko je vrt fotografiral

Štefan Mlakar. V Tinetov kozolec je naplavilo vse polno razne šare. Ko ne bi bilo spodaj štantov, neslo bi gotovo ven vse vozove in drugo. V štali je vse razkopalo. Ko so bili nekateri zvečer v gostilni in je pričela voda liti v hišo, prinesel je Šemončk iz kuhinje velik škaf in se z njim vozil po hiši.

Voda je stala po vseh hišah notri do Klemenca; po nekaterih je zelo zdelalo. Pri Kopšetu sem videl, da je razdrlo vso vežo, ki je iz lesenih kock. Tudi vrtove je vse opustošilo, razen farovškega, ki je zaraščen, dasi je voda drla naravnost skozi njega in v vežo.

Tudi pri Petronu je voda iz Osojnice močno drla in so morali vozove zastaviti, da jih ni iz kozolca pobralo. Pri Nagliču je pričela voda v štali nastopati, klicali so z rogom gasilce, da so šli živino reševati.

Peljem se naprej proti Gantarju. Že pri novem mostu je pustila za dober voz praproti, dalje naprej je za vodnim drevjem vse polno lesa. Od Capina naprej je vodotok z lesom naravnost zamašen. Cesta proti Gantarju je večkrat zaprta. Najprej leži na cesti velik kup trsak in nekoliko naprej leži ravno čez cesto prevrnjen voz tramov, istega je zvrnilo proti kozolcu, potem pa ga je pripeljalo nazaj na cesto. Gantar je stal na njem, potem pa, ko ga je voda prevrnila, je skočil na cesto in se držal za nek tram, na katerem je plaval skoraj do znamenja sv. Antona, kjer se je ujel na eno jablano. Rekel je, da je takoj izmolil en očenaš za rajnkega Lengarja, ki jih je dal ob cesti nasaditi, čudno je tudi, da ni drevesa, na katerem je visel ponoči več kot tri ure, izruvalo, dočim je druge skoraj vse. Po travniku se kažejo iz vode tu pa tam deli vozov, na cesti leži tudi pometanca za peč, za drvarnico zvrnjen voz jesenov. Pobralo je pri Gantarju vse okrog hiše, bilo je vse polno lesa, največ pravkar stesanih tramov. Imeli so tu res žalostno noč, bili so čisto razdeljeni, ker je moral vsak tam ostati, kjer ga je voda dobila, nekaj jih je reševalo živino, rešili so na štalo komaj par telet, pa niso mogli več nazaj, vsa ostala živina je stala celo noč do vrha v vodi, sami pa so morali tudi prebiti vsi mokri brez luči na štali. Nekaj družih je bilo na hiši in nekateri na mlinu. Vedeli niso nič drug za drugega. Vzelo jim je tudi dva prašiča in potonilo mnogo čebel. Na koncu štale je spodbilo steber in se je velik del strehe povesil k tlom.

Grem naprej. Na prvem ovinku je cesta do polovice razdejana. Čudno ni, da jo je tako razkopalo, saj je šla voda pri Gantarju do vrh

cestne ograje (v oknih pobilo vse šipe, prineslo mizo na peč). V Sovri ni mostu in ne morem na ono stran. Po celi dolini Žirovnice od Sovre naprej so vsi pridelki uničeni. Pri Jureču je kake štiri metre ceste globoko vzelo, naprej pa je polno nasipov. Dva sta zelo velika (8x2) čez celo cesto. Pri Buhčevi žagi je pobralo vse roje in jih nekaj nižje na cesti pustilo.

Šel sem pozneje pogledat tudi do Gorenje vasi in v Novo vas. Pri Pavlinu je del njiv popolnoma vzelo in pustilo grapo. Tudi Račevu je grozno zdelalo. Proti Poljanskemu je skozi strugo precej razmrcvarilo, ponekod izgleda kot struga Save. Mostove je pobiralo skozi do Medvod vse, razen v Poljanah, na Trebiji in v Žireh ter Ledinci.

V Gorenji vasi je napravilo največ škode par trgovcem, ki jim je voda v trgovini veliko uničila, enemu menda za dva milijona čipk. Tudi Kalarju je vzelo novi betonski jez.

Naša elektrika je po tej katastrofi popolnoma zrela za konkurz, bomo videli kaj bo. Podpore je zaenkrat odkazane vse skupaj pol milj. d.

* * *

Dne 5. septembra 1925: Danes popoldne ob dveh je umrla teta Marija Potočnik. Imela je vodenico in je ležala par mesecev. Zanič pa je bila, odkar sem jo poznal. Bila je zelo pobožna, dokler je mogla, je hodila vsak dan k maši. Bila je tudi (menda 1912) na romanju v Sveti deželi. Mene je zelo rada imela, ko sem bil pri vojaki, mi je le ona vedno dopisovala.

Sedaj so minili dnevi vseh svetnikov in vernih duš dan. Imeli smo najlepše vreme. Praznik vseh svetnikov je padel ravno na nedeljo. Bil je krasen dan. Popoldne pri litanijah je zapel združen moški zbor (tudi sokoli) v cerkvi eno žalostinko in potem na pokopališču še tri. Bilo je zelo lepo. Veličasten je bil tudi prizor zvečer, ko smo prišli od molitve v cerkvi, ker je bilo celo pokopališče kot morje luči; luna je ravno pokazala svoje debelo lice, nad nami pa nebo zvezd, poleg tega pa skoraj popolnoma toplo vreme.

Zadnjo nedeljo sem preživel precej po svojem najljubšem načinu. Najprej sva šla s Klobučarjevim Aleksandrom v Lučne, bili so tam ravno vojaki, ki so imeli po teh hribih manevre. Tam sva dobila skupino deklet, s katerimi sva se še precej dobro zabavala. Jaz sem dobil od ene naslov (Katra Raztresen) in sem ji pozneje nalašč pisal, čez mesec mi je pa res odgovorila.

Še prejšnjo nedeljo sem bil v Rovtah. Šli smo: jaz, Francel Kavčič iz Zaplane in Anton Kavčič. (...) Potem smo šli k Stazi Cvetko. Dobili smo gori tudi Francko Zajc in Ivanka Bačnar.

Zabavali smo se nekaj časa gori, potem pa je začelo kazati na dež in smo jo ubrali proti domu. S Tonetom sva vzela vsak eno punco na kolo, jaz Bačnarjevo, ki je bila lani že malo moja in mi je še zdaj ljubo, dasi nič več.

Šli smo kot blisk, pri Jureču pa smo morali vedriti, ker je nastal dež. Zvečer smo šli v dom gledat Bele vrtnice, ki je krasna igra in je bila tudi zelo lepo igrana.

Potem smo šli zopet na Trčkov hrib. Jaz nisem bil prej še nikdar, zato nisem hotel zamuditi lepe nedelje. Spravil sem skupaj majhno družbo (Micko in Ivanka Kavčič (Tollerjevi), Nado Možina, Francelna Kavčič in Bačnarjevega Anžeta). Dasi je bilo prav lepo vreme, vendar ni bilo ozadje jasno in se ni prav lepo videlo; pač smo lepo videli bližnjo okolico, tudi obrise Ljubljane smo opazovali. Dekleta so postale žejne in smo spraševali za mleko, pa ga nismo dobili. V Novi vasi pa smo se kar... Zvečer je bil v Sokolskem domu Deseti brat in smo ga zato šli gledat, dasi niso kaj prida igrali.

Naslednjo nedeljo sem šel zopet v Rovte, povabila sta me Balčkova Tone in Pepe, ki sta nesla knjige vezat. Ko smo šli nazaj, sem se jaz naenkrat v Zajelih odločil, da grem na predavanje v Logatec in sem se brez besed obrnil v svojo smer. V Cestah sem imel namen malo pokramljati z Rozalko in sem v ta namen vprašal za pumpo, dobil sem jo, potem pa sem preveč napumpal in mi je eno kolo počilo, no potem sem imel še več časa z njo govoriti.

Predavanje sem že precej zamudil. Ko grem nazaj, se še oglasim v Cestah. Dobil sem tudi spremljevalca, ki pa je vozil tako počasi, da sem mu ušel naprej v temo. Šlo je potem kot blisk. Prišel sem ravno prav, da smo šli takoj v Sokolski dom, kjer je priredila Jugoslovanska Matica Koroški večer. Bile so na sporedu same izbrane pevske točke. Preveč mi vseeno ni ugajalo.

Omeniti moram končno še, da je na praznik vseh svetnikov zopet posvetila električna luč iz nove centralé, katera je trpela vsled povodnji. Takoj po praznikih pa je prihrumela zopet druga velika povodenj in skoraj vse dotedanje delo z novozgrajenim zasilnim jezom uničila. Bili smo zopet v temi do meseca decembra. Ing. Kosol (nečitljivo) pa je trpel občutno škodo. Sedaj pa nam luč redno sveti.

Z začetkom tega leta se je oddalo precej moči na Vrhniko, porabijo menda 800 kWh na dan, pa zelo slabo plačajo, samo po dve kroni. Bolje pa kot nič. Sedaj je menda trdno upanje, da se tok odda v Ljubljano po primerni ceni.

Sedaj preživljamo zopet en vesel predpust. Veselic je precej, svatb pa ne še preveč. Ta teden smo imeli na Dobračevi eno prve vrste. Oženil se je Županov Johan s Francko Tušarjevo iz Vinharij in obenem se je poročila sestra Johana z Brckovim Franceljnom. Ker sta bili obe svatbi hkrati, se je že res splačalo nekaj napraviti. Balo so vozili že prejšnji četrtek k Županu in zopet od Župana (Johanino). Bilo je vsake dva voza. Vozil je Gantarjev in domač. Z njima je šel tudi brat Franc, ki je bil drug. Po nevesto sta šla v torek zjutraj brat Franc in starešina Tinčna. Šla sta z avtomobilom, s katerim so se tudi vsi pripeljali nazaj. Prišli so nazaj ob pol treh popoldne, poroka pa je bila ob štirih. Radovednost je prignala skupaj vse polno gledalcev, ki so opazovali sprevod, v cerkev jih ni moglo dosti, ker je mežnar gank zaklenil.

Nevesti kot družici sta želi splošno občudovanje, bile so vse lepe in res krasno napravljene.

Družici sta bili Mici Zelmanova in Milka iz Javorjev. Johana je dala tudi ...^{1 2}, ki jo je dobil naš hlapče, notri je bila srebrna krona. Takoj ko se je sprevod vrnil od poroke, se je začelo radostno razpoloženje. Godca so imeli sicer le enega (Nacetov). Pomagali pa so zvečer še Jobst na klavir in Žunarjev Janez in učitelj Hribernik na violine.

Jaz sem šel šele zvečer samo šeškat, ker sta bila ata in mama na ohceti (vseh parov je bilo čez 30). Meni se zvečer ni preveč dopadlo, bilo je preveč mask, katerih ne vidim preveč rad. Prišli so v štirih ali petih oddelkih. Posebno eden je bil originalen, ki je bil debel kot sod in je imel v resnici na trebuhu sod, v katerega se je nalivalo vino. Do polnoči se je vendar vse preteplo, potem pa je bilo prav luštno skozi do dne in še potem do pol poldne, ko smo nehali. Jaz sem plesal največ s Pavlo Grošelj, sestro družice. Plesal sem res toliko, da sem skoraj popolnoma izrabil podplate.

Bilo pa je s to svatbo združeno res veliko zanimanje. Teden preje in pozneje je bilo o tem dosti govoriti. Še celo slučaj samomora je bil takoj pozabljen, skočila je namreč v nedeljo zjutraj (še ponoči) neka Počivalska punca iz Oselice v vodo pod novim jezom. Dobili so

jo mrtvo, ko so šli k maši. Stara je bila 23 let in je bil menda posredni ali neposredni vzrok ljubezenska drama. Pred dobrim mesecem, ravno na silvestrov večer, pa se je zvrnil v vodo s polnim vozom vina Košancov hlapec iz Sovodnja. Padel je nanj ravno en sod in so ga dobili mrtvega z zlomljeno hrbtnico in z glavo v vodi. Tudi en konj je bil takoj mrtev, drugi pa se je še do dne matral. Zgodilo se je to blizu tam, kjer gre voda na rake za trebijsko žago. Tako sta v kratkem že dva mrliča v ti grapi.

Na novo leto zvečer pa smo čutili močan potres, po celi Kranjski, Primorski in Notranski, ponekod je bilo precej zmešnjave.

Jaz se sedaj učim esperanta in nekaj čitam. V Rovtu delamo drva in jih po...¹³ spravljamo dol.

27. II. 1926. Sedaj imamo že dalj časa popolnoma toplo pomladno vreme. Tako smo npr. že napravili v nedeljo majhen izlet, in sicer v Mrzli vrh. Šla je precejšnja družba, vendar sem jaz hodil samo z Jožetom Šemonovim. Šla sva mimo Enika, bila sva nekofiko pri Potresinu in potem sva šla vrh hriba in mimo Corna proti Koritom. Malo pred vasjo na hribu sva dobila dve puncji, ki sta menda bili že zmenjeni. Tukaj sva potem ostala, ena je šla domov po periskop, s katerim smo prav lepo opazovali bližnje in daljne kraje. Bilo je tako toplo, da smo dalj časa ležali na tem griču, pa bi lahko tudi celo popoldne. Potem smo šli še v Korita, kjer sva z Jožetom v štalah ogledovala živino. Proti večeru sva šla nazaj, med potjo sem jaz še pravočasno opazil talijanske finančarje, da sva se jim mogla umakniti; pravijo, da jih radi pretepo, če jih dobe. Tako se je ta izlet končal, bilo ni nič posebnega, vendar sem bil z njim zadovoljen.

Ravno to nedeljo pa sta jo dobila v Kladji in po Zalesju Balantačeva Ivan in Albin. Šla sta menda s Trčkom nekaj kupovat, potem pa so se malo napili in ne vem še, zakaj so pričeli Bineta pretepati. Ivan, ki se je zanj postavil, pa jih je dobil še več z nožem, da so ga s težavo spravili domov.

Dne 28. III. 1926. Danes je bila cvetna nedelja pa prav grdo, ves dan je deževalo. Mene je pričela že zjutraj boleti glava, bil sem bolan cel dan, vsi znaki so kazali na influenco, ki ravno sedaj razsaja po mnogih krajih. Zvečer sem šel kljub temu malo k Županu, kjer je bilo toliko fantov, da ne kmalu toliko skupaj. Igral je tamburaški zbor in tudi zapeli so jih precej. Tamburaši so se poslovili od brata Franca, ki tudi odhaja k vojakom.

29. III. 1926. Danes odšel Franc. Šli so zjutraj ob sedmih z avtom v Logatec. Danes se je ustrelil v Žirku finančar Urh iz Štajerske.

27. IV. 1926. Enkrat letošnjo spomlad, ko sem se vračal iz Dovc, sem se dal slikat Mežnarjevemu Jožetu. Napravil mi je priložene grde slike, ne vem, kako se mu je tako pokvarilo, ker včasih precej dobro naredi: Slikal me je ravno pred Maršotno jamo.

27. IV. 1926. Zanimiv dokument iz kronike naše hiše — pismo, ki sem ga našel v neki stari mašni knjigi. Pisano je s prav čedno pisavo in za ta čas popolnoma pravilno, kar znači, da ga je pisala izobražena ženska.

Draga mi prijateljica!

Ledinica, 14. I. 1897.

Kakor sem zvedela, naredili ste menda očet iz Potočnikovim na Dobračevi. Pa meni se zelo to čudno zdi. In mene tudi prijateljska dolžnost veže, da Vam moram vsaj nekoliko te razmere razodeti. Čudno je to, da se Vi daste toliko preslepiti, da ste odločili svojo lastno hčer, katero ste v krščanskem duhu zredili in sta z očetom jo tudi z lepo doto preskrbela, pa — žal — k taki hiši sta jo odločila za nevesto. V ozir seveda tudi moram to vzeti, ker ste še v sorodu.

Pa vendar mene zgolj prijateljska dolžnost veže, da Vam v teh zadevah čisto resnico in pravo lice pokažem. Nadalje. Potočnikova hiša je sicer lepa, kar ste se lahko prepričali ali žalibog pa je le preveč iz vsakovrstna sodrga zamrežena.

Prosim, dovolite mi, da Vam to jaz kot Vaša prijateljica čisto v pravem pomenu razložim. Pravi in sicer veliki vzrok je to, ker je hiša iz dolgam preveč preobložena. Pa to še vse naj bi bilo, ker brez dolga je malokje, ko bi še le družega toliko ne bilo. Največji križ pri hiši je gospodinja, to je ta stara Potočnica, ni ji mogoče glih po nobenem kraju ustreči, še svoje hčere ji ne morejo ustreči, pa ne ji bode šele ena vunajne. Slišala sem, da Vaša hčer nima posebno hudobno srce, toraj Adije z Bogom, naj le pride enkrat ti tominski babi v pest. V dveh letih jaz morem garantirati, da mora vsled žalosti izdihniti svojo blago dušo. Več deklet bilo je že poklicanih, da bi bile prevzele breme gospodinjstva pri hiši, ali vsaki se je še razvedril duh pameti, ko so videle in zvedele, koliko bridka da je stara mati. Jaz, ko bi imela svojo lastno hčer, svetovala bi ji rajši žakeljček pod pazduho in beraško palico v roke vzeti in po svetu se podati in nikdar več

pred moje oči se prikazati, kakor pa ta stari Potočnici v roke priti. Skoraj rečeno ona je najžlehtnejši tominska baba, da ga ji ni para. Drugi manjši vzrok bi bil skoraj ta, ko bi le še ženin zdrav bil. Pa žali Bog je še ta nekoliko bolan, kar ste morebiti slišali. Priden seveda ne more biti. Kakor veste, bolan človek ne more kaj lahko delati, za kar mu ni zameriti. Ta tretji vzrok je otroci doma in še več drugih reči, za katere Vam ni treba posebej pojasnjevati, saj mislim, da ste se že prepričala, kako je bilo, ko je prišla Vaša hčer Micka doli. To moje pismo Vam pošiljam za preudarek in navodilo in Vas lepo prosim, dajte se sama prepričati, ali sem Vam resnico povedala ali ne. Obžalujem pa vendar Vas, Vašo hčer in vse ta druge, če je Vas lubi Bog toliko zapustil, da si morate sam sebi in svoji hčeri tako slabo želeči, svojo hčer pahniti v večno trpljenje in zdihovanje teko rekoč brezdanji peku, iz katerega se nikdar do svoje prezgodnje smrti rešiti ne bo mogla. Jaz, ko bi bila Vaša hčer, rajši stopim kraj morja, privežem si mlinski kamen na vrat in se potopim v globočine morja, kakor pa te kratke ure svojiga življenja biti noč in dan v večnem prepiru, jezi, žalosti in sovraštvu. Tako rekoč privezana biti za steber večne žalosti do svoje smrti. Naredite pa vsled tega lahko, kakor hočete, pa vendar mi moje srce drugače ne miruje, da bi jaz Vam tega ne razodela, ker zdej še lahko pomagate, dokler je še čas, potem bo pa amen.

Vas pozdravi Vaša prijateljica z Bogom.¹⁴

Sedaj po pisanju sem dobil vtis, da je to pismo pisala (Trovtovi materi) neka ženska, ki je morala biti približno atovih let in ki je gotovo hodila k učitelju Božiču v šolo, katero je morala dobro izdelati in sploh biti precej brihtna. Mogoče bi bila rada prišla v ta „pekkel“. — Skušal bom enkrat ob priliki zvedeti.

AVTONESREČA

Danes opisujem žalosten dogodek, nesrečno smrt mojega prijatelja oziroma tovariša Filipa Kopača (Balantačev Lipe). Nesreča se je pripetila v nedeljo, 25. aprila 1926, kar je še strašnejše, ker je bil to njegov poročni dan. Poročil se je z Marjano Kopač (Grogatovo iz Žirov). K poroki so se odpeljali s Tinčkovim avtom v Ljubljano, in sicer poleg poročencev še njegov brat Ivan ter družica Tinčkova Mici in šofer. V Ljubljani so se poročili ob 14. uri popoldne pri frančiškanarjih, potem so se dali

slikati in šli še malo v gostilno.

Domov so se namenili okrog sedmih zvečer. Šofer je vozil v največji naglici proti Vrhniki. Nenadoma pa sta počili levi pnevmatiki v majem ovinku na koncu vasi Log in vrglo je vse iz avta na travnik. Izid je bil sledeč: ženin Filip se je tako poškodoval, da se ni več zavedel in je med prevozom v bolnico umrl. Zelo hudo sta se poškodovala tudi Ivan in Mici, medtem ko sta ostala nevesta in šofer nepoškodovana. Ljudje, ki so opazili nesrečo, so takoj ukrenili potrebno. Sporočili so na rešilno postajo v Ljubljano in kmalu je bil avto na mestu, da jih je odpeljal v bolnico, šofer je voz potem sam uredil in se z njim odpeljal.

Doma so jih zvečer že težko čakali, eni so že menili, da so se menda ponesrečili, pa so jih drugi tolažili, da so se pač kje zadržali.

Že pozno ponoči pa se začuje ropot avta. Vsi tečejo ven, kjer pa se takoj prestrašijo, ko vidijo avto z rudečim križem. Tinčk, ki je bil tudi z avtom v Logatcu in se je z njimi pripeljal nazaj, jih je pričel takoj malo pripravljati, češ malo smo se prekucvali. Tedaj pa že nevesta prične vpiti, da je Lipe mrtev in potem ni bilo konca jokanja. Jokali so vso noč in še drugi dan.

Tudi povsod drugod je vzbudila ta nesreča mnogo iskrenega sožalja. Posebno Filip je bil popularen in priljubljen fant. Midva sva se vedno dobro razumela, dasi sva se parkrat tudi pošteno stepla. Večkrat je bil tudi pri nas v žernadi potem je služil tudi nekaj časa pri Tinčnu, za mizarja se je izučil pri Cankarju na Selu. Sedaj je bil komaj dobro leto doma, prej je bil pri vojaki kot orožnik, in sicer v Črni gori.

Pri tej nesreči se je pokazala tudi bujna fantazija naših ljudi. Vse je že naprej pomenilo, da bo neka nesreča. Vsi so bili menda v groznih skrbeh, (domači) imeli so ponoči strašne sanje. Pri Beštrovcu je pes tulil pod pečjo cel večer in ga niso mogli spraviti ven. Ravno tako so tulili baje že nekaj večerov prej Tinčkovi psi (ima vedno več velikih psov, ki so privezani na vseh straneh hiše). Slišal pa jih ni Tinček, če ne bi gotovo ne bil dal avta.

Ne vem, da so vse to šele potem vedeli in še mnogo drugega; tako je imel Lipe smolo pri napravljanju in je vse pomazal, tudi menda ni bil nič vesel. Pri poroki so jim menda trikrat padli prstani na tla; ko pa so se mislili odpeljati domov, je sedel v avtu maček in ni hotel iz avtomobila, dokler se ni premaknil.

Jaz seveda ne dam nič na te stvari, ljudem pa ni mogoče ugovarjati v njihovi veri.

Dne 3. maja 1926. Nocoj je napravil naš pevski zbor podoknico svoji najzvestejši članici Ivanki Bačnar, ki se bo jutri poročila z Antonom Anzelnom.

Zbrali smo se ob devetih v domu in odšli skupno pred njen dom. Tam smo zunaj zapeli tri pesmi (Moja pomlad, Kukavica in Lahko noč). Tukaj moram omeniti, da sta nam strašno nagajala dva črna psa, ki sta se na vso moč podila med nami in še posebno pevkam zaganjala v noge, jaz sem enega prav pošteno brcnil. Takoj nato je došli Ivanki tenoristka Mrovka želela srečo, spomnila na njeno delovanje na odru in pri petju (ona je kot za naše razmere izvrstna igralka in pevka).

Nato so nas seveda povabili v hišo, kjer je bilo vse pripravljeno za jesti in piti. Nastalo je še precej dobro razpoloženje. Zapeli smo jih precej. Pevcev nas je bilo menda 35 in še nekaj malega iz sorodstva. Proti koncu je nevesto še enkrat pozdravil Jobst in jo povabil, naj še tudi v bodoče po možnosti sodeluje pri zboru. Pozval je tudi ženina, da naj je v tem ne ovira, kar je obljubil. Poslovlili smo se ob sedmih. Vtis sem dobil, da prav do neprisiljene zabave le ni moglo priti.

Nekaj fantov nas je še potem ostalo skupaj in smo jih še precej zapeli. Jaz sem ravno lahko pel tenor. Peli smo blizu do polnoči, potem pa smo se razkorajžili in smo šli še klicat Krošljevo Slavko. Bilo je prav kot nalašč, ker je bilo popolnoma tema. Potem smo se zopet vrnili na cesto in jih še nekaj zapeli. Šele ko je bila ura ena, smo se odpravili spat.

*Ivanka Bačnarjeva je bila prav priljubljena in veselo dekle. Tudi jaz sem...*¹⁵

Ko pa je prišlo do odločitve, se jaz zaradi svojega obupnega domačega položaja nisem mogel prav odločiti in je bila ona dovolj pametna, da je spoznala, da je samo igrankanje nevarno, zato sva se popolnoma prijateljsko poslovila. Jaz sem jo res imel prav rad in jo spoštoval, samo na nekaj pa sem se večkrat spomnil. Ko sva bila namreč enkrat sama v Fužinah (peljal sem jo s kolesom) in sva se vračala nazaj, je počilo kolo, zato sem ji predlagal, naj se usedeva malo proč od ceste, da jaz lahko popravim; že sva šla v stran, ko pride par fantov, tedaj pa pravi: „Pojdiva rajši naprej, ko gre tisti Zelmanov sitnež“ — in ta je sedanji ženin njen.

Prijeten mi je tudi spomin na prvi izlet, s

katerim sva pravzaprav začela najino ljubezen. Šla sva neko lepo nedeljo v maju v gmajno, in sicer sva prehodila vse med Selom in po Lopatniku popolnoma pametna. Iskala sva šmar-nic!

* * *

18. maja 1926. Včeraj je bila poroka Mlinarjevega Anžeta in Gantarjeve Marjane. Ohcet je trajala že pri Gantarju celo popoldne, celo noč in pozno popoldne, danes so se šele pripe-ljali na Dobračevo.

Svatov je bilo štiri voze. Ohcet se bo gotovo še ponoči nadaljevala pri Mlinarju. Ob priliki te ohceti se je tudi nekaj govorilo, da je bilo menda meni zelo hudo, ker bi bil tudi rad dobil Marjano. To je prišlo gotovo iz tega, ker je ata večkrat kakšno tako povedal. Enkrat npr. mu je Gantar očital, da mu je gozd vzel (ki ga je kupil slučajno med vojsko zelo poceni, namreč za približno 35 000 kron, dobil pa je za les po nekaj letih več stotisoč kron). Ata mu je tedaj rekel: ob vse te bom pripravil, še Marjano ti bom enkrat vzel. To se je Gantarju dobro zdelo, posebno ker me je tudi Marjana rada videla, kot sem dostikrat opazil, pa se nič zmenil za to. Parkrat je celo naročila oz. naprosila Likarjevega Anžeta, naj me povabi na kako veselico k Jureču, kar je tudi storil, pa nisem hotel nikdar iti. Medtem se je vrnil Mlinarjev od vojakov. Kmalu je pričel zahajati gori, posebno preteklo zimo se je dobro prijel.

Na svečenico je bila kot ponavadi v Žireh gasilska veselica, kjer so bili tudi Gantarjevi. Jaz sem prišel že pozneje. Enkrat pa me pokliče na stran Martin (ki ima Gantarjevo) in pravi, da bi rad z menoj govoril par besed. Samo pravi, da ne bo prav na kratko. Res se podava v en kot, nisem pa slutil, kaj bo in tedaj mi precej v zadregi stavi pravo ženitno ponudbo. Pravi, da Gantar ni zadovoljen, ker hodi gori Mlinarjev in da je ata moj enkrat nekaj omenil, da bi bila Marjana za k nam ter da je zato Gantar Marjano hudo prijel, če je morda ona kriva, da se jaz ne zmenim zanjo itd. Bil je menda hud, da je hotel vse razbiti, dekleta pa je jokala, povedala je, da bi me ona še vedno rada imela, pa se jaz preveč zanjo ne zmenim in vsled tega me je Martin vprašal. Rekel je, zdaj je čas, da se premisliš; vem, da se ne moreš vsled razmer takoj poročiti, samo da obljubiš, pa te tudi počaka, dasi bi šla že zelo rada od hiše.

Jaz sem se kmalu odločil, mislil sem si, da

sem jo prvič že dostikrat videl in je bilo tudi prilike dosti, zato bi se težko še kaj premislil. Povedal sem mu, da jaz sicer Marjano cenim, vendar za tako stvar se ne morem kar tako odločiti. Ker pa zato ne morem nič obljubiti, tudi nočem biti tako sebičen, da bi ji dejal, naj me čaka. Zato naj se radi mene le poroči. — Marjana . . .

— *Marjana se mi je tako še res nekaj dopadla. Bila je gotovo pridna in zdrava. Glede dušnih lastnosti pa imam jaz skoraj za ideal, da bodi mati mojih otrok muzikalična, kar pa ne vem, če bom dosegel; ena pa se mi ravno pri njej ni prav nič dopadla: enkrat je namreč en Martinov otrok pri mašini zmečkal par prstov, ko sem bil ravno jaz gori, smilil se mi je ubogi otrok in celo Tine mu je prav skrbno obvezoval prste. Tedaj pa pride Marjana in ga prav grdo nahruli, češ ravno prav, zakaj se v vsako stvar vtakneš. Od takrat sem jo res mnogo manj cenil. Sicer pa kaj vemo!*¹⁶

* * *

V nedeljo, 16. V., pa je bila ohcet Zelena-kovega Jakoba in Malovrhove. Jakob je imel prej Tinčkovo Pavlo. Živela sta dolgo prav po zakonsko, ostal je njima vendar samo en otrok. Ko so se peljali k poroki, je imela Pavla otroka nalašč ravno na cesti, da so ga videli. Tudi prav.

Eno nedeljo, pred kakimi štirinajstimi dnevi, smo šli v Klobočarjev laz. Jaz, Kolerjev Cene, Strojarijev Milan, Mrovčova Johana, Bačnarjeva Berta in Zakler Toneta Slavka. Bili smo precej časa gori, potem pa smo se vrnili skozi Novo vas nazaj, malo smo se še ustavili pri Bačnarju.

Sedaj že nekaj časa precej zapojemo kakšen večer ali nedeljo popoldne. Naš kvartet sestoji: Francl iz Zaplane, Praperšk Jokl, Šemonov Jože in jaz.

23. V. 1926. Danes sta se poročila na Dobračevi Janez Oblak (Kebrov Janez) in Albina Tušar (Lasičnikova). Poroka je bila zvečer ob šestih. Radovednežev je bilo polno na cesti. Pevke iz Marijine družbe so zapele poslovilno pesem.

Sinoči pa smo nevesti tudi zapeli podoknico in potem bili povabljeni na malo gostijo. Zabavali smo se prav dobro, boljše kot zadnjič pri Anžetu. Poslovali smo se ob enajstih. Ko smo šli narazen, smo vriskali, kot bi bili vsi pijani.

24. V. Na včerajšnji ohceti nas je bilo precej šeškarjev. Začeli smo kmalu z nočjo,

plesali smo, kar se je le dalo, vmes pa smo tudi kakšno zapeli, samo kapelnika (Francl) nismo imeli, ker je šel domov. Za plesce ni bilo preveč izbire, še največkrat sem plesal s Tinetovo Slavko. Bili smo prav dobre volje. Enkrat smo se spravili na . . .¹⁷ Tine iz Žirov je namreč rekel, da plača oz. stavi za pet litrov vina, kdor ga vzdigne in sune z njim dvakrat v vzročenje; ker ni bilo več piva, napolnili smo takoj enega z vodo in lotil se ga je na naše prigovarjanje Trčkov Tone, ki pa je stavil samo za en toplar. Vzdignil ga je takoj in stavo dobil. Potem smo tudi drugi skušali, največ ga je vzdignil hlapec Lojze (7), po dvakrat pa nas je bilo tudi malo, da smo ga.

Tako je bilo vedno kaj zabave. Jaz sem šel domov ob treh, končali pa so tudi kmalu nato. Jaz nisem mogel zaspati to jutro, bil je že popoln dan, ko sem zaspal, spal sem komaj dve uri.

To je bilo še dobro, da je bil praznik (bink. poned.). Vendar primeroma še nisem bil preveč utrujen. Za danes pa smo imeli napraviti izlet v Ledine na gasilsko veselico. Z Jožetom sva obljubila že takrat, ko sva bila v Mrzlem vrhu in potem sva pridobila še naš ostali kvartet, namreč Francelna in Joklna za to, poleg tega pa še Lipetovega Poldeta. Stvar je bila dogovorjena, kakor nalašč pa se je nebo zagrnilo v temne oblake in pričelo je deževati, kot da ne misli več prenehati. Jaz sem bil že gotov, da z izletom ne bo nič. Z ene strani mi je bilo žal, malo pa se mi je tudi dobro zdelo, ker smo bili spanja bolj potrebni. Kmalu po iužini pa me že pride Jože vseeno iskat. Jaz sem se malo obotavljal in opazoval vreme, vseeno pa vzamem dežnik in greva k Županu. Tedaj je prišla sem po cesti še ostala družba, malo smo še debatirali pod klonico, naenkrat pa se kar vzdignemo in hajdi proti Ledinci. Bolj ko smo hodili, slabše je bilo in vedno bolj smo se že kesali, da smo šli. Med raznimi pogovori pa smo bili kaj hitro v Ledinah. Takoj kupimo vstopnice, ki so bile po eno liro in zasedemo eno mizo pod skednjem. (Bilo nas je šest, ker je bil tudi Francelnov brat Tine.) Nekaj časa smo se še prav pusto držali, tedaj jo primaha za nami še Kolarjev Cene popolnoma sam. Ko smo se malo razgledali (s čimer nismo bili preveč zadovoljni, plesni oder zunaj na dežju, krog in krog pa strašno blato, le godba, delavska iz Idrije se nam je dopadla), smo najprej eno zapeli, takoj je vse potihnilo, vrezali smo je še precej dobro. Jaz sem še precej lahko pel tenor. Potem pa so nam pričeli kar naprej prigovarjati, naj pojemo.

Res smo jih še precej zapeli. Prišli pa so neki pevci tudi iz Spodnje Idrije. Imeli so nekaj prav lepih glasov, že smo mislili, da bomo morali biti mi kar tiho, toda kmalu se je pokazalo, da sami tudi ne bodo mogli kaj napraviti, stopili smo nato malo skupaj in jih tako nekaj zapeli, pa se tudi nismo mogli dosti sporazumeti; mi smo tako znali povečini same domače narodne. Zopet smo malo potihnili in pričeli smo še malo plesati, čeprav je dež še vedno padal. Seznanil sem se nekoliko s kakšnimi petimi deklety, pa nobena mi ni kaj ugaljala. Tedaj pridem slučajno v gostilniško sobo, kjer je eden z deklety pel neko pesem. Ker je pel še precej dobro naprej, sem jaz kar čez poprijel in kmalu so se pričeli nabirati še ostali naši člani v sobo in zabučalo je, kar se je dalo, tedaj je tudi prišlo med nas pravo razpoloženje, malo smo peli, malo plesali in naenkrat je bila ura deset. Dosti smo jih zapeli tudi zunaj na dvorišču in nekdo nam je celo pijačo kupil. Najhujše pa se mi je zdelo, ker smo morali neprestano paziti, kaj smo peli, da ja nismo kake domovinske pesmi. Že tako so Italijani dobro čutili, kdo smo, saj so ob nekem času nekateri že kar vpili Živela Dobračeva, itd. Sploh smo krepko obrnili pozornost vseh na nas. Že proti koncu sem upalil Mlekarjevo Mici iz Korit, ki se mi je s svojo živahnostjo prav dopadla. Takoj sem se ji predstavil in sva nekajkrat plesala ter bila takoj prijatelja.

Treba se je bilo vseeno odpraviti proti domu. Šli smo že trije poparani. Jaz sem vodil Mici. V pogovoru sem občudoval njeno odkritost in duhovitost. Doma so nam še pripravili črno kavo, na kar smo se poslovili. Šli smo pod Breznico, tako da smo prišli v Tabor. Imeli smo srečo tu in tam. Za Taljani so nas strašili, da jih napode domov ali pa še pretepo. Naši pa zahtevajo kazen. Mi nismo imeli tam nič sitnosti, tukaj pa nobenega videli nismo. Šli smo pa domov brez dveh. Tine je šel domov, kjer šiva. Cene pa je bil tako jezen, da se ni bilo za menit z njim. Prišel je menda že zjutraj domov. Mi smo jih še bolj slabo par zapeli. Doma smo bili ob eni. Odnegli pa smo s sabo najboljše spomine.

Jaz sem za vse plačal, ker sem sam imel lire.

12. VII. 1926. Včeraj se je vršila svatba Mici Gromove in Franca Strlič. Ker je bila Mici tudi pevka, so ji v soboto zvečer zapeli podoknico, jaz nisem šel poleg, ker že dalj časa ne grem k vajam. Poroka se je vršila na Dobračevi, ohcet pa je bila pri Županu. Tudi

jaz sem moral iti malo šeškat, zdelo se mi je pa, da ni bilo prav najboljšega razpoloženja; jaz sem še največ plesal s Štrelovo Katro iz Breznice. Nehali so menda zjutraj okrog petih.

Tudi za Mici so menili mnogi, da je bila nekdam moja, pa so se popolnoma motili. Kriva je bila za to Gromovka, ki si je menda vtepla v glavo, da moram jaz Mici vzeti, dal pa sem temu jaz sam prav malo povoda. Mogoče da sem jo imel nekaj časa še nekoliko rad, ker se spomnim, da sem jo enkrat spremil domov iz Doma, enkrat pa sva se skupaj vozila domov iz Kranja, kjer smo imeli neki izlet; vem pa, da je nisem za najmanjšo stvar vprašal, le od vojakov sem ji pisal enkrat eno kartico, kot sem jo... pa večkrat vsem poznanim dekletom.

— Na ohceti se mi je prav smilila, ker je bila zelo bleda, menda je mnogo jokala in jaz tudi vem, da je ona bolna. Če bo ona še dve leti živela, bo veliko, sicer pa kaj vemo — takrat, ko sem jo jaz spoznal, je bila vsa druga, sicer drobna pa čedna in vedno vesela dekle. — Gromovka je še lansko leto vedno hodila k nam žernadit, vedno je hotela biti pri meni, okrog pa je pripovedovala, da si njena Mici želi le velikega gospodinjstva. Še pred kratkim pa je pravila, da Franca nič kaj ne mara in da se fantje motijo, če mislijo, da bo imela Bog ve kako doto, ker se bo ta ravnala po premoženju ženina.

Sedaj je vsa stvar zaenkrat urejena, jaz imam v vsem mirno srce in vem, da tudi Mici glede mene ni imela dosti misli, ker vso stvar je res le Gromovka vodila, poročencema pa gotovo želim veliko sreče, — kot si jaz mislim, da jo bo¹⁸.

Svatje so se dali tukaj na vasi tudi skupno fotografirati; mogoče bom videl kje kakšno sliko, ki bo imela prav lepo ozadje.

Dne 22. 8. 1926. Danes je bil razglašen razpored rezervne vojske in nas je bilo v ta namen kakih 400 iz Žirov poklicanih v Logatec. Na licu mesta smo imeli biti ob osmih zjutraj. Jaz sem šel s kolesom od doma ob četrtna sedem. V Žireh sem dobil avto, ki je tudi vozil v Logatec in sem se prav lepo peljal do vrha. Z razporedom smo bili zadržani dobro uro, potem sem šel k maši, takoj nato pa na Vrhniko. Vozil sem z dvema drugima z največjo hitrostjo po serpentinah navzdol. Na Vrhniky sem se mudil do enih popoldne, potem pa sem jo mahnil nazaj proti domu. Naredil sem precejšnji postaji v Cestah, kjer me je mudila Rozalka, in pri Zavčanu, kjer sem se spustil v zanimivo debato s pijanim predsedni-

kom Rovtarske narodne godbe.

Doma se nisem prav nič ustavil, kajti bil sem namenjen še na Poljansko, kjer sta se vršili kar dve veselici, orlovska na Hotavljah in sokolska v Gorenji vasi.

Na Hotavljah se mi je takoj precej dopadlo. Imeli so lepo godbo iz Škofje Loke in bilo je veliko ljudi. Bil sem tukaj do večera, dokler je godba igrala. Potem sem šel še malo pogledat v Gorenjo vas, kjer pa se mi ni nič dopadlo. Bilo je prav malo ljudi in pa Vrhovska godba je piskala, da je bilo strah. Peljal sem se še do Poljan in potem nazaj na Hotavlje, kjer sem se še nekoliko ustavil, potem pa sem jo mahnil proti domu. Še nisem mogel iti spat, dasi sem tako veliko prevozil in je bila ura že devet, šel sem še malo po cesti, nasproti mi pridejo Francl in Maksl. Začeli smo peti in smo šli še k Županu, kjer smo še precej časa peli, naposled pa smo se vendar razšli.¹⁹

* * *

Zopet sem nekaj doživel. Ujeli so me italijanski fašisti. Bilo je takole: dne 12. I. 1927 sem šel v Dole oziroma k Lebivčenu z namenom, da dobim potrdilo glede prolaznice. S sabo pa nisem vzel prejšnje. V Rovte pridem srečno in potem grem naprej. Ko pridem do tam, kjer se vidi na cesto, že vidim dve postavi na oni strani Trevna. Sumil sem takoj, da sta fašista, pa vseeno sem šel naprej in sem se delal, kot da sta mi deveta briga. Na cesto pa pridemo ravno skupaj in takoj me ustavita fašista, za enega vem, da je bil Slovenec. Ker se nisem mogel izkazati z nobenim dovoljenjem, me ženeta najprej v Dole, pisarno imajo pri Trovtu v štibelcu. Tu jih je bilo že polno. Popišejo me in preiščejo žepe, en Idrčan me je skušal zagovarjati, pa ga ni hotel nič poslušati. Zopet druga dva sta me potem gnala v Idrijo, eden je bil Slovenec, zdel se mi je takoj znan in kmalu sva se zgovorila, da sva bila skupaj lansko leto na veselici v Ledinah, kjer je tudi pel z nami, takrat še ni bil fašist. Ime mu je Polde in je od Fare doma.

Šel sem še precej svobodno. V Idriji gremo najprej v njih kasarno, notri so bili fašisti, sami Slovenci. Čez nekaj časa me vodita v njih pisarno. Notri sta že čakali dve ženski, ena mlada punca in njena mati, kmalu smo se zgovorili, da sta doma iz Angelske gore pri Vipavi in da sta bili devet dni zaprti, ker nista imeli legitimacije, dasi nista šli nič čez mejo. Danes pa sta bili oproščeni, zgovorili smo se marsikaj, povedali sta mi tudi, da bom moral

najmanj teden dni čakati, ker ni poprej obravnave kot v sredo.

Nato smo šli še v karabinjersko stanico, kjer so me ti prevzeli in popolnoma popisali, in potem v grad, tukaj pa takoj v luknjo. Notri sem dobil same domače ljudi, dasi osebno nisem nobenega poznal.

Bil je Matic iz Planine, en Krekov iz Suše, potem študent Korle Medvedič iz Idrije, ter berač Vončina. Takoj smo se dobro seznanili in sem si jaz ogledal svoje novo stanovanje. Dali so mi tudi takoj nekaj svojega kruha in menaže. Zagledal sem tudi mizico z različnimi domačimi igrami in na svoje veselje sem spoznal, da eden igra šah (iz Suše) in tudi drugi Korle nekoliko, takoj jaz napravim figure in pričela sva igro.

Z mojo družčino sem bil prav zadovoljen, zvečer smo si pripovedovali razne historije, slane in neslane in posebno berač jih je vedel veliko povedati. Znan mu je bil cel slovenski svet in še daleč notri po Hrvaškem je bil domač. Skoraj po celi Sloveniji je vedel za vsako hišo, za vsakega človeka in vse njih razmere. Pečal se je tudi s prodajanjem planik, ki jih je hodil iskat na Kras.

Čez par dni sta kamarata iz SHS odšla domov in prišel pa je en Cerkničan, bil je pravi tip od alkohola pokvarjenega mladega človeka. Na umu mu ni bilo drugega, nego kako doma pijejo in plešejo, nekaj časa se je hvalil, koliko ga spiije itd., pa se je kmalu naveličal, ko je videl da nismo njegovi pristaši. Bil je le tri dni. V ponedeljek pa jih priterajo iz Novega sveta celo krdelo, šli so v Hotedršico k maši in so jih popokali, prav tako zopet iz Novakov pri Cerknem. Posebno visokega moralnega stališča pač niso bili, ker je vse njih govorjenje se koncentriralo na to, da „Jugoslovanskega boga“ ne gredo več molit. Ti so bili vsi v sredo oproščeni kot jaz in šli so takoj domov. Dva sta bila v drugi sobi zaprta, ker da sta opomnila nekega fašista, naj v cerkvi ne govori, bila sta notri že tri tedne, pa se ni še nobeden zanju zmenil. V našo sobo sta prišla tudi dva brata iz Črnega vrha, ki sta dobila po par mesecev radi prekoračenja policijske ure. Jaz sem si krajšal čas večinoma skupno s Korletom, s katerim sva postala takoj prijatelja. Dobila sva knjige, on je tudi slikal, največ pa sva igrala šah. Bil je dober človek, jesti mu je nosila mati od doma in od vsakega priboljška sem tudi jaz kaj dobil. Zadnja dva dneva sta prišla zopet dva iz Hotedršice: Franc Bajec in Ivan Rupnik, bila sta fest fanta in sta tudi pela. Zapeli smo jih precej. Naučila sta me

tudi „kmečki šah“. Tako je čas desetih dni kmalu pretekel in v soboto ob pol devetih prideta karabinerja ter me odpeljeta proti Fari, tu sem moral še čakati tri dobre ure v mrzli kleti in potem sta me druga dva vodila čez Razpotje. V Osojnici me je prevzela naša finančna straža in nato je šel eden z menoj še na žandarmerijo, kjer so me še nekaj stvari vprašali in potem sem jo šele srečno primahal domov. Opomniti moram tudi, da mi je ata prinesel v Idrijo 20 lir. Doma se je medtem že vse razvedelo, da so me Italijani zaprli.

Mislim, da so volitve pripomogle k temu, da ni bilo niti ene osebe v dolini, ki ne bi vedela, da sem bil zaprt. — Nekaj spominov je pa le.

Volitve dne 23. I. so bile volitve v pokrajinsko skupščino. Pri nas je bilo precej vika. Demokrati so napeli vse sile, da so do zadnje barabe vse stišali na volišče. Radikali, pri nas so prvič hoteli na vsak način prodreti, pa so popolnoma propadli. Demokrati so dobili vsaj nekaj, za naš okraj je Valentin Poljanšek. Zmagala pa je v splošnem SLS, ki ima več kot tričetrtinsko večino, na Kranjskem 40 in na Štajerskem 42 poslancev.

Pust leta 1927. Posebnih stvari v predpustu ni bilo. Tudi ohceti ni bilo veliko. Ob koncu je umrla moja teta „Katrcica“. Pokopali smo jo ravno na pustno nedeljo popoldne.

Zadnje tri pustne dneve pa so pri nas kot ponavadi precej ponoreli. V torek so bile vse gostilne polne in povsod se je plesalo. Jaz sem bil nekaj časa pri Županu, potem pa sva šla z Lipetom h Kamšku v Novo vas. Posebnega ni bilo. Nekaj strašnega pa sva imela zvedeti, ko sva se vračala ob pol dveh proti domu.

Ko greva proti Bahaču, vidiva, da gredo ljudje že kar trumoma domov, kot od kake predstave. Iz tega in njih govorjenja sva takoj vedela, da je kaka nesreča. Vstopiva naravnost v plesno dvorano in zagledala sva grozno sliko. Dvorana, ki je v vsem kazala, da se je še ravnokar v njej plesalo na žive in mrtve, je bila popolnoma tiha in prazna, v sredi pa je ležala na žimnici mrtva ženska. Prizor, ki se je vršil, je sigurno za nekaj časa vsem navzočim predstavil bližino smrti. Povedali so nama kmalu vso stvar: mrtva je bila Pivkova iz Jezer in zadela jo je kap, ravno ko je plesala z Bahačem. Zunaj pa so držali Lukata, ki je tulil kot otrok in jim skušal na vsak način ulti (da bi skočil v vodo).

Novica se je takoj raznesla po vseh gostilnah in povsod se je veselo razpoloženje precej ohladilo.

10. II. 1927. Jaz sem prišel sinoči z vandrjanja po Gorenjskem, imel sem več opravkov. Prvi dan smo imeli v Ljubljani knjigoveški tečaj, kjer smo se precej naučili. Drugi dan pa sem šel na Gorenjsko poizvedovat za načrtom brizgalne. Najprej grem v Naklo, kjer dobim kmalu načelnika, ki je prav fest človek in mi je vse lepo razkazal. Motor mi je spustil v pogon. Zahvalil sem se mu in sem jo mahnil naprej. Šel sem peš do podmosta in dalje mimo Brezja v Radovljico. Tam sem si zopet ogledal Radovljiško brizgalno, potem sem šel takoj z vlakom naprej do Jesenic, kjer sem si kraj malo ogledal, in nato naprej v Bohinjsko Bistrico.

Od tukaj je še tričetrt ure v Savico oziroma vas Kamenje, kjer sem zopet videl eno brizgalno. Tukaj sem dobil tudi svojega bivšega sošolca iz Grma Adolfa Rozmana, ima precej lepo žago. Pri tem sem bil tudi prenočil. Zvečer sem šel gledat tudi Bohinjsko jezero, bil sem tudi v cerkvici poleg.

Na zvoniku je ena prav stara letnica, menda 1734. Na steni pa je lepa in velika podoba sv. Krištofa. Ko sem se vrnil nazaj k jezeru, sem dobil mlado učiteljico, ki slušbuje v tem kraju, pomenila sva se marsikaj, tako da sem jo že prav po temi mahal nazaj proti Kamenju.

Medtem je prišel domov tudi oče mojega kamarata, ki je vedel zelo mnogo povedati iz svetovne politike. Rekel je, da on garantira, da bodo v letu 1938 veliki preobrati in da bo prišla Rusija na površje. Rekel je tudi, da bodo šli Italijani v šestih mesecih nazaj, češ da je pogodba veljala samo deset let. Jaz sem si seveda mislil svoje. Spal sem pri njih dobro, zjutraj pa sem bil že ob šestih na vlaku in ravno se je popolnoma zdaniilo, ko sem že korakal od Podhoma proti Zasipu. Lepi lipovi gozdiči so me spominjali na poganske čase v teh krajih, ki jih opeva Prešeren. Je res nekaj lepega ta blejska okolica. V Zasipu sem se še malo zamudil pri tov. Antonu Zupanu. Opraviiti sem imel še pri g. Rusu na Bledu in potem sem jo ubral na vso moč proti Lescam, na mostu sem moral še plačati in potem naprej, pomagalo pa ni nič — vlak mi je ravno pred nosom popihal. Kaj početi sedaj? Pogledam na vozni red in vidim, da imam časa ravno pet ur. Hitro sem se odločil in jo mahnil v smer proti koroški strani. Šel sem skozi vas Hraše, potem pa preko njiv in skozi manjšo vas — prišel sem v vas Vrba, kjer je bil rojen naš največji pesnik Prešeren. Videl sem tudi njegovo hišo, posebno pa se mi dopadla po njem opevana cerkvica sv. Marka, ki stoji prav blizu

hiše in na jako lepem nasipu, na koncu pa jo lepo čuvata dva visoka topola.

Iz Vrbe jo mahnem naprej v smer proti Breznici. Tukaj sem dobil zelo modrega načelnika gasilskega društva, on je v tej funkciji že 38 let in je obenem župan. Pogovarjala sva se skoraj dve uri in izvedel sem marsikaj zanimivega. Dal mi je tudi štiri razglednice (fotografije). Jaz pa sem mu tudi obljubil poslati našo.

Po njegovem nasvetu sem šel tudi vrh rezervoarja od završniške elektrarne, od kjer je krasen razgled po celi Gorenjski.

Sedaj pa sem moral že požuriti, da sem prišel do časa v Žirovnico na postajo. V Ljubljano smo prispeli še zgodaj, šel sem se skopat in še par drugih stvari sem uredil do večera. Zvečer sem imel zopet lep užitek, prisostvoval sem skušnji Bethovnovе simfonije, ki je nekaj krasnega (okoli 300 pevcev in 60 godbenikov).

Prenočeval sem zopet v vili cement. Seznanil sem se z nekim Goršičem iz Naklega, ki je absolvirал kmetijsko šolo na Grmu. Z njim sva govorila do druge ure ponoči. Drugi dan sem imel še precej opraviti; bil sem tudi pri zdravniku dr. Menardu. Domov sem se odpravil šele popoldne. V Škofji Loki na postaji sem se seznanil z Minko Šmidovo iz Selca. Bili sta s Pepo Katrno skupaj v gospodinjski šoli.

Domov sem prišel že malo po temi in moral sem takoj k seji, ker je že bil tukaj zastopnik Rosenbauerja. Sklenili smo z njim pogodbo, dali bomo za motorčko 37 800 din.

S svojim potovanjem sem bil prav zadovoljen, prav bal sem se priti zopet domov v grdo realnost. In takoj prvi dan sem izvedel, da je naša električna stvar zopet v silni nevarnosti. Samo to upanje imam, da se vsa stvar že vendar enkrat uredi, pa naj se že kakor se hoče. Dobrega upanja pa ne morem imeti najmanj.

Dne 25. III. 1927. Včeraj so bili nekateri družabniki in tudi oče v Ljubljani in so izvedeli, da ne bo nič z električno. Tako imamo doma nič drugega nego samo tarnanje. Sedaj je tudi Lipe doma in hodiva v Dovce in Plešivec po trame. Radoveden sem, kaj bo v Žireh čez par let, saj je podobno, da pojde vse na kant. Najbližji, npr. Kolerca, potem pa menda Modrjanovc, mnogo pa jih bo tudi kmalu zrelih. Seveda pa še ne štejem nedružabnikov. Bo, kar bo!

V soboto na dan sv. Jožefa smo napravili majhen izlet. Imeli smo namreč dalj časa krasno vreme.

Šla sva z Lipetom in od Modrjanovca dve, pa Mrovčova in Muhovčova, da smo bili na

pare. Šli smo do Podgore. Jaz pa sem bil še v Toplicah. Imeli smo se prav dobro.

16. V. Katastrofa se nam vedno bolj približuje. Odkar nam je Vrhnika vzela luč in Ljubljana odklonila sprejem toka, nima nobeden upanja več. Mnogo pa jih je še vedno bilo, ki se niso mogli prav vživeti v to in stvar prav razumeti. V torek, dne 10. maja, pa so stvar vsi doumeli. Ta dan so namreč prišli iz Ljubljane gospodje, da bi se dogovorili o stvari, nekdo pa je pritekel naprej sporočit, da pridejo rubit; novica se je takoj raznesla in takoj je bilo vse neumno in šlo križem kot takrat, ko se je pričela vojska. Pozneje pa se je izkazalo, da vendar ni bilo take sile. Vendar se bo stvar le morala razčistiti v kratkem času. To pa se ne ve, kaj nam bo še ostalo ali pa mogoče nič več. Sedaj se bojimo skoraj najbolj domače hranilnice, ki je posodila 250 000 din in znaša dolg sedaj skupaj 300 000 din in za ta dolg bodo prvi trpeli poroki, ki jih je menda 16 ali 18.

Jaz sedaj samo upam, da bo do novega leta stvar končana.

13. 8. Letos smo imeli prekrasno poletje. Bilo je zelo stanovitno, lepo in toplo vreme — le malo preveč suša je bila. Kopali smo se zelo veliko, največ pri Modrjanovcu; posebno z Lipetom sva bila skoraj vsak večer doli. Jaz sem se pravzaprav letos šele plavati naučil. Prej sem se tako utrudil, sedaj pa sem že napravil skupaj 700 m, tj. petkrat gori in doli v Jeriju. Tudi skakati na glavo sem se naučil šele proti koncu sezone. Z Lipetom sva letos tudi novo modo vpeljala, imela sva namreč skoraj ves čas samo kratke hlačke in sva bila močno rjava.

V poletju smo tudi napravili par izletov: enkrat smo šli v Ljubljano na velesesem in na orlovski nastop. Bil je prav lep nastop. Potem smo šli enkrat na orlovski tabor v Selca, pravzaprav sem jaz vozil sam s kolesom. Tam sem dobil skoraj vse svoje vojaške kamarade. Oglasil pa sem se tudi pri Šmidovih, kjer je doma Minka, ki sem jo spoznal spomladi v Škofji Loki. Tukaj sem bil kmalu domač. Tam sem bil tudi čez noč, ker je začelo malo deževati. Zmenili smo se tudi, da gremo enkrat na Ratitovec. Naslednji dan sem se odpravil šele pozno dopoldne; organizacijo za Ratitovec sem prepustil Minkini sestri — Cilki.

Kmalu nato sem dobil sporočilo, da grem na Ratitovec 14. in v drugem pismu 28. avg. V soboto, 6. 8., pa dobim že pozno popoldne brzovav: „Pridi takoj, gremo na Ratitovec“. Res sem se takoj odpravil, vozil sem dve uri in četrt do Dolenje vasi. Tukaj sem se ustavil pri „Amerikancu“, ki igra na citre in s katerim

sem se že zadnjič seznanil. Pri njem sem bil dobro uro, šele potem sem šel naprej. Pri Šmidu, po domače pri Brcetu, je bilo še vse pokonci; spat smo šli že precej pozno. To noč nisem nič dobro spal. Zjutraj smo šli najprej k maši in okrog pol osmih smo se odpravili naprej. Šli smo: Minka, Cilka, ena sosedova po imenu Pavla, potem neki France in jaz, med potjo so se imeli pridružiti še drugi, pa jih je prišlo nekaj za nami šele na Ratitovcu. Šli smo skozi Češnjico in čez Prtovč. Med potjo smo imeli samo en večji počitek, proti vrhu pa smo brali borovnice.

Posebnega razgleda ravno nismo imeli, ko smo prišli na vrh, bilo je precej megleno – bili pa smo vseeno zadovoljni. Najprej smo se na vrhu počeno okrepčali, vsak je dobil velik kos kruha in medu do mile volje.

Pozneje smo se razkropili po vrhovih, dobili smo se pa vsi na stenah, kjer smo brali planike. Prav zanimivo je brati te rože, pa tudi silno nevarno; dobili smo jih še precej.

Nazaj smo šli na drugo stran, „na moste“, to je nekoliko močvirna dolina v sredi prekrasne Jelovice.

V tej dolini, ki jo obdaja nepregleden jelov gozd, stoji lepa Jegrova vila. Tukaj smo si še vse ogledali, notri je posebno mnogo rogovja od ustreljene divjačine. Zanimala me je tudi preprosta gozdna kočica, ki je bila poleg. Tukaj je bilo zbrano vse polno deklet in nekaj fantov iz Dražgoš. Skoraj do mraka smo bili tukaj in šele potem – ostali smo samo še trije pari – smo jo krenili naprej. Več sto metrov daleč je pot tlakovana s prečnimi latami in se gre kot po mostu, zato menda ime „na mostelj“. Šli smo neprestano skozi gozd, da je nastala že precejšnja tema, za gorami pa se je pričelo močno bliskati. Navsezgodaj smo se še zgubili. Ostala sva midva s Cilko sama in enkrat tudi

zašla. Slednjič sva le prišla nekje pod Dražgošami na cesto. Tukaj sva čakala precej dolgo ostalih; pa ker jih le ni bilo, sva šla naprej. Vprašala sva par mimoidočih, ako je mogoče že šlo kaj ljudi naprej, pa nobeden ni nikogar videl, zato sva še enkrat precej dolgo čakala; naposled je pričel rositi dež in tedaj sva se hitro potrudila domov. Tukaj smo najprej dobili mojega kamarata I. Trojarja, ki je imel iti z nami, pa je prekasno dobil sporočilo. Takoj nato pa pridrvita tudi Minka in Pavla in kmalu bi moral pred njima bežati. Stvar je bila namreč taka. Oni so čakali naju in midva one, pa ko sva midva hodila počasi, so oni še več čakali. Tako se je izlet prav zanimivo zaključil. Utrujeni smo šli spat ravno o polnoči.

Drugi dan sem spal prav do desetih in me je že Minka prišla klicat, bali so se že menda, da se mi ni kaj prigodilo.

Dopoldne sem potem dekletom pomagal malo, ko so čistile rž, popoldne pa sem šel proti domu, one pa na njivo in smo šli skupaj. Med potjo je bilo še toliko postaj, da je bila že noč, ko sem prišel domov. Izlet se je posrečil!

Prejšnjo nedeljo pa sva bila šla z Lipetovim Poldetom v Rovte. Šla sva tako, da sva prišla k deseti maši. Po maši sva šla malo k Stazi ali Cvetku, ki je ravno praznoval svoj god. Dobila sva tudi kosilo. Potem pa sva se odpravila proti Petkovcu. Nekoliko sva bila pri Hladniku, potem pa sva šla prav k cerkvi. Od tod se lepo vidi na logaško stran. Nazaj sva šla na cesto in sva se ustavila pri Zavčanu. Bila sva tu precej časa in dobila od deklet po en šopek. Naprej sva jo mahnila še enkrat v Rovte k Balkovcu, kjer so plesali; tudi midva sva se parkrat usuknila. Proti večeru sva pa zopet zasedla svoja kolesa in takoj sva bila v Žireh. Tudi ta izlet je bil dober, glavna stvar je, da ni dolgčas in da je spomin poln!

Finis!

19. 8. 1927

OPOMBE

1 Ivan Potočnik (1901–1977) si je te spomine zapisoval v desetletju po prvi svetovni vojni v zvezek, ki ima 160 gosto popisanih strani formata 20 x 24 cm (V 8⁰). Hrani ga njegova hči Marija Gantar, ki ga je prijazno posodila najprej naši stalni sodelavki Mariji Stanonik in nato še našemu uredništvu, za kar se ji najlepše zahvaljujemo. „Spomini na mojo mladost“ so zapisani na straneh 32–121 in 144–157. Na straneh 1–31 so „Spomini na svetovno vojsko“, ki smo jih objavili v ŽO 5/6 (str. 205–213). Na straneh 121–144 pa sta opisana „Požar in strašna povodenj (27. IX. 1926)“, objavljeno v ŽO 3 (45–50). V ŽO smo sicer objavili še dva druga Potočnikova spisa: – „Iz kronike prostovoljnega gasilskega društva

na Dobračevi (1901–1931)“, zapisal Ivan Potočnik, izbral Miha Naglič, ŽO 3, 113–129. To kroniko, ki je veljala za izgubljeno, so (o)hranili pri Balantaču na Dobračevi, kjer jo je našel Milan Kopač, sedanjí predsednik dobračevskih gasilcev. Tako je kronika zdaj spet v društvenem domu. – „Mlekarska zadruga v Žireh (1936–1949)“. Zapisal I. P., za objavo priredila Marija Stanonik, ŽO 4, 157–165, z avtorjevo sliko. Sicer pa pripravljamo za objavo še nekaj drugih zapisov tega nadvse dragocenega dobračevskega in žirovskega kronista.

2 Poglavlji „Razmere v Žireh pred svetovno vojno“ in „Nalezljive bolezni v žirovski občini“ sta zapisani v prej omenjenem zvezku na straneh 25–31 in tvorita nekakšen

- prehod med obema spominskima blokoma, med avtorjevimi spomini na svetovno vojno in na lastno mladost.
- 4 Koze je prinesel Seljak (1972 še živ), ko je prišel iz ruskega ujetništva. Od tam je hodil zelo dolgo. Čudno, sam niti ni zbolel. Takoj je zbolela mala deklica in tudi umrla. Že bolna je šla k sosedu (Picnu) in zanesla naprej. Tako je šlo po celi Jarčji dolini. Umrlo jih je 15. (Avtorjev naknadni vpis.)
 - 5 Nečitljivo mesto.
 - 6 Zdi se, kot da pisec ni razumel pravega pomena besede „vedno“, ki je precej knjižna v primerjavi s tedaj mnogo pogostejšo zmeraj, zmerom, zmirom. — Op. lektorice.
 - 7 Tako je zapisal Potočnik, gre pa seveda za 20. stoletje.
 - 8 o. z. = Orlovske zveze.
 - 9 pred. = predsednik.
 - 10 To ne bo držalo, vsaj dobesedno ne. L. Božič je bil „prvi“ učitelj v tem smislu, ker je bil „nadučitelj“.
 - 11 Glej ŽO 3, str. 79–82.

- 12 Nečitljiva beseda.
- 13 Isto.
- 14 To pismo in še nekatere kasnejše dele besedila je Potočnik izpisal v cirilici. Tako jih je menda hotel zavarovati pred „nepoklicanimi“ očmi. Prepričani pa smo, da jih po vseh desetletjih, ki so od tedaj minila, že lahko prebere tudi širša javnost.
- 15 Ležeči del teksta je spet izpisal v cirilici. Tam, kjer so tri pike (...), pa je več stavkov, katere nam ni uspelo „dešifrirati“. Zdi se namreč, da so najprej prevedeni v esperanto in nato izpisani v cirilici. Pa naj ostanejo skrivnost!
- 16 Kar je natisnjeno ležeče, je izpisano v cirilici.
- 17 Nečitljiva beseda.
- 18 Isto kot pri op. 16.
- 19 Sledi opis povodnji z dne 27. 9. 1926. Glej op. 1.

NEKAJ MISLI OB PREBIRANJU POTOČNIKOVIH DNEVNIŠKIH ZAPISOV

Bralce Žirovskega občasnika želim opozoriti, da sem pri jezikovnem pregledovanju Potočnikovih zapiskov opustila običajno lektorsko prakso urediti besedilo tako, da bo kar najbolj usklajeno z normo knjižnega jezika. Zakaj? Ob prebiranju tega nadvse zanimivega besedila sem kaj hitro ugotovila, da ne gre za čisto običajen dnevniški zapis, a tudi ne zgolj naključnega zapisovalca. Pisec, bodisi da se svoje literarne ambicije zaveda ali ne, z razmeroma obširnimi zapisi posega na vsa področja tedanjega gospodarskega (elektrika) in političnega (odmevi na plebiscit, volitve v narodno skupščino februarja 1925) življenja ožjem in širšem okolju, govori o družabnosti (kulturne prireditve, vasovanja, veselice), opozarja na navade in razvade (tihotapstvo, pijanstvo, samomor) in na podlagi pisnih in ustnih virov zapisuje dogodke iz preteklosti (naseljevanje Žirovske kotline, čipkarstvo, Maršotna jama).

Hkrati si prizadeva vsa dogajanja tudi kritično ovrednotiti. Tako se zgodi, da od popisov zunanjih dogodkov mimogrede preskoči v refleksijo, dogodkom prida svoje videnje. Že na prvih straneh se mu med drugim zapiše tudi tale misel „... smo preveč zaprti v megleno dolino in se nas rada loti neka žalost in sanjavnost se nas loti...“ Tudi sicer besedilo razodeva njegovo tenkočutnost. Ko se Potočnik spre z očetom, izrazi veliko navezanost na dom in zemljo s temi besedami: „Vendar mi bo težko za vedno se posloviti od doma. Rad imam to zemljo, saj vem za vsako smreko in drugo drevo v gozdu. Pri drevesih celo za vsako najmanjšo vejo. Da, tisočletja je človeška duša privezana na zemljo, kjer je zrasla...“ Potočnik tudi ne prikriva, kako zelo

ceni izobraženost; kar nekajkrat to zelo jasno pove. „... Šola je res veliko vredna, človek ima od nje lahko velike koristi, spozna tuje kraje in spozna različne značaje svojih tovarišev.“ Ali: „... Najraje izmed drugih sem imel malega Bratina, ki je imel izreden govorniški talent.“ Zdi se, da ga je prav ta posebna lastnost razmišljujočega, znanja željnega fanta vodila po samosvojih poteh, česar se je tudi sam zavedal („Najraje sem hodil v gozd, za družbo nisem nič maral... začel pa sem pridno zahajati v knjižnico iz društva...“) in včasih doživljal kot notranjo stisko („... Namesto da bi užival resnično življenje, sem premišljeval, kar sem čital v knjigah...“) ali celo obupanost („... Jaz pri tem igram jako žalostno vlogo, ne vem, ali sem ali nisem... Srečen nisem nikdar, še najmanj v družbi...“). Da gre za tedanje razmere zares izobraženega človeka — kmeta (obiskoval je kmetijsko šolo v Grmu pri Novem mestu), rokopis izpričuje še z neko posebnostjo, pa naj jo imenujemo izziv ali pustolovščino. V njegovem dnevniku sta bila namreč tudi zapisa v cirilici in esperantu.

Potočnikovo zavestno prizadevanje po oblikovanju čim boljšega besedila pa vidim tudi v tem, da je poskušal posamezne dogodke tudi vsebinsko urediti in jih opremiti z naslovi in podnaslovi (Razni dogodki, Kontrabantanje, Grozna suša v letu 1921, Požar leta 1915, Elektrika, Maršotna jama itd.). Ambicija po ustvarjanju besedila, ki je več kot zapis, kaže tudi jezik, in to kljub morda navidezному jezikovnemu neredu, v katerem se med seboj prepletajo vplivi narečja in časnikarskega jezika na eni strani, na drugi pa raba knjižnih besed in celo nekaterih arhaizmov. Slabše

poznavanje knjižnega jezika je opaziti v ohlapnem pravopisu in številnih izposojenkah (germanizmi, srbohrvatizmi). Vse to seveda opazi bralec, ki z drobnogledom razbira jezikovno tvarino. Sicer pa je pričujoče besedilo strnjeno, tekoče berljivo in z velikim pripovednim občutkom. Zato bi ga bilo nesmiselno spraviti za vsako ceno na raven današnje knjižne norme. Pa ne samo to: s tem bi zabrisali marsikatero besedo, ki ima v tem kontekstu povsem opravičljivo mesto (plesci za plesalce, duhovnija, naš hlapče, prisončna lega, uganiti se za umakniti se, je bilo zelo móčno, od moča — mokrota ipd.). Zato sem najprej vso leksikalno gradivo skušala ovrednotiti z naslednjih stališč: slovnična pravilnost (pravopisna in oblikoslovna; pisanje lastnih imen), jezikovne plasti (dialektizmi, izposojenke, arhaizmi) in tehnična oblikovna ureditev besedila. V tem sistemu sem jezikovne popravke omejila na pravopisno in slovnično urejanje. Avtor npr. zapiše: rujava, rudeča, utis, milijona, zadni dan, pri njemu, govorenje, prašali, blo, kluč, znim, mojstersko, fjaker itd. Namenoma pa sem opustila vsak poskus „ponašiti“ lastna imena (zemljepisna, osebna, stvarna), saj bi prav iz teh zapisov izluščili marsikakšno zanimivost (Žirovska ravan, Žirovska dolina, ne kotlina). Ko omenjam tehnične oblikovne popravke, imam v mislih predvsem najrazličnejše okrajšave in njihove zapise; z izpisovanjem le-teh sem poskušala dati enotno podobo, včasih tudi zaradi večje razumljivosti. Seveda pa sem se kar najbolj izogibala stilnim popravkom. Le kadar je bil besedni red (spontano zapisovanje) tako zapleten, da je bila zato prizadeta razumljivost besedila, sem razvrstila stavke v stilno nevtralni položaj.

Opozorim naj le na besedne zveze z glagolom vršiti. Priznati moram, da sem se prav do konca kregala z njimi. Kaj vse se v Potočnikovih časih ni „vršilo“ v Žireh („svatba se je vršila“, „poroka se je vršila“, „... vršili kar dve veselici“, „vršila otvoritev“, „vršil zbor“, „prizor, ki se je vršil“, „sem vršil sprva lahko službo“). Prav gotovo so ljudje tudi v njegovih časih imeli poroke, bili na svatbah, hodili na veselice. Da se je Potočnik odločal vendarle za drugačno besedno zvezo, moramo najbrž pripisati njegovi želji, da bi dvignil svojo pisano besedo nad vsakdanjo govorico, pa je zato pobiral izraze iz publicističnega jezika. Enake mu prizadevanju je treba pripisati tudi take besede: kaj **bode**, **radi** prekoračenja (zaradi), kedaj, začetkom (na začetku), primeroma (?), jako močni, mesto (namesto), J. je prišel črez,

njih govorjenje, žena njegova. Vse te zveze so zelo knjižne, nekatere celo arhaične, saj še Pleteršnik (1894) v svojem slovarju daje prednost danes stilno nevtralni besedi, npr. zaradi: radi; začeti: jeti, jamem... itd. Potem so tu še srbohrvatizmi, ki se piscu pogosteje zapišejo, kadar govori o vojaških zadevah (prolaznica, karabinerska stanica, svota, mnogobrojno, prozivi), zelo očitni germanizmi (rinka, terman, rukzak, cegu, šlauf, drat) in pogovorne zveze (sva se zastopila, se mi je dopadla, so jih stišali na volišče, so jih popokali, na licu mesta).

Seveda je besedilo nastajalo dalj časa, v različnih okoliščinah in z različnim čustvenim nabojem. Vse to se izraža tudi v jeziku, ki je zdaj bolj kultiviran, pripovedno razgiban, drugje prevladuje pogovorni izraz, besede so manj skrbno izbrane.

In kako naj strnem razmišljanje o Potočnikovih zapisih? Morda s tem, da moramo ob tem, da ima delo veliko dokumentarno vrednost za krajevno zgodovino (domoznanstvo), Potočnika ceniti tudi kot jezikovnega ustvarjalca. Zato je tudi ta nekoliko nenavaden zapis nastal kot priznanje njegovemu skrbnemu delu in kot pozornost do vseh tistih, ki s podobnim zapisovanjem pomagajo ohranjati duhovne vrednote naše preteklosti.

Tončka Stanonik

V Ljubljani, 4. 12. 1988

Ivan Pečnik

Leta pred vojno (1938-1940)

Iz župnijske kronike

12. junija 1938 je proslavilo Katoliško prosvetno društvo v Žireh 30-letnico obstoja in delovanja. Krekovo prosvetno okrožje je za ta pomembni dan napovedalo v Žireh večjo versko prosvetno prireditev. Pri službi božji v župni cerkvi je prišlo do izraza skupno ljudsko petje, ki se v župniji kar ne more uveljaviti. Slavnostni govornik je bil g. kanonik Tomaž Klinar. Po službi božji se je razvrstil pred župno cerkvijo mogočen ljudski prosvetni tabor, na katerem je nastopilo več govornikov.

Ves razmeroma obširen trg pred farno cerkvijo je bil napolnjen z množicami mladine, ki se je zbrala v Žireh iz vse Poljanske in Selške doline ter škofjeloške okolice. Nedvomno toliko katoliške mladine v Žireh še ni bilo zbrane.

Popoldanski telovadni nastop je prišel pogledat tudi g. ban dr. Marko Natlačen v spremstvu g. sreskega načelnika dr. Matije Malešiča.

Žal je popoldansko prireditev nekoliko zmotila nenadna nevihta. Prireditev pa je v celoti vendar nad vsa pričakovanja sijajno uspela. Tudi nasprotniki so to priznali in se zadržali na dostojni višini. Nikakih izzivanj, nagajanja in nasprotovanja ni bilo, kakor je bilo skozi desetletja v Žireh običajno. Duhovi so se pomirili. Izjemo delajo v novejšem času le komunistični hujskači, katerih delo pa je podtalno in skrito.

BLAGOSLOVITEV SPOMENIKA

Omeniti je v tem letu še eno prireditev, ki je prav tako privabila velike množice udeležencev, to je blagoslovitev vojnega spomenika pred župno cerkvijo.

Z nabirkami za vojni spomenik se je pričelo že pred 10 leti; a se je započeto delo zaradi

hude gospodarske krize opustilo, nabran denar pa se je oddal v hranilnico. Da bi se zavarovana vsota – okrog 15.000.- dinarjev – porabila v darovani namen, se je spomladi leta 1938 osnoval poseben stavbni odbor za postavitve spomenika padlih. V odboru so bili Ivan Zajec, Dobračeva; Žakelj Anton, Stara vas 36; Kržišnik Anton, Stara vas; Poljanšek Franc, Žiri in Pečnik Ivan, župnik. Odbor je znova začel z nabiralno akcijo in pripravil vse potrebno, da bi bil spomenik čim prej postavljen. Na predlog župnika Pečnika naj bi se spomenik postavil v središču župnije, to je pred župno cerkvijo. Po novem regulacijskem načrtu so prav to leto pred župno cerkvijo podrli starodavno kapelico Žalostne Matere Božje, ki je služila ob procesijah SRT kot četrta postaja.

Novi vojni spomenik naj bi bil obenem kapelica, ki bi nadomeščala prej podrto. Odbor se je s tem predlogom strinjal in izročil izdelavo načrtov g. prof. Kregarju v Št. Vidu nad Ljubljano. Načrt je bil kmalu gotov. Seveda je proračun tega načrta odbor močno iznenadil. Spomenik naj bi v celoti stal čez 30.000.- din. Da bi odbor lahko zbral potrebno vsoto, se je v začetku poletja 1938 obrnil na vse žirovske župljane z naslednjim vabilom:

„Spomenik padlim vojakom se bliža svoji dovršitvi. Kapelica pred župno cerkvijo bo kmalu dodelana. Sedaj pride še najvažnejše v načrtu: Kip padlega vojaka z angelom in relief Žalostne Matere Božje, zraven pa plošče z napisi vseh 138 padlih iz naše župnije. Kip bo res umetniško delo, ves spomenik pa bo v resnici imponanten okras za obširen prostor pred cerkvijo. Če hodite po svetu, imate priložnost opazovati, kako se drugod s častjo spominjajo svojih najbolj dragih rajnih – v vojni padlih svojcev, mož in fantov. Krasne spomenike jim postavljajo. Tudi v Sloveniji je že čez

200 spomenikov padlim vojakom. Večinoma so bolj skromni, kakor so skromna sredstva, katera imajo na razpolago župnije in občine, ki jih postavljajo. Pred leti so postavili vojne spomenike v Škofji Loki, Stari Loki, Logatcu itd. V Žireh ga hočemo postaviti letošnjo jesen. Lahko rečemo, da bo po svoji umetniški vrednosti in po ljudski sodbi od vseh omenjenih iz naše okolice najlepši. Tudi ne bo skrit v kakšnem kotu, kot vidimo marsikje drugod, ampak na najbolj vidnem in častnem mestu na trgu pred pročeljem župne cerkve, zato je nujno, da naše započeto delo častno dokončamo, potem pa priredimo slovesno blagoslovitev. Treba bo torej še precej prispevkov. Spodobi se, da bodo na spominskih ploščah vklesana prav vsa imena naših padlih, bodisi da so bili bogati ali siromašni in že te plošče z vklesanimi pozlačenimi imeni bodo stale 8.000.- dinarjev. Zato se odbor za postavitve spomenika obrača na vas, in sicer danes znova s prošnjo za primeren prispevek — kolikor kdo more. Pred 10 leti ste že darovali okrog 15.000.- dinarjev. Nekateri ste takrat podarili lepe zneske, nekateri pa ste obljubili, da boste darovali, ker niso nabiralci prišli do vas ali vam darovati ni bilo mogoče. Te dni bodo nabiralci, pooblaščenici od odbora, prišli do vseh. Priporočamo razumevanje vsem, najbolj seveda še svojcem padlih.

Čut hvaležnosti za žrtve, čut spoštovanja do padlih, ki so bili naši najdražji, zahteva, da se jih v teh dneh spomnimo in započeto delo častno dovršimo. Koliko lepih in dragih spomenikov postavljajo svojci na grobovih posameznikov, ki so gotovo manj vredni spomenika kot padli za domovino. Od vseh teh 138 nima spomenika nobeden. Pa naj bo spomenik pred cerkvijo skupen grob in skupen hvaležen spomin našim svojcem v kruti vojni padlim ter skupen simbol ljubezni in miru, postavljen od cele nekdanje žirovske župnije!

Za spomenik so prispevali vsi župljani nekdanje predvojne žirovske župnije, torej tudi iz vasi, ki po razmejitvi spadajo pod Italijo, ker so tudi imena njihovih svojcev vklesana na spomeniku.

Blagoslovitev spomenika se je z vso slovesnostjo izvršila 16. oktobra 1938. Ob 10. uri je bila slovesna služba božja, ki jo je opravil g. dekan Matija Mrak iz Stare Loke. Po službi božji je bil blagoslov kapelice in kipa ter plošč z imeni padlih. Pri blagoslovitvi so sodelovali poleg domačih gospodov z gospodom dekanom Mrakom še g. Stanko Žakelj, tukajšnji rojak, in g. Nikolaj Žugelj, župnik v pokoju.

Blagoslovitve pa so se častno udeležili zastopniki oblasti in organizacij, tako v imenu bojevniške organizacije gosp. svetnik Stojc iz Ljubljane, za sresko načelstvo g. sreski načelnik Matija Malešič, poveljnik graničarske čete poročnik Ljubiša Korač, g. dr. Kamušič, adv. in drugi. Domače organizacije so prišle vse korporativno, kar se pač redko zgodi na deželi. Poleg fantovskega odseka in dekliškega krožka sokolsko društvo, obe gasilski društvi, šolska mladina z učiteljstvom in vsa župnija.

Slavnostni govornik ob odkritju spomenika je bil nekdanji vojaški kurat, nekdanji žirovski kaplan, sočasno pa trnovski župnik g. Janko Cegnar, ki je s svojimi spomini na vojna leta in vojne doživlja do solz ganil vse navzoče.

Zanimivo je, da so od takrat navzočih dostojanstvenikov in zastopnikov po večini že med pokojnimi. Gospod svetnik Stojc je umrl nekaj mesecev pozneje, g. Janko Cegnar čez eno leto, g. Nikolaj Žugelj ter g. sreski načelnik Matija Malešič leta 1940. R.I.P.

Stroški spomenika so znašali v celoti skoraj 40.000.- din. Da je odbor za postavitve spomenika mogel zaključiti vse račune in vse poravnati, je na dan blagoslovitve popoldne priredil večjo tombolo v korist spomenika.

Kip padlega vojaka in angela iz belega marmorja, ki je na sliki dobro viden, je po zamisli g. prof. Kregarja izdelal akad. K. Putrich iz Ljubljane.

Začetek gospodinjske šole v Žireh: Ker je bilo v starem župnišču dovolj prostora, so čč. sestre 15. oktobra 1938 z dovoljenjem kraljevske banske uprave v Ljubljani otvorile redno kmetijsko gospodinjsko šolo. Pouk naj bi trajal redno vsako leto od 15. oktobra do 15. aprila. Namenjen naj bi bil v prvi vrsti dekletom iz domače župnije, sprejemale pa bi se lahko tudi dekleta iz drugih krajev. Tem bi bila omogočena celotna oskrba v zavodu. Že prvo leto je bilo priglasih skupaj 15 učenk, od teh 6 kot gojenk s celotno oskrbo v hiši. Večji del gojenk je prišel iz sosednjih župnij iz zamejstva. Tako naj bi šola poleg gospodinjstva ob meji gojila tudi nacionalno in državno vzgojo, a v prvi vrsti vsekakor versko življenje.

Že na drugem mestu je omenjeno, da je v Žireh poleg čipkarstva najbolj razvita čevljarška obrt. Čevljarji so pred vojno in tudi po vojni nekaj let delali ponajveč „vsak na svoje“. Ko pa so nastopili za gospodarstvo kritični časi, so bili tudi čevljarji prisiljeni organizirati se v večje skupine. Svoje izdelke so prodajali večinoma v južne dele naše države. Zato je bilo treba vestnih in zanesljivih

potnikov, če niso hoteli tvegati, da se za poslano blago obrišejo pod nosom, kar se je žal pogosto dogajalo. Potnikov pa posamezni čevljarji kmalu niso mogli več vzdrževati, zato so se začeli združevati v zadruge. V teh so bili boljši čevljarji člani, slabši pa običajno le pomočniki, dekleta kot prikrojevalke pa pomočnice. Tako imamo danes v Žireh več samostojnih čevljarjskih podjetij. Najstarejša je Čevljarjska in gospodarska zadruga – delavnica in prodajalna obenem – ki zaposluje okrog 30 delavcev. Naslednica nekdanje Brane je Čizmarska zadruga, ki ima do 30 delavcev. Na novo ustanovljena je Postolarska zadruga – okrog 40 delavcev. Delniška družba za ročno čevljarstvo Sora ima čez 40 delavcev. Delniška družba Zajec zaposluje 50 delavcev; čevljarstvo podjetje Gantar ima 60 delavcev; Strojarska in usnjarska zadruga 6 do 10 delavcev, čevljarstvo Maček 10 delavcev, poleg teh je še nekaj manjših.

Razumljivo je, da ima v tako razvitem obrtnem kraju tudi delavstvo svoje organizacije. Narodna strokovna zveza, ki je bila ustanovljena že kmalu po vojni, združuje okrog 60 delavcev. Precej pozneje je bila ustanovljena Jugoslovanska strokovna zveza. Zaradi levičarskih smeri, ki je začela prevladovati v centrali, pa so člani JSZ v Žireh to razpustili ter leta 1938 namesto nje osnovali zvezo združenih delavcev, ki ima ta čas kakih 40 članov.

Po žirovski ravnini sicer prevladuje obrtništvo in delavstvo, a okolica in posebno hribi imajo izključno kmetijski značaj. Dobra organizacija med delavstvom in obrtništvom je prisilila tudi kmetijske ljudi k skupni organizaciji. Že dve desetletji obstaja Kmetijska zveza. Iz vrst Kmetijske zveze se je pred leti razvila Mlekarska zadruga, ki svoje mlečne izdelke oddaja največ v Ljubljano, ter Sadjarsko društvo. Zadnja leta so osnovali tudi Mladinsko kmetijsko zvezo, ki od časa do časa priredi kak res potreben in koristen kmetijsko gospodarski tečaj.

V zvezi s splošnim položajem naj bo v dopolnilo javne kronike omenjenih nekaj javnih del, ki so bila v zadnjih letih opravljena v Žireh.

Že od najstarejših časov so bile Žiri znane po svojih poplavah in povodnjih. V žirovsko ravan se zlivajo reke in potoki s hribovskih pobočij tako rekoč z vseh štirih strani. Zato je razumljivo, da se je nivo ravnine, o kateri trdijo ustna izročila, da je bilo nekdanje jezero, vedno bolj dvigalo. Reka Sora je polagoma izgubila svoj ravni odtok in zašla v hude kri-

vulje ter zastajala. Kadar je nastopilo deževje ali hud naliv, se je Sora razlila čez ravnino in poplavljala. Zaradi tega so se Žirovci že desetletja pogajali za regulacijo Sore in njenih pritokov. Po katastrofalnih povodnjih v letih 1926 in 1927 je oblast z vsakoletnimi manjšimi deli začela urejati dotoke. Odsek za hudournike pri Kr. banski upravi v Ljubljani je v letih 1928 – 35 v glavnem reguliral vse dotoke. Vsa dela je s hvalevredno vestnostjo vodil tehnični svetnik Kr. ban. uprave v Ljubljani g. ing. Štrancar. Občina Žiri ga je izvolila za svojega častnega člana. Ko so bili v glavnem urejeni dotoki, je Kr. banska uprava v letih 1936 – 39 prevzela tudi regulacijo Sore. V dolžini skoraj enega kilometra je bila izkopana popolnoma nova struga in napravljen nasip. Skozi tri leta je bilo v poletnih mesecih zaposlenih okrog 60 domačih delavcev. Delo je stalo čez 600 000 dinarjev. Največ je k stroškom tega dela prispevala banovina, le manjši del je prevzela občina Žiri.

Leta 1938 smo bolj živo začutili, da so Žiri ob meji in da je domovina v nevarnosti. Začela so se namreč utrjevalna dela na meji. Prihajalo je vedno več vojaških uniform, zlasti častnikov inženirjev. Razgledovali so se z gričev in dolin, potov in steza s kartami in s svinčniki v rokah ter pisali in risali. Če jih je kdo vprašal, kaj delajo, je bil odgovor, „da karte“. Kmalu pa smo opazili rdeče barvane količke, ki so bili zabiti tu in tam. To nekaj pomeni! so rekli preprosti ljudje. Vojakov je prihajalo vedno več. V rokah so imeli tudi že kramp in lopato. Mesec za mesecem je njihovo število naraščalo. Tem so se pridružili še domači delavci. Kmalu so kopali ali vsaj grebli za skoraj vsakim gričkom in grmovjem. Leta 1940 so začeli napeljevati bodečo žico. Vendar ne več le po gozdovih, ampak tudi čez pašnike, travnike, njive in vrtove, kakor je naneslo. Tu in tam je bil postavljen „objekt“ kar pred hišo, če je tako kazalo. Seveda je bilo s tem posestnikom prizadejane dosti škode. Pozneje so vse izkopano zopet lepo zadela-li z rušo, v gozdovih pa posadili smrekice, ki naj bi sčasoma zakrili podzemne rove. Ob mobilizaciji in ob vpoklicih so bili ti objekti zasedeni z vojaki tako imenovanih „posadnih“ čet. Sem in tja se je zgodilo, da je vpoklicanec čuval objekt v bližini domače hiše. Seveda to ni bila prijetna zadeva, ker je moral biti kot vojak resen in uraden, a domačini tega deloma niso hoteli, deloma niso mogli razumeti.

V petek, 24. marca 1939, je požar upepelil hišo in gospodarsko poslopje Jakoba Žaklja –

Blažontarja iz Stare vasi. Sosedje in sploh župljani so na povabilo župnega urada pogorelemu pomagali, da si je sorazmerno hitro postavil vse na novo in še celo v dokaj lepšem in boljšem stanju, kakor je bilo poprej.

ZIDANJE NOVEGA PROSVETNEGA DOMA V ŽIREH

Katoliški prosvetni dom na Dobračevi je bil sezidan ob začetku katoliškega prosvetnega dela v Žireh v letih 1908–10. Kakor je bilo začetno prosvetno delo skromno in je privabilo majhen krog sodelavcev, pa tem več nasprotovanja, tako je bil tudi Prosvetni dom zgrajen le bolj „za silo“. Bila je to majhna stavba, pomaknjena v stran od glavne ceste v ozko dvoriščno ulico za hišami in poleg tega na Dobračevi 20 minut od župne cerkve, ker je bilo v predvojnih časih ravno na Dobračevi največ članov.

Vsa leta stavbe ni nihče popravljal, tako da je kazala videz in znake razpadanja. Društveniki so se večkrat pogovarjali, kako bi se temu žalostnemu stanju odpomoglo. Starega doma popravljati ni kazalo in večina članstva je bila za to, da se postavi nov reprezentativen dom, in sicer na bolj vidnem in pomembnem kraju. Težava pa je bila zaradi skromnih sredstev, s katerimi je društvo razpolagalo. Leta 1938 se je osnovala Stavbna zadruga, ki naj bi poskrbela za potreben kredit in začela zidati novi dom. V odboru Stavbne zadruge so bili zastopani vsi glavni interesenti: tako zastopniki Kat. prosv. društva, odborniki Ljudske posojilnice, zastopniki Zveze združenih delavcev in Kmetске zveze ter župnik Ivan Pečnik.

Vse je prevevala iskrena želja in trdna volja priti čim prej do tako potrebnega doma. Ob ugodni priložnosti je Katoliško prosvetno društvo stari dom kar prodalo, in sicer za 20 000 dinarjev. S tem je bila Stavbna zadruga tako rekoč kar prisiljena takoj pričeti z zidanjem, če nočejo ostati vsi brez svojih društvenih prostorov. V začetku leta 1939 je društvu naklonjeni občinski odbor odprodal Stavbni zadrugi polovico občinskega sejmišča, kjer naj bi se novi dom zgradil. Prostor je bil za to stavbo naravnost sijajen. Načrte novega doma je Stavbna zadruga večkrat pretresala na svojih sejah, preden so bili oddani v končno izdelavo. **Poleti 1939**, je Stavbna zadruga začela zidati. Vsi prizadeti — najbolj seveda članstvo KPD — zgoraj navedenih organizacij so z veseljem prijeli za delo. V nekaj tednih je bilo nabranih in na stavbni prostor pripeljanih čez 200 smrek. Stavba je hitro rastla s tal. Ko je

1. septembra planila novica o izbruhu vojne, je bilo obzidje zgrajeno že do vrha in tesarji so ravno vezali ostrešje. Stavbna zadruga pa je bila pred zahtevnim vprašanjem, kaj naj ukrene za naprej. Veliko mož in fantov je bilo mobiliziranih in vse je postalo negotovo. Kaj če pride vojska in nam vse razbijejo! Na meji smo in vse bomo morali pustiti! Itd. Kljub temu smo z delom nadaljevali ne le jeseni, ampak tudi spomladi 1940. Hvala Bogu, da se je tako zgodilo, zakaj pozneje bi s sicer tako skromnimi sredstvi ne mogli ničesar napraviti.

S 1. septembrom 1940 je bila prostrana dvorana z odrom že oddana svojemu namenu: prav tako tudi telovadnici in garderobe. Mesec dni pozneje se je vselil tudi hišnik, ki naj pazi na red, snago in ves inventar novega doma. Ostali prostori še čakajo boljših časov, ko naj bi bili dovršeni.

Statistika časopisja v župniji in s tem tudi statistika versko dobrih, indiferentnih ali veri nasprotnih družin za leto 1939/40 je sledeča: dnevnik Slovenec 34, Jutro 28 naročnikov, Slovenski dom 57, Slovenski narod 18, Domoljub 221, Domovina 91, Nedeljski Slovenec 60, Nedeljsko jutro 30, Bogoljub 125, Sokolski list 45, Kmetijski list 7, Novosti 21 (večinoma oficirji!).

Leto 1940 bi smeli v Žireh po pravici imenovati leto nesrečnih smrti. Sedemnajst odraslih oseb, to je nad polovico odraslih umrlih, v župniji Žiri 1940 je umrlo nenadoma in so bili neprevideni. Od teh je bilo nenadoma od kapi zadetih troje, trije so pomrli tako hitro, da ni bilo mogoče poklicati duhovnika. Petero vojakov je bilo ubitih, ko je razneslo podminirani most; po nesreči je utonil en vojak, ob narasli vodi je odneslo most in utonil je sodni sluga, ki je šel ravno čez most; Ivana Kristan, pos. hči, Dobračeva 65, se je tako nesrečno zadela, vozeč se na kolesu v nasproti vozečega kolesarja, da ji je počila lobanja in je bila na mestu mrtva. Neža Kopčaver, žena fin. podpreglednika, je padla s kolesa pod mimo vozeči tovorni avto ter ji je kolo zdrobilo lobanjo. Bila je v trenutku mrtva. Dne 19. oktobra 1940 zvečer ob 9. uri je bil zaradi tihotapstva na meji ustreljen posestnik Feliks Gregorač. Nosil je s svojim bratom čez državno mejo tihotapsko blago. Za Žirkom je naletel na graničarja, ki ga je ustavil. Po trikratnem klicu „Stoj!“ je nesrečni Gregorač bežal, namesto da bi se pokoril klicu, zato je izgubil življenje. Bil pa je Gregorač tudi sicer slab človek. Ne le strasten tihotapec, ampak tudi bogokletnik, hujskač in eden najbolj brezver-

nih ljudi v kraju. Ob vesti njegove nesrečne smrti je bilo slišati: „Kar je iskal, to je našel.“

Še bolj nesrečno smrt pa sta napravila mlada zaljubljenca Jožef Maček in Valeska Kržišnik. Jožef Maček, čevljarjev sin iz Žirov, je bil abiturient, a je bil že nad eno leto doma. Študij ga ni več veselil, doma pa so ga gledali postrani, češ „toliko si že stal, a sedaj ni nič iz tebe“. Že dalj časa je imel poznanje s preprosto prikrojevalko Valesko Kržišnik, pos. hčerjo iz Nove vasi ž. Žiri. Baje bi se bila rada tudi poročila, a domači niso pustili. Zato sta se odločila za prostovoljno smrt; 1. decembra 1940 sta šla od doma in pustila poslovilna pisma, potovala nekaj dni po Dalmaciji; 8. decembra pa sta se v Trogiru v nekem hotelu ustrelila. V poslovilnem pismu je stalo, da sta obupala nad življenjem.

Žirovci so bili zelo iznenadeni, najbolj sokolski pripadniki, ki tega niso mogli razumeti. Pojasnilo najdemo v dejstvu, da sta bila oba samomorilca iz brezvernih družin in oba tudi žal brezvernika. Cerkev ju ni videla skoraj nikoli, odkar sta krenila na pota, stran od Boga.

Nekaj pripomb k raznim perečim gospodarskim razmeram v zvezi s cerkvenim gospodarstvom:

Pravda župna cerkev contra šolska občina Žiri, omenjena že v kroniki iz let 1922, 1929 in 1933, je bila končana 1936 z razsodbo višjega deželnega sodišča v Ljubljani, po kateri je šolska občina Žiri dolžna plačati cerkvi odškodnino za prostore v bivši „mežniji“ za leta 1914 do 1929 v skupnem znesku 106 000 din. Cerkvi nenaklonjeni občinski in šolski odbor z županom Francem Primožičem na čelu je to razsodbo kratko malo prezrl ter jo vrgel v mizico. Za župno cerkev v Žireh bi bila omenjena vsota dragocena pridobitev, a nastalo je vprašanje, kako bi se od šolske občine omenjena vsota izterjala. Po novih zakonih o narodnih šolah je bila šola tako zavarovana, da jo je bilo skoraj nemogoče izterjati. Položaj pa se je spremenil na boljše ob volitvah jeseni 1936. Po občinskih volitvah so namreč vzeli upravo občine in šole v roke možje, ki so bili bolj dostopni za upravičene zahteve cerkve ter so se tu in tam podobna vprašanja začela reševati v duhu pomiritve in iskrene medsebojne dobrohotnosti.

Ker je župna cerkev tudi Hranilnici in posojilnici v Žireh dolgovala 123 000 din z obrestmi, je bil med predstojništvom cerkve in odbora omenjene hranilnice dosežen sporazum, da župna cerkev svojo terjatev nasproti šolski občini v Žireh v celoti odstopi. Seveda

pa je imela pred njo svoje upravičene zahteve že Ljudska posojilnica v Ljubljani, kateri je cerkev dolgovala 40 000 dinarjev z obrestmi za čas 1929–1936, kar je dvignilo dolg na 70 000 dinarjev.

Po skupnem sporazumu je dolg pri Ljudski posojilnici odplačala delno župna cerkev v Žireh, delno Hranilnica in posojilnica v Žireh, delno pa šolska občina v Žireh. Za odplačilo preostale vsote je šolska občina ponudila „staro šolo“ v Žireh, ki je bila cenjena na 70 000 dinarjev. Tudi to je predstojništvo župne cerkve takoj odstopilo na račun svojih dolgov Hranilnici v Žireh. Ker pa je ta dolgovala večjo vsoto Pokojninskemu zavodu v Ljubljani, je „staro šolo“ kupil in prevzel Pokojninski zavod. Preostali dolg je župna cerkev Hranilnici čez leta poravnala nekoliko v gotovini, nekoliko v hranilnih knjižicah, deloma pa je Hranilnica dolg odpisala.

Tudi končna likvidacija Kmetijsko konsumnega društva je bila izvršena leta 1938, in sicer s sanacijo Hranilnice v Žireh, pri kateri so imeli „konsumarji“ svoje neporavnane račune. Hranilnica je kot pasivna zadruga dobila po posredovanju g. narodnega poslanca Fr. Gabrovskega državno podporo v znesku 312 000 din. S tem so bili do tri četrtine rešeni obveznosti vsi „konsumarji“, kolikor jih že prej ni rešila PAB z zmanjševanjem kmetijskega dolga.

Slavno žirovsko elektrarno sta rešili Mestna hranilnica ljubljanska in banovina. Prva je črtala skoraj vse obresti dolgov, ki so v letih narasli na milijone; banovina pa je elektrarno na javni dražbi kupila in prevzela leta 1932. Delničarjem elektrarne je bilo naloženo, naj poleg vsot, ki so jih že vplačali, in poleg dolgov, ki so jih zaradi elektrarne napravili drugod, tekom daljše amortizacije odštejejo banovini približno milijon dinarjev. Vsota je bila točno določena vsakemu delničarju posebej. Leta 1938 je bila kmetom dolžnikom tudi ta vsota zmanjšana na polovico, ostali pa so do leta 1940 že plačali svoje določene prispevke razen enega ali dveh, ki sta po lastni nemarnosti šla na boben. Banovini pa vsi odjemalci elektrike v Žireh plačujejo že od leta 1932 banovinski električni tok približno 150 din pri KW dražje kot drugod. S tem je tudi banovina, če ne v celoti, vsaj deloma že prišla na svoj račun in si izplačala izgube, ki jo je imela ob prevzemu nekdanje žirovske elektrarne.

Eksperiment z elektrarno je sicer mnogim Žirovcem napravil sive lase, a je tudi marsikateremu prinesel dober nauk o temeljni krščanski kreposti.

Alfonz Zajec

Ivan Pečnik (1900-1988)

In memoriam

Preden dospemo v Škofjo Loko, ali tam, kjer se konča lepa „uranska cesta“, vidimo čez Soro majhno vasico — Bodovlje. Naprej od poznogotske podružnične cerkve sv. Petra so pod hribom, ki je poraščen z gozdom, postavljene nove družinske hiše. Med njimi pa so v nezavidljivem stanju tudi stare kmečke hiše.

Pred stotimi leti so bili v vasi štirje veliki grunti. Največji je bil Žirovc, za njim Pevnčan, „pr'Slug“ se je reklo tretjemu, četrti je bil Matevževc.

Bodovlje št. 1 (danes št. 3) je bil PEVNČAN. Triindvajsetletni Matevž, mladi gospodar velikega posestva, si je našel nevesto, 20-letno Katarino Čadež, U. ŠEFERT. Poznani grunt leži na samem na Dolgih travnikih. Njun prvorojenec je dobil ime Janez. Za njim so se rodili še štirje bratje in pet sester. Slovenski pregovor: Šiba novo mašo poje, se je potrdil prav pri Janezu.

Janez Nepomuk Pečnik je bil rojen 3. maja 1900. Odraščal je v družbi mlajših bratov in sester, se podil z njimi po travnikih, ki so se razprostirali daleč do Sore, dokler ni bil dovolj star za deško šolo v Škofji Loki, kamor je moral potem vsak dan pešačiti. Po zaslugi materinega strica je šel nato v zavod sv. Stanislava v Šentvid. Stric je namreč v oporoki namenil določeno vsoto za štipendijo tistemu, ki bi hotel nadaljevati šolanje. To je bil le en del za stroške šolanja, drugi se je črpal iz kmetije. Prišli pa so časi, ko se je začelo na vseh koncih podirati — prva svetovna vojna. Že prve dni so vpoklicali očeta. Ko se je rodil deveti otrok, je bil oče že v bojnih okopih. Po vojni se je vrnil iz ujetništva v Sibiriji. Mati je prevzela na svoja ramena še gospodarstvo in prva opora ji je bil najstarejši sin Janez. Šolanje, delo doma in vsesplošno pomanjkanje je spremljalo mladeniča vsa vojna leta in še po njej. Vzdržal je, pravi Finžgarjeva črtica. Leta 1920 je maturiral in leta 1924 dokončal bogoslovne študije. Moral je še k vojakom, v duhovnika pa je bil posvečen na cvetno nedeljo, 5. aprila 1925, v Ljubljani. Velika slovesnost nove maše je bila v Škofji Loki, popoldansko veselje pa doma v Bodovljah.

Prvo kaplansko mesto mu je bilo dodeljeno v župniji Šmihel pri Novem mestu. Sedem let je deloval v tem kraju ter razgibal versko in društveno dejavnost.

Konec avgusta 1932 je odšel iz Žirov kaplan Stanislav Šinkovec in na njegovo mesto prišel Janez Pečnik. To je bilo njegovo drugo kaplansko mesto. Z njim so prišle tudi govoriče, da je poslan v Žiri zato, da bi izpodrnil župnika Logarja. Govoricam se je upiral in jih pobijal. Nič ni pomagalo. Res pa je, da se je Logar 13. aprila 1933 župniji odpovedal in v začetku julija 1933 je bil za župnika imenovan Pečnik.

Takratne razmere v Žireh so bile obupne. Strankarski spori, razpuščeno prosvetno društvo, Prosvetni dom na Dobračevi zaprt, Kmetijsko konsumno društvo je bilo likvidirano, nerešeno je bilo vprašanje posojilnice, čutile so se nesrečne posledice elektarne, bila je vseplošna kriza, ki se je vlekla že od novembrskih državnozborskih volitev leta 1931.

V ta neprijazni čas in kraj je bil postavljen Ivan Pečnik. (Tako se je sam podpisoval, čeprav ga domači in vaščani še zmerom poznajo kot Janeza.) Bil je v najboljših ustvarjalnih letih, zavzet za delo na vseh področjih in obogaten s sedemletnimi izkušnjami. Takoj je vstopil v areno dogajanja. Hotel je miriti, odločati in postaviti vsako stvar na svoje mesto. Sadni vrt z razpadajočo uto pred starim župniščem je bil s prostovoljnim delom takoj urejen. Logarjevo „zapuščino“ je bilo treba urediti do konca in prav zavoljo nje je moral napraviti marsikatero pot, ki mu ni bila povšeči. V kulturi je vladalo mrtvilo do poletja 1935; takrat je prišlo državno krmilo v druge roke. Mladinska organizacija in društva so zaživela. Staro župnišče, ki je bilo precej oddaljeno od nove cerkve, je bilo nefunkcionalno. Pečnik pa je imel do zidanja posebno veselje, zato je s poprejšnjim posvetovanjem s škofom začel graditi zraven cerkve novo župnišče, ki je imelo v pritličju dvorano, veliko okoli 70 m². Ta je bila najprej urejena in v njej so bile lahko seje, sestanki, pevske vaje in knjižnica. Preostali



Strici in teta – 22. 7. 1938 v Žireh

prostori so bili dograjani do jeseni 1937.

Z novim župniščem so bili sproščeni prostori v starem župnišču. Obnovil ga je in s poznanstvom in prošnjo pritegnil v Žiri prve šolske sestre de Notre Dame iz Šmihela pri Novem mestu. Na jesen 1937 so že sprejele v varstvo 30 otrok. To je bil prvi otroški vrtec v Žireh. Staro župnišče se je spremenilo v pravi samostan. Sestre so učile kandidate nemščino in italijanščino in obenem vodile gospodinjsko šolo za dekleta.

Dne 16. oktobra 1938 je bil odkrit spomenik žrtvam prve svetovne vojne. Spet je bil Pečnik tisti, ki je usmerjal delo odbora za postavitev spomenika.

Leta 1908 je bil zgrajen na Dobračevi Prosvetni dom. Tudi v njem je bil Pečnik duša prosvetnega dela. Pomagal je režirati, hodil in vabil k vajam. Ves nasmejan je spremljal predstave, ki so se precej pogosto vrstile. Dom je postal pretesen, zato ni več ustrezal razgibanemu društvenemu življenju. Pečnik je navdušil

člane, da bi zgradili nov kulturni dom, ki bi bil kraju v ponos in v katerem bi lahko zažive-la vsakršna kulturna dejavnost. Cilj je bil tudi dom približati središču vasi. Z ustanovitvijo Stavbne zadruge se je resno razmišljalo o skupnem prosvetnem domu, zato so bili v odbor poklicani odborniki Kmetijske zveze, Ljudske posojilnice, Zveze združenih delavcev in Katoliško prosvetnega društva ter Ivan Pečnik. Iskali so primerno lokacijo in kmalu našli pravšnjo na občinskem-sejmišču. Sijajen prostor so si ogledali zastopniki s pogajalci. (Glej sliko v Občasniku, št. 13, str. 90 in obenem popravek besedila k sliki: z leve proti desni Ivan Pečnik v značilno ogrnjenem plašču, Franc Petrič – delni lastnik zemljišča, Ivan Seljak – župan, Avgust Žavbi – kaplan.)

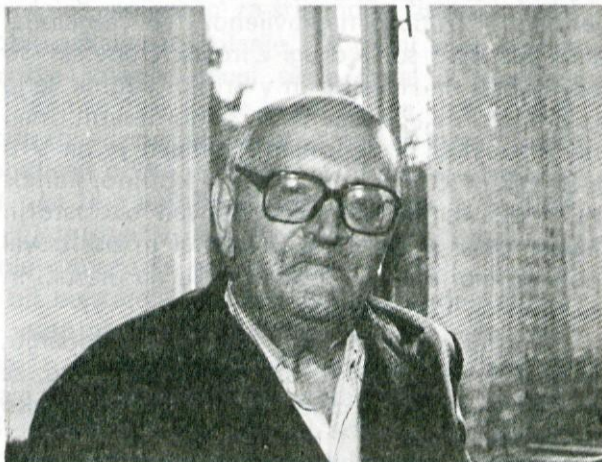
Stari prosvetni dom je bil odprodan in poleti 1939 so začeli zidati novega. Navdušenje je bilo veliko, saj so v nekaj tednih navozili čez dvesto smrek. Dne 1. septembra 1940 je bila dvorana z odrom že predana svojemu namenu. A Poljska je bila že eno leto v drugi svetovni vojni. Zaradi bližine državne meje in priprav na obrambo so bile Žiri ves ta čas pod strožjim režimom. Le še nekaj mesecev je preteklo in že so 11. aprila 1941 prišli italijanski vojaki v Žiri in 27. aprila nemški. Dne 6. maja je dobil Pečnik ukaz, da mora v treh dneh novo župnišče izprazniti, da se bo vanj vselila nemška žandarmerija. Naselil se je spet v starem župnišču pri sestrah, a ne za dolgo, saj so ga 27. maja Nemci odpeljali kot prvega prebivalca Žirov. Prva postaja – Sentvid, škofovi zavodi, le pod drugim „poveljstvom“. Ista stavba, v kateri je nekoč nabiral znanje. S spomini so se mešala vprašanja: Čemu, zakaj? Dobrih osem let v Žireh. Kaj bo iz vsega, kar je bilo s trudom napravljeno? Ni razglabljal sam. Prihajali so še drugi Žirovci. Odpeljani so bili naprej na Hrvaško in v Srbijo. Pečnik se je iz Sremskih Karlovcev vrnil že po desetih dneh na Brezovico pri Ljubljani. Prihajal je na Vrh k Sv. Trem Kraljem in gledal v kotlino, kamor ni smel, ker so tam gospodovali okupatorji. Nekaj časa je bival na Brezovici in oskrboval podružnico na Logu, potem se je tja preselil in tu dočakal konec vojne.

Optimist po značaju, resen pri odločanju, je sklenil, da v župnijo Žiri ne gre več. Vse, za kar se je trudil, je bilo uničeno do tal. Kako bi zmožel znova?!

Prezel je župnijo Zaplana, zaživel znova in bil leta 1954 poslan na Vrhniko. Tu je bil župnik in dekan. S te župnije je obiskal, četudi ni rad potoval, Palestino in brata v Združe-

*nih državah Amerike. Da je spoznal nekaj tednov samice, pa so poskrbeli drugi. Vendar se je kasneje na Vrhniki lepo vživel. Ko je dopolnil 70 let, je šel v pokoj in bival kot ekspozit v Jurčičevem rojstnem kraju — na Muljavi. Zamenjal je umrlega Pavla Perka. Prav presenetljivo je, kako sta si njuni življenjski poti podobni. Oba iz Poljanske doline, oba sta kot kaplana prišla v Žiri ob najbolj razgretih duhovih. Perko ob gradnji farne cerkve, Pečnik ob strankarskih bojih, ki so bili prav takrat na vrhuncu. Pečnik se je gradnje cerkve dobro spominjal. Kot osemletni deček je prišel z očetom v Žiri — nemara na semanji dan leta 1908. Zidovi ladje so se dvignili že nad okenške višine. Ivana je bolj zanimala zidava kot hoja z očetom od „štanta do štanta“, zato se je pomešal med maltarje in zidarje, prišel na zid in ga vsega pregledal. To si je dobro zapomnil in večkrat pripovedoval o tem. Perko in Pečnik sta dosegla visoki starosti, oba nista želela več v Žiri. Perko od odhoda leta 1910 do smrti 1970 ni bil več v Žireh. Pečnik pa le nekajkrat, samo ob slovesnejših prilikah na povabilo.

Leta 1977 je umrla sestra Ivanka, ki mu je v Žireh gospodinjala. Od takrat je začel pešati. Zapustil je Muljavo in se nastanil v Šentvidu pri Stični kot bolnik. Ne za dolgo. Po dveh letih je med prvimi prišel v Ljubljano na Lepi pot v Duhovniški dom. Ko so dom preurejali, je bil nekaj časa v Kamniku. Od tam se je vrnil v prenovljeni dom in bival tu do smrti. Veliko je bral, dokler mu ni opešal vid. Prav zato je bil vesel vsakega obiska, da se je lahko pogovarjal; imel je namreč do zadnjega bistri- no duha in svežino spomina. Telesne moči so



Zadnji teden v septembru 1982

mu pešale. Že dve leti se je počutil slabo, bil je operiran, veliko je trpel, a tožil ni. Dne 27. julija 1988 je dopolnil svojo življenjsko nalogo.

Prvega avgusta so ga pokopali na ljubljanskih Žalah na duhovniškem pokopališču. Pogrebne slovesnosti je vodil nadškof Alojzij Šuštar. Pogreba so se udeležili nekateri Žirovci pa tudi župljani z Vrhnike, Muljave in rojaki iz Škofje Loke. Moški zbor Alpine pa mu je občuteno — tako kot le on zna — zapel tri pesmi v slovo in zahvalo.

To je skromen prikaz enega samega, vendar ne kratkega življenja. In kaj je ostalo od vsega truda?

Sadni vrt pred starim župniščem, staro župnišče, novo župnišče, Prosvetni dom? Od vseh omenjenih stavb ni ostal niti kamen na kamnu.

Ali je res le naključje, usoda ali je bilo zraven še sovraštvo iz tistih let, do vsega, kar je ustvaril kot vodja, kot gibalo?

Ohranilo pa se je nekaj, kar je za žirovsko zgodovino pomembnejše od zidov. To je župnijska kronika, ki jo je pisal sicer po službeni dolžnosti, njena vrednost pa je v tem, da to niso suhi podatki, temveč plastičen prikaz stanja in dobe. V njej so neizpodbitna dejstva in mnogi se bodo mogli opreti nanjo pri študiju krajevne zgodovine. Kako jo je cenil Pečnik sam, priča dejstvo, da je bdel nad njo in jo hranil med vso vojno na Brezovici, Logu in v Zaplani. Po vojni je obveljalo mnenje, da je bila ob požaru uničena. Vendar od leta 1948 spet domuje na svojem mestu.

Za konec pa še tole. Ob 50-letnici žirovske cerkve, na Martinovo nedeljo 1962, se je Pečnik na povabilo udeležil slovesnosti in imel daljši nagovor. Zaradi njegovih jasnih misli o nas samih citiram sklepni del nagovora. (Nagovor je bil verno prepisan z magnetofonskega traku leta 1962.)

„Ampak zame je resnica ljubša kakor laž. Še tako grda resnica je zame več vredna kakor še tako lepa laž. To sem izkusil tudi sam, ko sem bil skoraj deset let med vami. Tako sem tudi zadnjih dvajset let opazoval do zadnjih časov dogajanja tu v Žireh. Če bi ne bilo toliko te nestrpnosti, bi bilo življenje v Žireh dosti lepše. Verjemite mi, da je drugod ni ali vsaj v toliki meri ne, zato je tudi v tem oziru drugod lepše. Mislim, da bi bil istega mnenja g. Vidmar, če bi danes od mrtvih vstal in povedal, saj je sam največ trpel. Istega mnenja g. Logar, istega mnenja moj naslednik. Saj sem

v župniji, ki je še enkrat tako velika kot Žiri, še enkrat toliko industrijskega delavstva, vseh mogočih vrst ljudi, ali nimamo neprijetnosti in težav. Smo različnih mišljenj, smo verni in so neverni, so različnih ver, ali smo kulturno med seboj, brez nespametnih obračunavanj. Francoski filozof Voltaire, ki je v današnjih časih precej moderen, čeprav je že star francoski pisatelj, je nekje zapisal: „Prevelika zagrizenost razodeva omejenost“. In zagrizenosti je bilo v Žireh včasih vse preveč. Takrat, ko se je zidala cerkev, in tudi v poznejših letih, je ni manjkalo, in to, bi rekel, je ena izmed hib tukaj v Žireh. Zato je bilo v teh nesrečnih Žireh toli-

ko žalostnih nesreč, toliko nasilnih smrti in toliko nepotrebnih razdejanj.

Zato vas, dragi Žirovci, ob sklepu svojega današnjega govora prosim predvsem eno: bodite med seboj strpni, humani, človeški. Če ste verni, gojite med seboj bratovsko ljubezen, če ste neverni ali hočete biti socialisti, kot danes govorimo, gojite med seboj pravi socializem, to je, iskreno tovarišstvo, le tako vam bo življenje res lepo, zadovoljno in tudi veselo, kar vam tudi jaz iz srca želim. Vaša veličastna cerkev in hiša božja, ki danes slavi svojo petdesetletnico, pa vam naj bo kraj, kjer si boste izprosili tudi božjega blagoslova, da dela vaših pridnih rok ne bodo ostala prazna.“

Karel Bernik

Iz spominov (IV)

Današnjemu človeku si je težko predstavljati, kakšna je bila ob koncu vojne naša dežela. Ob večerih se je še tu pa tam oglasila hitrostrelka, in še dve, tri leta so se širili glasovi, da hodijo ponoči čez Zavratac in Novo Oselico ostanki ubeglih belogardistov, dokler jih niso polovili varnostniki. Ruševine si srečal na vsakem koraku. Kar ni porušila vojna, je porušil ljudski bes dolgo in brezsrčno izkoriščanega in zatiranega delovnega človeka.

Že v prejšnjem stoletju so očetje revolucije analizirali razmere tedanje družbene ureditve. Zdaj je končno prišel čas, ko je bilo treba tudi pri nas preurediti družbo in medčloveške odnose po novih načelih. Iz ruske revolucije, ki naj bi nam bila za vzor, je prišla znana parola: blaginja je v elektrifikaciji in industrializaciji. Iz tega je sledilo, da so vse dejavnosti, ki niso neposredno povezane s tem procesom, drugotnega pomena. No, ne čisto vse. Izvzete so bile dejavnosti, ki so zagotavljale državno varnost in nedotakljivost, pa tiste, ki so zagotavljale red in mir v državi, načrtovanje in izvajanje nove ureditve medčloveških odnosov, pa novi upravni in porajajoči se birokratski aparat. Drugotnega pomena je bila individualna dejavnost: obrt in kmetijstvo, pa družbene dejavnosti: zdravstvo, kultura in šolstvo. Čisto obrobne pomena pa je bilo tisto, kar se dogaja v človekovi duši.

Vojna je v kali spremenila medčloveške odnose. Razvilo se je tovarišstvo, ki je odpravi-

lo razlike med bogatimi in revnimi, učenimi in neučenimi, med bolj in manj sposobnimi. Gradile so se velike stvari. Male stvari bodo ukinjene ali pa bodo izginile zaradi ukrepov, ali pa se bodo združile v tvorbe združnega tipa. To so bili časi, ko je zaradi težkih fiskalnih obremenitev izginjala obrt, ko so se pod vodstvom aktivistov združevali mali kmetje, nosili na kup svoje poljedelsko orodje in zvečer na dolgih sestankih odločali, kam bodo šli naslednji dan skupaj na delo in ko so utrujeni od dnevnega dela sanjali o zadružnih hlevih, zadružni živini, zadružnih pridelkih in boljšem življenju. Bili so tudi taki, ki so se željni zemlje prve dni svobode zbirali po veleposestvih in zabijali v zemljo količke in razglašali tako pridobljeno zemljo za svojo osebno lastnino. Niso mogli razumeti, da je pridobljena zemlja družbena last, da jo bodo obdelovali skupaj in tudi skupaj uživali sadove svojega dela, vsak po delu in zaslugah. Dežela je bila izropana in izčrpana. Bili so potrebni trdi, pa tudi brezobzirni ukrepi oblasti, da so ljudi obvarovali lakote. Obvezna oddaja je spravljal kmeta v obup in še dolga leta je niso mogli pozabiti. A bila je nujna in potrebna in še nekaj let po vojni je bila hrana na karte. To so bili časi, ko so ljudje prekipevajočih občutkov odhajali na udarniško delo, časi, ko so v sprevodih pod vodstvom aktivistov na konjih in z zastavami vzklikali gesla voditeljem ter novemu in lepšemu, ki prihaja, in ko so ob prazniku dela na

vozovih in kolesih ali peš kazali vsak svoj način dela, še večkrat pa praznovali z udarniškiimi akcijami. Vrstili so se mitingi z navdušenimi govori, sestanki po zaselkih, na katerih so ljudje dolgo v noč reševali posameznike, kako so se ti obnašali med vojno in kdo je zdaj do česa upravičen, kajti dobrine pritičejo samo tistim, ki so se dobro zadržali in sodelovali. Po gostilnah so se še dolgo potem, ko ni bilo več sovražnika, razpredale govorice in je prihajalo do preprirov, kdo je več pretrpel. S sumničeni tudi meni ni bilo prizaneseno. Zanesljivi sosede so mi pisali karakteristike, tudi mene so ponoči obiskali možje v pološčenih dežnih plaščih in spraševali, ali sem se udeležil kmečkega sestanka. Že prvo leto, ko sem prišel v Žiri, sem cepil otroke proti kozam. Ob pol enih popoldne sem cepil na Vrhu v mežnji. Bil sem s kolesom. Pred župniščem je stal župnik. Videl je, da nisem kosil, pa me je povabil, češ da je pripravil majhen prigrizek, da bom lažje nadaljeval pot v Rovte in še naprej v rovtarske Žibrše. Bolj iz vlnudnosti kot iz potrebe sem povabilo sprejel. Pred cerkvijo so stale tri ne več ravno mlade ženske in opazovale, kaj se dogaja. Že naslednje popoldne je bil v Žireh v ordinaciji mlad varnostnik iz Rakeka in poizvedoval, kaj sva imela in o čem sva govorila z župnikom. Slutil sem napetost in izogibal sem se vseh sumničeni, a včasih zaradi narave dela to le ni bilo mogoče.

Tiste dni so lastniki že pred vojno skritih zalog morali te prijaviti in jih dati na razpolago. Ponovno je bilo iskano vredno blago: zlato, srebro, živo srebro, pa tudi usnje, manufakturna galanterija in tehnični izdelki. Marsikateri lastnik se ni mogel kar tako ločiti od svojih zakladov. A ljudje iz okolice so vedeli take stvari in ponoči so prišli možje v gumiranih plaščih, preobrnili in prekopalni hišo, našli, kar so našli, ter odpeljali zalogo in grešnika — škodljivca ljudstva, ki mu je sodilo ljudsko sodišče. In ljudsko sodišče ni poznalo šale — človeško življenje je bilo še od vojne poceni blago.

Življenje pa se je umirjalo in začelo se je iskanje najbolj prave poti v socializem. Kmalu je bilo jasno, da te poti ne gre iskati kar v kopiji ruskega vzorca. Vsaka dežela in vsako ljudstvo ima svoje posebnosti in svojo stopnjo kultiviranosti in vse to je treba upoštevati. Ob tem spoznanju nam je bila prihranjena marsikatera napaka in razočaranje. Iskanje poti pa je bilo kljub vsemu težko in zapleteno in pol-

no pasti. Res nenavadno bi bilo, če bi pri tem šlo brez napak in stranpoti, posebno še v tistih prvih dneh, ko so spomini na grozote vojne bili še sveži. Tudi danes, ko že imamo začrtano pot — samoupravljanje in neuvrščenost, se je marsikdaj težko znajti, kaj šele takoj po vojni, posebno ker so se morali ljudje vsega lotevati hitro in pogosto brez zadostnih izkušenj. Dogajale so se napake, ki jih je zakrivil človeški značaj, a le kdo je brez njih. Zato si le redko kdo zasluži, da bi opisoval dogajanja tistih dni. Bojim se, da ne bi komu pri tem delal krivice, posebno še, ker je bil vsak izmed nas hočeš nočeš vpleten v življenje in dogajanje tistega časa.

Vse to vrenje je vplivalo tudi na dogajanje v zdravstvu. Zdravnik seveda ni mogel biti zdravnik, če ni bil šolan in že to je tiste dni zbuvalo nezaupanje. Zgodilo se je, da me je „organ“ v nebesno plavi obleki nagovoril, češ, a to ste vi, gospod doktor Bernik. In gospod in doktor iz takih ust in v tistih časih nista obetala nič dobrega.

Rekel sem že, da je na začetku kazalo, da bo moje delovno mesto v Škofji Loki. Marsikaj je bilo porušeno in obnavljalo se je na vseh koncih in krajih z velikim zagonom. Tudi sam sem želel prispevati svoj del k obnovi in napolnil sem se na okraj. Vprašal sem po referentu za zdravstvo in pokazali so mi mlado partizanko. Razložil sem ji svoje želje po sodelovanju in peljala me je k predsedniku okraja. Predsednik okraja je bila ženska poznih tridesetih let in njej sem povedal, da sem zdravnik in da bi rad sodeloval pri obnovi, saj je potrebno urediti marsikaj — denimo cepiti otroke, urediti nadzor nad živili, pitno vodo, urediti zdravstveno zaščito prebivalstva, spremljati epidemiološko stanje na terenu, urediti reševalno službo in še mnogo tega. Nisem še končal, ko me je ustavila, češ da znajo vse sami in da sami vedo vse, da me ne rabijo in da lahko grem. In sem šel. Vendar sem še danes hvaležen tej ženski, da mi je že takoj na začetku odprla oči in pokazala, kje je mesto zdravstva in kje in kakšna bo moja vloga v novih razmerah. No, to so izkušnje in spomini na tisti čas, tako mimogrede. Priznati pa moram, da sem bil v Žireh lepo sprejet in da so tudi oblasti zmeraj pokazale pripravljenost za sodelovanje.

Najbolj boleče smo to vrenje in iskanje nove poti občutili zdravstveni delavci v osnovni zdravstveni službi. Medicina je v svetu naglo napredovala. Do informacij o zdravstvenem razvoju v svetu so prišli predvsem zdravniki, ki so delali na kliniki in po bolnišnicah, za napre-

dek zdravnikov na terenu pa se vse leto nihče ni zmenil. O, pač! Prebivalstvu so razdelili knjižice, s katerimi so bili ljudje upravičeni do brezplačnega zdravljenja. Zdravnikov je bilo malo, bolnikov pa čedalje več. Dušili smo se od dela, po strokovni plati pa smo bili deležni omalovaževanja. Na kliniki so bili strokovnjaki, ki so govorili, da je tip splošnega zdravnika na terenu zastarel, da bo izumrl in da bodo vse delo opravljali le specialisti. Ljudi pa je bilo vedno več, podnevi in ponoči. In vsak izmed nas na terenu je prva leta opravljal še veliko tega, kar so pozneje prevzeli za to posebej šolani kadri. Bili smo administratorji in statistiki, sanitarni inšpektorji, vodili smo priročne lekarne, bili smo zobozdravniki, šolski zdravniki, laboranti in babice, predavatelji in vodje raznih tečajev in kdo ve kaj še vse. Takrat tudi nismo kar tako pošiljali ljudi v bolnišnice in na kliniko, marsikaj tega smo opravili doma. Dolga leta sem izpopolnjeval svoje znanje skoraj izključno s tem, kar sem razbral iz odpustnic bolnikov, ki so prihajali iz bolnišnice ali iz osebnih stikov z znanci — zdravniki, ki so delali na kliniki in sem jih že od prej poznal. Včasih so za svojo sprotno izobrazbo skrbeli zdravniki sami. Nekaj let sem po mesec dni nadomestoval škofjeloško zdravnico, ko je imela dopust. Dan ali dva poprej mi je po telefonu referent za zdravstvo iz Kranja sporočil, da za mesec dni nadomeščam zdravnico v Loki, gorenjevaški zdravnik pa bo v tem času oskrboval žirovski rajon. Nič pretresljivega, nobenih dnevnic, nikogar ni skrbelo, ne kje bom spal, ne kje se bom prehranjeval, ne kako in iz česa. Vse je šlo gladko, samoumevno, brez ugovora in brez zapleta. So bili pač taki časi. V Loki je bil takrat še stari dobri dr. Hubad, ki pa je takrat zdravil samo še zobe. Hranil sem se pri Kroni, dr. Hubad pa je šel vsak večer na sprehod. Imel je navado, da se je ustavil pri Kroni, naročil četrtrinko črnega, posedel in odšel. Tam sva se spoznala. Vprašal me je, ali imam veliko dela. Povedal sem mu, da pride vsak dan po sto ljudi, raje več kot manj. Začudil se je in me vprašal, ali se mi pri takem številu bolnikov sploh še posreči voščiti vsakemu dober dan in z bogom. Omenil sem mu, da sem pred vojno poznal zdravnika v Kranju, ki je delal pri socialnem zavarovanju, pa je imel največ trideset ordinacij na dan. No, je rekel, potem ste pa malo videli. Jaz, je govoril, sem pričel delati v Loki leta 1896. Imel sem po štiri do pet bolnikov na dan, včasih popoldne pa kak obisk na domu, ki pa sem ga opravil zmeraj

peš. Mimogrede — pozneje se je pri vsem posvečal še zobozdravstvu, a tega mi tedaj ni omenil. Po desetih mesecih takega dela si je vzel en mesec dopusta. Rad je potoval. Bil je v Egiptu, Palestini, Angliji, Bolgariji, Nemčiji. Še en mesec pa je namenil izpopolnjevanju in nadaljnjemu izobraževanju. Velike in znane evropske univerze so vsake počitnice za zdravnike organizirale izpopolnjevalne tečaje, vsaka s svojim programom. Izbral si je tisti program, ki mu je bil najbolj potreben pri širjenju in posodabljanju svojega znanja. Po vojni je družba prevzela financiranje zdravstva, v zdravnikovih osebnih prejemkih pa stroški za izpopolnjevanje niso bili všteti. Tako je znanje zdravnikov na terenu prva leta po vojni res strašljivo starelo in postajalo vse manj sodobno, ugled je padal. K temu so izdatno pripomogli birokrati, ki so si lahko zjutraj po mili volji privoščili zdravnika osnovne zdravstvene službe in za katere je podpis in strokovno znanje pomenilo iz dneva v dan manj. Iz dneva v dan so prihajale nove omejitve: zdaj ta, zdaj ona zdravila sme predpisati le zdravnik specialist, za oceno nezmožnosti za delo je potrebno kup izvidov specialistov, oceno sposobnosti za voznika motornih vozil sme dati le specialist. Ženske bolezni so z leti v celoti prevzeli ginekologi, žensko, ki jo pošilja v bolnišnico zdravnik osnovne zdravstvene službe, odkloni kar sestra pri vhodu. Otroke so skoraj povsod sprejeli pediatri, duševne zaplete zdravijo psihiatri, zobe zobozdravniki. Namesto da bi splošnemu zdravniku omogočili, da izpopolni in posodobi svoje znanje in da bi mu ustrezno opremili ordinacijo, so mu odvzeli zdaj to, zdaj ono. Narobe svet!

Veliko nevesčnosti je vsa leta povzročalo stalno in nenehno menjavanje teritorialne organizacijske in strokovne pripadnosti našega kraja. Teritorialno smo spadali pod Škofjo Loko, Kranj, pa spet pod Škofjo Loko, v petdesetih letih smo imeli nekaj let celo samostojni zdravstveni dom, potem smo bili spet pod Ljubljano in Vrhniko, pa spet pod Kranj in zdaj pod Škofjo Loko.

Ko sem prišel v Žiri, sem našel ostanke opreme nekdanje ordinacije dr. Ernesta Demšarja. Strmel sem nad tem. Bila je daleč naokrog med najbolje opremljenimi ordinacijami. Že takrat sem sklenil, da ne bom zaostajal. Moja velika želja je bila, da bi imeli Žirovci dobro urejeno in opremljeno zdravstveno službo, saj si jo s svojo pridnostjo, prizadevnostjo in sposobnostjo tudi zaslužijo. A kaj, ko kljub prizadevanju vsa dolga leta mojega dela v Ži-

reh to ni bilo mogoče. Koliko delavčevega denarja, namenjenega za potrebe zdravstva in tudi sicer, je medtem odšlo iz kraja, vanj pa priteklo le toliko, da smo žirovski zdravstveni delavci skupaj z bolniki nekako životarili in preživeli. V letih, ko smo imeli svoj zdravstveni dom, je kljub pičlim sredstvom že kazalo, da se obrača na boljše. Uredili smo in kar lično opremili ginekološko ambulanto in prostore za preventivno dejavnost. Za sodelovanje mi je uspelo pridobiti žirovskega rojaka profesorja dr. Rada Poljanška, ki je kljub velikim obremenitvam drugod nekaj let prizadevno vodil ginekološko ambulanto v Žireh v veliko zadovoljstvo naših žena. Sam sem se usposobil za delo v otroški preventivi, pripravljal pa sem se, da pritegnem k sodelovanju enega od pediatrov, tako da bi imeli tudi naši otroci kar se da dobro pediatrično oskrbo. Želel sem si večjega laboratorija, rentgen in elektrokardiograf, pa vsaj osnovno fizioterapijo z mikrovalovno terapijo. Ustanovili smo samostojno reševalno službo, ki je bila tiste čase v Žireh nujno potrebna, posebno pozimi, ko so bile ceste zasedene in telefonske žice pretrgane, da ni bilo mogoče priklicati rešilca od drugod, osebni avtomobili pa so bili tiste čase v Žireh še zelo redki. To so bili časi, ko so tudi delovne organizacije v Žireh veliko pomagale zdravstveni službi, posebno za časa direktorja Alpine Lojzeta Filipiča. Kupili smo rešilni avto, avto za zdravnika za obiske na domu, zbran je bil denar za ustanovitev obratne ambulante v Alpini. A kaj ko so ob takih priložnostih zmeraj nastopile temne sile, ki so izničile vse napore in načrte. Strokovna zdravstvena služba je presodila, naj denar uporabimo za boljšo opremo splošne ambulante, obratna ambulanta v Alpini pa da ni potrebna, čeprav je pred tem že nekaj let delovala pri Arharju in v portirnici. Izgubili smo občino in bili priključeni Logatcu. Ukinjen je bil samostojen zdravstveni dom in žirovska zdravstvena služba pripojena zdravstvenemu domu na Vrhnikih. Lepe prostore za preventivo in ginekološko ambulanto so preuredili v zasebno stanovanje, prodali en rešilni avto in avto za obiske zdravnika na domu; odpeljali so opremo in pohištvo naše administracije, upokojili administratorico, odpustili administrativno osebje. Odslovili so prof. dr. Rada Poljanška, ginekološko ambulanto pa je vodil mlad splošni zdravnik z Vrhnike. Kolposkop je rešila medicinska sestra, ki se je tisto popoldne, ko so odvažali s kamionom stvari, po naključju znašla v zdravstvenem domu in je videla, kaj počnejo. Podrl se mi je svet, in čeprav je

od takrat preteklo že veliko vode, me še zdaj stisne pri srcu ob spominu, kaj smo žirovski zdravstveni delavci doživljali in preživljali tiste dni.

Novi čas je prinesel socializacijo zdravstvene zaščite prebivalstva. Začetke tega procesa je bilo opaziti že dolgo pred tem. Že pred vojno je obstajalo zdravstveno zavarovanje delavcev. Posebno zavarovanje so imeli železničarji. Rudarji so imeli svoje bratovske skladišče, svoje zdravstveno zavarovanje so imeli železarji. Najboljše zavarovanje so imeli trgovci. Za preventivo so skrbeli okrajni in terenski banovinski zdravniki. Slednji so zagotavljali osnovno zdravstveno varstvo plačila nezmožnega prebivalstva. Po vojni se je najprej obnovilo zdravstveno zavarovanje delavcev in vojnih invalidov. Tistim, ki niso mogli zdravnika sami plačati, so še dolgo po vojni izdajali potrdila občine in krajevni uradi. Kmetje so ostajali na obrobju zaščite, prav tako obrtniki, kar jih je še vztrajalo. Slednji so po nekaj letih organizirali svoje zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Najtežje je bilo za kmeta. Njihovi pridelki so od nekdaj imeli slabo ceno, njihovi otroci so odhajali v šole in industrijo, tisti pa, ki so ostali na zemlji, so še dolgo živodarili brez vsakega zavarovanja proti bolezni, starosti in onemoglosti. Zdravniki iz tistih dni se spominjamo, koliko zgovornosti in prepričevanja je bilo treba, če je zbolel kmet, ki mu doma ni bilo pomoči in je moral po zdravje v bolnišnico. Potrebna je bila ura in več, da so se domači z bolnikom vred opomogli od šoka, ker bo moral nekdo iz družine v bolnišnico, saj je to pomenilo celo premoženje in šele na zagotovilo, da mu bo pri plačilu pomagala tudi občina, so se otajali. V bolnišnici pa tak pacient ni zdržal dolgo. Komaj na pol ozdravljen je prišel z avtobusom domov in se zdravil doma.

S financiranjem zdravstva so bile od nekdaj težave, in to vedno hujše. Zdravstvo spada med družbene dejavnosti in zato neposredno ne prispeva k napredku gospodarstva. Zdravstveni delavci pa si prizadevajo za čim boljše zdravstveno oskrbo prebivalstva, in to tako, kot je to v razvitem svetu. To pa je iz dneva v dan bolj drago. Uporabniki zdravstvenih storitev zahtevajo kar najboljše zdravstveno varstvo, pri čemer zatrjujejo, da je zdravje neprecenljiva dobrina in največje bogastvo. Gospodarstveniki gledajo, seveda dokler niso sami osebno prizadeti, na zdravstvo kot na dejavnost drugotnega pomena, ki pa je draga in hudo obremenjuje gospodarstvo, saj je tudi to

iz dneva v dan v hujših škripcih. Sicer pa, če človek trezno premisli in se spomni naših možnosti, se mu nehote zbudi misel, da smo pravice iz zdravstva najbrž res zajeli s preveliko žlico. Da je zmeda še večja, se obseg in vrsta zdravstvenih storitev in pravic iz zdravstvenega zavarovanja pogosto menjuje v zvezi s teritorialno pripadnostjo zavarovanca. V gospodarsko nerazvitih občinah in regijah se nabere za zdravstvo precej manj sredstev kot pa v industrializiranih in ekonomsko močnih okoliših, in zdravstvena služba, ki dela na takem področju, je zmeraj v slabšem položaju kot tista, kjer se nabere več sredstev. Tudi v Žireh nas je takrat, ko smo spadali pod občino Logatec, doletelo nekaj podobnega. Zdravstveni službi so očitali, da dela izgubo, ki grozi, da bo likvidnost občine resno ogrožena in to vse zaradi velikih stroškov, ki jih povzročata zdravstvo. Grešna kozla sva bila logaški in žirovski zdravnik. Sumničili so naju, da sva razsipna in nesposobna v primerjavi z vrhniškimi in cerkniškimi zdravniki. V resnici pa so imeli na Vrhniki in v Cerknici dosti bolj razvito industrijsko dejavnost kot v Logatcu, kjer je tedaj bila le žaga in nekaj gostiln, v Žireh pa Alpina in mizarstvo, ki pa tudi nista zmogli vsega sami. Gozdovi in kmetijska dejavnost, bogastvo logaškega kraja, za občinski proračun niso bili dovolj donosni, zavarovanje kmetov pa bolj breme kot korist. Tudi ni bilo nikoli ugotovljeno, koliko je vrhniška administracija socialnega zavarovanja bremenila za svoje poslovanje občino Logatec. Šlo je tako daleč, da je logaška občina končno najela komisijo izvedencev (s Štajerske), ki je pregledala poslova-

nje logaške in žirovske zdravstvene postaje. Seveda tudi ta ni ugotovila nikakršnega razsipništva. Nič čudnega torej, da smo žirovski zdravstveni delavci z veseljem in olajšanjem pozdravili trenutek, ko je bilo žirovsko območje spet priključeno gorenjski zdravstveni skupnosti.

V sedemdesetih letih se je v Žireh zvrstilo več mladih zdravnikov, a vsak je bil tu le leto ali dve, toliko da se mu je ponudila priložnost za boljše delovno mesto, bližje slovenskemu središču. Kazalo je že tudi, da bomo Žirovci končno le dobili nov zdravstveni dom. Določeno in odkupljeno je bilo zemljišče, izdelani predračuni in načrti, vrstili so se sestanki in posveti na krajevnem uradu, ko je vse spet padlo v vodo. Sezidana je bila lekarna, adaptirano in posodobljeno zobozdravstvo, zidava zdravstvenega doma pa je bila izpuščena iz programa, ker je morala odstopiti prednost novemu zdravstvenemu domu v Gorenji vasi, kjer je začel delati rudnik urana; ta je imel, razumljivo, prednost pred čevljarско industrijo, pa čeprav ta prinaša prepotrebne devize v skupno blagajno.

Veliko vode je že preteklo po dolini od časov, ki jih obujam. Kljub velikemu napredku v zdravstvu pri nas in v svetu pa na žalost v našem kraju delovne razmere in možnosti za zdravstvene storitve niso veliko napredovale. Delovne razmere v splošni ambulanti so take, da bi jih težko našel v vsej naši deželi.

Žirovski delavec, sposoben in prizadeven, in skupaj z njim tudi žirovski zdravstveni delavci bi si bili do danes pač zaslužili drugačen zdravstveni dom ter drugačne in ugodnejše delovne razmere.

IZ NOB

Janko Mrovlja

Mladinska organizacija in SKOJ na Žirovskem med



Reaktor v Ljubljani

BOSS MARZUKER

1. izdaja, 1988

IZ NOB

Janko Mrovlje

Mladinska organizacija in SKOJ na Žirovskem med NOB

Organizacija Zveze slovenske mladine (ZSM) je na območju Žirov nastajala od junija 1943 v takratnem rajonu Poljane. Predstavniki mladine je bil v rajonskem odboru Osvobodilne fronte Janez Kokal Vitko, Jernejev iz Volč pri Poljanah, prej borec Gorenjskega odreda.

V začetnem obdobju je bila najbolj dejavna mladinska organizacija v Žirovskem Vrhu v Kladju. Tako je bilo tudi zato, ker so se v tem delu Žirovskega Vrha pogosto zadrževali partizani. Posebno

so bile v mladinski organizaciji v Kladju delovne Poldka Kržišnik, kmečka hči, Kovšakova, sestri Ančka in Francka Jurca, Pivkovi, Štefka Eržen iz Špeharjeve bajte, vse iz Kladja, in Mici Šubic, Mrovčova iz Žirovskega Vrha nad Zalo. Že poleti 1943 so Nemci aretirali in odpeljali v taborišče sestri Francko in Ančko Jurca ter Poldko Kržišnik. Slednja je med vojno skupaj z materjo Frančiško umrla v Auschwitzu.

Ko so partizani Triglavske divizije 23. oktobra 1943 osvobodili

Žiri, je bil novembra za območje Žirovske kotline ustanovljen rajon Žiri, ki se je aprila 1944 preimenoval v okraj Žiri. Junija 1944 se je Žirem priključilo območje Ledine nad Idrijo z okoliškimi vasmimi, okraj pa so preimenovali v Žiri – Ledine. Okraj je obstajal do konca oktobra 1944, ko se je združil v okraj Selca – Poljane.

Z ustanovitvijo samostojnega rajona v Žireh so postopno nastajale po vaseh in zalednih vojaških enotah (kurirske postaje, vaške straže, obveščevalci itd.) mladinske organizacije in vaški aktivni Skoja (Savez komunistične omladine Jugoslavije). Že v prvem trimesečju je bilo na območju rajona organiziranih 13 aktivov Skoja in 10 aktivov mladinske organizacije. Iz arhivov je razvidno, da je sedmega oktobra 1944 v okraju Žiri-Ledine delovalo 17 aktivov Skoja, 14 mladinskih organizacij in 11 grup pionirjev.

Aktivni Skoja, organizirani po vaseh, so šteli od štiri do dvanajst članov, odvisno od števila mladine na vasi. Skojevcem so s komunisti prevzemali najtežje in najbolj odgovorne naloge. Sodelovali so z mlado oblastjo Osvobodilne fronte, gospodarskimi komisijami in zalednimi vojaškimi entotami. Osnovna naloga Skoja je bila, da po vaseh organizira vse mlade in jih vključi v mladinsko organizacijo. Prav z vključitvijo vse mladine je bil zagotovljen uspeh pri zbiranju



Takole so mladinci iz Kladja v Žirovskem vrhu krasili grob padlega partizana Franca Pokovca-Pjotra iz Ljubljane, ki je padel v Kladju 15. julija 1942.

Z leve: Poldka Kržišnik, Kovšakova, umrla v Auschwitzu, sestri Francka in Jožica Jurca, Pivkovi, Jože Miklavčič-Lomatov in Jakob Jurca, Pivkov, vsi iz Kladja. Slednjega so kot kurirja ujeli domobrancem in ga Nemci 9. 2. 1944 ustrelili v Škofji Loki.

Foto: Jurca, Kladje 1942.

različnega materiala, perila, pletenja nogavic itd. za enote partizanske vojske in priprava paketov za internirance, ki so v nemških taboriščih umirali od glada. Treba je povedati, da takrat na osvobojenem ozemlju ni bilo take oskrbe, kot bi želeli. Mladinska organizacija, ki so jo sestavljale v večini dekleta, je bila zavezana, da zbira material in pomaga gospodarski komisiji v okraju, da preskrbi živež in najnujnejše potrebščine za preživetje nekmečkih družin, katerih očetje so se vključevali v narodnoosvobodilno vojsko. Mladina je tudi pobirala davek, ki ga je posestnikom predpisala gospodarska komisija. Kako je mladina takrat zbirala material, je razvidno iz arhivskih dokumentov rednih tedenskih poročil Katarine Dolinar Nataše, sekretarke Skoja v okraju. V kopiji predstavljam njeno tedensko poročilo z dne 7. oktobra 1944.

nila fotografija imenovanih v narodnih nošah, ko so nastopile samostojno na proslavi ob dnevu žena marca 1944 na Selu, kjer je mladina imela takrat svoj dom. S strokovnimi nasveti jim je pomagala dijakinja učiteljica partizanska učiteljica Albinca Erznožnik-Tamara, Tajnikova iz Stare vasi. Tudi imenovano predstavljam s fotografijo učenk prvošolk. Prav ta fotografija je dokument, da so bile skojevke na območju Žirov zelo delovne. Vodile so tudi krožke osnovnošolskih otrok, da je partizanska šola na Žirovskem dosegala lepe uspehe. Otroke so v osnovni šoli poleg že imenovanih poučevale še naslednje mladinke: Tonica Kopač-Neva, Jašovčeva iz Nove vasi, Silva Bač-Orana, Bačeva iz Žirov, Martina Rupret-Marjuša iz Nove vasi, Breda Blažič-Tita, Županova z Dobračeve, in Silva Kopčavar iz Stare vasi.

Večkrat so se skojevci vklju-

hči čevljarja, Marija Gruden, Blažičkova, hči kočarja, in Majda Kolenc, hči mesarja, vse iz Žirov. Nemci so aretirane odvedli v idrijske in begunjske zapore, od koder so jih poslali v taborišča v Nemčiji. Po njihovi aretaciji je bil v Žireh organiziran aktiv Skoja, ki ga je vodila sekretarka **Marija Naglič-Zdenka**, Maksimalna iz Žirov, rojena 24. avgusta 1924 v Žireh 68, po poklicu šivilja. Slednja se je v zadnji nemški ofenzivi marca 1945 umaknila s partizani na Primorsko. Dne 1. aprila 1945 so jih na Krekovšu v Trnovskem gozdu obkolili Nemci, domobranci in četniki ter jih zverinsko pobili. Tako se je končala življenjska pot aktivistke Zdenke, izredno marljive sekretarke Skoja v Žireh.



Partizani, aktivisti OF okraja Žiri. Z leve: Jože Mrovlje-Jurček, Milan Žakelj-Žirovnik, Vinko Žakelj-Iko, Franc Giacomelli-Beno, Maks Oblak-Marko in Lojze Gantar-Živko. Foto: Filipič, na Ledinici, pomladi 1944.

Mladinke so sodelovale tudi na kulturnem področju. Ob raznih praznovanjih, dnevu žena in obletnicah so prirejale samostojne prireditve. Sodelovale so na mitingih, ki so jih prirejale enote partizanske vojske na območju Žirov in Sovodnja. Pri kulturnem sodelovanju so bile posebno delovne skojevke vaškega aktiva Selo Slavka Šubic-Monika, Franja Mrovlje-Jana, Vida Gregorač-Travica, Rezka Kristan-Klara, vse iz Sela, in Joža Kržišnik-Dunja iz Jarčje doline. Iz tistega časa se je ohra-

čevali v boj proti nemškemu okupatorju v obveščevalni službi partizanske vojske. Kako nevarno je bilo takrat delo skojevcev, je razvidno iz dokumentiranih podatkov o zločinih nemških okupatorjev, njihovih sodelavcev četnikov in domobrancev nad mladino.

Dne 3. junija 1944 so Nemci pri Balantu v Tabru v Žireh na sestanku presenetili skojevke, ki so risale letake in trosilne lističe za OF. Aretirane so bile sekretarka Marica Poljanšek-Ida, šiviljska vajenka, Marica Kavčič, Toncova,



Marija Naglič-Zdenka, sekretarka vaškega aktiva Skoja v Žireh, padla 1. aprila 1945 v Trnovskem gozdu.

Na začetku julija 1944 je domobrantska patrolja iz postojanke Gorenja vas v Žirovskem Vrhu v Kladju aretirala vaško sekretarko Skoja Jožo Jurco-Rolando, kmečko hčer, Pivkovo iz Kladja, in sekretarko partijske organizacije za Žirovski Vrh Zabrežnik Štefko Eržen-Miro, ki je s svojci stanovala v Špeharjevi bajti in Kladju. Obe so zvezani odvedli v Gorenjo vas in ju zaprli v kaščo v prvem nadstropju Barbarčeve hiše, v kateri je bila postojanka. Iz zapora so ju domobranci večkrat vodili na zaslisanje v kilometer oddaljene Hotavlje, kjer so ju mučili, pretepali in jima grozili, da ju bodo poslali v nemško koncentracijsko taborišče. Zato sta sklenili, da bosta ob

prvi priložnosti pobegnili. Dne 18. julija sta to res storili, toda domobranci so med begom za njima streljali. Pri tem so Štefko Eržen ubili, Jožo pa ujeli. Ta je imela od strele le posneto kožo na nogi in so jo takoj predali Nemcem, ki so jo odpeljali v taborišče v Nemčiji.



Štefka Eržen-Mira iz Kladja, ustreljena od domobrancev v Gorenji vasi 18. julija 1944.

Štefka Eržen-Mira je bila rojena 1. februarja 1923 v Jarčji dolini 15 pri Žireh, nazadnje je stanovala pri očetu, ki je bil najemnik Špeharjeve bajte v Kladju 17. Njen oče je bil delavec, v družini pa je bilo pet otrok. Štefka je že od rane mladosti služila kruh kot delavka na kmetih. Njena zadnja zaposlitev je bila pri kmetu v Hlavčih Njivah. Med vojno se je vrnila domov in aktivno sodelovala z Osvobodilno fronto in s partizani. Najprej je delala predvsem z mladino; bila je tesno povezana s partizansko aktivistko Milko Mezek-Klaro iz Srednje vasi. Ko je ta 25. oktobra 1943 padla v Brebovnici, jo je njena smrt silno prizadela, vendar se je še z večjo vne-
mo posvetila delu kot aktivistka mladine v Kladju. Od novembra 1943 do 10. maja 1944 je bila članica komiteja Skoja v rajonu – okraju Žiri. Dne 9. februarja 1944 je bila sprejeta v komunistično partijo in kasneje imenovana za sekretarja partijske organizacije Kladje-Zabrežnik. V okraju Žiri je bila tedaj na tem območju ena najbolj delovnih aktivistk Osvobo-

dilne fronte. Pokopana je na pokopališču v Gorenji vasi poleg Milke Mezek-Klare, s katero sta bili nerazdružljivi prijateljici, o čemer priča spominsko obeležje.

Po njeni smrti so 9. decembra 1944 mladinke iz Kladja njej v spomin napisale pesem, ki se glasi:

MIRI V SLOVO!

*Preljuba tov. Mira,
kam odšla si ti,
bila naša si junakinja,
sodelovala z nami leta tri.*

*Prišel je nesrečni dan
in tista vrana bela,
tebe, dekle, je ugrabila in ti
življenja cvet vzela.*

*Izdajalci se sedaj veselijo,
ko tebe na svetu več ne bo,
srce hrabro so ti umorili in
djali v črno zemljo.*

*Bila si deklica mlada,
komaj bilo ti je dvajset let.
Morala si nas zapustiti in
oditi na drugi svet.*

*Odšla si v raj krasan,
kjer je samo petje ptic,
žar spomladi nikdar ne ugasne,
vedno polne lehe so cvetlic.*

*Ti pač ne slutiš, kako nam je vsem
hudo,
ko govorijo samo o tebi,
te besede zadnje v slovo.*

*Nikdar nam pozabljena ne boš
duh tvoj med nami še živi.
Tovarišem zapisana si vsem,
da zvesta tovarišica bila si.*

*Spomin tvoj vsem ostane,
tebe Mira vsak je ljubil.
Nikoli tebe narod ne pozabi,
ki življenje zanj darovala si.*

Ponoči 8. marca 1944 je v hišo na Spodnjem Vrsniku pri Vošenkarju vdrla domobrantska patrolja iz postojanke Rovte. Aretirala je Tilko Sedej-Sočo, aktivistko in sekretarko vaškega aktiva Skoja na Vrsniku. Odvedli so jo s seboj v postojanko Rovte, kjer so jo po dveh dneh mučenja zverinsko ubili v Sivčevem gozdu v Petkovcu pod Rovtami. Prav tam so takrat umorili sodelavca gospodarske komisije v Žireh Antona Beovića, gostilničarja v Žireh, po rodu iz Dalmacije. Oba so pokopali v skupni grob. Po vojni sta Tilkina mati in Beovićeve žena v gozdu odkrili grob, še prej pa sta v bližini našli Beovićevo kapo. Trupli umorjenih so odpeljali na domači pokopališči.



Tilka Sedej-Soča, sekretarka vaškega aktiva Skoja na Vrsniku. Umorjena od domobrancev 10. marca 1944 v Rovtah.

Tilka Sedej-Soča je bila rojena 12. marca 1922 v Spodnjem Vrsniku 15. Njen oče je bil delavec in najemnik nekaj zemlje, s katero je preživljal številno družino. Tilka se je pri Milki Eržen v Idriji izučila za šiviljo in si s tem služila kruh za preživljanje. Leta 1942 jo je Mlekarjeva Anica Dolinar-Andreja iz Korit povezala z Osvobodilno fronto. Kot aktivistka je prenašala pošto in delovala pri mladini. Februarja 1944 je bila imenovana za sekretarko vaškega aktiva Skoja na Vrsniku. Za Tilko je bilo usodno, ko so se jeseni 1943 na njenem domu zgla-

sili trije znani fantje s prošnjo, da bi se radi priključili partizanom. Tilka jim je verjela in jih spravila k partizanom. Toda pri partizanih niso dolgo vzdržali; pobegnili so k domobrancem v Rovte. Tilka Sedej je bila s tem kompromitirana. Domobranci so organizirali obveščevalno službo, da bi jo ujeli. Ko je odbor OF v Ledinah zvedel, da so od partizanov dezertirali fantje, ki jim je dala zvezo, je bila opozorjena, naj se takoj umakne s terena. Po tem obvestilu se je takoj vključila v Prešernovo brigado v Mrzlem Vrhu. Usodnega dne je

rojen 17. maja 1924 kot kmečki sin na kmetiji pri Koklju na Ledinici 4. Do odhoda v partizane je delal na očetovi kmetiji. Že novembra 1942 se je povezal s partizani v Poljanski četi, kamor ga je uvedel njegov brat Rado, ki je bil že od leta 1941 član odbora Osobodilne fronte v Žireh. Dne 10. januarja 1943 je odšel k partizanom v 1. poljansko četo 3. bataljona Gorenjskega odreda. Od marca 1943 je bil borec 4. žirovske čete tega bataljona, ko je bil maja 1943 imenovan za kurirja pri odboru Osobodilne fronte v

demobiliziral kot major JLA. Doma je za očetom prevzel kmetijo in umrl 6. maja 1971. Prejel je več državnih odlikovanj, med katerimi so bila tudi red partizanske zvezde, red bratstva in enotnosti in red za hrabrost.

Za njim je mesto sekretarja komiteja Skoja prevzela **Katarina Dolinar-Nataša**, kmečka hči na kmetiji pri Krogarju na Ledinici 2, rojena 15. novembra 1925. S prevzemom funkcije sekretarke komiteja Skoja februarja 1944 je odšla v ilegalo k partizanom. Njeno delo za OF se je začelo junija 1943, ko se je aktivno vključila v mladinsko organizacijo. Pred prevzemom te funkcije je bila sekretarka vaškega aktiva Skoja na Ledinici. Sekretarka v rajonu okraju Žiri-Ledine je bila do 31. oktobra 1944, ko se je okraj združil v okraj Selca-Poljane. Odtlej je bila članica komiteja Skoja v okraju Selca-Poljane in komiteja Skoja škofjeloškega okrožja. Sedaj živi v Žireh (poročena Markelj). Po vojni je bila kot uslužbenka zaposlena do leta 1974, ko se je starostno upokojila. Za zasluge v vojni je prejela odlikovanji medaljo zasluge za narod in red zasluge za narod III. stopnje.

Iz zapisnikov sej komiteja v rajonu okraju Žiri-Ledine je razvidno, da so bili člani komiteja Skoja naslednji:

Tončka Bogataj-Tatjana, kmečka hči, Jeričeva iz Hobovš pri Stari Oselici, članica komiteja Skoja je bila od ustanovitve do maja 1944;

Marta Kržišnik-Nadja, kmečka hči, Krištanova iz Jarčje doline, članica komiteja Skoja je bila od ustanovitve leta 1943 do 31. oktobra 1944 in potem v okrajnem komiteju Skoja Selca-Poljane do osvoboditve;

Uroš Primožič-Niko, dijak, Brckov iz Nove vasi, član komiteja Skoja je bil od začetka do sredi aprila 1944, hkrati je bil v rajonu predsednik (ZSM) mladine;

Franja Mrovlje-Jana, prešivalka čevljev, Ašernikova s Sela, članica komiteja Skoja je bila od februarja do junija 1944;

Maks Oblak-Leon, kmečki sin, Primcov iz Nove vasi, član



Člani komiteja skoja v okraju Žiri.

Z leve sedita: Uroš Primožič-Niko iz Nove vasi in Ivan Bizant-Niko, sekretar komiteja Skoja škofjeloškega okrožja.

Z leve stojijo: Marta Kržišnik-Nadja iz Jarčje doline, Katarina Dolinar-Nataša iz Ledinice, Ivanka Burnik-Olga iz Stare Oselice, Marica Poljanšek-Ida iz Žirov, Julka Peternelj-Sonja iz Stare Oselice in Helena Mrovlje-Stana z Ledinice.

Foto: Ivan Ribič-Stojan, 1. junija 1944 pri Roženku v Stari Oselici.

prišla domov po obutev in nekaj obleke. Vendar je že bila izdana. Ponoči so prišli ponjo in jo odpeljali v postojanko Rovte, kjer so jo umorili. Tako so domači izdajalci preprečili, da bi Tilka pričakala svobodo.

Navedel sem le nekaj izrazitih primerov, kako kruto je nemški okupator ob pomoči četnikov in domobrancev preprečeval delo skojevcev in mladine.

V času rajona — okraja Žiri od novembra 1943 do 31. oktobra 1944 sta funkcijo sekretarja komiteja Skoja opravljala Jože Mrovlje-Jurček in Katarina Dolinar-Nataša, ki ju predstavljam s kratko biografijo:

Jože Mrovlje-Jurček je bil

rajonu Poljane. To funkcijo je opravljal vse do oktobra 1943, ko je bil izvoljen za sekretarja mladine in komiteja Skoja v rajonu Žiri. Že februarja 1944 je bil imenovan za tajnika v komiteju Skoja v škofjeloškem okrožju. Maja 1944 se je kot predstavnik mladine udeležil kongresa mladine (USAOJ) v Drvarju. Ob ustanovitvi Škofjeloškega odreda avgusta 1944 je bil imenovan za sekretarja Skoja v tem odredu in kmalu za politkomisarja v 2. bataljonu odreda. Mesto politkomisarja je opravljal približno do aprila 1945, ko je bil imenovan za komandanta bataljona in sodeloval z odredom pri osvoboditvi Gorice. Po vojni je ostal v JLA in se na lastno željo



Članice vaškega aktiva Skoja in mladine iz Koprivnika in drugih vasi. Sedijo z leve: Nikica Debeljak, Francka Sedej, Milka Remic, Jožica Treven in Lojzka Bogataj. Stojijo z leve: Ivanka Mohorič, Minka Debeljak, Ančka Bogataj, Ivanka Bogataj in Tončka Bogataj. Foto: Debeljak, na Sovodnju med vojno.



Članice aktiva Skoja na Vrsniku. Z leve sedita: Kristina Lazar in Zorka Likar. Stojijo z leve: Viktorija Kokošar, Marica Brence, Marica Sedej in Anka Kavčič. Foto: Filipič, septembra 1944, ko so se umaknile pred nasiljem domobrancev na osvobojeno ozemlje na Ledinico.



Sekretarki vaškega aktiva Skoja v Koprivniku. Z leve: Ančka Bogataj-Tinca in Jožica Treven-Honorata. Foto: Filipič na Ledinici, v zimi 1943/44.

komiteja Skoja je bil od aprila do konca maja 1944, hkrati je bil predsednik mladine v okraju Žiri;

Helena Mrovlje-Stana, kmečka hči, Kokljeva z Ledinice, članica komiteja Skoja je bila od maja do 31. oktobra 1944 ter dalje članica komiteja Skoja za okraj Selca-Poljane do osvoboditve;

Marica Poljanšek-Ida, šiviljska vajenka iz Žirov, članica komiteja Skoja v okraju je bila od začetka maja do 3. junija 1944, ko so jo Nemci aretirali in odpeljali v taborišče;

Julka Peternelj-Sonja, kmečka hči, Rovtarjeva iz Stare Oselice, članica okrajnega komiteja Skoja je bila od aprila do avgusta 1944;

Anica Kokalj-Marjetica, kmečka hči, Burjevcova iz Podjelovega Brda pri Sovodnju, članica komiteja Skoja je bila od maja do 31. oktobra 1944;

Ivanka Burnik-Olga, kmečka hči, Bukovčeva iz Stare Oselice, članica komiteja Skoja je bila od maja do 31. oktobra 1944;

Štefka Eržen-Mira, hči delavca, stanovala v Špeharjevi bajti v Kladju v Žirovskem Vrhu, članica

komiteja Skoja je bila od novembra 1943 do 10. maja 1944;

Silva Bač-Vanda, pozneje Orana, dijakinja iz Žirov, članica komiteja Skoja je bila od junija do konca oktobra 1944;

Jožica Treven-Irena, pozneje Honorata, kmečka hči, Lesjakova iz Laniš pri Sovodnju, članica komiteja Skoja je bila od junija do 31. oktobra 1944 in odtlej dalje članica komiteja Skoja v okraju Selca-Poljane do osvoboditve. Od januarja 1945 do osvoboditve je bila sekretarka Skoja komiteja v tem okraju. Od junija do konca oktobra 1944 je bila tajnica mladine v okraju Žiri-Ledine;

Joža Štucin-Ema, kmečka hči, Podlešanova iz Žirovskega Vrha nad Zalo, članica komiteja Skoja je bila od avgusta do konca oktobra 1944;

Dne 14. julija 1944 je bil za člana komiteja Skoja izvoljen do tedanji kurir Janez Pavlus-Sašo pri okrajnem komiteju KPS Žiri-Ledine. Kasneje v zapisnikih sej komiteja ni več navzoč.

Pomembna seja okrajnega komiteja Skoja je bila 19. maja 1944,



Fotografija obveščevalcev enot 9. korpusa in mladink skojev iz Žirov. Z leve v prvi vrsti: Zdravko Rink-Samo, Ivanka Kavčič-Silvana, Vida Mlinar-Milica, Melka Kavčič-Olga, Marija Kavčič-Nataša in Marija Naglič-Zdenka. Z leve zadaj sedijo: Lojze Kavčič, Stanko Mlinar in Franc Kavčič.

Foto: Stanko Mlinar, poleti 1944 na Lednici.



Članice vaškega aktiva Skoja na Selu.

Z leve: Slavka Šubic-Monika, Joža Kržišnik-Dunja, Franja Mrovlje-Jana, Vida Gregorač-Travica in Rezka Kristan-Klara.

Fotografirane so bile v narodnih nošah marca 1944 ob dnevu žena, ko so na Selu ženam priredile proslavo s kulturnim programom.



Mladinci, skojevci in pionirji iz vasi Selo in Jarčja dolina. Z leve v prvi vrsti: Milan Kržišnik, Joža Gregorač in Vital Oblak, vsi pionirji. Z leve v drugi vrsti: Vida Gregorač, Danica Prek, Marta Kržišnik, Olga Kolenc in Rezka Kristan. V tretji vrsti z leve: Dušan Kolenc, Malči Ušeničnik, Franja Mrovlje, Slavka Šubic, Lojzka Oblak, Tinka Gantar, Joža Kržišnik in Jože Kržišnik.

Foto: Filipič, na Lednici v drugi polovici februarja 1945.



Aktivisti Skoja v škofjeloškem okrožju. Z leve: Katarina Potočnik-Urška iz Kroke, članica komiteja Skoja škofjeloškega okrožja, in Helena Mrovlje-Stana, članica komiteja Skoja okraja Selca-Poljane.

Foto: Stanko Mlinar, februarja 1945 pri Koklju na Ledinici.



Borci in aktivisti, zbrani na Ledinici. Spredaj sedj: Tomaž Mrovlje-Popotnik, z leve stojijo: Lojze Kavčič-Vlado, Helena Mrovlje-Stana, Katarina Potočnik-Urška, Mara Kukovič, Ivanka Mrovlje-Jana in poročnik Franko Kesič-Cene, komandant vaške straže v Žireh.

Foto: Stanko Mlinar, februarja 1945 pri Koklju na Ledinici.



Fotografija članic vaškega aktiva Skoja na Selu. Z leve: Joža Kržišnik-Dunja, Fani Guzelj-Tanja, Slavka Šubic-Monika, Rezka Kristan-Klara, Vida Gregorač-Travica, Ivanka Kržišnik-Jana, predstavnica AFŽ na Selu, Lojzka Oblak in Marta Kržišnik-Nadja, sekretarka vaškega aktiva Skoja.

Foto: Filipič, na Ledinici 26. junija 1944.



Članice vaškega aktiva Skoja na Selu.

Z leve: Rezka Kristan-Klara, Vida Gregorač-Travica, Slavka Šubic-Monika, Tinka Gantar in Lojzka Oblak.

Foto: Filipič, na Ledinici 26. junija 1944.



Aktivisti mladine in Skoja okraja Selca-Poljane zbrani na posvetu na Podpučnikovi kmetiji v Martinj Vrhju novembra 1944. Spredaj z leve čepijo: Marta Kržišnik-Nadja iz Jarčje doline, Katarina Dolinar-Nataša z Ledinice in Tilka Naglič iz Stare vasi, vse iz Žirov. Fotograf neznan.



Prvošolčki krožka osnovne šole na Selu z učiteljico Albinco Erznožnik-Tamaro ter učenci. Z leve: Dorica Filipič, Cilka Semič, Ela Filipič, Cilka Mrovlje, Suzana Filipič in Darinka Dolinar.

Foto: Filipič, na Ledinici pomladi 1944.

ko so posamezniki v komiteju prevzeli naloge, in sicer: Nataša kot sekretarka, Nadja namestnica sekretarja, Leon predsednik mladine, Ida za agitacijo in propagando, Stana kot namestnica predsednika mladine, Jana odgovornost za kadre.

Pomembna je bila tudi seja 1. junija 1944, ki so se je udeležili poleg članov komiteja Ivan Bizant-Niko, sekretar komiteja Skoja v škofjeloškem okrožju, Uroš Primožič-Niko, sekretar komiteja Skoja v okraju Selca, in Ivan Ribič-Stojan, član pokrajinskega komiteja Skoja za Gorenjsko. Slednji je ta sestanek, ki je bil pri Rožniku v Stari Oselici, tudi dokumentiral s fotografijami. Na sestanku je Jana dobila nalogo, da skrbi za pionirje, Orana (odsotna) za vzgojo, Olga za kurirje, Stana za zvezo, Ida, Sonja in Marjetica za agitacijo in propagando.

Pomemben je bil tudi sestanek 2. oktobra 1944, na katerem so predlagali in izvolili v okrajni odbor mladine 13 članov odbora iz vaških organizacij. Tajništvo v okrajnem odboru mladine je še naprej vodila Jožica Treven-Honorata.

Navajam vaše aktivne Skoja, ki so jih vodili sekretarji, in sicer: Vaški aktiv Skoja v Žireh je nastal v novembru 1943. V začetku je organizacijo vodila sekretarka Marica Poljanšek-Ida, šiviljska vavjenka; ko so jo 3. junija 1944 Nemci aretirali, je njeno mesto prevzela Marija Naglič-Zdenka,

Makselnova, šivilja iz Žirov.

Vaški aktiv Skoja v Novi vasi je nastal novembra 1943. Organizacijo je med vojno ves čas vodila Tončka Bogataj, hči Malenskega Karla iz Nove vasi.

Vaški aktiv Skoja na Dobračevi je nastal novembra 1943. Organizacijo je v začetku vodila Milena Tavčar-Desanka, hči delavca Tavčarja z Dobračeve, kasneje pa njena sestra Marija Tavčar-Olga.

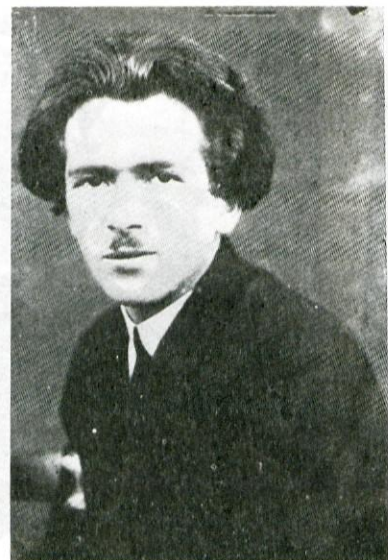
Vaški aktiv Skoja v Stari vasi je nastal novembra 1943, organizacijo je vodila Vida Mrak-Judita, Žagarjeva, hči delavca iz Stare vasi.

Vaški aktiv Skoja na Ledinici je nastal novembra 1943. V začetku ga je vodila Katarina Dolinar-Nataša, kmečka hči, Krogarjeva, kasneje Helena Mrovlje-Stana, Kokljeva, kmečka hči, obe z Ledinice.

Vaški aktiv Skoja v Koprivniku je nastal novembra 1943. V začetku je organizacijo vodila Anica Bogataj-Tinca, kmečka hči, Grudnova iz Koprivnika, nato Jožica Treven-Irena, pozneje Honorata, kmečka hči, Lesjakova iz Laniš, in nazadnje Lojzka Bogataj-Blanka, kmečka hči, Grudnova iz Koprivnika.

Vaški aktiv Skoja v Žirovskem Vrhu je nastal novembra 1943. Organizacijo je vodila sekretarka Mica Šubic-Jana, kmečka hči, Mrovčova iz Žirovskega Vrha nad Zalo.

Vaški aktiv Skoja v Kladju je nastal v začetku leta 1944; prej je



Jože Filipič, fotograf na Ledinici, ko je bil star 30 let. Zaslužen fotografski dokumentarist NOB na Žirovskem.

organizacija delovala skupaj z Žirovskim Vrhom. Aktiv je vodila Joža Jurca-Rolanda, kmečka hči, Pivkova iz Kladja. Ko so imenovano julija 1944 domobranci odpeljali v taborišče, je njeno mesto prevzela sestra Cilka Jurca-Urška.

Vaški aktiv Skoja na Selu je nastal novembra 1943. Organizacijo je do novembra 1944 vodila sekretarka Marta Kržišnik-Nadja, kmečka hči, Krištanova iz Jarčje doline, kasneje pa so jo menjaje vodile sekretarke Slavka Šubic-Monika, Rezka Kristan-Klara, Lojzka Oblak, vse iz Sela, in Joža Kržišnik-Dunja iz Jarčje doline.

Vaški aktiv Skoja v Stari Oselici je nastal novembra 1943. V začetku je organizacijo vodila sekretarka Tončka Bogataj-Tatjana, kmečka hči, Jeričeva iz Hobovš, pozneje Julka Peternelj-Sonja, kmečka hči, Rovtarjeva iz Stare Oselice.

Vaški aktiv Skoja na Sovodnju je nastal novembra 1943. Organizacijo je ves čas vodila sekretarka Hilda Frelj-Dušica, hči posestnika, Opaltarjeva s Sovodnja.

Vaški aktiv Skoja na Breznici je nastal februarja 1944. Organizacijo je ves čas vodila Tončka Strel-Zdenka, kmečka hči, Kebrova z Breznice.

Vaški aktiv Skoja na Vrsniku

je nastal februarja 1944. Organizacija je v začetku vodila sekretarka Tilka Sedej-Soča, šivilja, hči delavca, Vošenkarjeva s Spodnjega Vrsnika. Ko so imenovano domobranci umorili, je njeno mesto prevzela njena sestra Marica Sedej-Soča, ki je ilegalno ime prevzela po umorjeni sestri.

Vaški aktiv Skoja v Ledinskih Krnicah je nastal februarja 1944. Organizacijo je ves čas vodila sekretarka Sabina Poljanec-Zora, hči kočarja iz Zadovge Rupe na Vojškem, ki je takrat služila pri kmetu Jerebu v Ledinskih Krnicah. V tej organizaciji ne smem prezreti izredno delavnih članic Skoja sester Marije Možina-Serafine in Slavke Možina-Cenke, Možinovi iz

Ledinskih Krnic.

Vaški aktiv Skoja v Podjelo-
vem Brdu je nastal v začetku leta 1944. Organizacijo je vodila sekretarka Anica Kokalj-Marjetica, kmečka hči, Burjevčova iz Podjelovega brda.

Aktiv Skoja v zalednih enotah na osvobojenem ozemlju v Žireh za kurirje in obveščevalce je obstajal vse od leta 1943. Sestanke s skojevcji sta v začetnem obdobju vodila že imenovana sekretarja komiteja Skoja v okraju Jurček in Nataša.

Avgusta 1944 je organizacijo prevzel in vodil sekretar Rado Jan, obveščevalec Škofjeloškega odreda v Žireh.

Iz sestavka je razvidno, da so

organizacijo Skoja in mladine v rajonu-okraju Žiri vodila predvsem dekleta, mladinke, to je hčere kmetov, kočarjev in delavcev. Moške mladine ni bilo, ker so se že mladoletni vključevali v ilegalo med partizane, kjer so prevzeli razne dolžnosti, predvsem kot kurirji.

kljub žrtvam, težavam in oviram je mladina dosegala uspehe, ker je verjela v pravico in zmago Osvobodilne fronte Slovenije in narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Uspehe so dosegali, ker so bili skromni, požrtvovalni in z delavnimi navadami, ki so se jih naučili od staršev.

Hvala vam, mladinke, za opravljeno delo! Bile ste skrbne matere in danes, ko to pišem našim vnukom, s ponosom pripovedujem, kako ste se v tistih najhujših časih naše zgodovine borile za domovino.

Olga, Marija Černivec-Nataša, Marica Gorkič-Ida, Tončka Pivk-Zdenka, Vida Mrak-Judita, Berta Gruden-Maruška, Marta Tušek-Nadja, Helena Stritih-Stana, Katarina Markelj-Nataša, Hilda Kranjc-Dušica, Tončka Kristan-Tatjana, Marica Kegl-Soča, Julka Savič-Sonja, Slavka Kralj-Monika, Vida Pagon-Travica, Jožica Bogataj-Honorata, Ivanka Hosta-Ema, Rado Jan, Peter Naglič-Pero, Zdravko Rink-Samo, Pavla Pen, Slavka Šinkovec, Malka Govekar-Olga, Minka Mrak-Jadranka, Slavka Čibej-Cenka in Marija Kavčič-Mica
— Izdelava fotografij Božo Nikič, Maribor, Tomšičeva 9.

UPORABLJENO GRADIVO

— IZDG Ljubljana fasc. 681, 687, 679

— Rado Jan: Partizansko šolstvo na Loškem ozemlju, LR 10/1963, str. 11

— Zločinski umor skojevke Tilke Sedej, Naš tovariš, TV 15, št. 21 z dne 31. maja 1984

— Pomniki NOB na Škofjeloškem I., 1986, Štefka Eržen, pomnik št. 47, str. 133, Marija Naglič, pomnik št. 183, str. 398

— Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, Biografija Marije Naglič in Štefke Eržen

— Matična knjiga begunjskih zaporov (Gefagenenbuch 14703/1); podatki za Marico Poljanšek, Marico Kav-

čič, Marijo Gruden in Majdo Kolenc

— Mestni muzej Idrija, oddelek NOB, biografija Tilke Sedej

— Auschwitz-Birkenau, 1982, str. 539 (Kržišnik Poldka in Frančiška)

— Jože Vidic: Krik v Dragi, 1984, str. 276; Venec spominov na 50 talcev, ustreljenih v Škofji Loki (Jakob Jurca, str. 331)

— Ustno in pismeno pričevanje nekdanjih skojevk, s pomočjo katerih sem ugotovil, kdo se skriva za ilegalnimi imeni, kdo so bile sekretarke vaških aktivov Skoja, hkrati s tem sem zbral tudi fotografsko dokumentacijo. Pričevali so: Jože Miklavčič-Žarko, Tončka Likar-Dorica, Cilka Peternelj-Urška, Mici Pivk-Jana, Cveta Kolenc-

Janko Mrovlje

Žrtve zadnje sovražne ofenzive na Žirovskem

Ko so se spomladi leta 1945 zavezniki pripravljali na zadnji obračun z nacistično Nemčijo, so Nemci s svojimi kvistingi začeli ofenzivo proti IX. korpusu NOV na Primorskem.

V tej ofenzivi so 21. marca

1945 nemški okupatorji s četniki in domobranci vdrli v Žiri. Posebno kruto so se takrat izkazali okupatorjevi sodelavci domobranci. Prišli so z nemškimi okupatorji, da bi uničili Osvobodilno fronto, ki se je razvijala od

leta 1941 in z osvoboditvijo Žirov 23. oktobra 1943 dosegala prve uspehe demokratične oblasti na Gorenjskem. Domobranci in četniki, zaverovani v zaščitno moč nemškega okupatorja, so, da bi za vselej obračunali s partizani, uved-

li nasilje nad prebivalstvom, posebno še nad privrženci Osvobodilne fronte. Sledile so preiskave, aretacije in splošna mobilizacija vseh sposobnih prebivalcev, med katerimi so bile v večini ženske, da so kopali strelske jarke.

Kvislinški stroj je deloval z vso močjo v zadnjem krču pred končnim propadom. Rušil je partizanske postojanke, sistematično obkoljeval gozdove, jih preiskoval in vse, kar je našel, uničil in požgal. Hišne preiskave so bile tako natančne, da so premetali celo krmo na hlevih. Pri tem se je posebno izkazal Rupnikov bataljon, ki so ga vodili domačini iz okoliških domobranskih postojank. Napadli in uničili so zemljanko v gozdu za Lazom v zaselku Dovce na Ledinici. Le srečno naključje je hotelo, da se je ponoči iz nje umaknil Zdravko Rink-Samo, obveščevalec Škofjeloškega odreda. V tej zemljanki so obveščevalci tega odreda namreč imeli svojo pisarno in zavetišče. Odkrili in uničili so zemljanko v Mavsarjevi grapi pod Kovkom v Jarčji dolini, v kateri so se takrat zadrževali Franc Grošelj-Krtar, Ciril Eniko, oba partizanska sodelavca, in Stanko Mlinar, vodja obveščevalcev 31. divizije v Žireh. Rešila jih je prisebna akcija, ko so s streljanjem planili iz zemljanke na prosto in se tako rešili zanesljive smrti. Odkrili so tudi zemljanko nad Seljakovo domačijo v Jarčji dolini, na srečo pa v njej ni bilo partizanov. Neodkriti sta ostali tedaj zemljanki pri Picnovi hiši v Jarčji dolini in zemljanka pod Bočem — studencem za Metežovo domačijo v Koprivniku.

Značilen zgled, kako so kvilingi v tem času strahovali in zasedovali ljudi v Žireh, je bil moj oče Tomaž, aktivist Osvobodilne fronte v Žireh. Po sovražnikovem vdoru se je skrival v gozdu v bližini svoje domačije na Ledinici. Skrivanje je postalo skoraj nemo-goče, saj so bili vsepovsod okupatorjevi vojaki in njihovi sodelavci. Tudi po dvakrat na dan je prišla v vas sovražna patrolja in delala hišno preiskavo. Ko je oče nekoč prišel domov po hrano, ga je presenetila domobranska patrolja, ki

je nenadoma vdrla v hišo. Ker ni bilo druge možnosti, je stekel po stopnicah v zgornji del hiše, se splazil po z deskami zakritem lesenem balkonu in se skrila na koncu balkona v stranišču ter tam čakal, kaj se bo zgodilo. Patrolja je preiskala vso hišo in gospodarska poslopja, ni pa pogledala v stranišče na koncu balkona. Oče je bil takrat v težavnem položaju. Ponoči je odšel v Staro vas k sestri Pavli, ki je bila poročena z Zajčevim Vinkom. Ta se je takrat skrival pred sovražnikom v betonskem skrivališču — bunkerju, ki je bil v zemlji pod skladovnicami drv v drvarnici. Vhod v skrivališče je vodil po betonski cevi ob opažu drvarnice. V tem skrivališču sta se skrivala z Vinkom več kot mesec dni do konca vojne in se tako rešila smrti. V tem času se jima je pridružil še elektromonter Polde Potočnik-Pavle iz Stare vasi, ki pa je skrivališče kmalu zapustil, ker se je v jami močno prehladil in ga je dušil kašelj. Skrivališče pa je bilo za tri ljudi tudi pretesno.

Podobno kot mojemu očetu se je zgodilo Franci Kavčič-Kamškovi, aktivistki Osvobodilne fronte v Novi vasi. Patrolja domobrancev je nenadoma vdrla v hišo in Franco aretirala. Po aretaciji so ji v dnevni sobi postavili stražarja, ostali pa so preiskovali hišo in druga poslopja kmetije. Medtem ko sta bila v sobi sama s stražarjem, jo je ta vprašal, koliko je ura, ona pa mu je odgovorila, da visi ura na zidu v sosednji sobi — kuhinji. Ko je stražar odšel v kuhinjo pogledat na uro, se je aretiranka tiho splazila in se skrila v mrtvi kot pod krušno pečjo v sobi. Ko se je domobranec vrnil, je presenečeno ugotovil, da je izgini-la in obvestil preostale. Iskali so jo vsepovsod po hiši in okolici. Gledali so tudi pod peč in od tam izvlekli zaboj, vendar nje niso videli, ker je bila skrita v mrtvem kotu. Po brezuspešnem iskanju in grožnji staršem, da bodo še prišli in jo dobili, so odšli. Tako se je tudi Franca v tisti ofenzivi rešila najhujšega. To sta le dva primera, kako so aktivisti Osvobodilne fronte reševali življenja v zadnji okupatorjevi ofenzivi v Žireh.

Domobranci Rupnikovega bataljona so z domobranci s postojanke Gore in Mravljišča nad Idrijo, ki so jih vodili domačini, dne 22. marca 1945 prišli čez Mrzli vrh in Jarčjo dolino na Ledinico. V hiši tik ob gozdu v zaselku Dovce pri Tereziji Jesenko so zjutraj med zajtrkom presenetili partizane **Maksa Majnika-Majskega**, predsednika gospodarske komisije za okraj Žiri — Ledine, rojenega 1910, po poklicu čevljarja, doma z Dobračeve, gospodarstvo okraja je prevzel 19. junija 1944; **Rudija Bedenka**, sodnika Gorenjskega vojnega področja, rojenega 1920, prvoborca, absolventa pravne fakultete ljubljanske univerze, nazadnje stanujočega v Ljubljani, Slapničarjeva 9, in **Edvarda Dolinarja-Abrahama**, kurirja Gorenjskega vojnega področja, rojenega 1907 v Govejku, po poklicu krojača, ki je tam nazadnje stanoval. Bil je mož znane aktivistke Mlekarjeve Anice-Andreje iz Korit in oče dveh njunih otrok. Do odho-



Maks Majnik-Majski, predsednik gospodarske komisije v okraju Žiri-Ledine. Fotografiran pred vojno.

da v vojsko je bil aktivist na terenu in član okrajnega odbora Osvobodilne fronte Žiri — Ledine. Domobranci so vse tri odvedli v smer, od koder so prišli, in med potjo pri Možinetovi kmetiji v Koprivniku Rudija Bedenka, ki je



Rudi Bedenk, sodnik Gorenjskega vojnega področja, absolvent pravne fakultete ljubljanske univerze, doma iz Ljubljane. Fotografiran teden dni pred smrtjo na obzidju podružnične cerkve sv. Ane na Ledinici.

Foto: Jože Filipič, fotograf na Ledinici

poskušal pobegniti, ustrelili. Ostala dva so privedli v Žiri. Edvarda Dolinarja so izročili Nemcem in ti so ga odpeljali v zapore v Škofji Loki in ga 8. aprila 1945 ustrelili pri Crngrobu (Škofja Loka). Maksa Majnika-Majskega so iz Žirov odpeljali v domobransko postojanko Rovte. Dne 24. marca 1945 so ga domobranci odvedli iz Rovt še z dvema ujetima partizanoma in jih na senožeti na Lomu nad Sopovtom zaklali. Kdo sta bila druga dva partizana, mi ni uspelo ugotoviti, zvedel sem le, da je bil eden od njih po narodnosti Rus. Vse tri so skupaj pokopali na kraju zločina. O zločinu je kmalu zvedela javnost in tudi Majnikova žena, ki je odšla s sestro po moževo truplo. Pri iskanju moža so ju ovirali domobranci, se jima posmehovali s pripombo, naj le iščeta svojega komunista. Grob jima je pokazal bližnji kmet. Ta jima je posodil orodje in odejo, v katero sta zavili izkopano truplo. Kmet v grapi jima je posodil lestev, na kateri sta truplo odnesli do kmetije, ga položili v pleteno cizo s košem na dveh kolesih in samotež odpeljali

v več kilometrov oddaljene Žiri – Dobračevo. Pokopali so ga naslednji dan na domačem pokopališču. Truplo je imelo le eno veliko rano: zaboden je bil z vrezom s strani v hrbet pri ledvicah in imel prezrane prste na desni roki, ker se je verjetno pred rezilom branil z golo roko. Ta zapis je le en primer, kako so padali partizani, ki so branili domovino, in kakšne kalvarije so v tej vojni doživljale matere in žene, ki so izgubile svoje sinove in može. Zgodovina tega kraja Majnika ne bo pozabila, ker je med narodnoosvobodilno vojno imel pomembno funkcijo in vodil gospodarstvo v osvobojenih Žireh, o čemer pričajo tudi arhivi iz tistih časov na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Dne 5. aprila 1945 so domobranci, med katerimi so bili domačini, preiskovali gozdove v Jarčji dolini. V Mavsarjevem gozdu so presenetili, obkolili in ujeli **Polmeta Kavčiča-Svaruna**, obveščevalca enot IX. korpusa, rojenega 1924, doma iz Stare vasi pri Žireh. Ujetnika, ki je bil kmečki sin in bi nasledil kmetijo pri Mrovcu v Stari vasi, so odvedli in zaprli v Žireh.

V noči od 6. na 7. april 1945



Edvard Dolinar-Abraham, kurir Gorenjskega vojnega področja, iz Govejka. Fotografiran pred vojno.



Polde Kavčič, obveščevalni oficir partizanskih enot IX. korpusa. Fotografiran leta 1944 na Žirovskem.

Avtor fotografije je verjetno njegov brat Slavc.

so domobranci iz postojanke Mravljišče pričakali v zasedi z mitraljezi na križišču cest na Gorah nad Idrijo skupino šestih partizanov, oboroženih le s pištolami, ki so se umikali pred nemško ofenzivo s Primorske. V napadu sta se z begom rešila le Silvo Vidic, intendant Artilerijske brigade IX. korpusa, doma iz Sela pri Žirovnici, in Milica Martinovič-Saša, bolničarka enot IX. korpusa, doma iz Zgornjih Pirnič pri Medvodah. Pri napadu je padla **Jolanda Braj**, administratorica prištabnih enot IX. korpusa, doma iz Opčin pri Trstu. Pokopana je bila na pokopališču v Idriji. Ujeta sta bila **Jakob Pristav-Lado**, pomočnik intendanta artilerijske brigade IX. korpusa, rojen 1909, doma iz Hraš pri Lescah, po domače Krajev, ki je nazadnje živel v Stražišču pri Kranju kot samostojni pekovski mojster, in **Ivan Silič**, vodja kulturne skupine pri Artilerijski brigadi IX. korpusa, rojen 1912, doma iz Mirna pri Gorici. Njegovi starši so se po prvi svetovni vojni izselili v Jugoslavijo in se nastanili v Benici pri Lendavi. Izučil se je krojaške obrti in se zaposlil pri krojaču Kostu v Ljubljani na Pražakovi cesti. Z ženo sta sta



Jakob Pristav-Lado, pomočnik intendanta artilerijske brigade pri IX. korpusu, nazadnje bivajoč v Stražišču pri Kranju. Fotografiran pred vojno.

novala na Gosposvetski cesti. Že leta 1941 se je opredelil za OF in aktivno sodeloval vse do odhoda iz Ljubljane v partizane septembra 1943. Kdo je bil šesti tovariš iz te skupine, mi ni uspelo ugotoviti. Domobranci so oba ujetnika odvedli v Žiri in ju zaprli v klet hiše (last Muhovcovega Jožeta v Stari vasi), v kateri je bila nemško-četniška domobranska komanda. Dne 8. aprila 1945 okrog osme ure zjutraj so ju skupaj z ujetim Poldetom Kavčičem-Svarunom odpeljali na morišče. Vse tri so zvezane ustrelili v gozdu Osoje na levi strani potoka Račeve nad Jašovčevo domačijo v Novi vasi. Najprej so jim prestrelili noge, tako da so krike mučenih žrtev slišali prebivalci Nove vasi pod Osojami. Ustreljene so pokopali na pokopališču Dobračeva.

Kar sem napisal, je le del grozodejstev, ki so jih marca in aprila 1945 zagrešili na območju Žirov nemški okupatorji ter njihovi pomagači četniki in domobranci – belogardisti. Velike so bile žrtve za narodni obstanek, če primerjam le število 132 padlih žrtev v našem kraju. Slovenski narod s ponosom ugotavlja, da je v tej vojni uresničeval želje prvega slovenskega generala in pesnika Rudolfa Maistra-Vojanova po narod-



Ivan Silič, vodja kulturne skupine artilerijske brigade pri IX. korpusu iz Ljubljane. Fotografiran pred vojno.

ni vojski. Osvobodilna fronta, nositeljica našega narodnoosvobodilnega boja, je od prvih partizanov leta 1941 dalje vse do 1945 prvič v zgodovini slovenskega naroda s svojo vojsko, sestavljeno iz treh korpusov (sedmi, deveti in četrta operativna cona na Štajerskem), s svojo skupščino (zbor odposlancev v Kočevju – SNOS, 1943) in z organizacijo oblasti od najmanjšega zaselka, vasi in mest zmagovito končala to vojno z drugimi narodi Jugoslavije. Dokaz so pisni in fotografski dokumenti tega boja, pa tudi dokumenti fašistične Nemčije in Italije o njihovih zločinih nad slovenskim narodom, ki nimajo primere v zgodovini civilizirane Evrope.

Uporabljeno gradivo – viri:

- IZDG, Ljubljana fasc. 679, 681, 687
- Zapiski o Poljanski četi, Loški razgledi št. 31/1984, str. 204
- Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim, bojem in ljudsko revolucijo II., Loški razgledi št. 14/1967, str. 18
- Gorenjski muzej Kranj, biografije Maks Majnik, Polde Kavčič in Jakob Pristav s fotografijami
- Mestni muzej Idrija, biografija Edvard Dolinar in fotografija
- Franc Bedenk, Ljubljana, Okiške-

- ga 15, ustni vir in fotografija
- Milka Potočnik, Ljubljana, Pot na Zduše 12, ustni vir
- Leopold Potočnik, Ljubljana, Pot na Zduše 12, ustni vir
- Anastazija Mole, Žiri, Ledinica 12, ustni vir
- Franc Bačnik, Ljubljana, Celovška 143, domicilna enota Artilerijske brigade, podatki
- Krajevni odbor ZZB NOV Žiri, podatki žrtev
- Karol Kavčič, Žiri, Dobračeva 45, ustni vir
- Alojz Dolinar, Ljubljana, Dečkova 1, ustni vir
- Vera Verbič, Žiri, 31. divizije 81, ustni vir
- Silvo Vidic, Preddvor 32, ustni vir
- Anica Loštrek, Žiri, Logaška 8, ustni vir
- Olga Silič, Ljubljana, Tabor, ustni vir in fotografija
- Franja Jereb, Žiri, Dobračevska 5, ustni vir

Janko Mrovlje

Žirovci v XIV. diviziji

V vojni 1941–1945 so se Žirovci bojevali v enotah narodno-osvobodilne vojske Slovenije in Jugoslavije ter bili udeleženi tudi v drugih odporniških gibanjih po Evropi.

V tem prispevku so kratke biografije tistih žirovskih rodoljubov, ki so se udeležili pohoda 14. divizije na Štajersko. Zgodovinarji so to izredno dejanje slovenskega narodnoosvobodilnega boja raziskali in ovrednotili.

Kratki življenjepisi petih junakov so le drobec življenja ljudi, ki so bili pripravljene med pohodom Štirinajste žrtvovati življenja za boljšo prihodnost slovenskega naroda.

Janko Benedik-Jug, pozneje Rok, je bil rojen 13. julija 1925 v Žirovskem Vrhu 65, po domače pri Špehu, kot sin malega kmeta.

K partizanom je stopil 28. marca 1943 v 4. žirovsko četo 3. bataljona Gorenjskega odreda. Maja 1943 je odšel na Dolenjsko in bil tu vključen v 14. divizijo, v Udarno brigado Ljube Šerčerja.



Janko Benedik, fotografiran pred vojno.

Bil je komandir 2. voda 2. čete 1. bataljona te brigade. Januarja 1944 se je udeležil pohoda te brigade s 14. divizijo na Štajersko. V boju z Nemci je bil dvakrat ranjen, in sicer 7. in 18. februarja 1944. Ko je bil v boju pri Košnici nad Hrastjem ranjen v stegno, so ga odnesli na zdravljenje. Od tedaj je njegova usoda neznana. V Žirovski četi je bil član Skoja.

Pavel Benedik je bil rojen 18. januarja 1923 kot sin malega kmeta v Žirovskem Vrhu 65.



Pavel Benedik, fotografiran po vojni.

K partizanom je odšel 1. maja 1943 v Gorenjski odred. Z Gorenjskega je odšel na Dolenjsko, kjer je bil vključen v Udarno brigado Ljube Šerčerja. Z njo se je januarja 1944 kot mitraljezec udeležil pohoda 14. divizije na Štajersko. Svoj pogum je kot mitraljezec pokazal v bojih z Nemci, zato ga je že 11. maja 1944 štab 14. divizije predlagal za državno odlikovanje reda za hrabrost. V bojih je bil huje ranjen v peto. Ker ni mogel hoditi, so ga prenesli v partizansko bolnišnico Krn na vzhodnem Pohorju in tam je ostal do



Jakob Jereb, fotografiran pred vojno.

osvoboditve. Po vojni se je vrnil domov v Žirovski Vrh in se zaposlil kot gradbeni delavec pri Remontu v Žireh. Dne 7. avgusta 1966 je nenadoma umrl; zapustil je ženo in dva mladoletna otroka. Tako se je izteklo življenje pogumnega mitraljezca Šerčerjeve brigade iz Žirovskega Vrha.

Jakob Jereb-Pust je bil rojen 16. aprila 1919 v Žireh, nazadnje je stanoval v Podklancu 7.

Izhajal je iz delavske družine. Od mladih nog si je služil kruh pri kmetih v Zaplani. Nazadnje je bil zaposlen kot gradbeni delavec pri ljubljanskem podjetju Dukič, ki je gradilo utrdbe na nekdanji jugoslovansko-italijanski meji. Ob prihodu nemških in italijanskih okupatorjev leta 1941 se je opredelil za Osvobodilno fronto in 4. avgusta 1942 odšel k partizanom v 1. četo 2. bataljona Dolomitskega odreda. Ko se je marca 1943 odred umaknil prek Notranjske na Dolenjsko, se je vključil v Udarno brigado Ljube Šerčerja. Bil je bорец 1. čete 4. bataljona te brigade. Januarja 1944 se je s to brigado udeležil pohoda 14. divizije na Štajersko. Med pohodom je bil

22. februarja 1944 ranjen in od tedaj je njegova usoda neznana.

Julij Grošelj-Hajduk je bil rojen 31. decembra 1914 na Selu 13 v delavski družini, po domače pri Kovaču.

Pred vojno se je preživljal kot delavec. Junija 1943 je odšel k partizanom v Gorenjski odred in pozneje v Gorenjsko brigado, s katero je doživil avgusta 1943



Julij Grošelj, fotografiran pred vojno.

nemško ofenzivo v Žirovskem Vrhu. Z brigado je odšel na Dolenjsko, kjer je bil po razpadu Italije septembra 1943 vključen v 14. divizijo v Udarno brigado Ljubice Šercerja. Z njo se je kot mitraljezec udeležil januarja 1944 pohoda 14. divizije na Štajersko. V bojih z Nemci je bil ranjen in močno ozebel na nogah. Le trdna narava ga je obvarovala, da je kljuboval trpljenju na pohodu. Za zasluge v narodnoosvobodilni vojni je prejel dve odlikovanji in čin vodnika. Iz JLA je bil demobiliziran leta 1947. Nato se je zaposlil v tovarni čevljev Alpina v Žireh in tu dočakal upokojitev. Umrli je 4. avgusta 1975. Bil je skromen, delaven in pogumen borec narodnoosvobodilne vojske.

Pavel Seljak-Avgust se je rodil 25. januarja 1925 pri Mahorju v Kladju, sedaj živi v Škofji Loki, Vešter 29.

V Gorenjsko brigado se je vključil 15. julija 1943 in z njo doživil avgusta 1943 v Žirovskem vrhu nemško ofenzivo. S



Pavel Seljak, fotografiran po vojni.

skupino se je 4. avgusta 1943 na Selu prebijal iz nemškega obroča in z brigado odšel na Dolenjsko. Ob razpadu fašistične Italije septembra 1943 je bil kot mitraljezec razporejen v zaščitno četo štaba 14. divizije. Januarja 1944 se je udeležil pohoda 14. divizije na Štajersko. Spomladi 1944 je bil imenovan za politdelegata v 2. četo 2. bataljona Šlandrove brigade, v kateri je bil do osvoboditve.

Po osvoboditvi je v JLA obiskoval šolo za artilerijske oficirje. Leta 1946 je bil demobiliziran v činu kapetana prvega razreda. Nato se je zaposlil kot vzdrževalec strojev v Predilnici in tkalnici v Škofji Loki. To delo je opravljal vse do upokojitve leta 1973. Za zasluge v narodnoosvobodilni vojni je bil odlikovan z medaljo hrabrosti in redom zaslug za narod.

Tako sem predstavil naše krajanje, ki so se bojevali v sestavi 14. divizije NOV in POJ na Štajerskem. Epopeja tega boja je podrobno opisana v drugi knjigi, ki jo je napisal Milan Guček pod naslovom: Pekoči sneg, Šercerjeva brigada leta 1984.

Uporabljeno gradivo:

- Gorenjski muzej Kranj, življenjepisa Janka Benedika in Jakoba Jere-

- ba
- ZBZ NOV občine Škofja Loka in ZBZ NOV Žiri
- Časopis za zgodovino in narodopisje št. 1–2/1983; Lojze Penič: Partizansko zdravstvo na vzhodnem Pohorju, str. 248; Bolnišnica Krn (Pavel Benedik, str. 251)
- Milan Guček: Pekoči sneg, Šercerjeva brigada, II. del, 1984; Janko Benedik, str. 127 in 476; Pavel Benedik, str. 476, 503 in 505; Jakob Jereb, str. 483; Julij Grošelj, str. 481
- Ustno pričevanje Slavke Benedik iz Žirovskega Vrha, Julke Grošeljsela in Pavla Seljaka iz Škofje Loke

Janko Mrovlje

Bil je Titov kurir

V tem sestavku predstavljam poročnika **Vinka Mahovnega**, ki je bil v narodnoosvobodilni vojni kurir v Titovem vrhovnem štabu.

Rojen je bil 16. julija 1907 pri Klemenu v Žireh. Po osnovni šoli se je izučil čevljarške obrti ter delal pri obrtnikih in v čevljarški zadrugi v Žireh. Politično je bil napredno usmerjen in deloval pri Sokolu, zlasti v težki atletiki. Leta 1938 je na prvenstvu Dravske banovine, to je Slovenije, v dviganju uteži, ki je bilo na Bledu, osvojil drugo mesto.

Kasneje se je preselil v Virovatico na Hrvaškem, kjer se je ukvarjal z gostinstvom. Po nemški zasedbi Jugoslavije leta 1941 se je opredelil za narodnoosvobodilno gibanje in se 3. marca 1942 vklju-

čil v partizansko vojsko. Bil je specialni kurir v Titovem vrhovnem štabu, v bojih večkrat ranjen, prebolel pa je tudi pegavi tifus. Kot poročnik je decembra 1943 prišel v Glavni štab Slovenije s priporočilom Vrhovnega štaba Jugoslavije, da ga zaradi invalidnosti dodelijo v enoto, ki si jo bo sam izbral. Dodelili so ga v komando mesta Grosuplje, kjer je bil komandir zaščitne čete.

V začetku leta 1944 je bil prestavljen v komando Novega mesta, verjetno kot namestnik komandanta. Zaradi poslabšanja zdravja je bil poleti 1944 prepeljan z letalom na zdravljenje v Bari (Italija). Ker je želel še naprej delati v NOV, se je decembra istega leta vrnil v 7. korpus na



Vinko Mahovne, fotografiran 1. januarja 1944 v Ivančni Gorici, fotograf neznan.



Del enote komande mesta Velike Lašče.

Tretji z leve poročnik Vinko Mahovne. Fotografirano v vasi Lazec v začetku februarja 1945.

Dolenjsko in bil imenovan za namestnika komandanta komande mesta Velike Lašče. Kot člana komunistične partije in Titovega oficirja so ga v enoti zelo spoštovali.

Ko je 15. februarja 1945 šel s skupino petih tovarišev na obhodno patroljo v Loški Potok, jih je v vasi Travniki v zasedi presenetila domobranska patrolja s črnorokci,

preoblečenimi v partizane. V boju je padel s še tremi soborci, z dvema soborcema pa so ga pozneje pokopali z vsemi vojaškimi častmi na pokopališču v Dragi. O njegovi smrti je 16. februarja 1945 komandant Velikih Lašč Jože Janežič napisal poročilo, ki ga v kartoteki padlih borcev hrani IZDG v Ljubljani.

Uporabljeno gradivo:

- Pripovedovanje Huga Medvedška, nekdanjega politkomisarja komande mesta Velike Lašče
- Fotografiji Hugo Medvedšek, Ljubljana
- IZDG Ljubljana, kartoteka padlih borcev
- Gorenjski muzej Kranj, biografija
- Matična mrliška knjiga v Dragi, leto 1945, vpisan na str. 4
- Pričevanje Milke in Jelice Mahovne

Fotografska dokumentacija

Janko Mrovlje

ODNIEVI

Dr. Stano Mikuš

Maksim Sedej



Planica, 1. leden

, 1917 *

M. Sedej 1918

ODMIEVI

dr. Stane Mikuž

Maksim Sedej

Zbrano delo slikarja Maksima Sedeja govori na pričujoči razstavi o več kot tridesetletnem umetnikovem snovanju ter ustvarjanju. Od leta 1935 pa do zdanjih časov nam pripovedujejo Sedejeva platna o slikarjevem odnosu do življenja: O njegovi ljubezni in srdu, o radosti in trpljenju, o uspehih in porazih, — skratka o vsem, kar oblikuje in tvori živo umetniško osebnost današnjih dni, kakor hitro se je odločila za silovit spopad s svetom, ki jo obdaja. In namen ali cilj te bitke? Služba mogočni, neusmiljeni in nadvse zahtevni gospodarici Lepoti, ki je hkrati tudi Resnica. In sredstva, ki jih ima slikar v tej borbi na voljo? Prirojeni umetnostni dar, ki je po skrivnostnih potih kot zvezdni utrinek kanil v srce in dušo mlademu fantu z Dobračeve, dar, ki pa je venomer zahteval nove ognjene hrane, dotekajoče poslej iz neznanskih naparov volje ter ustvarjalnega poleta.

In še so tu čisto slikarska izrazila: dvorazsežna slikarska ploskev barve, znanje, šolanje, izročilo in tisočeri obrazi sodobne umetnosti kot orjaška naplavinna časa, ki je postala v glavnem zgodovinska, ekscentrična, bolj temna kot svetla, pragozdna, le z redkimi stezami, ki vodijo v sončni dan. In naposled: Kaj pa uspehi takega bivanja na svetu? Skromno, iskreno življenje, vsakdanji kruh in košček slave, nekoč tako ljube renesančnim umetnikom, danes pa zastrte od nepravdanskih gesel ter bleščic, podarjenih libelam.

Postojmo pred Sedejevimi platni in se poizkusimo vživeti v njihovo povest, spremljajmo umetnika v njegovi služnosti do velike Krasotice in mu sledimo po poteh lastnega dozorevanja ter razvoja njegovega slikarskega videnja!

Leta 1935 je nastala slika Lastna podoba z ženo. V kotu sobe sedita na desni slikar s paletami in čopičem v rokah, na levi žena s prekrižanimi rokami v naročju, zadaj stoji prazno slikarsko platno, spredaj stolec z vazo in belo draperijo. Slikar in model! Čas ustvarjalne zbranosti pred začetkom dela! Žena je čudovit in voljan model, vsa svetla, tiha in potopljena vase, slikarju je na lice legla senca, ves je ujet v zbranem, tudi negibnem pričakovanju. Barvna skala je umirjena, le tu in tam močnejši akordi, nanos barve je tenak, skoraj skop, predmeti so v glavnem grajeni s širokimi ploskvami, a tu in tam poudarjeni z gibčnimi linijami —

način slikanja, ki ga je mladi Sedej podoživel na zagrebški šoli, posebno pri učiteljih V. Beciću in M. Tartagliji. Ta podoba, ki stoji na začetku Sedejevega slikarstva, ima *programatično vrednost* za ves nadaljnji umetnostni razvoj našega mojstra. Slikar je nenadoma odkril snov, ki ji bo ostal zvest vse življenje, našel je svoj slikarski Kaj, ki mu bo odtehtal nemirno hlastanje za vedno novimi „zanimivimi“ umetnostnimi predmeti. Hkrati se je sprostil slikarski Kako, stari dedič — im — in — poimpresionizma, ki je sedaj slikarju narekoval silno, neutrudno in pretanjeno iskanje v smeri oblikovnih ter vsebinskih umetnostnih vprašanj. Iz obeh izhodišč si je Sedej izoblikoval svojo lastno, osebno umetnostno govorico, ki odmeva iz sleherne slikarjeve podobe, grafike in ilustracije.

Sedejeva umetniška snov bo torej v *glavnem* ostala nespremenljiva, teža njegovega umetnostnega doživljanja in ustvarjanja bo torej posvečena predvsem oblikovnim in vsebinskim likovnim prvinam. Vendar bi si prav lahko nakopal očitek razumarskega ter vsakdanjega posploševanja Sedejeve umetnosti, če ne bi poleg glavne teme omenil še druge, sicer manj pogoste, vendar zelo zanimive. Leta 1936 je nastala podoba Štiri gracije. Na trati so se usedle k počitku štiri, deloma oblečene, deloma razgaljene žene, v ozadju so skupine dreves ter krajina. Takoj moram povedati: Model je isti kot na podobi iz prejšnjega leta, toda povest te slike je močno drugačna. Mahoma se znajdemo v deželi Fejakov, kjer štiri plemenite žene, daleč od vsakdanjega hrupa, počivajo v samotni krajini. Tlesa žena so posplošena, lepa, njihove kretnje izbrane, skladne, njihovo notranje življenje je polno čustva. Krajina je prav tako uglasena na tiho, ubrano poezijo. Barvna skala je topla, sočna, čeprav zadržana. Slikar je v sodobno likovno posodo svobodno prelił dosežke beneške visoke renesanse tako v barvnem kot tudi v skupinskem pogledu. Sedej je na začetku slikarske poti v tej podobi pokazal na drugo sestavino svojega umetnostnega sloga, in sicer na *poetično dojetje ter razlago življenja in sveta*. Svobodna človeška postava, povezana s krajino v celoto, polno pesniškega čustva, je druga značilna črta umetnosti našega slikarja. Tako uglasene podobe se bodo poslej od časa do časa ponavljale v Sedejevem opusu (Počitek leta 1939, Ko-

palke leta 1941 itd.), kot nekaka znamenja slikarjeve pesniške sproščenosti in fantazije. Ob teh podobah pa moram poudariti še drugo pomembno dejstvo. Sedej je s prisvojitvijo likovnih zakonov visoke renesanse še poudaril svojo prirojeno nagnjenost do *figuralnega* slikarstva in do vsega tistega, kar to v dobrem izročilu prinaša s seboj. Gre za skladnost figuralnih skupin, za pretehtane odnose med slikarskimi predmeti in danim prostorom, skratka za vse tiste likovne prvine, ki predstavljajo moč in umetnostno kakovost slikarjevih izbranih del.

Vprašanje zase, ki pa se ga je treba dotakniti prav v zvezi s poetično tematiko Maksima Sedeja, je *krajina*. Slikar se je občasno ukvarjal tudi s to slikarsko snovjo, vendar nekako ob strani svojega glavnega ustvarjanja, krajinar, kot recimo France Pavlovec, naš slikar ni bil nikoli. Vendar so tudi te slikarske rešitve zelo zanimive. Leta 1937 je Sedej naslikal podobo Na sprehodu. Že naslov nam pove, da je slikar izrazilo krajinsko slikarsko rešitev podredil človeški prvini, ki se je naselila v ospredju podobe: Sedejeva družina se je ustavila na poti ob vznožju velikega, močno razvejenega drevesa, ki je del obsežnega, zadaj se razprostirajočega parka. Kot proseče roke so se vzpele veje drevesa, nemir se je naselil v ta odročni svet, nič otipljivega, enkratnega ne najdemo v teh oblikah, ki spadajo v domeno posplošenosti in rahle stilizacije. Povsem pesniške pa so krajine, ki smo jih omenili poprej, saj so naposled le spremljave vodilne melodije, katere nosilci so človeške skupine v ospredju podob.

Naslednja zanimiva snov Sedejevega slikarskega sveta so Artisti. Slikar se vedno znova vrača k tej temi, kar je dokaz, da mu veliko pomeni in da zavzema torej važno mesto v njegovem umetnostnem ustvarjanju. Na platnih so upodobljeni cirkuški ljudje, balerine in artisti, ko v nemarno počivajo v zavetju šotorov ter zagrinjali po opravljenem delu, ali pa čakajo na nastope. Stojimo pred tujim svetom polnim hlada, obrazi artistov so topi, prekrile so jih sence, kakor da bi nosili maske. To so cirkuški ljudje, kakor jih je za likovno umetnost odkril Pablo Picasso, potem ko jim je dal nov pomen in novo vsebino. Zanj so artisti dvoumna bitja, brezdomovinci, moderni nomadi, ki sedaj tu, sedaj tam postavljajo svoje šotore, nikjer pa ne morejo pognati korenin v trdno zemljo. Ta bitja je kasneje spreminjal v abstraktne like ter jim tako odvzel zadnjo senco osebnostne oznake. Sedej je, kot sodobni umetnik, natanko doumel Picassov odnos do te snovi in jo je zato v svoji umetnosti uporabil prav s stališča *preizkušanja in iskanja novih oblikovnih vprašanj*. Nikjer ni slikar toliko spreminjal svojih likovnih sredstev kot v teh podobah, pa bodisi, da je iskal nova, ustreznejša oblikovanja človeških postav, skupin, gradnje prostora ali pa vrednosti nove barvne skale.

Vrnimo se h glavni temi Sedejevega slikarskega sloga, potem ko smo dovolj dolgo ubirali pota po obrobni pokrajini njegovega umetnostnega snovanja, čeprav so bile morda tudi te stezice koristne. Leta 1937 je mojster naslikal podobo Moja družina. Zopet slikar in modeli, sedaj v razširjenem osnutku, kakor je

to zahtevalo življenje! Na desni sedi slikar pred stolom in marljivo slika, na levi žena z otrokom v naročju, drugo dete se igra na tleh v sredi med obema staršema. Pred ženo močno osvetljena stolica s skromnim tihožitjem. Sorodnost z Lastno podobo je jasna, tako v načinu slikarske rešitve kot v osnovnem razpoloženju, ki odmeva iz slike. Vendar je viden napredek v prizadnejšem življenju, ki se je naselilo v podobi, zlasti pa v večji razsežnosti slikarske kompozicije, za katero se je odločil slikar. Pred nami je že oni značilni sedejevski *družinski portret*, ki nam je v svojem razvoju posredoval *najvišje umetnostne zmogljivosti* našega mojstra. Sedej je ob snovi, „ki mu je bila najbolj pri rokah“, odkril svoj pristni, žlahtni svet, kjer je lahko razmahnil ustvarjalno silo do klasične jasnosti in oblikovne popolnosti. Prav iz tega navidezno preprostega in enoličnega slikarskega predmeta je slikar znal potegniti vse tančice barvnih vrednosti, vso zakladnico najustreznejših oblikovnih rešitev in končno tudi ono značilno *quietas animi*, ki je lastna njegovim slikarskim stvaritvam.

Kot primer izredne umetnostne kakovosti, do katere se je slikar povzpел v teh letih, vzemimo podobo Pri mizi (leta 1938?). Notranjščina sobe z mizo v sredi, na desni sedi žena z otrokom v naročju, onstran mize sedi sinko. Na mizi je posoda z dvema skodelicama, v ozadju je odprto okno z razgledom na ulico. Srebrna svetloba je tiho in zadržano napolnila prostor, legla na okensko polico in se z mehкими prsti dotaknila zaves, namiznega prta in nato kakor s tančico prekrila osebe v sobi. Žena je sklonila glavo, njena roka se bežno dotika skodelice, otroka sta kot po čudežu onemela. In glejte: prostor je poln prosojnega zraka, življenje v sobi je nenadoma zadobilo višjo, privzdignjeno vrednost. Podoba redkega sozvočja oblikovnih in vsebinskih slikarskih vrednosti. Sedej se je v tem času učil, poštoval je v Pariz, kjer se je „ad fontes“ — neposredno seznanil z moderno francosko umetnostjo, še prav posebej pa z deli Maneta, Renoirja in drugih impresionistov, kar je njegovemu slikarskemu znanju koristilo.

V štiridesetih letih so v Sedejevem slikarskem razvoju zaznavne nove težnje, ki bi jih lahko označili kot porast *realističnega umetnostnega prepričanja*. Če primerjamo dva portreta slikarjeve žene iz leta 1939 in 1942, nam postanejo spremembe slikarjevega sloga v tej smeri zelo jasne. Na prvi podobi je slikar postavil ženo vidno, iznad pasu, skoraj frontalno pred prazno steno, roke je prekrizala, oblečena je v temno obleko, na glavi ima svetel slamnik. V primeri s prejšnjimi ženinimi liki je ta že močno nadrobno pojmovan: posamezni deli obraza so točno opredeljeni, tako oči same in njihov položaj, nos, usta in brada. Tudi roke so mnogo bolj plastično modelirane, kakor so bile kdaj prej. Barve so postale krepkejše, sočnejše in tvornejše. Še neprimerno očitnejše je viden vzpon realizma v drugi ženini podobi. Slikar je postavil sedečo ženo tričetrtinsko v prostor, ki je sedaj tudi sam podrobnejše opisan. Razprostira se v globino, levo je vzorčasta zavesa, na steni visi slikarjev Družinski portret, desno je omarica z vazo. Sedaj je svetloba, ki pada od leve,

prevzela plastično opravilo, obraz žene je óbel z jasno razpoznavnimi nadrobnostmi lica. Celo vzorec obleke je v službi pritrjevanja trirazsežnostne resničnosti predmeta. Prav posebno pa se je razživela barvna skala, ki je postala živahna, pritrjujoča veselju med trenutnostjo slikarskega pojava. Vrh realističnega prizadevanja v tem obdobju Sedejeve umetnosti pa pomeni Portret sina (leta 1942). Pred prazno steno stoji model, viden do pasu, frontalno postavljen pred gledalca, s telesom rahlo nagnjen v desno stran. Telo je pojmovano še dokaj ploskovito, glava pa je prava mojstrovina plastičnega slikarskega občutja. Lice je jasno in razločno modelirano in kar je tudi znamenito: prvokrat zro v nas iz Sedejeve slike žive, lesketajoče se človeške oči.

Nadaljnja sprememba slikarjevega sloga na osnovi resničnostnih prvin se je zgodila v drugi polovici plodnih štiridesetih let. (Čitajoča dečka leta 1946, Portret sina leta 1947, V kuhinji leta 1947) Slikar si je bil sedaj na čistem glede plastične zaoblitve slikarskih predmetov in je zato prešel k nazornemu razkazovanju tvarne, kubične in težke podobe sveta. Nekdanja prozorna zračna prvina se je umaknila pastozno naslikanim delom notranjščine ali pa človeškim likom, ki z vsako svojo posameznostjo ali pa v celoti pripovedujejo o teh novih slikarjevih iskanjih. Figuralna skupina je še vedno klasična v smislu tridesetih let in ponekod še vrne slikar tudi v opisovanju nadrobnosti zopet v obdobje svoje prve slogovne dozoritve.

Na pragu petdesetih let je Maksim Sedej naslikal podobo Zatišje s ptičkom (leta 1951). Na mizi ob oknu stoji ptičja kletka, zgrajena iz tankih žic. Na okenski polici levo je teman vrč, desno visi pramen vzorčaste zavese, v zraku lebdi ptiček, ki je pravkar pobegnil iz ptičnice. Sedejev slikarski svet je postal nenadoma čudno prozoren, oster v naštevanju posameznih slikarskih predmetov, od katerih ima kovinska kletka gotovo prvo besedo. V tem svetu so stvari dobile novo vlogo, ki je skrita za ali celo nad njihovim realnim bistvom. Umetnik je stopil pred nov svet, ki ni nič več zaupljiv in domač, temveč poln skritih nevarnosti in nenadne odtujenosti. Slikarjev svet se je v temeljih zamajal in umetniku ni preostalo drugo, kakor da je pristopil k njegovemu razstavljanju na posamezne likovne prvine. Že njegova podoba Interieur (leta 1954), ki je v osnutku sestavljena prejšnje slike s portretom slikarjeve hčerke ter nekaterimi drugimi nadrobnostmi, je dokaz novih potov, ki jih je nastopil umetnik. Prek realnega sveta je legla stereometrična mreža, poenostavljajoča bežne predmete v trajnejše like, iščoč koren lečen v bistvu stvari samih po sebi. Tudi barva je sedaj nujno izgubila svojo stvarno vrednost, postala je dekorativna. Toda že dve leti kasneje (Mati z otrokom, 1956) je Sedej na podlagi izkušenj, ki mu jih je prinesla analiza slikarskih predmetov v stereometrični in stilizirani smeri, zopet posegel nazaj k stvarnejšemu, polnejšemu življenju. V strogo gradnjo likov zopet vdira polnost sveta, sicer nekam boječe, toda dosledno. Bogastvo Sedejeve umetnosti pa se je sedaj preneslo na vsebinsko področje, njegove slike so polne neke nedoločene žalosti, mrač-

nega pričakovanja in skoraj vizionarnega vzdušja. Pa tudi šestdeseta leta (Deklica in maškare, 1963; Družinski portret, 1964) so prinesle slikarstvo slokih figur mrtvaškega plesa, čudne utrujenosti, hkrati pa novo bogastvo rožnatih in vijoličastih barv, ki dovoljujejo sklepati na ploden razvoj Sedejevega slikarstva v prihodnosti.

Umetnik Maksim Sedej je polnokrvna slikarska osebnost, o čemer nam pričujoča razstava daje dovolj dokazov. Razvijati se je začel v senci zagrebške Akademije, se dvignil nato k sijajnim uspehom družinskih portretov v tridesetih letih, potem je bogatil svoje realistično slikarsko prepričanje v četrtem desetletju ter je naposled v petdesetih in šestdesetih letih nastopil nova pota iskanja ustreznega umetnostnega izraza z namenom oblikovne in vsebinske poglobitve lastnega dela. Najznačilnejša poteza umetnika Sedeja je odličnost, s katero preoblikuje neposredno življenje po zakonih Lepote. Slikar je v življenju veliko prestal in bi upravičeno lahko slikal pekel, toda prirojena plemenitost ga sili slikati nebesa. V tem je soroden mnogim velikim umetnikom preteklosti. Tudi zato smo dolžni Sedejevo umetnost pravilno vrednotiti in ji odmeriti v sodobnem slovenskem likovnem ustvarjanju tisto mesto, ki ji po pravici pripada.

Dr. Stane Mikuž

Besedilo je iz kataloga Sedejeve pregledne razstave, ki je bila aprila in maja 1966 v ljubljanski Moderni galeriji. — Op. ur.

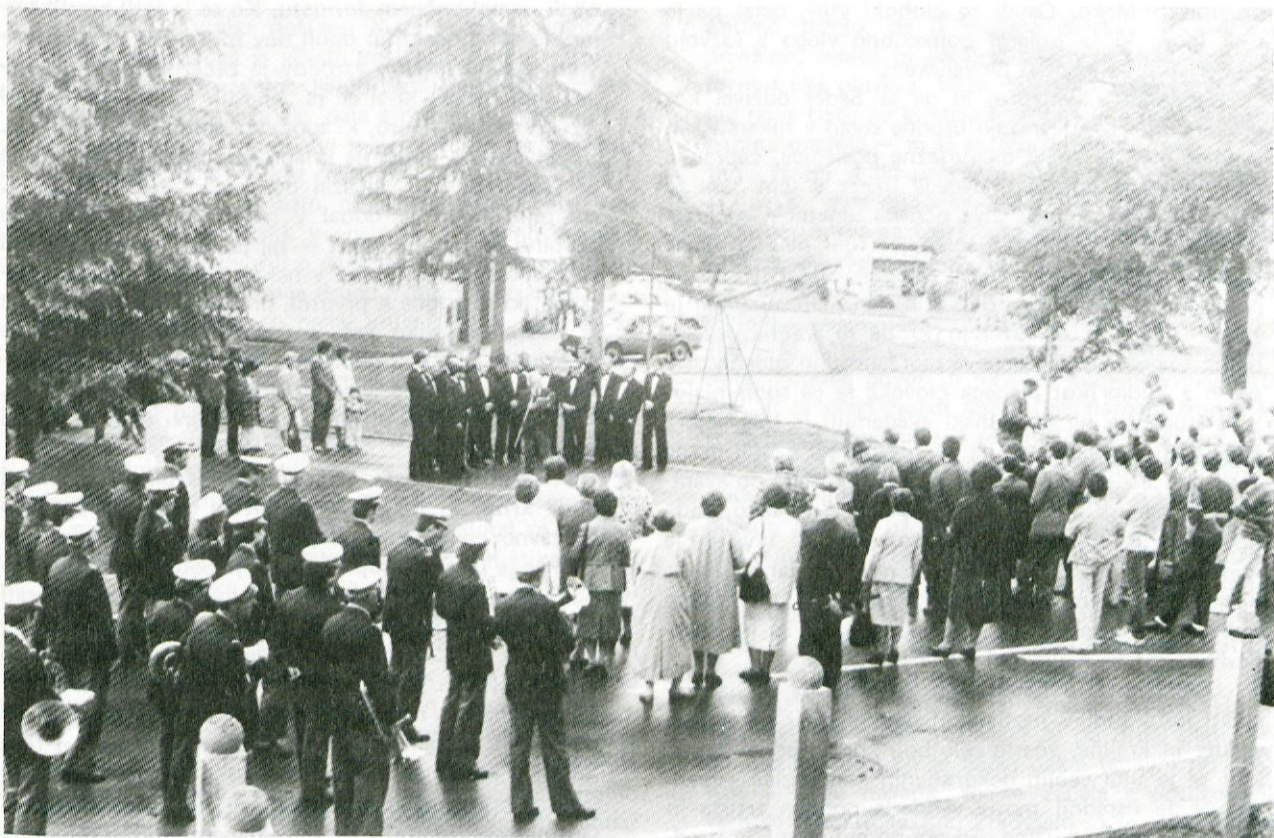
dr. Ivan Sedej

Umetnik na robu

Slikarstvo Maksima Sedeja, slikarja in grafika, ilustratorja in pedagoga (rojen je bil 1909 na Dobračevi pri Žireh, umrl pa je v Ljubljani 1974), se dotika vseh tistih ključnih točk v razvoju slovenske moderne umetnosti, brez katerih bi ta dejavnost izzvenela v prijaznem provincializmu. Po drugi strani pa zelo malo vemo o njegovem delu, o njegovem načinu dela pa tudi o življenju, ki se je od samega začetka odigravalo na socialnem robu. Šolanje na obrtni šoli v Ljubljani (prof. France Kralj) in kasneje na akademiji za likovno umetnost v Zagrebu (profesorja Becić in Tartaglia) je potekalo v večnem stradanju. V Ljubljani se je prehranjeval v takratni Ljudski kuhinji, kjer so bile za najcenejši obrok namesto krožnikov zdolbljene kotanje v debelo mizo, žlice pa priklenjene na verižice! Občasno je z revnimi dijaki jedel pri družini dr. Ivana Tavčarja, zelo pogosto pa se je moral, tako kot kasneje v Zagrebu, zadovoljiti z grenkim čajem, ki sta ga s prijateljem Frančiškomo Smerdujem osladila z žličko kisa. V Zagrebu je živel na Ilici, v tistem delu mesta, kjer so rasle majčkene hiške in kjer so z udrtimi očmi postopali brezposelni delavci. V tem okolju, ki ga je hkrati privlačilo in težilo, je sanjal o prihodnosti in hkrati doživljal globoke krize — po eni strani je bil prepričan v svojo (bodočo) umetnost in svoj talent, po drugi strani pa ga je beda, ki jo je živel in gledal, lomila, da je izgubljal samozavest. Kljub vsemu pa se ni predajal črnemu obupu — o tem najbrž najbolj jasno pričajo lesorezi iz ciklusa Predmestje, ki jih je oblikoval takoj po diplomu v Zagrebu. Kljub mračnim in v nebo vpijočim prizorom bede, je v njih vedno tiha poezija in celo slutnja možne sreče. To je svet malih ljudi in njihovega načina življenja, ki mu je Sedej tako ali

drugače pripadal — čeprav se je v Ljubljani (kamor se je vrnil leta 1933) kaj hitro vključil v tamkajšnje umetniško društvo, ki je v socialnem pogledu le predstavljala poseben sloj.

Socialno kritično usmeritev, ki jo kažejo ciklus lesorezov Predmestje in nekoliko kasnejše ilustracije za Mrzelovega Boga v Trbovljah 1937), je potemtakem odsev lastne izkušnje. V njih je na avtentičen način izrazil svoje doživljanje in tudi del svojega življenja. Njegov kasnejši intimizem, ki ima paradoksnost socialno noto, pa govori, da se umetnik v svojih slikah ni nikoli odrekel sociološki analizi. Čeprav je med Predmestjem in njegovimi slikarskimi kompozicijami velika razlika, gre v obeh primerih za slikanje robnega, mejnega socialnega položaja. Pravzaprav je v nekaterih kompozicijah (Cirkus), ki jih je kritika ocenjevala kot beg v intimo, socialno sporočilo celo radikalizirano — seveda če ga ne ocenjujemo z vulgarnimi „sorealističnimi“ merili. Sedej se je namreč zavedal, da je intelektualec, umetnik, v dosti težjem položaju kot katerikoli drugi predstavnik kateregakoli razreda ali družbene plasti. Umetnik in intelektualec namreč vedno ostajata na robu, kamor jih odrivajo organizirani in močnejši. Navsezadnje je lahko ta svoj labilni status opazoval tudi v okolju, kjer je živel z družino, v ljubljanski Rožni ulici, v čudnem mestnem kvartu, kjer so se v nekaj uličicah zbirali najrazličnejši pripadniki takratnih družbenih slojev, od potepuhov in malih goljufov do delavcev in redkih predstavnikov „boljših“ poklicev, pa še nekaj gostilničarjev in žandarjev. S svojo družino je bil tu osamljen — saj ga ni sprejela nobena skupina. Njegove otroke so preganjali otroci lumpenproletarcev skupaj z „boljšimi“ otročaji — vsi so se namreč zedinili



Otvoritev spomenika slikarju Maksimu Sedeju pred osnovno šolo leta 1988.

li, ko je bilo treba pokazati odpor do ljudi, ki niso sodili v nobenega od kastno opredeljenih slojev. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da je vse to doživljal bolj intuitivno, saj ni imel skoraj nikakršnih stikov z okoljem. Njegovo okolje je bilo omizje Neodvisnih in njihovih prijateljev od Vladimirja Bartola in Borisa Fakina do ene prvih slovenskih oblikovalk Dane Pajničeve ter seveda slikarjev in kiparjev, kot so bili Karel Putrih in Stane Kregar pa Zdenko Kalin, Evgen Sajovic in drugi.

Socialno čutenje in občutek pripadnosti nekemu obrobnemu „sloju“ se seveda pri različnih temperamentih kaže na različne načine. Sedej je imel to smolo ali pa srečo, da se ni znal vključiti v nobeno od oblik vsakokratnega establishmenta. Navsezadnje si niti sam ni bil povsem na jasnem o svojem statusu. Ker se je čutil odrinjenega, se je začel umikati še sam. To pa se je stopnjevalo, zato je s svojim delom bežal v navidezno intimo, v zasebnem življenju pa v takrat kar živo bohemo. Navsezadnje je bilo zelo malo dni, da ni preživel večera v družbi. Šlo je torej za neke vrste razklanost in beg — pred intimo v hrup stalnih omizij in pred tem hrupom v intimo, v slikanje, v barve — kjer je ta razdvojenost odmevala prav do zadnjega. Nesrečen nasledek takega načina reagiranja in življenja, ki je pomenilo večni beg, skrivanje in neizmerno trpljenje, pa so bili pogosti pobegi v alkoholno ommamo. Ti so bili zanj in za bližnje še toliko bolj boleči, ker ga je vrgla iz tira že majhna količina pijače.

Zavest o mestu v družbi, hkrati pa tudi občutek nemoči, da bi lahko karkoli spremenil tudi v

zasebnem življenju, saj je bil izrazito nepraktičen, je zato našla svoj umetniški izraz v njegovih delih. Tako ozadje je seveda povzročilo tudi poseben tip odzivanja na dogajanja v svetu. Pripomniti pa moramo, da ima v Sedejevem slikarstvu pomembno mesto njegova ljubezen do slikarstva — do starih in modernih mojstrov, ki jih je vneto študiral in spoznaval. Izjemno občutljivo je znal doživljati vzdušja v evropskih umetniških centrih — posebej mu je bil pri srcu Pariz s svojimi galerijami in ljudmi. Ljubezen, ki jo je zaslužil že med študijem v predvojnem odprtem in svetovljansko usmerjenem Zagrebu, je prerasla v željo, videti Pariz, ga doživeti in se na lastne oči prepričati o tem, kako nastaja umetnost, o kateri je razmišljal poln spoštovanja. Želel je videti Picassoja, ne le njegova dela, tudi njega samega, od daleč srečati Shagalla, se dotakniti vseh tistih hiš in dreves, ki jih je že dobro poznal s slik malce starejših francoskih slikarjev.

Tisto, kar ga je nagonsko privlačevalo in kar je zasijalo že v prvih delih skozi videenje, ki mu ga je nudil Becić s svojim slikarstvom in učiteljsko roko, je hotel spoznati v resnici, neposredno. Zato je skupaj s kolegi Nikolajem Pirnatom, Zdenkom Kalinom in Karlom Putrihom sklenil, da bodo svoj cilj dosegli. Skupina je hotela organizirati umetniški ples, prireditev, ki so ji dali naslov En Espana. Vendar so lahko po tedanjih zakonih organizirali prireditev le, če so bili registrirani kot organizacija, klub ali kaj podobnega. Zato so na hitro ustanovili društvo, ki so ga imenovali Klub Neodvisnih (ime je izbral Maksim Sedej), organizirali predpustni ples in se z izkupičkom odpravili v

umetniško Meko. Ostali so globoki vtisi, ostal pa je tudi klub, ki je odigral pomembno vlogo v razvoju moderne umetnosti na Slovenskem.

Srečanje s Parizom, ki ga je Sedej doživel kot prostor, kjer se odigravajo usodne stvari v slikarstvu in v umetnosti, je imelo daljnosežne posledice, čeprav je imel temeljne poteze likovnega izraza v tem času že začrtane. Čeprav ga je živa pariška umetnost začarala in čeprav je navdušeno spremljal tudi najbolj drzne inovacije, je sam ostal precej zadržan. Slikarstvo mu je pomenilo resnični svet, bilo je njegova Utopija, kjer je živel — zato je to Utopijo (ki pa ni srečna dežela polna smeha) slikal. Njegova zadržanost in boječnost v stikih z ljudmi (kot plahega človeka se ga spominjajo tudi študentje na ljubljanski akademiji) je bila najbrž tudi eden od vzrokov, da se ni spuščal v bolj drzne avanture. Po drugi strani pa ni čutil potrebe po avantgardističnih iskanjih — novo je skušal najti tako, da je poglobljal in hkrati razširjal možnosti, ki mu jih je nudila „klasična“ figuralika. Vendar pa lahko že za njegovo predvojno obdobje rečemo, da je bliže tistim oblikam umetnosti, ki so se pri nas pojavile po osvoboditvi, kot pa realistični tradiciji.

Zadržanost, o kateri smo govorili, pa se na svoj način kaže tudi v motiviki. Sedej je sicer slikal tudi vedute in krajine, včasih celo bolj „pripovedne“ teme, lotil se je tudi večjih dekorativnih kompozicij — vendar pa je osrednji motiv vendarle podoba artista in podoba njegove družine. Tu gre po eni strani za izredno disciplino in poštenost (Sedej namreč slika le tisto, kar resnično obvladuje in pozna!), hkrati pa tudi za izredno širino v psihološkem pogledu — saj je lahko s podobo družine povedal prav vse, kar ga je v tistem času prizadevalo, od umetniškega opisa ljubezni in tihe družinske sreče do socialno kritičnega razmišljanja o vlogi intelektualca (umetnika) v svetu in o večnih človeških problemih odtujenosti in nepopolnega dialoga. Tak način dela seveda zahteva izredno koncentracijo — saj mora biti prav vsaka poteza s čopičem natanko pretehtana, da lahko prispeva h končni izpovedi, zato je tudi tako pomembna stroga kompozicija, ki spominja na zgodnje renesančne podobe, predvsem na hladnega Pierra della Francesca. Prav vplivi na njegovo slikarstvo pa pričajo tudi o intenzivnem študiju in ne le o čustveno obarvanih simpatijah do določenih mojstrov in usmeritev.

Vsaka slika pomeni izziv, zato ni naključje, da je bilo o slikah na tem svetu napisanega že nešteto razprav, tako da na vsak porisan ali poslikan list pride nekaj sto listov interpretacij. Kljub temu pa ostajajo tančine likovnega sporočila nerazložljive. Intuitivno in čustveno jih sicer razberemo, nanje tudi reagiramo, nikoli pa ne najdemo dokončne (besedne) razlage. Zato tudi natančna zgodovina nastajanja neke sile ne pove dosti o resničnih vzgibih za njen nastanek. Kljub temu pa nam tudi neumetnostne okoliščine povedo marsikaj zanimivega in nam lahko sliko približajo. Vzemimo Sedejevega Mrtvega Harlekina, ki ga je naslikal leta 1960. Historiat pa je malce zapleten.

Slikati je začel na napeto platno, kjer je že zastavil neko figuralno kompozicijo, podobno Ženam na

obali, v pokončnem formatu. Ko se je lotil preslikavanja, je sliko obrnil in dobil nov format. Iz zelo prozaičnih kompozicijskih vzrokov je začel formatu prilagajati tudi motiv, ki si ga je zamislil. Najprej je nakazal ležečo moško figuro, ki spočetka sploh ni bila mrtvec. V človeka na paraht ga je spremenil šele potem, ko je ob ležeči postavi nakazal dve sedeči ženski figuri. K centralni figuri je dodal v najbolj grobem posnetku skupino le na eni strani — saj je imel na desni strani že oblikovano protiutež v nekaj črtah in barvnih plokvah, ki so sodile k prvotni, prejšnji sliki. Ta relikat pa je postal za sliko več kot pomemben — saj je že nakazoval rešitev z odprtimi „vrati“ in s čudno svetlobo. Ob tej sliki pa je imel v delu še dve kompoziciji, ki pa ju je kmalu obrnil v kot, saj mu delo ni šlo od rok.

Hkrati ne smemo pozabiti, da je bil to čas precej hude krize, ki jo je v občutljivem umetniku sprožilo ne ravno naklonjeno ocenjevanje njegovega dela. Najbolj ga je prizadela opazka, „da je Sedej že mrtev“. Še bolj pa očitki, da ne dela. Zato je treba vsaj skicirati neko značilnost Sedejevega značaja. Zelo ga je namreč prizadela vsaka trda beseda, še bolj pa kakršna koli krivica. (Najbrž pa je povsem brez pomena razpravljati o resničnih in namišljenih krivicah.) Mnogo pa je dal na mnenje drugih — zato je podzavestno prevzel floskulo, ki še danes straši v slovenskih umetniških logih in jo je prvi gnevno razkrinkal šele slikar Jernej Vilfan. Gre namreč za frazo o „intenzivnem, brezobzirnem in trdem delu“, ki se je v kavarniških debatah inkarnirala v vizijo celodnevne garancije, ki ga spremljajo potoki znoja. Maksim Sedej pa je delal drugače — sliko je dolgo časa nosil v sebi, mnogokrat je na hitro skiciral kako domislilo na kos papirja. Ko je potegnil nekaj potez z ogljem, se je odmaknil od slike in razmišljal. Šele po dolgem razmisleku je konture povezal v bolj določeno obliko, tedaj je dodal tudi nekaj barvnih potez s čopičem (z njimi je utrdil obris osrednje figure ali predmeta na sliki). Spet je trajalo nekaj ur ali pa nekaj dni, da se je lotil slike znova. V tej fazi je pogosto popravil kompozicijo, nove obrise pa je že utrdil s čopičem. Ne glede na motiv je v tej fazi uporabljal barvo (bodočega) inkarnata. Za tem mu je steklo delo nekoliko hitreje, saj je sliko že v nekaj dneh oblikoval v tolikšni meri, da se je dalo slutiti dokončni videz.

Na tej točki se je umetnik največkrat ustavil in še enkrat premislil vse sestavine bodoče slike. Precej slik je v tej fazi tudi končalo in jih je šele mnogo let kasneje (tudi po več letih) popravil ali pa jih je začel oblikovati povsem na novo. V tem obdobju so nastale nove spremembe, odstranil ali dodal je kako figuro, spremenil držo, nakazal drugačno ozadje ali detajl. Delo je pogosto prekinjal in se zatekal v listanje po knjigah, v ogledovanje reprodukcij ali v branje. Zanimivo je, da je imel zelo rad znanstveno fantastiko. O knjigah in literaturi je zelo rad razpravljal doma — zunaj pa o svojem branju ni pretirano govoril. Izjema je bil le Vladimir Bartol, z njim sta imela včasih prav neskončne literarne debate pa tudi pogovore o naravoslovju in o spoznanjih s tega področja.

Cenil je vsako pošteno delo — le o svojem je dvomil, čeprav ga je včasih znal tudi braniti z dobro premišljenimi besedami. Kljub temu pa si ni znal urediti svojega razmerja do dela s primerno „teorijo“ — saj razmišljanja in vračanja k izhodiščem ter preverjanja nekako ni jemal kot resno delo. Zato se je počutil krivega, ker mu pogosto ni uspelo narediti več kot dvajset ali trideset slik v enem letu! Naivno je verjel kolegom, ki so govorili o desetinah slik in o stvaritvah, ki kar prehitvajo druga drugo. Na drugi strani pa je v tem času ilustriral po nekaj knjig. Res je tudi, da so mu pogosto odnašali iz ateljeja še mokre slike. Zato je imel doma le majhno „zalogo“ — nikoli mu ni uspelo, da bi atelje napolnil s skladovnico slik. Kako nesrečno in kako nesmiselno se je zapletel v mreže predsodkov, navsezadnje pokaže tudi kolikor toliko popoln katalog njegovih del. Mimogrede pa je nastalo tudi precej slik, ki pa jih ni štel med „prave“ — te je slikal za prodajo v salonu Kos v pasaži Nebotičnika. Kljub etiketam, ki so jih na lastnika trgovine z umetninami lepili, je bil vendarle pravi mecen in je marsikdaj marsikaterega umetnika potegnil iz škripcev. Če je pri stvari malce več zaslužil, nič zato. Sedej teh slik sicer ni štel v svoj opus, vendar pa so mu jemale čas in koncentracijo.

Druga značilnost, ki jo lahko pripišemo Maksimu Sedeju, je bila temeljitost, ki se je usodno reflektirala v njegovem delu. Vedno je hotel naslikati popolno sliko. Slika Mrtvi Harlekin je nastajala dve leti, vendar ne kot rezultat potokov znoja in kilogramov barve. Podoba je namreč stala na stojalu, ne da bi se je dotaknil, precej mesecev. Hodil je krog nje kot maček okrog vrele kaše. Pripravil je barve in čopiče, oblekel delovno haljo, se postavil pred platno, dvignil v barvo namočen čopič — in odnehal! Ne da bi še hotel dvigati „napetost“, moramo reči, da je bila slika v bistvu že naslikana. Manjkalo je le še nekaj drobnih potez s čopičem in seveda podpis. Tako je s sliko živel in se z njo boril. Seveda se je medtem krepko zapil, narisal več ilustracij, zasnoval nekaj (nerealiziranih) grafik in prebral goro knjig, se sprl z družino, preživel več kriz . . .

Ali je končni učinek bil vreden truda? Ko je slika končal, o tem ni več razmišljal. Pa vendar se je k njej vrnil še večkrat, pa tudi prodati je ni hotel. Njena usoda se je izpolnila tisti hip, ko jo je dal podpisane mu za poročno darilo, s srečnim obrazom in z globokim prepričanjem, da daje nekaj več kot le predmet!

Čeprav je Mrtvi Harlekin rezultat dveletnega dela (in še daljšega študija), so barvni prenosni tanki in prosojni. Poglavitne koloristične poudarke je namreč gradil prav na prosojnosti, na transparentci in na prosevanju beline grundiranega platna. Gre za postopek, ki je prav nasproten tistemu, kot ga je uvedel recimo Gabrijel Stupica. Zanimivo pa je, da gre kljub izredno tankim, prosojnim nanosom, ne le za nasičeno barvno ploskev, ampak tudi za vidne usedline izjemno dolgega in v resnici trdega dela.

Sliko je mojster oblikoval v stilni govorici, ki je sorodna tisti na podobi Deklica in Maškare (1953). Gre za barvne ploskve v obliki ostrih trikotnikov in z ostro, risarsko nakazanimi stiki in prelomi. Vendar

čutimo težnjo, da bi ostrino ploskev, ki sestavljajo površino, omilil in jih približal svoji viziji renesančne formulacije ploskve. Mrtvi Harlekin zato pomeni začetek nove poti, ne le nove motivike, ampak tudi novega načina gradnje — in še skromna podrobnost: „abstraktno“ žareči veliki pravokotnik na desni strani slike (ki je neke vrste slika v sliki) pa kaže na Sedejev spontani odziv na takrat aktualni „strukturalizem“ pa tudi na nehoteno izrabo spontano nastalih oblik.

Seveda te podrobnosti za končni učinek slike niso najbolj pomembne. Zato pa ima novo vrednost „pripoved“, ki dviga naslikani prizor na raven modernega mita. Podoba govori o mrtvem komedijantu (umetniku), ki ni umrl zaradi bolezni ali starosti, ampak se je iz življenja umaknil z veseljem in malce tudi z zlobo. To žalujoči ženi vesta, zato ga gledata z intenzivno poudarjenimi očitki. Ne gre za žalost nad umrlim umetnikom, prej za užaljenost nad njegovim samovoljnim umikom. In še druga podrobnost — umrl je srečen, vendar je iz konteksta čutiti, da je to edina sreča, ki jo je v življenju užil. Če je bil morda kdaj prej srečen — je to že davno pozabil. Svetu, ki ga personificirata ženski, se je na svoj način maščeval.

Razmere, v katerih je živel v času, ko je slika nastajala, pa prizor razlagajo še po drugi plati. To je bil namreč čas, ko je Sedej čakal na svoj prvi atelje. Kot je lepa navada, so se začele s približevanjem vselitve množiti težave. Predvsem so se začeli pojavljati novi in novi kandidati, ki so si podajali kljuge pri ustreznih „organih“ in utemeljevali svoje zahteve z dokaj enoličnim argumentom, da Sedej tako ali tako nič ne dela, da je kot umetnik že mrtev. Umiril se je šele potem, ko so bile vse težave mimo. Vendar mu ni bilo lahko — preživel je ure in dneve, ki so bili morda najtežji v njegovem življenju. Boril se je s samim seboj in z alkoholom, z dilemami, ki jih je prinašalo novo vrednotenje slikarstva, z občutkom zapostavljenosti in končno z grozljivim občutkom, da se je sesul svet, ki ga je v idealizirani obliki gradil v starejših slikah. Otožna utopija, ki jo je upodabljal, ni bila le umetniško podoživetje ljubezni, sožitja, družinske sreče, melanholije umetništva in žalosti človeka na robu družbe, ampak tudi Sedejev način življenja. Zato so bile starejše slike vse po vrsti avtoportreti in portreti najbližjih.

Poleg neposrednih vzrokov, ki so vplivali nanj, pa ga je tiščalo tudi vzdušje v umetniških krogih; podoživljal pa ga je vse preveč resno in intenzivno. V tem času so se razvijale (večinoma zasebne) polemike o abstraktnem upodabljanju, ki ga je forsirala kritika, in o figuraliki. Povzdigovanje navidez bolj radikalnih praks je bilo tedaj še razumljivo — saj je preteklo komaj nekaj let od časa, ko so slovenski umetniki naredili (vnovič) prve plašne korake v bolj modernistične smeri. Šlo je za mlad pojav, zato se še ni razvil kritični aparat, ki bi lahko objektivno ocenil posamezne pojave in osebnosti. Zato se je javnost opredeljevala kar pavšalno — za kubizem ali proti njemu, za „abstrakcijo“ ali proti njej, za infornel ali proti njemu itd. V obeh primerih z nadetimi plašnicami. Zato v tem času ni manjkalo navdušenih ocen za dela, ki jih je čas prekril s prizanesljivo pozabo že čez nekaj mesecev.

Predvsem pa v tem času doživljajo največjo naklonjenost galeristov nepredmetne, „abstraktne“ slike. Abstraktna podoba je v tem času kar sinonim za naprednost. Sedeja kot izrazitega figuralika so te težnje v mnogočem iztirile in ga prisilile, da je začel iskati tudi v smereh, ki mu niso ležale. Navsezadnje so tudi od njega pričakovali, da bo „aktualen“ — aktualnost pa je pomenila predvsem formalno skladnost s sočasnimi konjunktivnimi evropskimi likovnimi tokovi in hkrati pristajanje na že utečene in po svoje etablirane smeri modernističnih iskanj. Drugače kot Stane Kregar ali Marij Pregelj, ki sta po vojni našla popolnoma nov likovni izraz, se Sedej ni mogel spremeniti in je hote ali nehoote razvijal tista izhodišča, na katerih je zgradil že najboljša dela v svojem predvojnem opusu.

Ker je bil obremenjen s predsodki in ker mu je manjkalo samozavesti, se ni zavedal, da je dosegel z nekaj povojnimi slikami najvišjo možno mero abstraktnosti — ki jo je naš prostor vedno pojmoval kot nefigurativno oblikovanje. Človeška figura je bila v tem kontekstu predvsem nosilka likovnih vrednosti in kolorističnih vrednot. Tako se je slikar ujel v lastno past. Notranja nuja ga je gnala v iskanje vedno novih rešitev. Kot občutljiv oblikovalec je neverjetno pretanjeno reagiral na vsa dogajanja v likovni umetnosti in kar je zelo pomembno — znal je najti kvalitete tudi v delih, ki so mu bila po usmeritvi in ideologiji tuja. Notranja nuja mu je torej narekovala odziv, ki se je udeležil v kompozicijah pretehtano oblikovanih geometrijsko formuliranih ploskev in likov. Vendar se do „abstraktne slike“ ni dokopal z eliminiranjem figure. To je ohranil — namen je dosegel s spremembo vsebine, ki je bila spet iskren odziv na dogajanja v njegovem ožjem in širšem okolju. Gre za protislovje, ki ga je zaslutil že France Stele v Umetnosti v Primorju — s

primerjalno metodo je namreč ugotavljal skladnost in neskladnost Sedejevih novih slik s starejšimi kompozicijami, ki so bile prežarjene s tiho družinsko srečo in melanholijo.

Zato so nekatere slike (Interier I in II, Deklica in maškare, Žena na obali itd.) radikalen odgovor umetnika na zahteve časa in okolja. V starejših delih, do leta 1950 (ko je v njih čutiti tudi surrealistične prizvoke), je figura vedno nosilka določenih psiholoških stanj. To pa pomeni, da izhaja vzdušje na sliki iz notranjega življenja upodobljene človeške postave. Čeprav gre za slikarstvo v najboljšem pomenu besede (koloristične vrednote je pri Sedeju poudarjala že predvojna kritika), je bilo še vedno vezano na preteklost, na klasična pojmovanja slike, katere osnova je še vedno uporaba oblik, ki so podobne tistim iz našega vsakdanjega izkustva. Tudi v kasnejših obdobjih je odsev predmeta in figure na sliki ohranil, vendar je znana oblika dobila nov pomen. Uporabljal jo je predvsem zato, da je lahko z njo nakazal nekatere vsebinske poudarke. Z znanimi liki je svojo izpoved lahko izrazil bolj natančno, hkrati pa je z njimi nakazal in oblikoval tudi svoje razmerje do umetniških vzornikov — v kompoziciji je šlo predvsem za zgodnjo italijansko renesanso, v ožjem formalnem pogledu pa za Pabla Picassoja.

Namenoma se nismo spustili v vrednotenje njegovega dela — saj nas je zanimala bolj sociološka in izvenumetnostna plat nastajanja slike in umetnine, o kateri po navadi ne vemo dosti. Kljub temu pa nam pomaga nekatera dela razumeti tudi v sicer nenavadnih povezavah. Pri umetniku sta njegovo življenje in delo povezana v tolikšni meri, da ju ne moremo ločevati, posebej če gre za ustvarjalca, ki je slikarstvo v resnici tudi živel!

(Zapis o „Umetniku na robu“ povzemamo po Prešernovem koledarju za leto 1986, str. 32–39. — Op. ur.)

Franc Križnar

Žirovski rojak in slovenski skladatelj Anton Jobst in njegove orgelske skladbe

Povod za tole pisanje, ki bi se mu lahko reklo tudi čisto običajna, pa vendarle malce razširjena glasbena ocena kar dveh zaporednih orgelskih recitalov odlične slovenske koncertantke ANGELE TOMANIČEVE v Žireh, 24. septembra, in v Škofji Loki, 25. septembra, ali še malce bolj optimistično zastavljeni poskus glasbenega eseja, sta bila prav omenjena koncerta. Na obeh je Tomaničeva prvič, odkar so nastale omenjena

Piccolo allegretto

Antonio Jobst
Organista di Ziri Jugoslavija

Larghetto
2^a m. Flauto 4
1^a m. dolce
Ped.
Flauto 4
Oboe 4
1^a m. Bord. 8
Man.
Flauto 4
p accell. ritard. pp
1^a m. dolce
1^a m. dolce
Ped.

Fotokopija natisa orgelske skladbe A. Jobsta (*Piccolo allegretto*) v italijanski zbirki orgelskih skladb I MAESTRI DELL'ORGANO, Edizione Universale di Musica per la Liturgia Cattolica, Edizioni Periodiche, Anno Secondo, IX. zvezek, november 1930, izšlo v italijanski Carrari! Kasneje (1970) kot Pastorale/Larghetto, 5. skladba izšla v Edicijah Društva slovenskih skladateljev (ED. DSS) 371, naslov te zbirke: SKLADBE ZA ORGLE.

orgelska dela, integralno izvedla kar dvajset orgelskih skladb žirovskega rojaka in slovenskega skladatelja Antona Jobsta (Brdo/Egg pri avstrijskem Šmohorju/Herzogorju, 12. 9. 1894 – Žiri, 11. 6. 1981). Še vedno precej čislani slovenski orgelski skladatelj Jobst je z omenjenimi orgelskimi skladbami, ki so medtem že izšle v posamičnih delih pri italijanskem založniku Sorcente Musicale v Carrari, nazadnje pa v kar štirih zvezkih Edicij Društva slovenskih skladateljev, zdaj že združene v PET SKLADB, Ed. DSS 120, 1963; DVE LAHKI SKLADBI, Ed. DSS 262, 1965; ŠEST SKLADB, Ed. DSS 344, 1968 in (SEDEM) SKLADBE ZA ORGLE, Ed. DSS 371, 1970, še vedno najbolj tiskani slovenski orgelski skladatelj solističnih orgel-

Cat. XI - o Ristampa 1984 - XII

L'ORGANISTA LITURGICO

Scuola Pratico-Primaria

Quaderni di Musica-Teoria e Cultura Cecilianiana

Edizione Fondata e Diretta da Vittorio Carrara

Direzione Artistica

Musicale: M.^o Prof. Luigi Picchi
M.^o di Cappella e Organista del Duomo di Comò

Culturale: Prof. Dott. Angelo Crivelli
Direttore della Scuola Carrara Bergamasca

Collaborazione di tutti gli Autori
- Italiani ed esteri - delle E. M. C.

EDIZIONI • MUSICALI • CARRARA

~ diretto e compilato dal fondatore M.^o Cav. Vitt. Carrara, pubblicato e amministrato dalla ~

Casa Musicale Edizioni Carrara - Bergamo

Conto Corr. Postale 3-503 - C.P.E.C. N.^o 4735 - Foto: Carrara Musica - Telefono 88-00

Fotokopija naslovnice italijanske zbirke orgelskih skladb, v kateri je decembra 1934 Jobstova orgelska skladba *Andante un poco agitato* (kasneje, 1968, izdana tudi v Ed. DSS 262 kot druga skladba DVEH LAHKIH SKLADB).

L'EE chiare e semplici, buon effetto, festosità e brio sono le caratteristiche di questo Finale-marziale, formato da tre parti: la I (A1-E5) è in RE magg., lunga da ripetersi (II parte) ed ha, come elemento dominante, il ritmo della Terzina da fare ben risaltare ogni volta che (alternativamente) compare nelle singole voci. L'inizio di questa parte si può fare anche con diversa registrazione da quella segnata: o con solo Ripieno o con sole Ance, unite (ritardando) ai Fondi 8-4. Tutto l'Organo va aggiunto al IV tempo della E-1. La II parte, in SOL magg., inizia alla F-1 e mantiene lo stesso movimento l'Organo va aggiunto al IV tempo della E-1. La III parte, in SOL magg., inizia alla F-1 e mantiene lo stesso movimento l'Organo va aggiunto al IV tempo della E-1. Comincia con una frase piuttosto cantabile, ma la cantabilità è quasi subito abbandonata per introdurre il nuovo elemento ritmico. Questa parte, con numerosi passaggi fra le Testiere, esige sonorità morbide, da aumentare solo dalla E-3.

Registrazione: Test. II - Fondi 8-4 nel MF; Ripieno nel F; Tutto nel FF
Tast. I - Fondi 8-4 nel MF; Ripieno nel F; Tutto nel FF
Organistica: Pedale - Contrabbasso 16, Basso 8

Antonio Jobst
da Ziri

18

Allegro marziale (♩ = 104)

EDIZIONE ARGI CARRARA

Fotokopija natisa Jobstove orgelske skladbe *Allegro marziale* v italijanski zbirki orgelskih skladb *L'ORGANISTA LITURGICO* v Carrari, aprila 1942 (20. zvezek) V, ki je kasneje (1963) izšla pri nas na Slovenskem v Ed. DSS 120 v zbirki *PETIH SKLADB ZA ORGLE* istega avtorja in z enakim naslovom stavka.

skih del. Ni čudno torej, da prav omenjene skladbe pomenijo nekakšno organsko vez med številnejšim Jobstovim cerkvenoglasbenim opusom (prek 200 del) in njegovo posvetno glasbeno bero (prek 80 del). Poleg skladateljske poti, ki jo želim v tem prispevku najtehtneje poudariti, pa je seveda Jobstovo delo pomembno in enakovredno še na pevovodsko-zborovodskem, orgelsko-poustvarjalnem in učiteljskem področju. Že kmalu po prvih glasbenih korakih v domačem Brdu in sosednjem Beljaku se je kot šestnajstleten deček in mladenič hkrati podal na takrat slovito ljubljansko Orglarsko šolo (1910-12), ki jo je opravil z odliko. Takojšnje znanstvo s takratnim ravnateljem, profesorjem in uglednim slovenskim skladateljem Stankom Premrlom je ostalo trajno in pustilo določene kompozicijsko-tehnične (obrtne glasbene) sledi tudi v dokaj obsežnem Jobstovem skladateljskem opusu. Ta je takoj po dveletnem šolanju na ljubljanski Orglarski šoli leta 1912 prišel v Žiri kot organist in tukaj ostal sicer krajšimi prekinitvami (1. svetovna vojna in takoj po 2. vojni) vse do svoje smrti 1981. Skoraj sedem desetletij se je predajal koru žirovske župnijske cerkve in lahko bi že sedaj ugotovil, da je celoten Jobstov glasbeni opus nastal zgolj na dveh delovnih mestih: v njegovi delovni sobi doma na takratni žirovski ulici

Polje 34 in na orgelskem instrumentu Ivana Milavca (1874-1915), ki je bil zgrajen kot zadnji opus iz omenjene orgelske delavnice (37. opus) in kot drugi največji (takož za ljubljanskim-stolničnim). Poleg že omenjenega skladateljskega ustvarjanja kot najbolj kvalitetnega in kvantitetnega delovanja Antona Jobsta, kar velja za Žiri pa tudi za celotno slovensko glasbeno polpreteklost, je bilo njegovo delovanje enakovredno pomembno tudi pri vzgoji in vodenju ter prepevanju in igranju - dirigiranju prenekateremu žirovskemu ljubiteljskemu zboru.

V skladateljskem pogledu je Jobstovo delo vrednejše in številnejše v cerkveni glasbi in tako datira prva objava cerkvenih skladb v Cerkvenem glasbeniku (takrat in danes kar ugledne slovenske glasbene revije) že v leto 1912. Te objave so sledile skoraj nepretrgoma vse do Jobstove smrti. Najvrednejše na področju tako imenovanega cerkvenega glasbenega delovanja so tri slovenske maše: „Bog, na svoj se rod ozri“ (Cerkveni glasbenik, 1936), druga slovenska maša je izšla leta 1959, „Slovenska maša“ za mešani zbor in orgle pa leta 1968. Tudi Jobstove posvetne skladbe so izhajale največ v prvi polovici 20. stoletja v takrat najbolj znanih glasbenih revijah, kot so bile Naši zbori, Pevci, Grica, Delavski akordi, Prosvetni servis, Nova muzika.

Allegro marcato Preludij Antonio Jobst

Fotokopija skladateljevega rokopisa orgelske skladbe (začetek) *Preludij za orgle* (št. 1) in je kasneje kot prva skladba *ŠESTIH SKLADB ZA ORGLE* leta 1968 izšla v tisku v Ed. DSS, št. 344.

Za celotno skladateljsko in poustvarjalno glasbeno ter teoretično in pedagoško delo pa seveda Anton Jobst ni ostal neopažen tudi v krogih strokovne glasbene kritike in že za svoje življenje prejel številna priznanja in nagrade. Med njimi so najbolj odmevale orden za slug za narod s srebrno zvezdo (1965), velika plaketa občine Škofja Loka (1972), visoko cerkveno odlikovanje papeža Janeza Pavla VI. (1974), gorenjska Prešernova nagrada in zlata Prešernova plaketa (1976) ter velika Gallusova plaketa in zlata Gallusova značka ZKOS (1981).

Tudi pričujoče orgelske skladbe, zdaj izdane že v štirih samostojnih notnih zvezkih Edicij Društva slovenskih skladateljev, odkrivajo vse Jobstove skladateljske značilnosti, ki se kljub številčno obsežnemu glasbenemu opusu le počasi luščijo v pravo skladateljsko podobo. Kljub najbolj grobi oznaki poznoromantične usmeritve so Jobstove kompozicije osvajajoče in privlačne, kar je ob razmeroma inventivni melodiji še najbolj dosegel z neizčrpnimi harmonskimi kompozicijskimi sredstvi. Bogastvo harmonijskih barv je Jobst ustvaril z dokaj pisano harmonsko akordiko ter včasih kar malce pisano harmoniko, včasih celo na škodo glasbene oblike. Kljub temu pa je ostal zvest zagovornik trdne oblikovnosti, posebej živahen je v številnih modulacijah. Kljub razmeroma dobri teoretski glasbeni osnovi Jobst ni nikoli do popolnosti obvladoval vseh kompozicijsko-tehničnih zakonitosti, saj pravzaprav ni obvladoval nobene „skladateljske šole“ in je bil zato v prenekaterem od številnih del dokaj samorasel pa tudi

DVE LAHKI SKLADBI
za orgle
I

Anton Jobst

Marziale

Man. Ped.

Man. Ped.

Man. (solo) Ped. ad lib. Ped.

Tous droits réservés
The priority prize
Ed. DSS, Stev. 262

Fotokopija prve od DVEH LAHKIH SKLADB za orgle (Marziale), ki je izšla v Jobstovi orgelski zbirki v Ed. DSS, št. 262 (1968).

Maestoso Finalino di Antonio Jobst

f Ped.

Ped. ad lib.

ff Ped. ad lib.

Fotokopija orgelskega Finalina (Maestoso) A. Jobsta, ki je kasneje (1968) izšel kot peti stavek in z istim naslovom v ŠESTIH SKLADBAH Ed. DSS, 344.

izviren. Takó kot je marsikdaj čutili pomanjkanje celostne glasbene obrti, pa ga ta ni nikoli priklepala nase in ga ovirala pri ustvarjanju. Jobstov skladateljski opus in kar so nazadnje pokazale tudi vse izvedene orgelske skladbe, so občutene in glasbeno učinkovite, poslušalca pa najbolj očarajo s svojo zvočno barvitostjo.

Angela Tomanič, ki je izvedla že omenjeni integralni cikel Jobstovih 20 orgelskih skladb na dveh povsem različnih orgelskih instrumentih (Žiri, I. Milavec, 1915; Šk. Loka, F. Jenko) in hkrati tudi v okviru prvega ter kar najbolj popolnega odkrivanja celotne zapuščine skladatelja A. Jobsta, je v celoti kar najbolj podčrtala že vse omenjene skladateljeve ustvarjalne potence. Tomaničeva je imela sicer ob prvem žirovskem koncertu v rokah malce slabše zvoneč instrument. Kljub temu je njena igra vsaj dosegla, če že ne preseгла prve (Jobstove) avtentične in hkrati še avtorske izvedbe. Zapoznala glasbena romantika 19. stoletja se je v Jobstovih orgelskih skladbah podaljšala v drugo polovico 20. stoletja in še dlje. Celoten Jobstov glasbeni orgelski opus se je v primerjavi z izvedbami Tomaničeve pokazal za dokaj nekomplcirana kompozicijska tkiva, skladateljeva glasba je tudi v najbolj zahtevnih odsekih (Improvizacija v Sedmih skladbah, Ed. DSS 371, 1970) melodično, ritmično, harmonsko in oblikovno enostavna. V posamičnih odstavkih je slišati prenekatero slovensko ljudsko pesem, niso pa redki

The image shows five systems of musical notation for improvisation. Each system consists of a treble clef staff and a bass clef staff. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings such as *mf*, *ff*, *Mar.*, and *Mod.*. The key signature has one sharp (F#).

Fotokopija tiska *IMPROVIZACIJE*, orgelske skladbe A. Jobsta iz (SEDMIH) SKLADB, Ed. DSS, št. 371 (1970), Ljubljana 1970 (kot 7. skladba – stavek, *Largo/Improvizacija*).

tudi primeri vključevanja slovenskih cerkvenih pesmi. Spevnim odsekom kontrastirajo koračniški odstavki (Tempo di Marcia in Allegro marziale v Petih skladbah, Ed. DSS 120, 1963; Marziale v Dveh lahkih skladbah, Ed. DSS 262, 1965; Tempo di Marcia v Šestih skladbah, Ed. DSS 344, 1968; Predigra-Marziale, Koračnica-Marziale in Žalostinka-Largo v Sedmih skladbah, Ed. DSS 371, 1970). Oblikovno je vseh 20 vključenih skladb v omenjene štiri zbirke zgrajeni v kratkih–kratkosapnih skladbah.

Organistka A. Tomaničeva je omenjene značilnosti skladateljske podobe Antona Jobsta v še veliko bolj izdelani orgelski igri podčrtala na ponovljenem škofjeloškem nastopu, kjer je imela kljub malce manjšemu in zato neavtentično enakemu orgelskemu instrumentu (začetni instrumentalni opus Franca Jenka z le 20 registri) na razpolago precej boljše izvedbene možnosti. Kajti ta instrument je bil dokaj korektno uglašen in zato je bilo njegovo odzivanje pnevmatsko vzbujenih piščali precej bolj natančno in polnejše. Orgelska igra Tomaničeve je v tem pogledu zaživela polnejše in bogatejše, da ne zapišem bolj natančno. Organistka pa je z obema nastopoma v tem pogledu zgolj Jobstove orgelske glasbe dobila še nove programske dimenzije. Še posebej pa je treba pohvaliti njeno kar pionirsko poslanstvo na področju odkrivanja in izvajanja tudi malce manj popularne glasbene zapuščine ter s tem njeno posebno skrb za slovensko organistiko.

Na koncu ne morem mimo številnih pomočnikov

in spodbudnikov, ki so pomagali obuditi oba orgelska recitala. V prvi vrsti je bila to Kulturna skupnost Škofja Loka, ki sta ji pomagali Zveza kulturnih organizacij Škofja Loka, Delavsko prosvetno društvo „Svoboda“ pod okriljem žirovske Krajevne skupnosti, pa še ljubljanska Radio–televizija, ki je kot informacijo kasnejšim rodovom škofjeloški recital v celoti in arhivsko posnela (TOZD Radio, TOZD Glasbena produkcija in TOZD Založba kaset in plošč, vse RTV Ljubljana). Tudi pristojne in zaslužne cerkvene oblasti, ki so oba orgelska recitala dovolile ter omogočile nujno brezplačno realizacijo kljub zadnjim in najnovejšim ukrepom v zvezi s koncerti v cerkvah. (Odločba Slovenske pokrajinske škofovske konference v zvezi z dokumenti Kongregacije za bogoslužje o koncertih v cerkvah v letošnjem marcu, *Cerkveni glasbenik*, 81, 1988, 12). Tako so pri tem kar najbolj intenzivno sodelovali generalni vikar ljubljanskega Nadškofijskega ordinariata dr. Stanislav Lenič ter oba prizadeta župnika, v Žireh Janez Šilar in v Škofji Loki Alfonz Grojzdek.

Fascicolo 7° Settembre 1960

**LE ARMONIE
DELL'ORGANO
PER L'AZIONE LITURGICA**

Publicazione mensile della

SORCENTE  CARRARA

L. Bortolotti

Fotokopija naslovne strani orgelske zbirke iz italijanske Carrare, kjer je leta 1960 (št. 7, september 1960) izšel Jobstov orgelski Preludij, kasneje (1963) pa kot eden od stavkov *PETIH SKLADB* (Ed. DSS, št. 120).

ZVEZA KULTURNIH ORGANIZACIJ ŠKOFJA LOKA
in KRAJEVNA SKUPNOST ŽIRI vabita na

orgelski koncert

SOBOTA, 24. september 1988, ob 20. uri,
župnijska cerkev v Žirih in

NEDELJA, 25. septembra 1988, ob 20. uri,
župnijska cerkev (Sv. Jakob) v Škofji Loki

PROGRAM:

ANTON JOBST
(1894–1981):

PET SKLADB (Ed.DSS 120, 1963)
Preludij/Tempo di Marcia/Prelu-
dij/Allegro ~~musicale~~ ^{marziale}/Finale

DVE LAHKI SKLADBI (Ed.DSS ~~344~~ ³⁴¹,
1968)
Marziale/Andante un poco agita-
to

ŠEST SKLADB (Ed.DSS 344, 1968)
Preludij 1/Preludij 2/Tempo di
Marcia/Pastorale/Finalino/Post-
ludij

SEDEM SKLADB (Ed.DSS 371, 1970)
Predigra-Marziale/Preludij-
Allegro moderato/Poigra-Festo-
so/Koračnica-Marziale/Pastora-
la-Larghetto/Žalostinka-Largo/
Improvizacija

IZVAJALKA:

ANGELA TOMANIČ

VLJUDNO VABLJENI !

Original plakata — programskega lističa za dva orgelska recitala Angele Tomaničeve ob priliki prve integralne izvedbe vseh dvajsetih orgelskih skladb A. Jobsta (Žiri, 24. septembra, in Šk, Loka, 25. septembra 1988).

Fotokopija naslovnice italijanske orgelske zbirke L'ORGANISTA D'OGGI, Edizione Sorgente Musicale, Carrara februar 1962, kjer je v tisku izšla Jobstova orgelska skladba Preludij, pri nas poznana iz podobne orgelske zbirke Ed. DSS, št. 120 (1963).



Beta Poljanšek

Štalarjeva hiša - konec ali začetek ?

Majska arhitekturna razstava v žirovskem muzeju je predstavila del zgodovinske, arhitekturne in urbanistične analize prenove starega dela Žirov, še posebno pa nesrečne Štalarjeve hiše, ki se je med izdelavo študij sesula. V okolju, ki velja za odpisano in je zavestno zanemarjeno, naj bi predstavljeno gradivo spodbudilo, da se ustavi proces odmiranja tistega, kar je za marsikoga od nas najvrednejše — zginevanja naše stavbne dediščine, zginevanja starih Žirov, dokončne pozabe nekdanjih principov oblikovanja in razumevanja prostora.

Študije, ki niso le razmišljanje na začetku strokovne poti, ampak tudi izraz pripadnosti domačemu kraju, so s to razstavo prestopile iz „šolskih“ delavnic v javni prostor dialoga. K odzivu so vabili razstavljeni projekti ureditve; z njimi kričijo osramočeni kamniti zidovi Štalarjeve hiše, razkopani temelji stare cerkve, k odzivu kličejo tudi domovi v novih hišah, ki jim nekako manjkajo temelji in modrost starodavnih graditeljev Žirov.

Kakšen je odziv?

Res je, da sta arhitektura in urbanizem področji dejavnosti, ki sta zelo dojemljivi za vsakršne simbolne „premetitve“ in „zgostitve“ vsebin in pomenov, ki pripadajo drugim področjem, kot na primer politiki, ekonomiji, socialni ureditvi itd. Zato nastopa problem že na ravni raziskovanja in načrtovanja v prostoru, saj je različna področja nemogoče izločiti iz zasnove, ob zavesti, da za njihovo „neopazno“ vključevanje v arhitekturni stroki ni zadostne kompetentnosti. Enak problem nastopi za javnost, ki se prek razstave, okroglih miz in različnih oblik komunalnega soodločanja odziva na razprto prostorsko problematiko in s tem zrcali neko podobo družbe, ki se šele v tem procesu (dialoga) pokaže in oblikuje nekatere meje skupne volje in sposobnost za realiziranje predlogov.

Skoraj sočasno z razstavo v Žireh je z veliko odmevnostjo potekala polemika v zvezi z razstavo dokončne ureditve Prešernovega trga v Ljubljani avtorja arhitekta Edvarda Ravnikarja.

Relativno podobnost dogodkov s stališča urejanja javnih prostorov s centralnim pomenom v naselju in z izraženo simbolno vrednostjo lahko strnemo v produktivno primerjavo:

Opazen je spremenjen odnos ljubljanske javnosti do posegov v prostor; prevladuje konzervatorska vrednostna usmeritev, po kateri ni treba ničesar spreminjati, z željo po zavarovanju tega, kar že je, in s tem po zmanjševanju občutka negotovosti ob novih posegih. Ta premik v vrednotenju, ki s povečano občutljivostjo varuje obstoječe in nič več visoko ne ceni vsega novega, modernejšega, je posledica večje zahteve po sodločanju in višje politične kulture v času družbene krize.

V tem smislu javnost tudi zavrača arhitektovo rešitev in je proti nadaljnjim posegom v občutljivi prostor.

V Žireh odziv na razstavljen predlog dokazuje podobno vrednostno usmeritev, vendar bolj k spoštovanju preostale stavbne dediščine in k soglasju predlaganim prostorskim ureditvam, ki ohranjajo in oblikujejo skupne prostore naselja (ploščadi, trge, bregove). Na ta način javnost v svojih ocenah ne postavlja več zgolj novih gradenj in širitve naselja kot najpomembnejših in najbolj zaželenih, temveč se obrne k preostanim zgodovinskim vrednotam. Ta obrat ni tako oster, da bi dovoljeval zgolj konzervatorske posege v smislu J. Ruskina, kateremu se je zdel poseg v ruševino tudi že onečlaščenje starega objekta, ampak ga lahko razumemo kot dovolj jasen izraz podpore aktivni prenovi na najbolj ogroženem delu Žirov.

Konkretnih pripomb javnosti seveda ni mogoče neposredno vključiti v projekte, saj jim je treba prej najti vrednost v mreži pomenov, s katero je mogoče interpretirati poseg v prostor in razumeti pričakovanja, ki so položena vanje.

Izražena javna podpora predlagani ureditvi kompleksa Štalarjeve hiše v času razstave je priznanje njegovemu delu, vendar pa lahko največ pridobijo le Žiri same, če bodo za vsebino predlogov čimpej našle način realizacije.

Težišče celotnega dialoga z javnostjo prek razstave je v čim prejšnji odločitvi za začetek sanacijskih del, za pripravo programskih zasnov, vezanih na konkretne nosilce finančnih obveznosti, in za nadaljevanje podobne študije v celotnih Žireh. Takega odgovora pa žal še ni, tako stare Žiri še naprej samevajo v popolni odmaknjenosti od vitalnosti industrijskega dela novih Žirov.

Lepoto, modrost in izkušnjo za današnji čas pa lahko na mestu podrte Štalarjeve hiše ugledamo skozi drobne načrte prenove tega dela naselja:

Mikroambient obravnavanega kompleksa oblikujejo rob kotline s teraso, ki je zajedena v zeleno steno Žirka in Tabora, toliko dvignjena nad ravnino, da ima že zaradi tega posebno pozicijo in je v tem delu najprivlačnejši del krajinske slike.

Na tem mestu sta že v franciscejskem katastru (1823) zarisani stavbi, podobni današnji tlorisni zasnovi. Reambulacija katastra iz leta 1869 pa nam pokaže

prezidavo obeh stavb. Koliko sta bili stavbi spremenjeni, koliko porušeni, bi pokazala umetnostnozgodovinska analiza. Notranjost priča o različnih stilnih obdobjih; vzhodni del zgradbe, kjer je danes muzej, je starejši in je najbrž ostanek nekega prejšnjega objekta. Stavbi, ki danes (še) stojita, sta bili verjetno upravno poslopje z gospodarskim objektom, last Freisinških škofov.

Oblika zemljišča je zahtevala pravokotno zasnovo z dvovišinskim zunanjim prostorom, kjer je zgornja terasa na nivoju vhodnega dvorišča, ta pa preide v spodnji prostor na nivoju studenca. Postavitve objektov je kljub zahtevnosti zemljišča s pravokotno strogostjo izkoristila naravne danosti in takratne tehnične možnosti, ki niso dopuščale velikih zemeljskih del, ampak čim boljše prilagoditev terenu.

Kompleks glavnega in gospodarskega poslopja z dvorišči in dostopi je imel s svojo širokopotezno zasnovo aktivno vlogo v odnosu do naselja; vplival je na razvoj notranje mreže komunikacij in hierarhične delitve zunanjega prostora, dominiral je nad križiščem poti iz logaške, idrijske in škofjeloške smeri in oblikoval jugozahodni rob naselja.

Razumevanje in dokaze za vplivno vlogo tega kompleksa v kontekstu celega naselja najdemo v starih katastrskih načrtih.

Primerjava vzorca naselja iz katastrov (franciscejskega iz 1823, reambulacije leta 1869, jožefinskega 1913 in današnjega) nam pokaže, kako je s širitvijo naselja bledela njegova prvotna zasnova, ki jo lahko izluščimo iz najstarejšega načrta. V starih Žireh pod Taborom pozidava še priča o nekdanjih načelih pri izrabi prostora: skrben odnos do oblik zemljišča, ki upošteva naravne modulacije v terenu, zajede, pomole, terase, robove, odmaknjenost od poplavnih območij in varovanje plodne zemlje. Z rastjo Žirov pa predvsem lahko primerjamo obseg in oblike javnih površin znotraj poselitve, to je tistega skupnega prostora, katerega uporabniki so vsi prebivalci in ki združuje in ločuje posamezne dejavnosti in pomene v naselju, prostore in prehode med njimi pa določajo fasade hiš bolj ali manj javnega značaja. Poudarek na površinah, ki oblikujejo skupni prostor, je najbolj razviden v katastru iz leta 1823. Vzorec pozidave oblikuje sistem povezanih trgov in poti, večjih in manjših medprostorov, ki se prelivajo med seboj. Za razumevanje, da je bil to res urejen sistem zunanjega prostora naselja, si moramo ta vzorec zamišljati skupaj s konfiguracijo terena v njegovem nivojskem prelivanju (zgoraj, spodaj, ob robu, na ravnini, vzdolž pobočja) in z vsebino posameznih prostorov (gospodarska, oskrbna, upravna, stanovanjska, religiozna). Dejavnosti skupnega pomena so imele v prostoru določeno mesto, s tem pa so bili posamezni deli naselja pomembnejši od drugih in ambicioznejše oblikovani.

Z rastjo Žirov je vidno siromašenje že dosežene kvalitete v oblikovanju prostora in bivanja. Širjenje Žirov v prejšnjem stoletju ne prispeva k kompleksnosti naselja, velik poseg za Žiri je nova cesta, ki čez obstoječi tloris ostro zarezje glavno komunikacijo. Staro zasnovo razpoznavamo kot stekališče poti v notra-

njost naselja, nova glavna cesta pa ta princip obrne, promet se začne prelivati čez naselje.

Pospešena rast fizičnega obsega Žirov obrne tudi ostala načela: odnos do oblike zemljišča postane nevtralen, poplavna območja so urejena na hidrotehnični osnovi. Tudi plodna zemlja nima več odločilne vloge pri zidavi, postane le rezervat za prostorsko širitev naselja. Razpršena gradnja, ki je posledica prevrednotenja zemlje, pa v kotlini povzroči stapljanje z bližnjimi zaselki (Stara vas, Nova vas, Dobračeva).

Neizbežna širitev Žirov je pomenila tudi selitev središča naselja. Povod za to je bila nova cerkev, ki je povzročila propad stare. Zaradi majhnosti kraja je to pomenilo tudi siromašenje ostalih dejavnosti, zgoščeni v okolici stare cerkve. Nezadržna rast po drugi svetovni vojni je ponovno povzročila premik središča proti severu. Novo središče je nastalo z gradnjo Zadružnega doma. Vsi ti premiki so začrtali nekakšno linearnost Žirov, ki na razdalji dveh kilometrov (od Petrona do Župana) ustvarjajo slutnjo nekakšne konceptualne osi, vendar še brez programske in oblikovne skladnosti.

Aktivno nizanje funkcij v prostoru danes ni usklajeno z vlogo in velikostjo novih Žirov. Ko primerjamo relativni obseg površin javnega značaja med nekdanjim naseljem in današnjimi velikimi Žirmi, je očitno krčenje „mestnega prostora“, njegovo vlogo nadomeščajo ceste in dovozi, kompleksnost naselja izginja, njegova slika postaja monotona (življenje pa tudi).

Linearno razporeditev centralnih dejavnosti v prostoru je mogoče sprejeti za novo izhodišče naselja, treba pa jo je programsko dopolniti. Zgodovinsko sled selitve središča lahko izkoristimo za strukturno in vsebinsko stopnjevanje dejavnosti v naselju, vezanih na prostorske oblike.

V območju starega središča pri stari šoli je predlagana muzejska, galerijska, društvena, kulturna dejavnost z gostinsko turistično ponudbo višje kvalitete (ki je v Žireh ni). Ta programska izhodišča pa so sprejemljiva v kontekstu procesa prenove arhitekturne dediščine in omogočajo, da tudi zunanji prostor uredimo kot zaporedje ploščadi, ki se stopnjujejo od „čiste narave“ (revitalizirani studenec), do „čiste kulture“ (tlakovana ploščad z „mestno“ opremo pred muzejem). Na ta način bi priključili ta del Žirov k vitalni osi naselja in povezali še ostale mikroambiente, ki sedaj neizkoriščeni doživljajo morda dokončno pozabo (območje stare cerkve).

Območje ob (novi) cerkvi ponuja specifično programsko ureditev obcestnega (podolžnega) ambienta. Sedanji program se lahko dopolnjuje, potrebna pa bi bila izdelava predloga **zunanje ureditve**, ki bi poudarjala prostorske kvalitete cestne razširitve. Zadnji posegi namreč prostor obravnavajo kot cestni kanal in ga „oblikujejo z elementi avtoceste“. Menim, da je to interna cesta naselja, dodatno sicer obremenjena s tranzitnim prometom, predvsem pa namenjena pešcem s temu primerno opremo (širši pločniki, počivališča, ambientalna razsvetljava, pristopi k rečnim bregovom, parkovne ureditve).

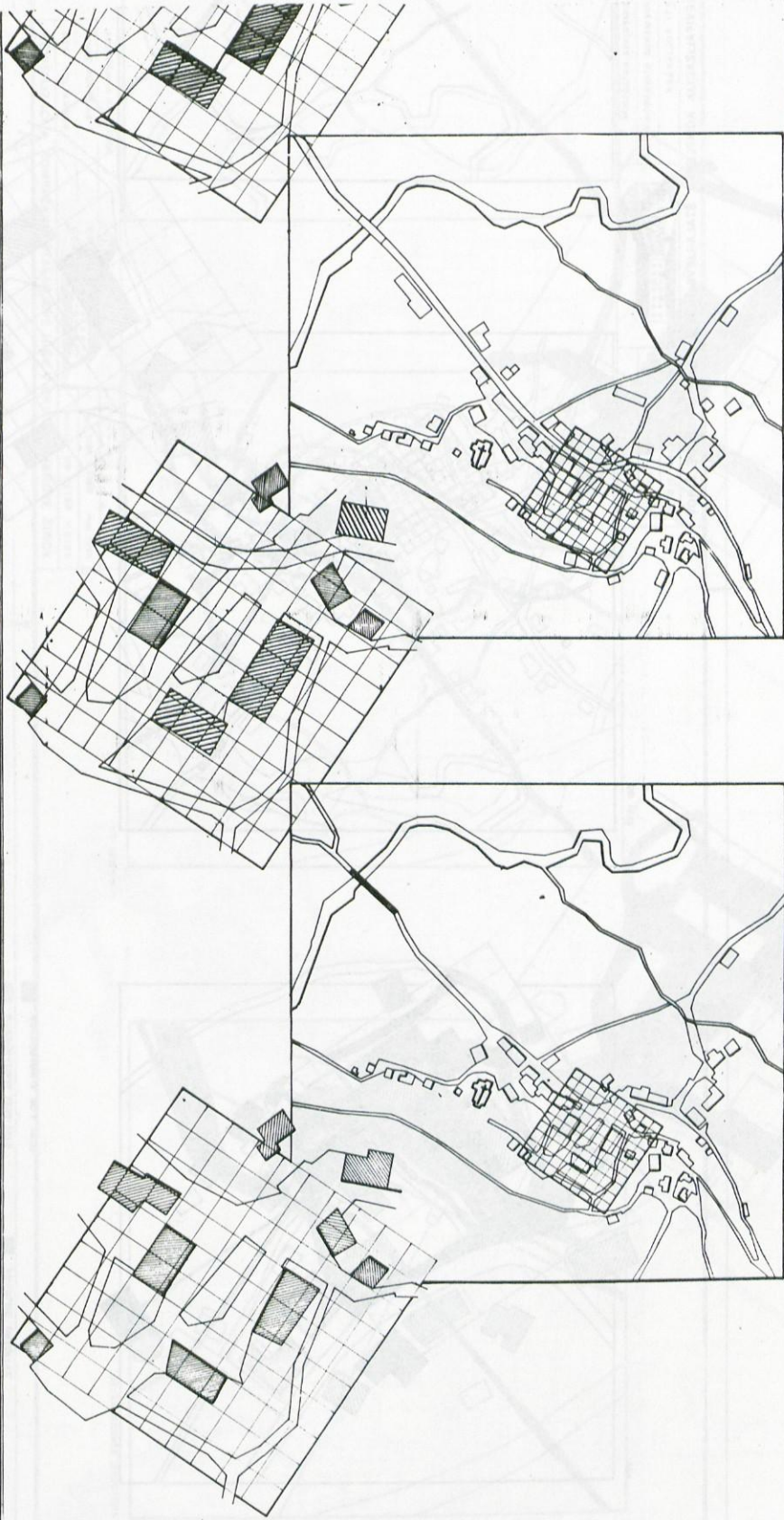
Tretji programski sklop pa naj bi predstavljalo trgovsko in upravno središče v območju Zadružnega

doma, kjer se pričakuje tudi intenzivno dopolnjevanje sedanje neizrazite prostorske zasnove.

Proces revitalizacije pomeni poleg sanacije in prezentacije tudi posodobitev in kontinuiteto razvoja. Ne-koč makadamske površine ne morejo biti več funkcionalne, čeprav so z zgodovinskega stališča sprejemljive. S tlakovano ploščadjo vpeljujemo v naselje nov tip mestnega prostora, prostora, ki ga omejujejo fasade (muzej, Štalarjeva hiša), določajo elementi celotne opreme (drevesa, zelenje, luči, ograje, stopnice), in oživlja programsko prepletanje posameznih funkcij stavb in prireditev „na prostem“. Tlakovana ploščad je s svojo strukturo in teksturo skrbno oblikovana površina, ki povezuje objekte in odpira možnosti modernega urbanega bivanja, kraju pa podeli žlahtno podobo.

Razumljiva je želja po uporabi naravnih in domačih materialov v tem prostoru. Presek med tradicijo, ki izhaja iz stare večšine kamnosekov v obdelavi naravnega kamna, in najsodobnejšo tehnologijo, približa kamen današnji uporabi in odpira nove možnosti vračanja k temu materialu. Tako lahko ponovno spoštujemo dragocenost sijaja in barvitost svetovno priznanega hotaveljskega marmorja in ga vgradimo v najodličnejša mesta lastnega naselja, ki smo mu dolžni dati svoj pečat, pa tudi ohraniti za prihodnost.

* P. Gantar, D. Kos: Urbanizem in arhitektura kot javni zadevi, Dnevnik 27. 11. 1988



1869

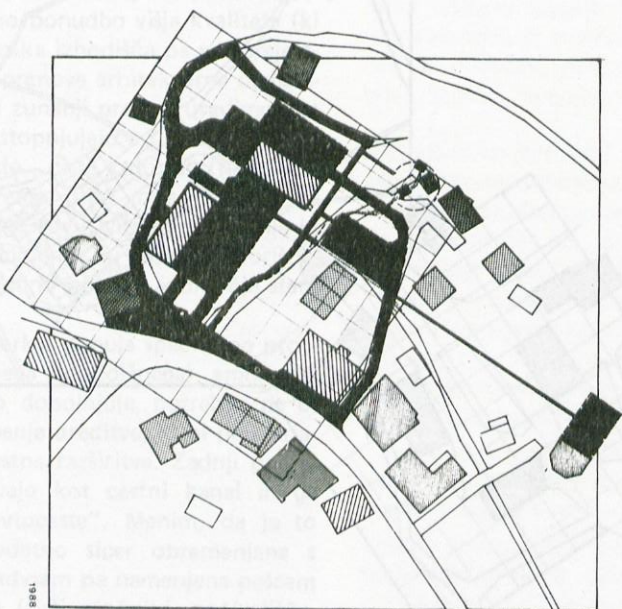
1923

PRIMERJANA KATASTRŌV
SPREMEMBE STAVBNEGA FONDA
BETI POLJANSEK
REVITALIZACIJA KOMPLEKSA STALARJEVE HIŠ





- OBJEKTI PRED L. 1823
- ▨ PREJIDNA 1823-1889
- ▧ NOVORADNA 1823-1889
- ▩ NOVORADNA 1889-1970
- NOVORADNA PO L. 1970



- RUSITEV
- REKONSTRUKCIJA
- DOZIDAJA
- PREDLOG UREDITVE

RIMEJKAJA KATASTROV
 PREMENBE STABNEGA FONDA
 ETI POLJANSK
 m 1:1000:1 2880 maj 1988
 avtor: DR. PETER FISER

EVITALIZACIJA KOMPLEKSA ŠTALARJEVE HIŠE V OKVIRU PRENOVE ŽIROV

1888

1913

1988



1923



1989

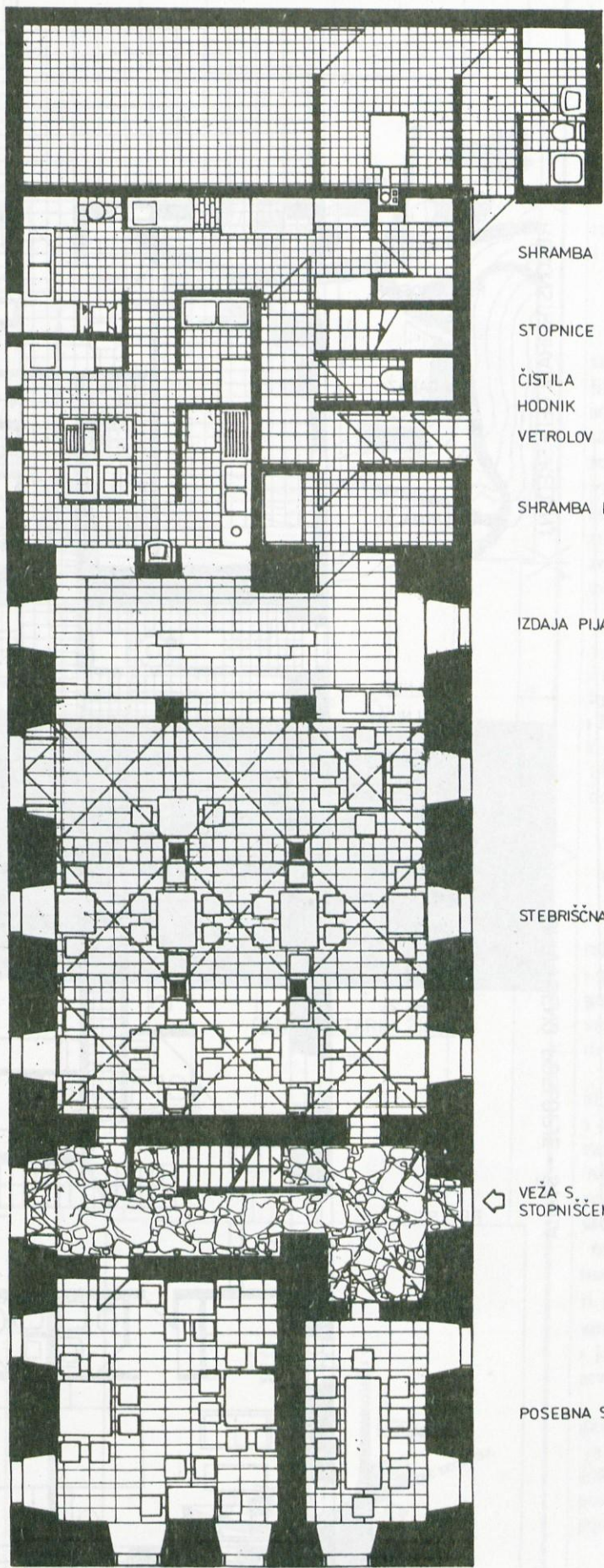
PRIMERJAVNA KATASTRON
 JAVNE POKRSINE
 BETA POLJANSKE
 REVITALIZACIJA KOMPLEKSA ŠTALARJEVE



TOPL. POSTAJA

SERVISNI DEL S KUHINJO

GOSTILNIŠKI PROSTORI



SHRAMBA

STOPNICE

ČISTILA
HODNIK
VETROLOV

SHRAMBA PIJAČE

IZDAJA PIJAČE

STEBRIŠČNA SOBA

VEŽA S
STOPNIŠČEM

POSEBNA SOBA 2

VKOPANO

REKONSTRUIRANI DEL-SKEDENI

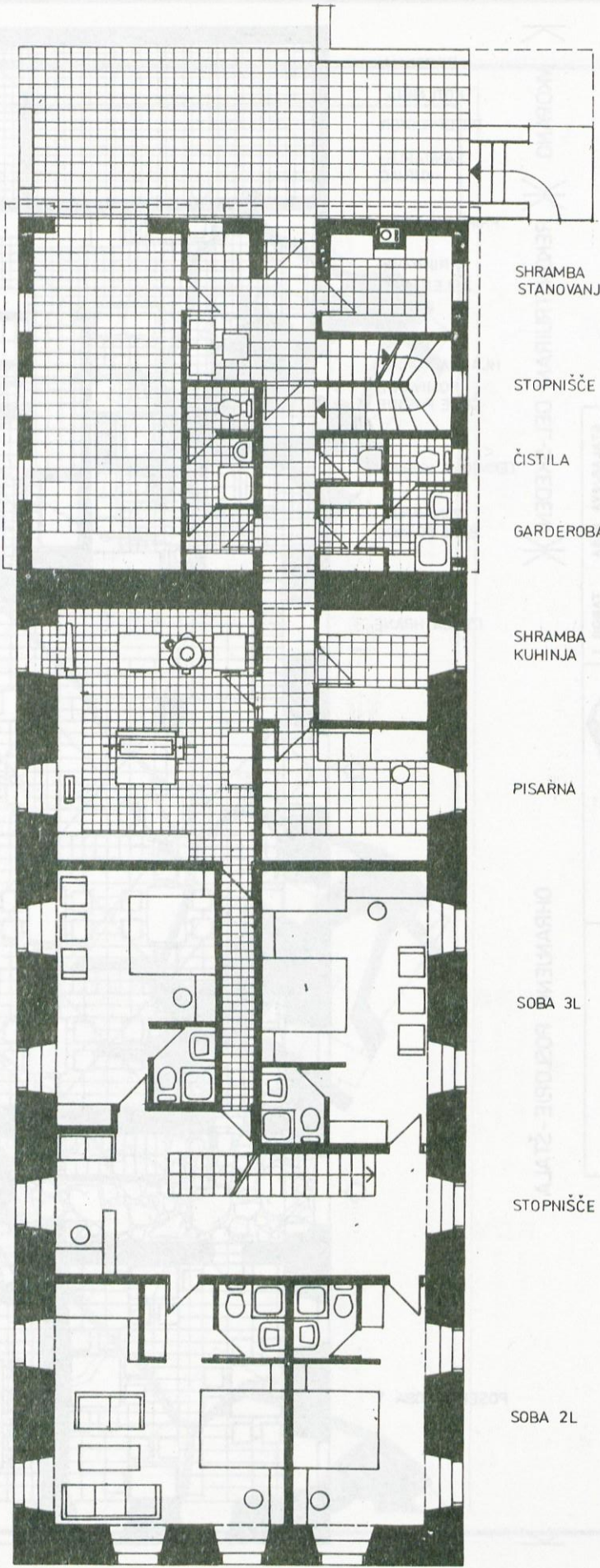
OHRANJENO POSLOPIE-ŠTALA

- DEPONIJA
- KOTLARNA
- PREDPROSTOR
- SANITARJE-
-KURJAC
- PRIPIRAVA MESA
- PRIPIRAVA
ZELENJAVE
- HLADNA KUHINJA
POMIVANJE
ČRNE POSODE
- TERMIČNA KUHINJA
- POMIVANJE
BELE POSODE
- IZDAJA HRANE

POSEBNA SOBA 1

ŠTALARJEVA HIŠA	TABOR 1
TLOVIS PRITLIČIJA	
BETI POLJANŠEK	
m 1:100	maj 1988
mentor DR PETER FISHER	

REVITALIZACIJA KOMPLEKSA ŠTALARJEVE HIŠE V OKVIIRU PRENOVE ŽIROV



REKONSTRUIRANI DEL-SKEDENU

STANOVANJE

SERVISNI DEL

✕

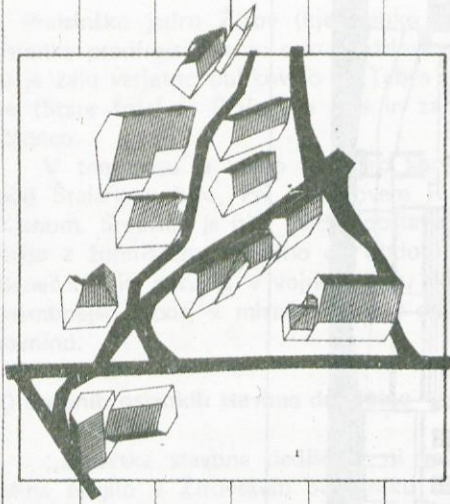
PENZIJSKE SOBE

OHRANJENO POSLOPJE - ŠTALA

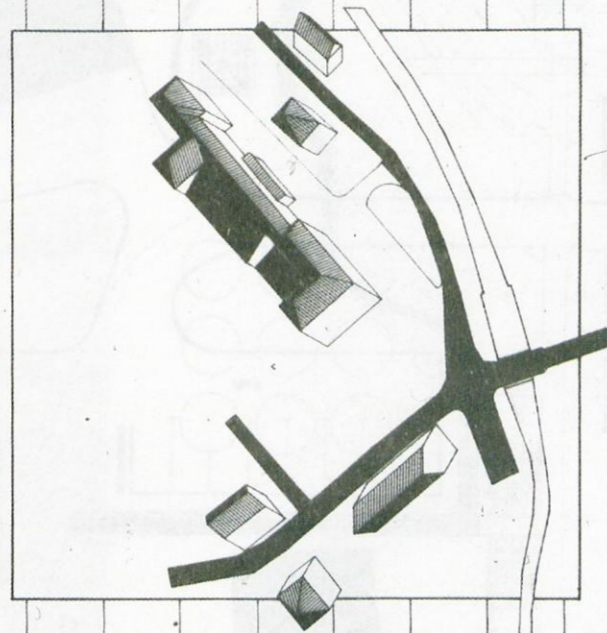
ŠTALARJEVA HIŠA	TABOR 1
TLORIS NADSTROPJA	
BETI POLJANŠEK	
	
m 1:100	maj 1988
mentor DR PETER FISTER	
REVITALIZACIJA KOMPLEKSA ŠTALARJEVE HIŠE V OKVIRU PRENOVE ŽIROV	

PROSTORSKE OBLIKE

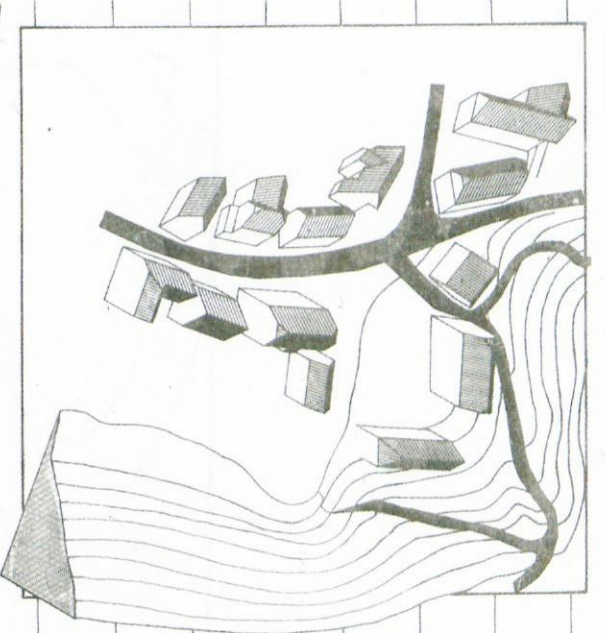
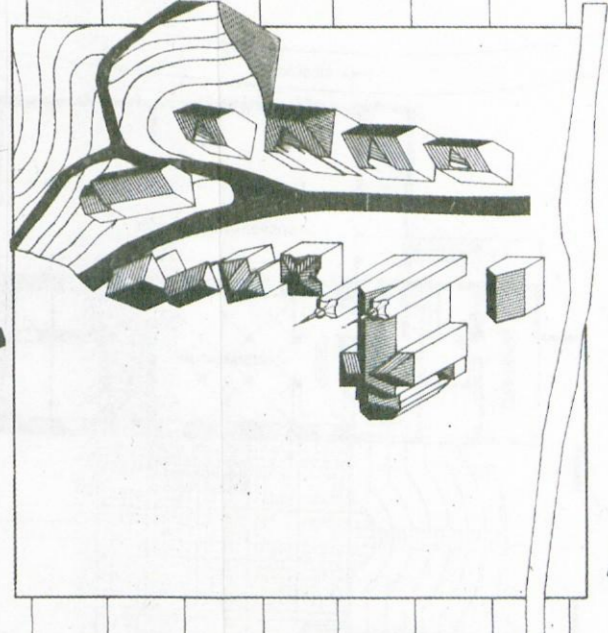
AKSONOMETRIČNI
PRIKAZ JAVNIH
PROSTOROV NASELJA



M 100 50 0 1000



300



800 700 2000 M



VSTOPNI PROSTOR

- GOSTINSTVO
- ▲ CERKEV
- ▲ POKOPALIŠČE

LINEARNA RAZPOREDITEV CENTRALNIH OBMOČIJ

- DRUŽBENE IN OSKRBE DEJAV.
- UPRAVNE DEJAVNOSTI
- ▲ POSEBNE DEJAVNOSTI

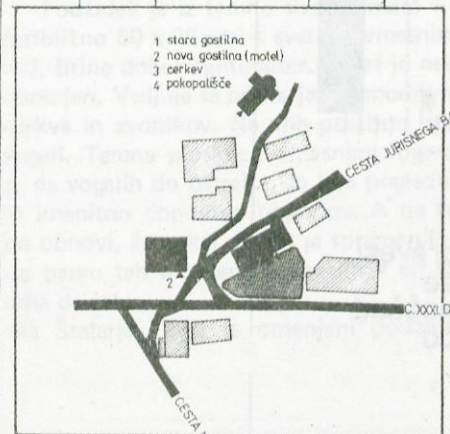
PROGRAM DEJAVNOSTI

TLORISNA OBLIKA
CENTRALNIH OBMOČIJ Z
RAZPOREDITVIJO
DEJAVNOSTI

- JAVNI PROGRAM

ČAS

PREMEŠČANJE CENTRA
PROTI STARI VASI

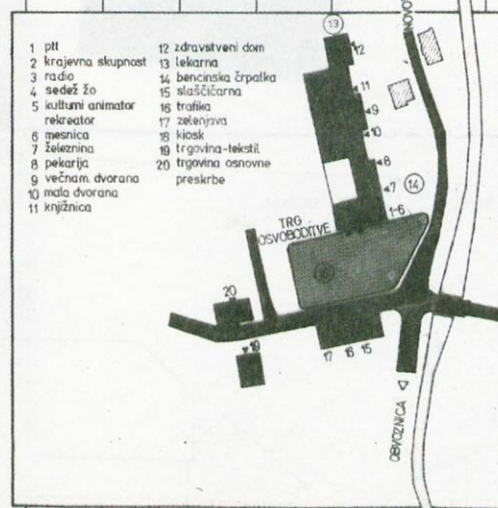


C. XXXI DIVIZIJE

CESTA MLEDNICO

CENTER NOVIH ŽIROV

- KULTURA
- TRGOVINA
- GOSTINSTVO
- PTT, BANKA
- ZDRAVSTVENO VARSTVO
- KRAJEVNA SKUPNOST



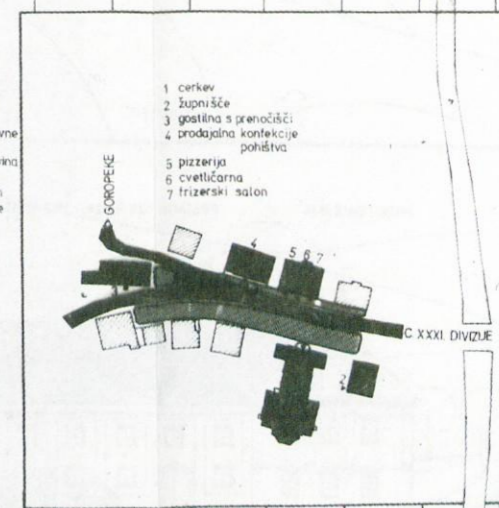
ŠIRŠE OBMOČJE CENTRA

- OSNOVNO IZOBRAŽEVANJE
- OTROŠKO VARSTVO
- TELESNA KULTURA, REKREACIJA
- TRGOVINA
- STORITVENA OBRT
- UNZ

- 1 osnovna šola
- 2 otroški vrtec
- 3 telovadnica
- 4 trgovina osnovne preskrbe
- 5 otroška trgovina
- 6 fotograf
- 7 frizerski salon
- 8 postaja mluce

NOVA CERKEV

- ▲ CERKEV, ŽUPNIŠČE
- TRGOVINA
- GOSTINSTVO
- STORITVENA OBRT

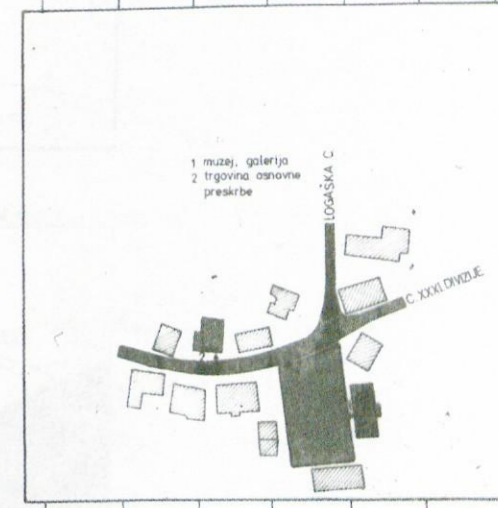


GOROPKE

C XXXI DIVIZIJE

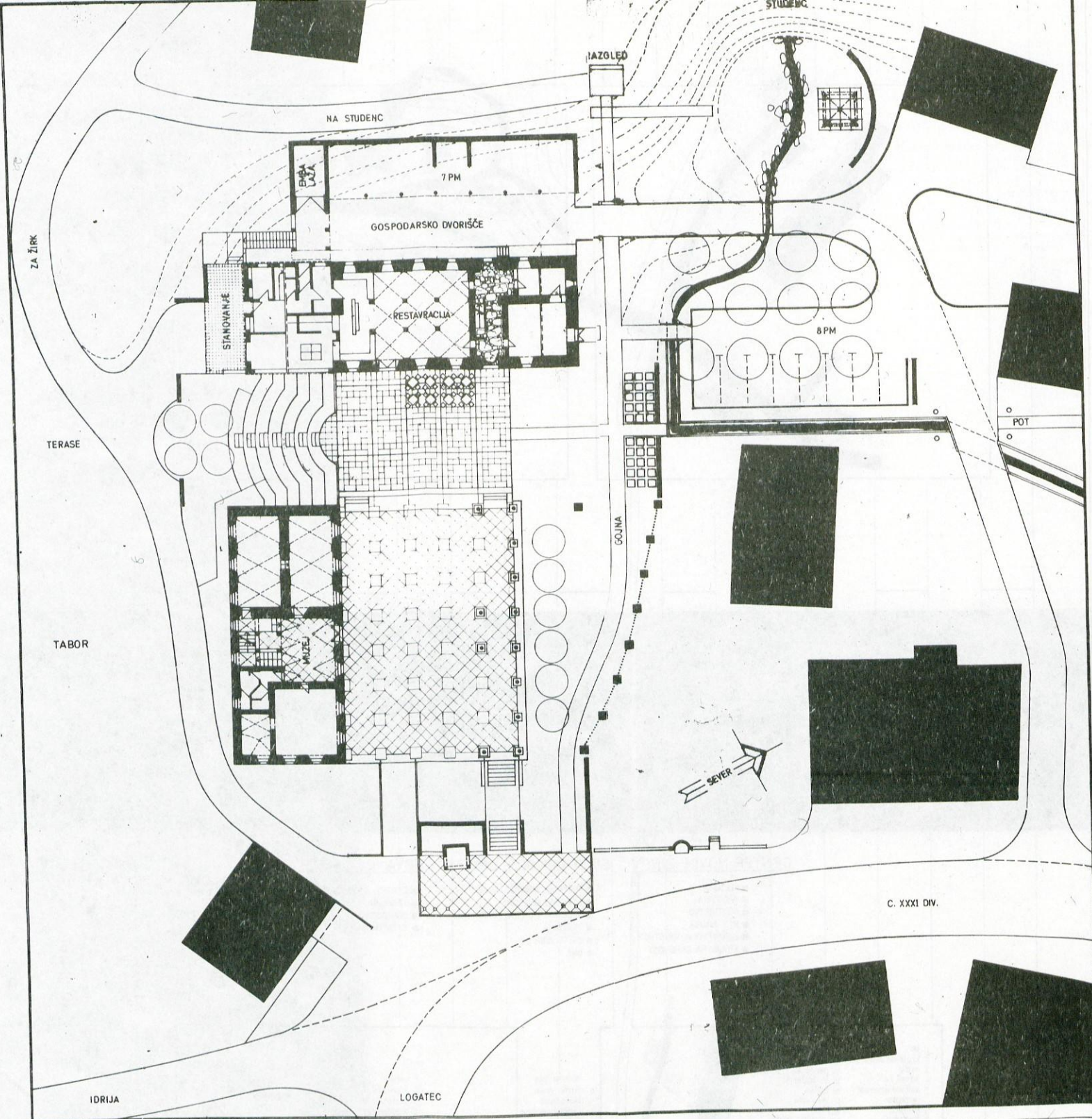
CENTER STARIH ŽIROV

- MUZEJ



LOGAŠKA C

C XXXI DIVIZIJE



ZVIR
STUDENCA

RAZGLED
UTA

DOVOZ NA
GOSPODARSKO DVORIŠČE

PRENOČIŠČA 16 P
RESTAVRACIJA
'ŠTALA' 70 S
STANOVANJE

TERASE
POT
PRIREDITVE NA PROSTEM

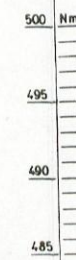
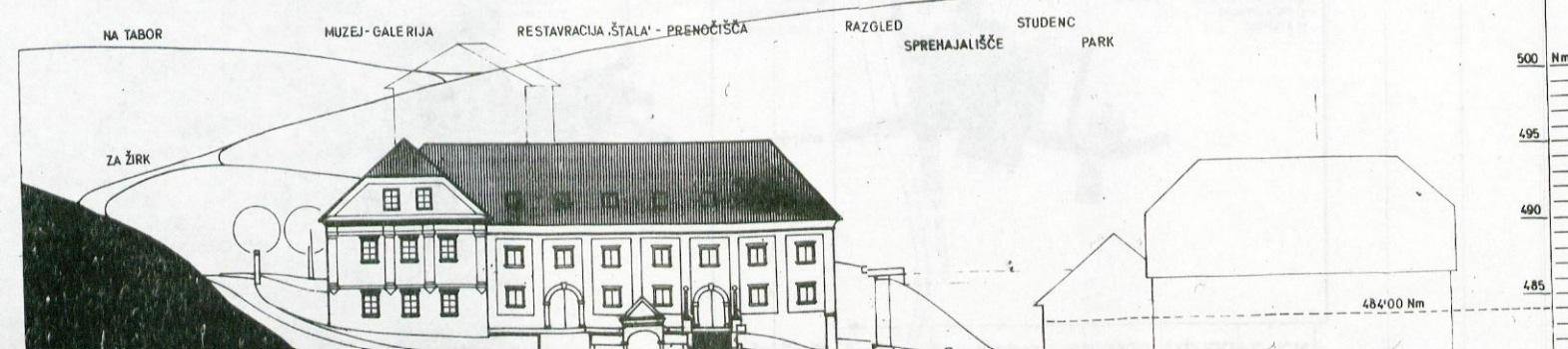
MUZEJ
GALERIJA
ATELJE

VSTOPNO STOPNIŠČE
UVOZNA KLANČINA

KAPELICA

VSTOPNA PLOŠČAD
POSTAJALIŠČE

C. XXXI DIV.



- MUZEJSKA PLOŠČAD**
ureditev-prostor s štirimi drevesi
- amfiteater-terase
 - restavracijska ploščad
 - muzejska ploščad
 - vstopni prostor
 - drevored
 - vodna ploščad
 - park izvir

Branko Mlinar

Nekaj drobcev

Freisinško jedro Žirov (kjer lahko slutimo tudi ostanke predfreisinške in celo predslovenske poselitve) se je zelo verjetno oblikovalo od Tabra mimo Izpostave (Stare šole) in Štalarjeve hiše in zajemalo še vso Zadnco.

V tem pasu je imelo to jedro kar tri studence: pod Štalarjevo hišo, Pri Mrovcovem Frencu in pod Klanom. Središče je bilo med Izpostavo in farno cerkvijo z župniščem. Odvisno od obdobja vojn (Turki, Benečani) in miru je v vojnem času postajal vse pomembnejši Tabor, v mirnem pa pas ob stiku hriba z ravnino.

O drobnih ostankih stavbne dediščine

„Žirovske stavbne dediščine ni več“, je zapisal Miha Naglič v Žirovskem občasniku št. 13, str. 183, pa tudi: „no, nekaj malega je le še ostalo...“

Rad bi opozoril na nekaj neznatnih ostankov stavbne oz. kulturne dediščine, opaženih na Štalarjevi hiši, in jih rešil pozabi, saj se je med ogledom in tem zapisom (eno leto) hiša spremenila v ruševino. Nekoč (vsaj do konca freisinškega obdobja 1803) pa je morala biti to za Izpostavo (Stara šola) druga najimenitnejša stavba v Žireh, tako po svojih razsežnostih kot tudi po svoji izdelavi in videzu.

K ogledu Štalarjeve hiše me je spodbudil prijatelj Zdravko Rink, ki je bil v tej hiši rojen, tu je bil rojen tudi najin vrstnik Stanko Ponamarenko, Gluhodedovi itd.

Na Zdravkovo pobudo sva si poleg fasade, notranjosti in stranskih sten, kljub neprijetnemu občutku, da bova rinila le v koprive, ogledala tudi njeno zadnjo stran. Na srečo je bila radovednost močnejša in splačalo se je.

Opozoril bom na dva drobca, na podzidek in na prvotna okna.

Podzidek (cokl)

Podzidek je iz temno sivega ometa v obliki ploskev (približno 50 x 25 cm) s svetlimi vmesnimi sklepi (fugami), širine dober centimeter. Omet je neverjetno dobro ohranjen. Vsiljuje se primerjava z modnim obnavljanjem cerkva in zvonikov. Na njih posebno izrazito izstopajajo vogali. Temne ploskve z vmesnimi fugami, vzpenjajoče se na vogalih do ostrejša, so bila pogledu v pravi užitek in imenitno dopolnilo objektov. A na žalost le kratko po obnovi, že nekaj neviht je spremenilo lepo kontrastno barvo teh ploskev na vogalih v en sam zmazek od vrha do tal.

Na Štalarjevi hiši je omenjeni podzidek opazen

predvsem zadaj in deloma na bočni strani proti „Studencu“, na sprednji strani so se zaradi obnavljanja izgubili vsi sledovi prvotnega podzidka.

Omet ob prvotnih oknih

Le na zadnji strani hiše so še ostali sledovi prvotnih oken in okrasnega ometa okrog njih.

Omet, ki oblikuje podboje na obeh straneh oken, in preklada zgoraj so enake temno sive barve kot na podzidku. Širina podbojev in preklada je od 10 do 15 cm. Preklada je zelo lepo oblikovana, njen vrhnji del sega za eno širino podbojev čeznje, nato pa se stopničasto — pravokotno ali v četrtinkah kroga — oži in ob stiku s podboji dosega njihovo širino. Takih okvirjev je bilo opaznih kar nekaj, popolnoma ohranjenega pa, kot se spomnim, ni bilo.

Sklep

Če omenjenih nekaj drobcev, zaznanih na sedaj najbolj neopazni strani hiše, posplošimo in upoštevamo, da je bil prednji del hiše gotovo še bolj imenitno predstavljen, potem je bil to v času razcveta freisinškega gospodstva na tem področju pravi biser. V skladu z ekonomskim računom ga prav zdaj dokončno uničujemo.

O PERICAH

(pripoveduje ANICA MLINAR, rojena Žakelj-Balantova)

Ob studencu se je včasih nabralo peric, da so zasedle ves prostor na obeh straneh grabna. Anica je tam prala od osmega do štirinajstega leta. Perilo so dvakrat splakovali. Po prvem splakovanju so ga doma še enkrat obdelali tako, da je bilo drugo splakovanje „na čisto“.

Poleg mladih deklet so prale tudi starejše ženske. Anica se še dobro spominja ene takih peric, ki je prala za nadučiteljevo družino in se je zato štela za bolj pomembno. To pomembnost med mladimi pericami (šolarkami) je skušala uveljaviti s prvim mestom ob studencu, kjer je voda se povsem čista, za njo pa naj bi se razvrstile vse ostale. Tak vrstni red je uveljavljala ne glede, ali je šlo za prvo ali drugo splakovanje. Dekleta pa se ji niso pustila, niso ji priznavale prednosti, ki si jo je sama prilaščala. Nobena se ni umaknila, ko je ženska prišla s perilom. To jo je tako raztogotilo, da se je vstopila kar med prvi dve perici na sredo grabna in začela splakovati.

Anica je še povedala, da z žensko sicer ni imela nobenih stikov, ko pa je umrla, je šla za njenim pogrebom. Znanko — pogrebko je zanimalo, v kakšnih zvezah je bila s pokojno. „Ah, le spomin na tisto, ko smo ji mlade frklje pri pranju nagajale, me je vodil sem,“ ji je pojasnila.

Zapuščeni studenec

Otožno strmijo okna Štalarjeve hiše na studenec pod seboj, ki izpod Žirka priteče na dan v tako žalostno zapuščen prostor.

Spominjajo se še ne tako davnih časov, ko je studenec dajal živahen utrip temu kraju.

V obližju tega studenca so se v davni preteklosti utaborili prvi naseljenci tega dela Žirov, ki ga danes poznamo pod imenom Tabor.

Z vodo studenca, ki so ga ljudje pozneje ogradili s skromnim zidanim vodnjakom — rezervoarjem, so se iz obližja dolga stoletja oskrbovali z zdravo pitno vodo, čisto studenčnico, ki je živahno vrela izpod hriba.

K studencu so stanovalci bližnjih bivališč, predvsem ženske in otroci, hodili po vodo za kuhanje. Tu so točili čisto studenčnico v škafe, sodčke in brente. Škafe so nosile predvsem ženske na glavah strmo navzgor po poteh na Tabor. Ena pot je vodila od kovača na studencu, strmo nad rezervoarjem, do zgornjega kovača Burnika — Lovreta — o kateri pa dandanašnji ni več sledu. Druga pot je vodila mimo Štalarja, Stare šole, Pavliha in Boštarka.

Studenec je uporabljalo okoli dvajset gospodinjstev — gostačev, deset bajtarjev in štiri ali pet kmetov. Skupaj je več kot dvesto ljudi živelo na začetku tega stoletja v tem kotu. Kmetje so pri tem studencu dvakrat na dan napajali najmanj po petdeset glav goved in konj.

Skoraj ni bilo ure, da ne bi videli nosača, ki je počasi, zravnano in z drobnimi koraki, s škaфом vode na glavi previdno stopal po poti navzgor. Na dan se je tukaj zvrstilo veliko ljudi in živine.

Težko je bilo v zimskem času nositi vodo, ko je zapadlo snega nad koleno visoko in še več, v tako strmi breg. Za tiste, ki so imeli bivališča v podnožju hriba, je bilo lažje.

Ob tem studencu so gospodinje, žene, dekleta in tudi otroci v vseh letnih časih prale perilo.

Nemalokrat se je tukaj s perivniki in polnimi škafi perila gnetlo po deset peric. Udarjanje perila po perivnikih in šumenje vode je odmevalo po okolici, vmes pa govorjenje in smeh peric.

Ta opravila so se ob studencu vrstila vsak

dan od zore do poznega mraka. Po pranju si je perica dala na glavo poln škaf perila, vzela v roke perivnik in se počasi napotila od studenca po strmi poti navzgor proti Taboru.

Na izpraznjeno mesto pri studencu je že čakala druga. Ob pranju so si imele perice vedno povedati kaj novega. Tu je bilo nekakšno središče za izmenjavo najrazličnejših novic. Tudi brez preprirov ni šlo. Še zmočila se je kdaj katera v vodi, ko jo je druga porinila vanjo.

Zelo so se bale krav, ki so jih kmetje gonili k studencu napajat. Ni bilo tako redko, da je posamezni del perila končal v kravjem gobcu. Tudi lov za kravo, da bi rešili perilo, ki ga je z gobcem popadla in vlekla v teku za seboj, ni bil redek. To je bilo vika in krika. Gonjači, ki so krave gonili napajat, so jih ob takih prilikah slišali od peric.

Živahnemu razpoloženju na studencu so se pridružili še visoki, tanki glasovi kovaških kladiv, ki so udarjali po nakovalih v bližnjih kovačnicah pri Peternelu na studencu in pri Lovretu-Burniku na Taboru nad studencem, iz druge smeri, tam od Stare šole, pa nabijanje s čevljarskimi kladivi marljivih čevljarjev. Ne gre pozabiti še na številno bosonogo otročad, ki se je s svojim gostolenjem kot gruča vrabcev podila zdaj okoli Štalarja in Stare šole, zdaj po strminah in bregovih Žirka nad studencem.

V poznih popoldanskih urah, ko se je od Ušnega konca zaslislalo pokanje bičev voznikov težkih vozil — tajselnov — ki so se vračali po opravljeni vožnji tramovja iz Logatca, so se otroci zbrali ob cesti na križišču pri Kofurju in opazovali dolgo kolono voz. Težka kolesa so mlela pod sabo grobi gramoz, s katerim je bila posuta cesta. Močni in dobro krmljeni vprežni konji so bili prepoteni. Počasi so vlekli vozove naprej proti Stari vasi in Dobračevi na svoje domačije. Drugi dan jih je čakala že navsezgodaj zjutraj ista pot.

Na studencu je bilo za napajanje živine napravljeno dolgo zidano korito, v katero je neprestano tekla voda iz treh ali štirih ukrivljenih cevi. Voda iz cevi je ob sušnih dneh usahnila,

zato je takrat živina pila kar iz vodotoka. Pri koritu se je lahko zvrstilo več kot deset glav živine. Gonili so jo od Špicarja, Šemončka, Petrona, Nagliča in od drugod. Napajanje je bilo po ustaljenem dnevnem redu najmanj dvakrat na dan. Iz hleva se je vsula čreda goved, zdaj od tega, zdaj od onega kmeta, in se zibajoče pomikala po navajeni poti do studenca. Tu in tam sta se med potjo dve govedi tudi spopadli in pobodli, vendar ju je gonjačeva palica kmalu umirila in ločila. Ko se je čreda napojila, se je mirno vračala nazaj v hleve.

Da, živahno je bilo nekoč v tem kotu Žirov ob studencu. Tu mimo je v starih časih vodila glavna pot. Šla je mimo stare cerkve čez Zadnjico za Mačkom na Ledinico in dalje proti Škofji Loki. Pri studencu so se ustavljala potujoča vprežna vozila, tovorni konji, vojaki in še bi lahko naštevali. Prostor okoli studenca in Stare cerkve je predstavljal važno zbirališče

za domačine krot za potujoče trgovce in potpnike.

Dandanašnji tod okoli ni nič več videti sledov nekoč tako razgibanega življenja. Le studenec je v vsej svoji zapuščenosti skromna priča nekdanjega živahnega prometa.

Baraka in druga ropotija zastira pogled na studenec, tako da ga mimoidoči komaj opazi. Nihče ne bi verjel, da je življenje v Žireh vzniklo in se razvijalo prav pri tem studencu. Zato bi zaslužil večje spoštovanje, saj pomeni naravni zgodovinski spomenik in kulturno dediščino kraja. Kako živahno je tekla voda iz tega studenca! Ob večjem deževju je voda iz njega v slapu bobneče hrumela.

Vse kaže, da si je podzemno vodovje v notranjosti hriba utrla druge poti. Polagoma usiha nekoč žuboreči studenec pri nekdanji kovačiji. Z njim deli uničujočo usodo njegov сосед Štalarjevina. Na nekdanjo mogočnost obeh naj bi ostal vsaj spomin. Temu je namenjen ta skromni pričujoči zapis.

OBLETNICE

Marmor Hotavlje (ob 40-letnici)

Delovna organizacija Marmor Hotavlje je 1988 praznovala 40-letnico delovanja. Zato smo se odločili, da jo predstavimo tudi v Žirovskem občasniku.

Razgovor z direktorjem delovne organizacije Marmor **Brantom Selakom** sta vodila Miha Naglič in Mišo Čeplak, ki ga je tudi priredil za objavo.

ZO: Nam lahko za začetek na kratko predstavite dejavnost vaše delovne organizacije.

BRANE SELAK: Preden bom predstavil proizvodni program, bi rad povedal nekaj o surovinah, ki jih v Marmorju uporabljamo za izdelavo končnih izdelkov. Imamo dva svoja kamnoloma, enega v Hotavljah (hotaveljski marmor) in enega na Jezerskem (lehnjak).

Na leto porabimo 400–500 kubikov marmorja iz hotaveljskega kamnoloma in 100–200 kubikov lehnjaka. Za primerjavo naj povem, da smo leta 1969 porabili za celoletno proizvodnjo 125 kubikov marmorja.

Zalog imamo dovolj, saj ocenjujemo, da bi ob dvakratnem povečanju proizvodnje imeli dovolj surovine do leta 2050, vendar so težko dostopne. Izplen v našem kamnolomu je 7,5 odstotka, po kvaliteti in cenovnem razredu marmorja pa smo v najvišjem svetovnem razredu.

Osnovne surovine ne prodajamo, ampak jo predelujemo, razen manjših količin lehnjaka, ki gre za izvoz. Zanimiv je podatek, da za surovine dosežemo na zunanjem trgu trikrat višjo ceno kot doma.

Prelomnico v razvoju delovne organizacije je pomenilo leto

1958, ko smo začeli predelovati bloke in nismo več le izvažali surovine.

Hotaveljski marmor zdaj izvažamo le v obliki končnih izdelkov.

Kaj obsega vaš proizvodni program?

Prvi del našega proizvodnega programa je izdelava polic, stopnic ter oblog za tla in stene. Vse to izdelujejo v strojni kamnoseški delavnici, ki je naš glavni obrat.

Drugi obrat je linija tenkih marmornatih ploščic — s posnetim robom in debeline 8 mm do 1 cm. Ploščice izdelujemo na naj sodobnejši tehnološki liniji, ki omogoča minimalno odstopanje do 0,3 mm. To je bila prva takšna linija v Jugoslaviji in celo v Vzhodni Evropi. Te ploščice se uporabljajo za kopalnice, stenske obloge in za reprezentančne namene.

Tretji del proizvodnje predstavlja ročna kamnoseška delavnica, v kateri po naročilu izdelujemo kopalniške police, portale, pulte, spomenike, kuhinjske pokrovne elemente. Izdelujemo tudi kamnite mize, in to samo za zunanje tržišče. Letos smo jih tja izvozili za 500 000 SFR.

V ročni delavnici smo za izdelavo miz in pultov nabavili računalniško vodeni stroj. Takšna stroja sta samo dva v vsej Evropi, delo na njem pa poteka triizmenjsko.

Naslednji del našega programa je izdelovanje kaminov. Imamo tudi svojo skupino za vgradnjo

oziroma montažo na terenu. Lahko rečem, da smo sposobni narediti vse, kar je mogoče izdelati iz kamna.

Skupaj z ZRMK smo razvili tudi poseben material penobeton, ki ima tudi izolacijske sposobnosti in ga uporabljajo za stenske obloge (npr. obloge ljubljanske porodnišnice). Smo edini proizvajalec penobetona v Jugoslaviji.

Sodelovali ste pri gradnji več objektov tako doma kot v tujini. Mogoče bi kot zanimivost našli nekaj pomembnejših?

Sodelovali smo pri gradnji naslednjih objektov:

- Dom Ivana Cankarja,
- poslovna stavba Smelta,
- sanacija Ljubljanskega gradu,
- upravna stavba Dela,
- Holiday Inn v Sarajevu,
- Intertrade in avtobusna postaja v Zagrebu,
- Slovenska plaža v Budvi,
- IBM center v Radovljici,
- Inštitut Boris Kidrič v Ljubljani,
- hotel Argonavti v Novi Gorici,
- Zavod za raziskavo materiala Ljubljana,
- Geološki zavod Ljubljana,
- poslovno-prodajni center na Bledu.

Ali bi lahko v odstotkih opredelili delež posameznega proizvodnega programa v celotni proizvodnji?

Naša proizvodnja fizično skokovito raste. Svoje rezultate tako

"MARIBOR HOTAVLJE"
64224 GORENJA VAS
TEHNIČNI SEKTOR

P R O I Z V O D N J A V LETIH 1982 - 1988 (enašt mesecev)

L E T O	Gotova proizvodnja SKD			Poloizvozni SKD			BUNDA	SKUPAJ brez poloizv.	BRETON	LTP	S K U P A J got. proiz.
	pol.stop. obr.	tlaki	žagana obloga	venec. tlak	SKUPAJ	pasovi za bunjjo					
1982	24.509	11.771	2.106	5.138	43.524	3.307	46.831	4200	47.724	10.985	58.709
1983	28.098	10.266	1.380	4.750	44.494	7.787	52.281	6.464	50.958	11.617	62.575
1984	23.664	23.013	1.758	9.254	57.689	7.168	64.857	6.244	63.933	2.674	66.607
1985	34.379	15.626	991	8.057	59.053	7.757	66.810	4.195	63.248	8.497	71.745
1986	24.905	21.606	1.031	8.015	55.557	8.239	63.796	5.618	61.175	21.272	82.447
1987	30.494	24.945	1.661	12.894	69.994	7.707	77.701	4.255	74.249	41.868	116.117
1988	39.220	25.033	982	12.443	77.678	7.346	85.024	4.293	81.971	48.034	130.005

enašt mesecev

OSNOVNI RAZREZ - gatri, HV razrezna stroja

Leto	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 (enašt mesecev)
m2	48.513	46.107	54.590	56.847	53.346	61.217	86.814

Hotavlje, 6.12.1988

Priporavila:
Miliška DRAMAČ
Dovnar

Vodja proizvodnje:
Silvo BUK
Dovnar

ne gradimo na cenah, ampak na povečanju proizvodnje.

Od leta 1969 imamo uspešne poslovne rezultate, proizvodnja pa nenehno raste. Osnova za povečanje proizvodnje je v tem, da stalno posodabljam strojno opremo, saj smo z nekaterimi stroji v svetovnem vrhu ali pa vsaj na nivoju nadpovprečne opremljenosti glede na Zahodno Evropo. Pogoji za povečanje proizvodnje pa je tudi v tipiziranju proizvodnega programa in izboljševanju organizacije dela.

Kam in na kakšen način prodajate svoje izdelke?

Prva oblika prodaje je prodaja v prodajalnah z gradbenim materialom v Sloveniji, Hrvaški, Srbiji in BiH.

Maloprodajo imamo tudi v tovarni, kjer lahko kupec naroča vse naše izdelke. Izdelke prodajamo seveda tudi gradbenim podjetjem, ki gradijo večje objekte, npr. poslovne stavbe, turistične objekte. Naslednje območje osvajanja oz. obdelave trga pa predstavljajo projektanti, inženiring in investitorji.

Prav tako dobavljamo kamen tistim delovnim organizacijam, ki se ukvarjajo samo s polaganjem kamna. V prihodnje bomo več pozornosti namenili tudi seznanjanju individualnega kupca z nembnostjo naše prodaje.

Kakšni pa so vaši uspehi na zunanem trgu?

Z izvozom smo se začeli resneje ukvarjati leta 1980. Sedaj pa imamo na leto za okrog 500 000–860 000 ameriških dolarjev izvoza. Vsa leta smo vsaj polovico vrednosti izvoza dosegali z izvajanjem investicijskih del v tujini.

Tako smo sodelovali pri gradnji konferenčnega središča v Harareju (Zimbabve), reprezentančnih objektov v Iraku, Moskvi in Švici. Povsod tu smo marmor tudi sami polagali, material pa smo dobavljali tudi v New York, kjer pa so dela izvajali drugi. Za izdelke in storitve na tujih trgih dosegamo ugodnejše cene kot doma.

Zadnji dve leti pa se pri izvozu usmerjamo vse bolj v stalen trg, to je v izvoz gotovih izdelkov za neznanega kupca. Največ izvažamo v Švico, ZDA, Kanado, Avstrijo, ZRN in Italijo.

Leta 1988 smo izvažali izključno na konvertibilni trg, kar pa ne pomeni, da se v prihodnje ne bomo usmerjali tudi drugam.

Omenim naj še, da smo pri iskanju poslov izredno aktivni. V letošnjem letu načrtujemo izvoz v vrednosti milijon dolarjev, kar je 6000–7000 dolarjev izvoza na zaposlenega. Ker za potrebe reprodromateriala rabimo le okoli 5 odstotkov deviz, imamo izjemen neto devizni učinek, ki pa ga „poslabšujemo“ z uvozom opreme. Kljub vsemu pa za celotne potrebe delovne organizacije ne porabimo več kot 25 odstotkov deviz. Naš cilj v prihodnje pa je doseči 10 000 am. dolarjev izvoza na zaposlenega.

Kakšne pa so vaše usmeritve za naprej?

Naš cilj je delovati na področjih, ki pomenijo nekaj novega v svetu. Stalno bomo torej spremljali novosti in takoj reagirali. To velja tudi za nakup sodobne opreme. Naš cilj je kvaliteta in visok cenovni razred. Pod kvaliteto pa je treba razumeti kvaliteto obdelave in tudi kvaliteto kamna.

Povečali smo tudi eksploatacijo naravnega kamna. Razvijali bomo nove izdelke ter skrbeli za kvalitetno izpeljavo obstoječega programa. Usmerjamo se v visoko stopnjo obdelave, kjer se zmanjšuje delež materiala, povečuje pa vloga znanja in dela. Naš cilj je tudi za 20 odstotkov povečati izvoz v letu 1989.

Lastnega materiala nimate dovolj, zato je treba kamen kupovati tudi drugod. Kateri so vaši glavni dobavitelji?

Predelujemo vse tiste vrste kamna, ki ga imamo v Jugoslaviji v večjih količinah. Tako kupujemo istrski kamen, kamen z Brača, iz Titovih Užic, Arandelovca, Prilepa in Gostivarja; 15–20 odstotkov imamo lastnega kamna, okrog

20 odstotkov penobetona.

Za uspešno poslovanje so potrebni tudi dobri strokovnjaki. Kakšna je pri vas situacija na kadrovskem področju?

Pri kadrovanju moramo upoštevati našo strojno opremo. Tako pri zahtevnejših strojih že delajo tudi tehniki.

Stanje kadrov po posameznih letih:

Kako smo rasli

V Marmorju se je vse skupaj začelo 1948, ko so prvi štirje delavci začeli z lomljenjem in predelavo kamna. To so bili:

Andrej Mravljak,
Peter Dolinar,
Vende Kristan,
Franc Eržen.

Decembra istega leta je v Marmorju delalo že 8 delavcev. Potem pa je zaposlitev rasla tako:

december 1949 – 17 delavcev
december 1955 – 30 delavcev
december 1960 – 56 delavcev
december 1970 – 65 delavcev
december 1975 – 87 delavcev
december 1980 – 115 delavcev
december 1985 – 125 delavcev
december 1988 – 158 delavcev

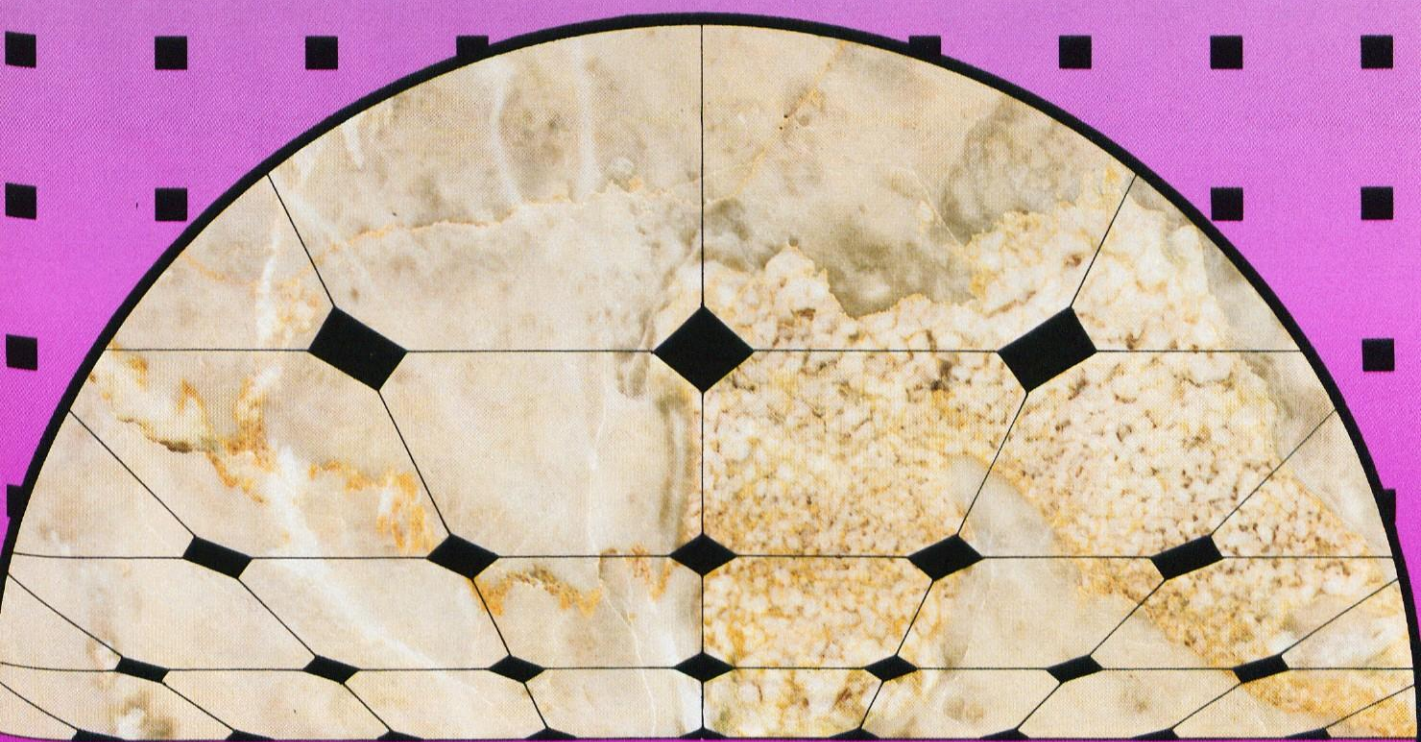
In kako je bilo z izobrazbo?

Veliko so jo delavci pridobili ob delu, še več pa smo zaposlovali mlade ljudi iz šole. Tako smo dobili prvega kvalificiranega kamnoseka 1959, prvega gradbenega tehnika 1969, prvega s fakulteto 1980, prvega dipl. ekonomista 1983, prvega strojnega inženirja 1983.

Če primerjamo izobrazbo zaposlenih leta 1980 in leta 1988, lahko vidimo, da smo naredili pomemben premik:

	1980	1988
I.	3	17
II.	61	36
III.	23	43
IV.	21	23
V.	5	28
VI.	1	5
VII.	1	6
	115	158

MARMOR HOTAVLJE





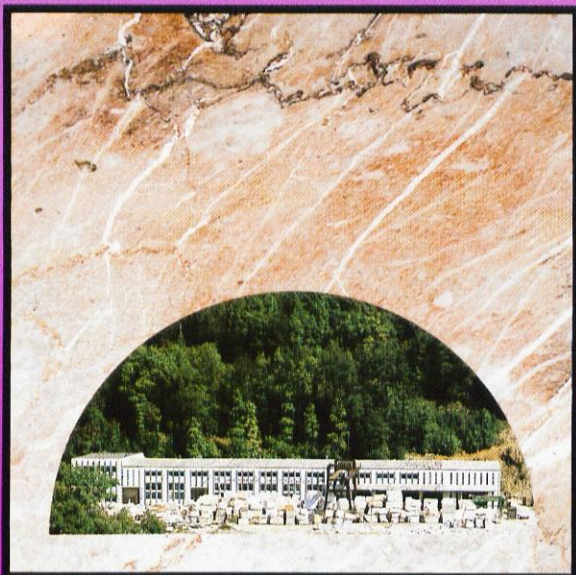
T. KRŽIŠNIK — GRAD TABOR — LAŠKO 1988



J. PLEČNIK — PREŠERNOVO GLEDALIŠČE — KRANJ



MIZA IZ HOTAVELJSKEGA MARMORJA — 690



MARMOR HOTAVLJE

MARMOR HOTAVLJE

INDUSTRIJA NARAVNEGA KAMNA

64224 GORENJA VAS

TELEFON: (064) 68 210

TELEX: 34660 MARHO YU

TELEFAX: (064) 68 095

Ljudje z odobravanjem spremljajo premike, ki jih je vsako leto veliko. Zaposluje domače ljudi, torej domače in mlade strokovnjake.

Mlade šolane ljudi „vržemo v ogenj“, da se izkažejo njihove sposobnosti. Smo dinamična delovna organizacija, naš cilj je biti nad povprečjem v Jugoslaviji in konkurenčni v svetu. Kadrovska politika pa mora seveda slediti temu cilju.

Ljudje čutijo veliko pripadnost kolektivu. Če je potrebno, so pripravljeni delati tudi ob sobotah in nedeljah.

Kljub temu da ste, lahko bi rekli, v vseh ozirih uspešna delovna organizacija, pa se verjetno srečujete s podobnimi problemi kot druge delovne organizacije, tudi s problemi, ki jih povzročajo ukrepi ekonomske politike.

Tako je. Tudi mi se srečujemo z enakimi težavami kot vse delovne organizacije. Ukrepi so narejeni preveč „na počez“. Problem v Jugoslaviji je v tem, da ne znamo nagraditi tistih, ki dobro delajo.

Srečujemo se tudi z rahlo slabšo likvidnostno situacijo. Če hočemo slediti zahtevam kupcev, moramo namreč imeti na zalogi veliko stvari. Seveda pa bo naš cilj, da bi v prihodnje bile zaloge čim bolj optimalne.

Ko že govorim o ciljih za naprej, moram omeniti še, da se prostorsko ne nameravamo več širiti, želimo pa izboljšati delovne razmere. Prav tako bomo uredili čistilno napravo. Bistveno nameravamo dvigniti kvalifikacijsko sestavo. Naš proizvodni program bo še naprej širok, ker lahko vsak trenutek gre nekaj dobro v prodajo, drugo pa ne.

Ste ena od delovnih organizacij, ki veliko prispeva tudi k pospeševanju kulturnega življenja v Poljanski dolini.

V Poljanski dolini, z izjemo Žirov, kulturno-umetniška društva niso dovolj aktivna. Še naprej bomo podpirali razna društva in klu-

be z našega območja. Sedaj precej pomagamo Gorenjevaškemu oktetu, prav tako smo pokrovitelji fotokluba Gorenja vas. Zelo pozdravljam in pozitivno ocenjujem Žirovski občasnik. Revija pomeni priznanje ljudem, ki so pripravljene delati. Še naprej bomo sodelovali pri izdajanju te revije.

Kratek zgodovinski razvoj delovne organizacije Marmor

- Dne 18. oktobra 1948 je bila z odločbo občinskega LO Gorenja vas ustanovljena delovna organizacija Marmor Hotavlje. Ker na začetku majhen kolektiv ni imel na razpolago nobenega orodja, so se priključili Industriji naravnega in umetnega kamna Ljubljana (sedanji Mineral).
- Do leta 1953 so bili v eni firmi združeni Marmor Sežana, Marmor Ljubljana, Marmor Hotavlje in Kamnoseštvo, dne 1. 7. 1953 pa so se vsi osamosvojili.
- Kljub težavnim časom so postopoma napredovali in nabavljali novo opremo.
- Prva pomembna prelomnica je nastala leta 1963, ko so začeli bloke žagati v plošče in tako razširili svojo ponudbo.
- Dne 1. 9. 1969 so prvi v Jugoslaviji postavili proizvodno dvorano za lepljenje odpadnih kamnov v breton plošče.
- Leta 1974 so naredili prizidek, v katerega so postavili dve moderni brusilki za kamen in krožno žago.
- Kmalu so se začele priprave za gradnjo nove proizvodne dvorane in leta 1980 je v njej stekla proizvodnja. Nova dvorana je omogočila prehod iz dotodanje obrtne delavnice v industrijsko proizvodnjo. Delovna organizacija Marmor je postala konkurenčna s svojimi proizvodi doma in v svetu.
- Z naložbami so nadaljevali tudi kasneje in v letih 1985-1986 investirali velika sredstva v povsem novo proizvodnjo tenkih marmornatih plošč, podaljšali so

proizvodno dvorano, naredili nov most, kupili nov stroj za razrez marmornih blokov, stroj CNC za obdelavo miz, prerezovalko, stroj za razrez stenske mase v kamnolomu.

- Dobro usposobljeni kadri in stalno posodabljanje strojne opreme bosta delovni organizaciji tudi v prihodnje omogočala konkurenčnost doma in v svetu ter poslovno uspešnost.

Mercator-Sora (ob 40 - letnici)

V okviru predstavitev žirovskih delovnih organizacij smo se tokrat odločili za DO KGZ Mercator Sora Žiri, ki letos praznuje 40-letnico delovanja. Razgovor s Slavkom Mohoričem, direktorjem delovne organizacije, je pripravil Mišo Čeplak.

Letos poteka 40 let od ustanovitve vaše kmetijske zadruge. V teh letih se je v delovanju zadruge verjetno marsikaj spremenilo.

SLAVKO MOHORIČ: Kmalu po vojni so v Sloveniji množično ustanavljali zadruge. Tako je tudi v Žireh skupina naprednih in požrtvovalnih žirovskih kmetov ustanovila kmetijsko zadruge. Zadruge so bile takrat oblikovane drugače kot danes. Če si hotel postati član zadruge, si moral za to dati določen vložek, šlo je torej za nekakšen sistem delničarstva. V zadnjem času je ponovno slišati predloge, da bi prešli na takšen sistem, ki pa za zdaj še ni v skladu z zakonskimi določili.

Kmetijstvo se je v kasnejših letih na podlagi zakonodaje močno spremenilo. Tako so kmetijsko-gozdarske zadruge prešle na sistem delovnih organizacij oziroma so se izenačile z delovnimi organizacijami. Mislim, da to ni dobro, ker smo tako rekoč na dveh bregovih, na eni strani so kmetje, na drugi strani delovna organizacija. Kmetje imajo zadruge za nekakšno podaljšano roko države, kar vsekakor ne vpliva dobro na njihovo sodelovanje s kmetijsko zadruge.

V nadaljnjem razvoju zadruge je prišlo do več statusnih sprememb. V zadruge so bili najprej vključeni tudi gozdarji, ki pa so se v šestdesetih letih osamosvojili. Kmetijski zadruge Žiri se je takrat priključila tudi kmetijska zadruge Rovte. Tako naša zadruge pokriva področje Žirov, Rovt in Vrha nad Rovtami.

Zadruge ima okoli 400 članov, od katerih jih je 140 prek zadruge tudi pokojninsko in invalidsko zavarovanih.

Kakšne so obveznosti članov do zadruge in nasprotno?

Za članstvo v zadruge se kmetje odločajo prostovoljno.

Gre predvsem za proizvodno sodelovanje, kamor spada tudi pospeševalna služba. Prav tako kmetje sodelujejo v hranilno-kreditni službi in imajo možnost dobiti tudi posojila. Prek zadruge lahko kmetje gradijo vse gospodarske objekte brez plačila prometnega davka. Člani imajo prav tako pravico sodelovati v organih upravljanja zadruge.

Naloga zadruge je, da za kmete opravlja vse posle, od proizvodnje naprej, torej skrbi za prodajo proizvodov, hkrati pa tudi za nabavo reprodukcijskega materiala.

Vaša delovna organizacija obsega poleg kmetijstva tudi druge dejavnosti.

V nadaljnjem razvoju delovne organizacije se nam je pridružilo Mizarsko podjetje, tako da delovna organizacija sedaj obsega tri dejavnosti:

1. **kmetijstvo**, ki je osnovna dejavnost: gre za oskrbo z reprodukcijskim materialom in odkup tržnih presežkov. Na našem področju dajemo poudarek živinorejski proizvodnji, torej proizvodnji mesa in mleka;
2. **lesarstvo**: imamo nekaj lastnih gozdov, žago in lesno proizvodnjo (Mizarstvo);
3. **trgovina**: imamo svoje trgovine.

Kakšni so vaši načrti za nadaljnji razvoj teh dejavnosti?

V kmetijstvu bomo zaradi podnebnih razmer še nadalje razvijali živinorejsko proizvodnjo (mleko in meso). Naš cilj je doseči čim večjo mlečnost, in to z

domačo krmo. To velja za proizvodno mesa, s tem da hkrati teče tudi razvoj pašništva. Pri tem upoštevamo programe, sprejete na ravni republike (fakulteta, združenja zveza, inštituti), kot tudi občinske pospeševalne programe.

Pri tem ima pomembno vlogo pospeševalna služba, ki skrbi za prenos znanja na kmetije oziroma za povečanje proizvodnje na osnovi novih znanstvenih dosegov. Ugotavljamo, da se je nivo znanja močno dvignil, še vedno pa se to premalo kaže na rezultatih, torej pri povečanju tržnih presežkov. Povedati pa je treba, da z umetnim vzdrževanjem cen delamo tudi na tem področju precejšnjo škodo.

Na terenu imamo organizirano selekcijsko službo, kar naj bi vplivalo na povečanje mlečnosti, boljšo čredo, vendar pravih rezultatov ni.

V kmetijski proizvodnji imamo še vedno dovolj rezerv. Naš cilj je, da z domačo krmo dosežemo na leto 4000 litrov mleka na kravo. Do tega nam manjka še veliko, še najmanj 1000 litrov.

V **trgovinah** ne bomo povečali zmogljivosti, ampak čim bolj izpopolnili sedanje.

Še naprej bomo razvijali **lesarstvo** in vanj tudi vlagali. Mizarstvo temelji na proizvodnji stavbnega pohištva. Delajo predvsem izdelke po naročilu in le redko serijsko. Mislim, da je to perspektiven program. Res pa je, da je v zadnjem času nekoliko težje dobiti naročila za delo, zato bo treba še nekaj let vztrajati, da se bo položaj izboljšal.

Sedaj smo opravili tudi 1. fazo preselitev Mizarstva v industrijsko cono, kjer imamo rezerviranih pet hektarov zemljišč. Letos naj bi zgradili sušilnico, torej uredili prostore in kupili stroje, ki so za

to potrebni. Vsekakor je tudi za nas izredno pomembno, da so se žirovske delovne organizacije dogovorile za sodelovanje pri gradnji infrastrukturnih objektov v industrijski coni.

Kako vam uspeva usklajevati vse te raznovrstne dejavnosti?

To je zahtevna naloga, saj gre za precej raznovrstne dejavnosti. Prav zaradi nadaljnega razvoja kmetijstva pa moramo imeti več dejavnosti, pri katerih nekaj zaslužimo in tako ne obremenjujemo kmetov še z večjimi stroški delovne organizacije. Kot druge delovne organizacije moramo tudi mi pokrivati najrazličnejše obveznosti in če bi s tem obremenili kmetijstvo, bi to povzročilo še dodatne negativne učinke na to panogo, ki je že sedaj v družbi premalo stimulirana.

Omenil bi še, da je v naši delovni organizaciji zaposlenih okoli 150 delavcev, od tega 70 v mizarstvu, preostali pa v trgovini, kmetijstvu in skupnih službah.

S kvalifikacijsko sestavo zaposlenih nismo zadovoljni. Še večji problem pa je, ker tudi šole ne dajejo več tistega znanja, kot so ga včasih. Tako se morajo npr. kvalificirani mizarji, ko končajo šolo, veliko stvari naučiti šele v delovni organizaciji.

Za Žiri je verjetno problem tudi v tem, ker imamo očitno prezaposlenost in ne more biti nobene prave selekcije pri sprejemanju novih kadrov.

Pred leti ste se združili z Mercatorjem. Kako poteka to sodelovanje in kakšna je vloga Mercatorja pri razvoju vaše delovne organizacije?

Do združitve z Mercatorjem je prišlo leta 1980. Po domače bi o sodelovanju z Mercatorjem rekli takole: naša parola je, da Mercator „nucamo“, kot ga rabimo.

Kaj to pomeni? Od Mercatorja ne moremo veliko pričakovati pri razvoju kmetijstva, ker imamo v Sloveniji močno fakulteto, zavode ipd., ki nam lahko tu strokovno pomagajo.

Večjo vlogo ima Mercator pri trgovini in tudi finančnem poslovanju. Tu je zelo pomembna njihova interna banka, ki jo pohvali-

jo vse članice sozda.

Kako ocenjujete uvedbo Mercatorjevih bonov?

Mercatorjevi boni so plod inflacije in neprilagodljivosti bank. Ti boni se pojavljajo tudi pri nas in seveda prinašajo korist tako posameznikom kot tudi Mercatorju. Res pa je, da je uvedba bonov negativno vplivala na poslovanje hranilno-kreditnih služb, kjer je sedaj manj sredstev. Vemo pa, da je cilj hranilno-kreditnih služb tudi dajanje ugodnejših posojil kmetom.

Letos praznujete 40-letnico delovanja. Ali boste ob tej priložnosti pripravili kakšne posebne prireditve?

V okviru praznovanja 40-letnice zadruga ne načrtujemo nič posebnega. Tega dogodka se bomo seveda spomnili, ne bomo pa organizirali večjih prireditev. Verjetno bomo pripravili slavnostno sejo združnega sveta, proslavo, za kaj drugega pa sedaj ni pravi čas, še posebej, če s tem ne bi dosegli nič pomembnega, predvsem v propagandnem smislu.

Že v začetku ste omenili akcijo združne zveze o drugačnem pristopu do ustanavljanja zadrug oziroma o uvajanju neke vrste delničarstva. Ali lahko poveste kaj več o tej zanimivi novosti?

Združna zveza vodi akcijo, da bi ustanovili zadruga, kjer bi bili kmetje delni lastniki in hkrati gospodarji na svojem zemljišču. Sedaj so kmetje res zemljiško-knjižni lastniki, drugače pa so npr. v svojem gozdu le bolj najeti delavci, saj o vsem odločajo gozdarji — o poseku, postavljanju cen itd.

Mi podpiramo akcijo združne zveze, ki pa bo zelo težko uspela. Seveda novi način ne bi takoj zaživel, vsekakor pa bi bilo potrebno spremeniti zakonske odredbe.

Temu se bodo upirali tudi gozdarji, saj bi jim ostala le še stroka, vse drugo pa bi bila last in odločitev kmeta.

Kako ocenjujete sodelovanje žirovskih delovnih organizacij pri razvoju kraja in vaša ocena Žirovskega občasnika?

Zadnja leta tečejo stvari v krajevni skupnosti zelo dobro,

vidni so veliki rezultati. Delovne organizacije so se pametno odločile, da skupaj rešujejo krajevne probleme. Brez takšnega sodelovanja delovnih organizacij ne bi bilo uspeha, in marsikaj bi v kraju ostalo nena-rejeno. Seveda je še veliko nerešenih stvari, večji problem pa je, kako bo z denarjem po delovnih organizacijah, saj bi lahko prišlo do razpada dogovorjenega sistema. Dograditi bi morali še pločnike in blagovnico, pa bi bilo že veliko narejenega. Glede Žirovskega občasnika menim, da je zelo dobra in izredno strokovno pripravljena revija. Tudi če bi nastale težave zaradi financiranja, je prav, da nadaljujemo z njenim izdajanjem, pa čeprav z večjimi časovnimi presledki ali z zmanjšanim obsegom.

(Razgovor je bil opravljen v jubilejnem letu 1988)

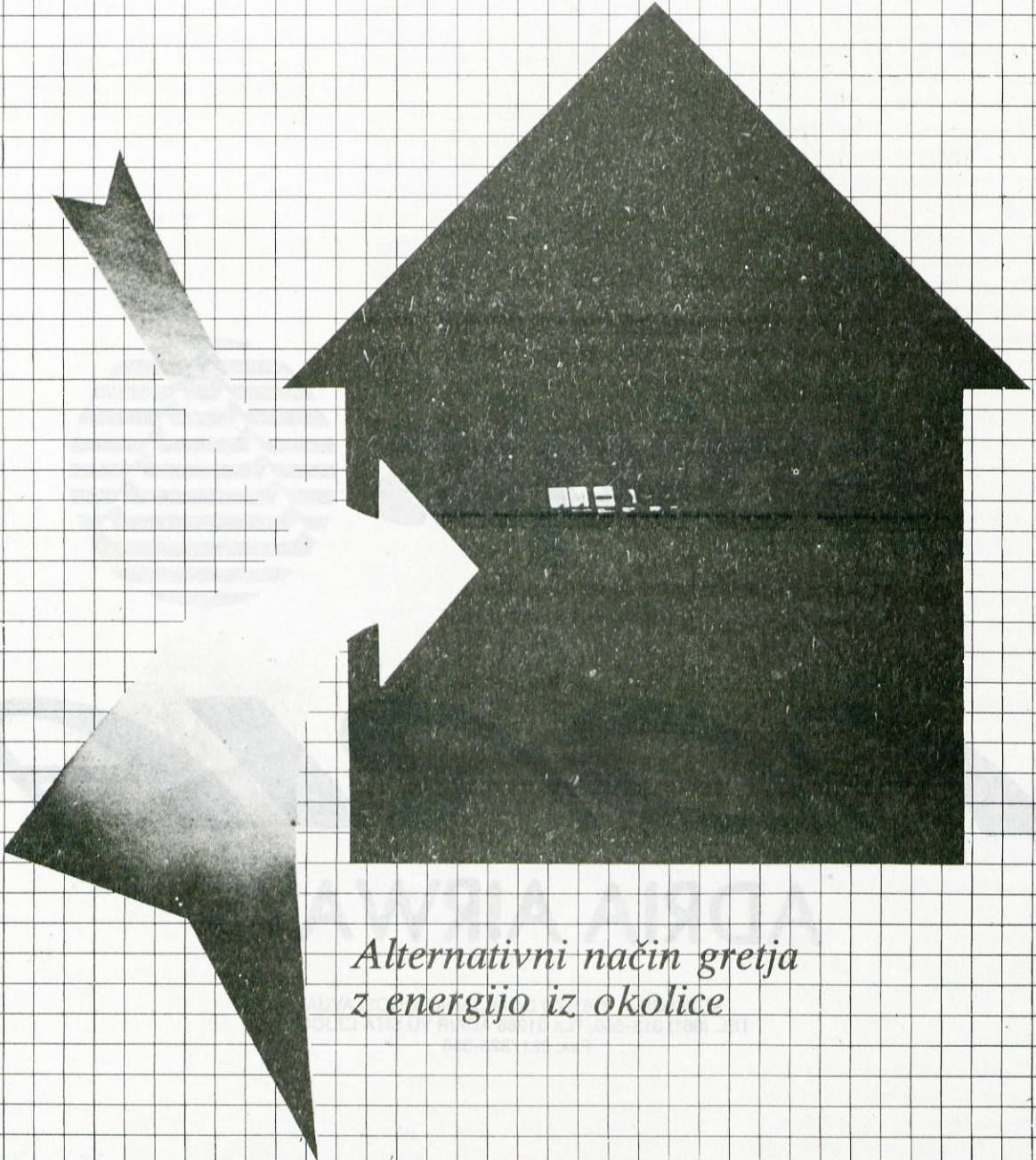


alpina®

LEH

loške tovarne
hladilnikov
škofja loka

Toplotna črpalka VTČ 12



*Alternativni način gretja
z energijo iz okolice*

Iskra je največja gospodarska organizacija v Sloveniji in hkrati na področju elektroindustrije in elektronike največja v Jugoslaviji.

Iskra je organizirana kot sestavljena organizacija, ki vključuje 18 proizvodnih delovnih organizacij in 7 organizacij skupnega pomena; le-te opravljajo pomembne skupne komercialne, finančne, organizacijske in druge funkcije, ki jih tak razvejan sistem potrebuje.

Temeljni dejavnosti Iskre sta proizvodnja in ponudba sodobnih elektronskih in elektromehanskih elementov, sestavov, naprav in sistemov na področju telekomunikacij, računalništva, informacijskih tehnologij, optoelektronike, avtomatike, merilno-regulacijske tehnike, kibernetike in robotike, avtoelektrike, elektromotorjev ter izdelkov za široko rabo. Pri tem se Iskra odločilno opira na lastni razvoj in obvladovanje potrebnih sodobnih tehnologij, od katerih zavzema tehnologija mikroelektronskih integriranih vezij posebno pomembno mesto. S to bogato ponudbo se Iskra vključuje v vse sodobne oblike mednarodne delitve dela in poslovno-tehničnega sodelovanja.

Iskra

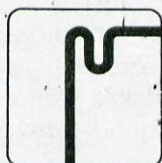


**IMOS SGP TEHNIK ŠKOFJA LOKA
STARA CESTA**

S svojimi temeljnimi organizacijami združenega dela

Gradbeništvo
Komunalne službe
Projektivni biro
Delovna skupnost skupnih služb

Izreja vse vrste visokih in nizkih gradenj ter komunalnih gradenj,
izdeluje projekte za objekte visokih gradenj ter vzdržuje
vodovod in kanalizacijo.



velana

Za prijetno počutje v vašem domu
Ugoden nakup zaves vam nudi
Velanina industrijska prodajalna
na Šmartinski 52 v Ljubljani.



SOZD Petrol
DO trgovina
z naftnimi
derivati
TOZD Trgovina
na drobno
Kranj

VAM ŽELI SREČNO VOŽNJO

PRODAJNI PROGRAM

- vezana okna
- termoizolacijska okna
- polkna, rolete, žaluzije
- notranja, vhodna in garažna vrata
- montažne stanovanjske in počitniške hiše
- pregradne montažne stene
- vrtno garniture
- dopolnilni program

PRODAJNA MESTA

Škofja Loka, Murska Sobota,
Nova Gorica, Celje, Izo

 **JELOVICA**



KGZ „Sora” ŽIRI



zavarovalna skupnost triglav

Gorenjska območna skupnost Kranj

*Sklepamo vse vrste
premoženjskih in
osebni zavarovanj*

lesnina

KLADIMAR

Tovarna elementov za avtomatizacijo

- Skupina
- Občinski sindikatni svet Škofja Loka
- Občinska komitacija SZDL Škofja Loka
- Zveza kulturnih organizacij Škofja Loka



Industrija naravnega kamna

MARMOR
HOTAVLJE



etiketa žiri p.o.
64226 žiri, Industrijska ul. 6

telefon (064) 69 260, 69 270,
telegram etiketa žiri
telex 34610 YU ETIKET



Delovna organizacija
**SLOVENIJALES TRGOVINA
LJUBLJANA**



NATIS TE ŠTEVILKE SO DENARNO PODPRLI TUDI:

- Skupščina občine Škofja Loka
- Občinski sindikalni svet Škofja Loka
- Občinska konferenca SZDL Škofja Loka
- Zveza kulturnih organizacij Škofja Loka



mladinska knjiga ljubljana



tovarna izolacijskega materiala

izolirka

n. sol. o.

61000 LJUBLJANA, Ob železnici 18

Tel. 43-096, 42-402



Ljubljanska banka

POSLOVNA ENOTA ŠK. LOKA

Temeljna banka Gorenjske
n.sub.o., Kranj

ARCOMURKA

proizvodno, trgovsko in gostinsko podjetje
LOKA n. sol. o.
ŠKOFJA LOKA

TOZD PRODAJA NA DEBELO
TOZD PRODAJA NA DROBNO
TOZD PEKŠ PROIZVODNJA Škofja Loka
TOZD JELEN - GOSTINSTVO Kranj
DSSS Škofja Loka. Kidričeva 5

INTERTRADE

PODIJETJE ZA MEDNARODNO TRGOVINO INTERNATIONAL TRADE CORPORATION

MOSE PIADEJEVA 29

61001 LJUBLJANA

TOZD ZASTOPSTVO IBM
TOZD TRGOVINA
TOZD ZASTOPSTVA TUJIH FIRM
TOZD OBDELAVA PODATKOV



poliks

žiri

*Revija za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik X,
št. 15
Redakcija te številke zaključena februarja 1989*

Ustanovitelj in izdajatelj
Krajevna konferenca SZDL Žiri
DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija

Revija izhaja občasno ob denarni podpori Krajevne skupnosti Žiri in Občinske kulturne skupnosti Škofja Loka

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje SRS št. 421 1/72 z dne 26. 1. 1981 šteje ŽO med proizvode, za katere se ne plačuje temeljni prometni davek.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo. Čas, ko bomo začeli izplačevati avtorske honorarje, šele prihaja.

Svet Žirovskega občasnika

Jože Bogataj, Janez Jan, Milan Kopač, Anton Oblak, Neško Podobnik, Slobodan Poljanšek, Janko Smole (delegacija širše družbene skupnosti); Mišo Čeplak, Tone Eniko, Tomaž Kržišnik, dr. Zdravko Mlinar, Miha Naglič, Jože Peternelj, Vlastja Simončič (delegacija sodelavcev)

Predsednik sveta ŽO

dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Mišo Čeplak, Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kosmač, Tomaž Kržišnik, Miha Naglič, Nace Naglič, Franc Temelj, Helena Zorjan

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci

dr. Karel Bernik, Janez Bogataj, Pavel Gantar, Spomenka Hribar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje, Matevž Pečelin, Jože Peternelj, Emil Milan Pintar, Ivan Reven, dr. Ivan Sedej, Vlastja Simončič, Marija Stanonik, Viktor Žakelj

Naslov uredništva

Žirovski občasnik

64226 Žiri, p. p. 11

Cena te številke

15.000 din

Naročnina za leto 1988 (akontacija)

15.000 din

Podporna naročnina za leto 1988

50.000 din ali več

Tekoči račun

51510-679-71031 (DPD Svoboda Žiri – z oznako: za ŽO)

Naklada

800 izvodov

Prepisovanje in razmnoževanje

Edvard Usenik, Kadičnikova 8, 61000 Ljubljana



Kranj

D ZGODOVINA

ČB 293

revije

ŽIROVSKI občasnik 1989

008 (497.12)



129009867

COBISS ◉

